

ॐ હીં શ્રીં અહં નમઃ :

જયઉ સંવણુ - સાસણું
નમોત્યુણું સમણુસ લગવઓ મહાવીરસ

卐

卐

卐

જૈન - દર્શનનું એક એવું અદ્વિતીય પુસ્તક

શ્રી સ મ ણ સુ તં

(શ્રમણ સુક્તાં ઉર્દે શ્રમણ સુત્રં)

(જૈન - ધર્મ - સાર)

卐

卐

卐

શ્રાવક - રૂપ કલ્પવૃક્ષ જયવન્ત વર્તો.

“ ઉચ્ચૈઃ ગુણૈઃ યસ્ય નિબદ્ધમૂલં,
સત્ કીર્તિં શાખા, વિનયાદિ પત્રં,
દાનં ફલં માર્ગણુ - પક્ષિ - ભોજિ,
જ્યાત્ ચિરં શ્રાવક કલ્પવૃક્ષઃ ”

કયો શ્રાવક કલ્પવૃક્ષ સમાન છે ?

જે શ્રાવકમાં ઊંચા સદ્ગુણો રૂપી મૂળ સુદઢ છે, જેની શાખા
ડાળીઓ સત્ કીર્તિં રૂપ છે, વિનય - વિવેક રૂપ જેના પાંદડાં
છે, જ્યાં દાન - રૂપી ફળ છે જેનો લાભ ચાયક - રૂપી
પક્ષીઓ મેળવે છે - આવું ઉત્તમ - શ્રાવક - રૂપ કલ્પવૃક્ષ
ચિર - કાળ જયવન્ત વર્તો.

દાન	સમ્યગ્ - દર્શન - જ્ઞાન - ચારિત્રાણિ મોક્ષ - માર્ગ :	શીલ
વૈ રા ગ્ય માં પ ર મ સુ ખ છે	<p>આ હા ! કેવું ભાગ્ય જાગ્યું, શ્રી વીરનાં ચરણો મળ્યાં, મ હા વી ર નાં ચ ર ણો મળ્યાં. પ ર સ્પ શો પ ટ્ર હ જી વા ના મ્ જે જે આત્મા જાણ્યો તેણે સર્વ જાણ્યું. - નિર્ગંથ પ્રવચન</p> <p>卐 卐 卐</p> <p>શ્રી સ મણ સુ તં</p> <p>ॐ (જૈ ન ધ મ્ સાર) ॐ</p> <p>卐 卐 卐</p> <p>: સંકલનકાર :</p>	મ ન જ મ હુ બો નાં ખં ધ ત થા
સં સા ર માં મ હા હુઃ ખ છે.	<p>પ્રો. કે. જી. શાહ (જ ન ન ય ન) M.A., LL.B., B.Ed., D.Com.(I.M.C.) (L.C.C.) હુ હા ર ની પોળ, માણે કયોક પાસે, અમદાવાદ : ૩૮૦૦૦૧.</p> <p>: પ્રકાશક :</p> <p>શ્રી પ્રદીપભાઈ શેઠ, રૂપાસૂરચંદની પોળ, માણે કયોક પાસે, અમદાવાદ : ૩૮૦૦૦૧.</p> <hr/> <p>વિક્રમસંવત શ્રી વીરસંવત ઈસ્વી - સન ૨૦૪૬ - ૨૦૪૭ ૨૫૧૬ - ૧૭ ૧૯૬૦ - ૬૧</p> <hr/> <p>ખાસ નોંધ : ભેટ પુસ્તક ટપાલમાં મોકલાશે નહિ.</p>	મો ક્ષ હું કા ર જી છે.
તપ	જ્ઞાન - મય ક્રિયાથી મોક્ષ થાય.	લાવ

કાળજીપૂર્વક જ્ઞાનની આશાતના ટાળો-પ્રભુ ! ખાસ વાંચો

ધાર્મિક - આધ્યાત્મિક પુસ્તકોના ઉપયોગ વિશે અગત્યની સૂચના.

- * જ્યારે આપની પાસે જૈન ધર્મનું (અથવા જ્ઞાનનું) કોઈ પણ પુસ્તક આવે ત્યારે તરત જ પ્રથમ તે પુસ્તકને સુંદર મજબૂત પૂઠું ચઢાવવું, અને પછી જ તેનો વિવેક - પૂર્વક ઉપયોગ કરવો.
- * જ્ઞાન પવિત્ર છે. તેની વિરાધના કે પુસ્તકનો દુરુપયોગ પાપ - ખંધન છે.
- * જ્ઞાનને વંદો, જ્ઞાની મ નિંદો, જ્ઞાનીએ શિવ - સુખ ચાખ્યું, રે ભવિકા, સિદ્ધચક્ર પદ વંદો.
- * જ્ઞાન કે જ્ઞાનીની નિંદા, અવજ્ઞા, આશાતનાથી 'ઘાતી કમ' - જ્ઞાનાવરણીય - ખંધાય છે, તેથી, પરભવમાં સ્મૃતિ - બુદ્ધિ - નાશ, અપમાન, મજુરીથી પણ પેટ ન ભરાય વગેરે ફળ ભોગવવા પડે છે.
- * પુસ્તકને નીચે જમીન પર મુકાય જ નહિ.
- * પુસ્તકને થુંક લગાડી પાના ફેરવવાની ટેવ ગંદી છે.
- * અજ્ઞાની મૂઠ લોકો છાપેલા કાળજી પર એસે કે પુસ્તકને માથે ઓશીકા તરીકે મૂકે તે જ્ઞાનની ભયંકર વિરાધના છે.
- * પુસ્તકને પાસે રાખી ભોજન, ઝાડો, પેશાબ કરાય નહિ.
- * હે ભગ્યો વિચારો : હાલમાં ધર્મની અફલાતુન કીંમતી આમંત્રણ - નિમંત્રણ - પત્રિકાઓ, પ્રભુજીના, સાધુ - સાધ્વીજીના (શ્રાવક - શ્રાવિકાઓના) ફોટાઓ, સાથે છપાય છે તેની દશા વિચારતાં ધ્રુજ જવાય છે.

શું ‘વિવેક’ નું અવસાન થયું છે? મોહ મહારાજના કાઠિયા લલલલાને વિવેક - બ્રહ્મ કરે છે! અહં - મમત્વનું મહત્વ ક્યાં લઈ જશે?

* જો પુસ્તકમાં શુદ્ધિ પત્રક આપ્યું હોય તો : પુસ્તક વાંચતા પહેલાં દરેક ભૂલ કાળજીપૂર્વક પુસ્તકમાં સુધારી લેવી. ભૂલ ન સુધારવાથી અર્થનો અનર્થ, મહાઅનર્થ થવા સંભવ છે.

* અજ્ઞાની સમજે છે કે જ્ઞાનની પોથી ઉપર ધન મૂકી, વાસક્ષેપ નાંખી, પગે લાગવાથી, તેનું બહુમાન થાય છે! અરેરે! સાચી સમજની જરૂર છે.

* છેલ્લે, ઉપાશ્રય - દેરાસરોમાં લોકો કાટેલા - તૂટેલા, અરે, ઉધઈ ખાધેલાં, ગંદા પાનાં - પુસ્તકો - પંચાંગ પુસ્તિકાઓ મૂકી જાય છે. -વહિવટદારોએ આવા પુસ્તકો - પાનાનો યોગ્ય નિકાલ કરવો જોઈએ અને - થોડાં સારાં આખાં પુસ્તકોને પુકાં ચઢાવી, એકાદ નાના કબાટમાં વ્યવસ્થિત રાખવા જોઈએ.

* ‘આશાતના’ એટલે લાલને બદલે નુકસાન થાય તેવું અયોગ્ય વર્તન.

જૈન - જિન પરમાત્માના સિદ્ધાન્તોને નિઃશંક માને.

આચક - શ્રદ્ધા અને વિવેકપૂર્વક ક્રિયા કરે તે

J - Just - પ્રમાણિક હોય-ન્યાય સંપન્ન વૈભવ મેળવે જ્ઞાન ને દાન વગેરેમાં વાપરે.

A - Affectionate : વાતસલ્ય - પૂર્ણ હોય.

I - Introspective - આત્મ - નિરીક્ષણ કરે.

N - Noble - ઉમદા હોય.

તમે “જ્ઞાની” ને ઓળખી શકો? ખરા? જૂઓ તેમને ઓળખવાના લક્ષણો :

“જ્ઞાની એનું” નામ, જેનો મોહ ગયો છે તમામ,
ભાઈ, જ્ઞાની તેનું નામ. - ટેક.

‘કંચન’ ને તો કાઢવ જાણે, રાજ-વૈભવ અસાર,
‘સ્નેહ’ મરણ સમાન છે જેને, ‘મોટાઈ’ લીંપણ ગાર,
ભાઈ, જ્ઞાની તેનું નામ. ૧.

‘ચમત્કાર’ છે ઝેર સરીખા, ‘રિદ્ધિ’ ‘સિદ્ધિ’ અશાતા સમાન,
જગતમાંહિ ‘પૂજ્યતા’ પામવી, જાણે અનર્થની ખાણ,
ભાઈ, જ્ઞાની તેનું નામ. ૨.

‘ભોગ-વિલાસ’ છે જાળ સમાન, અરૂં ‘કાયા’ ને જાણે રાખ,
‘ઘર - વાસ’ છે ભાલા જેવો, ‘કુટુંબ-કાર્ય’ છે જાળ,
ભાઈ, જ્ઞાની તેનું નામ. ૩.

લોકમાંહી લાજ વધારવી, એ છે મુખની લાળ,
‘કીર્તિ’-‘ધૃષ્ટિ’ મેલ જેવી, ‘પુણ્ય’ છે વિદ્યા સમાન,
ભાઈ, જ્ઞાની તેનું નામ. ૪.

દેહ છતાં જેની દશા છે, વર્તે દેહાતી ત,
‘બનારસી’ એવા જ્ઞાની ચરણે, કરે વન્દન અગણીત,
ભાઈ, જ્ઞાની તેનું નામ. ૫.

(શ્રી બનારસીદાસની ઢુંઢારી ભાષાનું ગુજરાતી
ભાષાંતર છે.) 卐 卐 卐

સા ચો જૈ ન

(શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય કૃત)

જૈન કહો કયું હોવે ?

પરમ ગુરુ, જૈન કહો કયું હોવે ?

ગુરુ ઉપદેશ વિના જન મૂઠા, દર્શન જૈન વગોવે,
પરમ ગુરુ, જૈન કહો કયું હોવે ? ટેક ૧

કહત કૃપા-નિધિ સમ-જળ ઝીલે, કર્મ મેલ જે ધોવે,
અહુલ પાપ-મળ અંગ ન ધારે, શુદ્ધ રૂપ નિજ જોવે,
પરમ ગુરુ, જૈન કહો કયું હોવે ? ૨

‘સ્યાદ્વાદ’ પૂર્ણ જે જાણે, ‘નય’ ગર્ભિત જસ વાચા,
‘ગુણ’ ‘પર્યાય’ ‘દ્રવ્ય’ જે જૂઝે, સો હી જૈન હૈ સાચા,
પરમ ગુરુ, જૈન કહો કયું હોવે ? ૩

ક્રિયા મૂઠમતિ જે અજ્ઞાની, ચાલત ચાલ અપૂડી,
જૈન - દશા ઉનમે હી નાંહિ, કહે સો સળ હી જૂઠી,
પરમ ગુરુ, જૈન કહો કયું હોવે ? ૪

પર-પરિણતી અપની કરી માને, કિરિયા ગર્વે થેલો,
ઉનકુ જૈન કહો કયું કહીએ, સો મુરખમે પહેલો,
પરમ ગુરુ, જૈન કહો કયું હોવે ? ૫

જૈન - ભાવ સળ જ્ઞાની માંહી, શિવ સાધન સદ્દહિયે,
નામ વેશથી કામ ન સીઝે, ભાવ ઉદાસે રહિયે,
પરમ ગુરુ, જૈન કહો કયું હોવે ? ૬

જ્ઞાન સકળ નય સાધન સાધો, ક્રિયા જ્ઞાનની દાસી,
ક્રિયા કરત ધરમ હૈ મમતા, ચાહિ ગલે મેં કાંસી,
પરમ ગુરુ, જૈન કહો કયું હોવે ? ૭

ક્રિયા વિના જ્ઞાન નહીં કળહુ, ક્રિયા જ્ઞાન વિણ નાંહિ,
ક્રિયા-જ્ઞાન બેઉ મિલત રહત હૈ, જ્યુ જળ-રસ જળ માંહિ.

પરમ ગુરુ, જૈન કહો કયું હોવે ? ૮

ક્રિયા મગનતા બહાર હી દિસત, જ્ઞાન શક્તિ જસ ભાંજે,
સદ્ગુરુ-શિષ્ય સુણે નહિ કળહુ, સો જન જગમે લાજે,

પરમ ગુરુ, જૈન કહો કયું હોવે ? ૯

તત્ત્વબુદ્ધિ જિનકી પરિણતિ હૈ, સકળ સૂત્રકી ફૂંચી,
જગ જગ-વાદ વદે ઉનહી કો, જૈન દશા જમ ભૂંચી,

પરમ ગુરુ, જૈન કહો કયું હોવે ? ૧૦

ક ર વિ ચા ર તો પા મ

“આણુએ ધર્મો” : “આણુએ તવો”

પ્રભુ આજ્ઞા જાણે ને આચરે તેને ધર્મ થાય.

પ્રભુ આજ્ઞા સમજી તપ કરે તે સ - ક્ષણ થાય.

સમભાવ - ક્ષમા મોક્ષ નો ભવ્ય દરવાજો છે.

જેણે એક આત્માને જાણ્યો, અનુભવ્યો, તેને તે પછી
બીજું કંઈ જાણવા યોગ્ય બાકી રહેતું નથી.

જેણે આત્માને જાણ્યો નથી, અનુભવ્યો નથી, તેનું
બીજું સર્વ જ્ઞાન નિરર્થક છે.

મોક્ષ કોણ મેળવી શકે ?

સ્વેતામ્બર હોય કે દિગમ્બર, બુદ્ધ ધર્મી હોય કે
અન્ય ધર્મી, જેનો આત્મા ‘સમભાવ’ થી ભાવિત છે તેના
આત્માનો મોક્ષ થાય એમાં જરા પણ શંકા નથી એમ
જિનેન્દ્ર દેવે કહ્યું છે. સાચું સામાયિક એ જ સમભાવ છે,
એ જ મોક્ષ છે. વીર પ્રભુના શ્રીમુખે પ્રશંસા પામેલા
‘પુણિયા શ્રાવક’ વિષે વિચારવું.

સંકલનકારના ભાતુશ્રી

સંકલનકારના પિતાશ્રી

卐

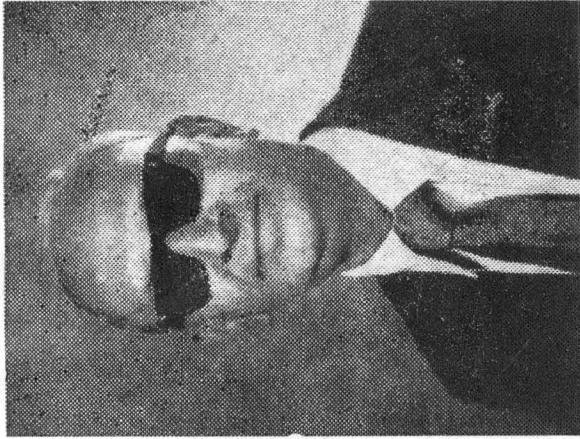
સ્વ. ચંચળબહેન પ્રેમચંદ શાહ
સ્વ. શ્રી ગોકળદાસ મંગળદાસના પત્ની
સ્વર્ગવાસ : વિક્રમ સવત ૨૦૧૧
આસો સુદ ૧૦ : બુધવાર
તા. ૨૬-૧૦-૧૯૫૫

卐

卐

સ્વ. શ્રી ગોકળદાસ મંગળદાસ શાહ
બુહારની ગેળ, અમદાવાદ.
સ્વર્ગવાસ : વિક્રમ સવત ૨૦૧૨
પોષ સુદ ૪ : મંગળવાર
તા. ૧૭-૧-૧૯૫૬

સ્વ. બાલશ્રી અશોકકુમાર દુભયંકર શાહ
૧૭-૮-૧૯૪૫ ૨-૧-૧૯૭૫
સ્વર્ગવાસ : વિક્રમ સંવત ૨૦૩૧
ભાગશર વહિ ૬ : શુક્રવાર
(એંક ઓફ ઇન્ડિયા)

પ્રા. શ્રી દુભયંકર ગોકુળદાસ શાહ
(અંગ્રેજીના પ્રાધ્યાપક : રીટાયર્ડ)
લુહારની પેળ, અમદાવાદ.
જન્મ તા. ૧૨ માર્ચ ૧૯૧૬
વિ.સં.-૧૯૭૨ : ફાગણ સુદ ૮ : રવિવાર

માતા-પિતાના ઉપકારની સ્તુતિ

સુખ દાતા માતા - પિતા બાળના,
 ઉપકારી તે સમ નહિ હોય, નમો માત તાતને : ૧
 દુઃખી દેખી સદા નિજ બાળને, અતિ દુઃખી હૃદયમાં જે હોય,
 નમો માત તાતને. ૨
 નવ માસ ઉદર માંહી રાખતાં, કરે માતા ઘણી સારવાર,
 નમો માત તાતને. ૩
 લીનામાંથી સૂકામાં સૂવાડતાં, કેવો માતા તણો ઉપકાર,
 નમો માત તાતને. ૪
 કરી હેત હૈયામાં દાબતી, માતા હરખે હાલરડાં ગાય,
 નમો માત તાતને. ૫
 દુઃખ વેઠી સદા સુખ આપતી, કહો જનની કેમ વિસરાય,
 નમો માત તાતને. ૬
 પિતા પોષક પાળક આપણા, તેના અગણિત છે ઉપકાર,
 નમો માત તાતને. ૭
 પિતા પ્રેમથી બાળ પઢાવતા, જ્ઞાન - દાન અપાવે સાર,
 નમો માત તાતને. ૮
 માત-તાત એ જંગમ તીર્થ છે, કરે ભાવથી તેમની સેવ,
 નમો માત તાતને. ૯
 માત-તાતની ભક્તિ ભાવથી, મન રાખો કરવા દેવ,
 નમો માત તાતને. ૧૦
 તે કુ-પુત્ર કુ-પુત્રી જાણુવા, નવ રાખે જે વડીલનું માન,
 નમો માત તાતને. ૧૧
 સર્વે શિક્ષણ આ મન ધારજો, કરે માત-તાત ગુણગાન.
 નમો માત - તાતને. ૧૨

卐

卐

卐

જનની ઉર્ફે માતા - Mother - 'મા' -મમ્મી

મીઠાં મધુને મીઠાં મેહુલા રે લોલ,
એથી મીઠી તે મોરી માત રે,

જનનીની જોડ, સખિ ! નહિ જડે રે લોલ...ટેક ૦ ૧

પ્રભૂના એ પ્રેમ તણી પૂતળી રે લોલ,
જગથી જુદેરી એની જાત રે, જનનીની ૦ ૨

અમીની ભરેલી એની આંખડી રે લોલ
બહાલના ભરેલાં એનાં વેણુ રે, જનનીની ૦ ૩

દેવોને દૂધ એનાં દોહલાં રે લોલ,
શરીએ સિંચેલ એની સોડય રે, જનનીની ૦ ૪

જગનો આધાર એની આંગળી રે લોલ,
કાળજમાં કેંકે ભર્યાં કોડ રે, જનનીની ૦ ૫

ચિત્તકું ચડેલ એનું ચાકડે રે લોલ,
પળના ખાંધેલ એના પ્રાણુ રે, જનનીની ૦ ૬

મૂંગી આશિષ ઉરે મલકતી રે લોલ,
લેતાં ખૂટે ન એની લ્હાણુ રે, જનનીની ૦ ૭

ધરતી માતા એ હશે ધ્રુજતી રે લોલ,
અચળા અચૂક એક માત રે, જનનીની ૦ ૮

ગંગાના નીર તો વધે - ઘટે રે લોલ,
એક સરખો માના પ્રેમનો પ્રવાહ રે, જનનીની ૦ ૯

વરસે ઘડીક વ્યોમ વાદળો રે લોલ,
માડીનો મેઘ ખારે માસ રે, જનનીની ૦ ૧૦

ચળતી ચંદ્રાની દીસે ચાંદની રે લોલ,
માની ચાંદનીના નહિ આથમે ઉજસ રે,

જનનીની જોડ, સખિ ! નહિ જડે રે, લોલ. ૧૧

ક્ર ભાવ અને દાનનું મહત્વ ક્ર

- (૧) ભાવે જિનવર પૂજિયે, ભાવે દીજે દાન,
ભાવે ભાવના ભાવિયે, ભાવે કેવળ જ્ઞાન,
(૨) દાનથી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે, શીલથી સુખ સંપદા મળે છે.
તપથી કર્મનો નાશ થાય છે, ભાવના ભવ નાશીની છે.

શ્રી શાન્તિનાથાય નમઃ

: દ્રવ્ય - સહાયક :

ક્ર

ક્ર

શ્રી મતી પ્રભાવતી જીહેન મંગળદાસ
લુહારની પોળ,
અમદાવાદ : ૩૮૦૦૦૧.

(૩) દારિદ્ર - નાશનું દાન, શીલનું દુર્ગતિ - નાશનું,
અજ્ઞાન - નાશીની પ્રદાન, ભાવના ભવ - નાશીની

એ પુત્રને ધિક્કાર છે !

મા - બાપનું માને નહિ,	એ પુત્રને ધિક્કાર છે,
સેવા કરી જાણે નહિ,	એ પુત્રને ધિક્કાર છે. ૧
ભીના કરી કેરા કર્યા,	છોટા થકી મોટા કર્યા,
ઉપકાર ન માને માતના,	એ પુત્રને ધિક્કાર છે. ૨
દેવું કરી પરણાવીયા,	વળી ઘરેણું પણ અપાવીયા,
દેવું ભરે ના બાપનું,	એ પુત્રને ધિક્કાર છે. ૩
પરણ્યા પછી જુદો રહ્યો,	પત્ની લઈ ને સાથમાં,
દુશ્મન - પણે દાવા કરે,	એ પુત્રને ધિક્કાર છે. ૪
મોજો કરે મનફાવતી,	હોટલ સીનેમામાં જઈ,
માત મરે દાણા વિના,	એ પુત્રને ધિક્કાર છે. ૫
દેવ - મંદિર સમા આપણા,	મા-બાપ સાચા દેવ છે,
આશિષ દ્યો અંતર થકી,	માતા-પિતા ભગવાન છે.

એ ઉપકાર કેમ ભૂલાય ?

ટગ - મગ પગ ટકતો નહિ, ખાઈ ન શકતો ખાજ,
 ઊઠી ન શકતો આપથી, લેશ હતી નહિં લાજ...૧
 તે અવસર આણી દયા, બાળકને મા - બાપ,
 સુખ આપે દુઃખ વેઠીને, એ ઉપકાર અમાપ...૨

અમૃત છાયા અમૃદ્ય રનેહ

માતા - પિતા અમૃત છાયા, એ અવનિમાં અમૃદ્ય છે,
 બાળક ભૂતે સેવા કરવી, એ તો હીમાલયન ભૂલ છે. ૧
 અડસઠ તીરથ ઘેર આંગણે, તો તીરથ કરવા કાં જઈએ ?
 એ ચરણોના ચરણામૃતથી, ગંગા-જળનું કાંઈ મૃદ્ય નથી. ૨

સંતાન સુખી મા બાપ સુખી, સંતાન દુઃખી તો એ દુઃખી,
ધન ખરચે પાછા ના મળતાં, એમની માયા અમાપ છે. ૩

卐

卐

卐

માતૃ દેવો ભવ. પિતૃ દેવો ભવ. ગુરુ દેવો ભવ.

卐

卐

卐

સ્વાધ્યાય : (સ્વ + અધ્યાય = આત્મ જ્ઞાન, સ્વરૂપ
દર્શન) એ જ ઉત્તમોત્તમ તપ છે - આંતરિક - આત્માનું
તપ છે. આવું તપ ન ભૂતો, ન ભવિષ્યતિ, માટે આત્માથી
આત્માઓએ, દરરોજ, નીચેના સૂત્રો, અર્થ સમજી,
બોલી જવા.

૧. નવકાર મંત્ર. ૪. જય વીયરાય. ૭. સંસાર - દાવાનલ.
૨. લો. ગ. સ્સ. પ. ન મુ ય્યુ ભું. ૮. પુખ્ખરવર - દિવડ્ડે.
૩. ઉવસગ્ગ-હરં. ૬. કલ્લાણુ-કંઠં. ૯. સિદ્ધાણું - ભુદ્ધાણું.

ત હ પ રાં ત

દરેક સાચા જૈન મુમુક્ષુએ “ચાર પ્રકરણો” અર્થ
સહિત, ‘એક વાર તો ખાસ’ વાંચવા - સમજવા - વિચારવા.

૧. જીવ - વિચાર પ્રકરણ.	૩. દં ડ ક પ્ર ક ર ભુ.
૨. નવ - તત્ત્વ પ્ર ક ર ભુ.	૪. લઘુ-સંગ્રહણી પ્રકરણ.

“સમકાલીન” પત્રમાંથી એક આધુનિક કાવ્ય - સાભાર”
 (એક મોડર્ન યુવાનની ‘મા’ વિષેની વિકૃત માન્યતા -
 ટીકા - ટીપ્પણુ વિના)
 ‘ મા ’

મા

પ્રેમિકા જેટલી સુંદર નથી હોતી અને

થોડી વૃદ્ધ પણ હોય છે.

આપણામાં જ્યારે

સમજણ આવી જાય છે ત્યારે કહીએ છીએ...

“મા, તને કંઈ સમજણ નથી પડતી.” પછી

મા કશું બોલતી નથી

ચૂપચાપ ઘરના એક ખૂણામાં બેસીને

પોતાના વાથી પીડાતા

પગને પંપાળ્યા કરે છે પછી

એક દિવસ મા મરી જાય છે.

અને આપણે બે હાથ બેડીને કહી પણ શકતા નથી,

‘મા ફેરવી દે બે મા.’

સ્ત્રીઓનાં (પ્રેયસ્ત્રીનાં)

બે સ્તનો વચ્ચેથી પસાર થતા

રાજ માર્ગ પર દોડી દોડીને

એક વાર હાંફી જઈએ

ત્યારે ઇચ્છા થાય છે મા ના

વૃદ્ધ પડછાયામાં બેસીને આરામ કરવાની

ત્યારે ખ્યાલ આવે છે

મા તો મરી ગઈ છે મા

બે પ્રેમિકા જેટલી સુંદર ન હોતી. (કિરીટ દ્વારા)

- * પિતા કરતાં શાસ્ત્રોમાં પણ માતાનો અપરંપાર મહિમા જતાવ્યો છે.
- * ‘સૌથી પહેલું તીર્થ’ છે માતા.’ –શ્રી મહાવીર ચરિત્ર.
- * ત્રણે લોકમાં માતા સમાન કોઈ મોટો ગુરુ નથી-
ધર્મ પુરાણ.
- * જે ‘માતા’ને પ્રસન્ન કરે છે તે આખી પૃથ્વીને પ્રસન્ન કરે છે-મહાભારત.
(જૂઓ ગણપતિ અને કાર્તિકેયનો દુયકો)
- * તારાઓ એ આકાશની કવિતા છે તો ‘માતા’ એ ધરતી પરની કવિતા છે – હારથેવ.
- * આરાધનામાં સ્મરૂં રૂપ ‘મા’તું,
ને જા સ્મરીને ‘પ્રભુ’ રૂપ પામું.
- * ચહું જન્મો જન્મે શિશુ તુજ હું,
ને ‘મા’ તુ જ તું, તુ જ તું.
- * “માનવ જાતિના હોઠ પરનો સૌથી સુંદર શબ્દ છે ‘મા’, અને સૌથી સુંદર ‘સાદ’ જે કોઈ હોય તો તે સાદ છે – ‘મારી મા’, ‘મારા જા’.
- * ‘મા’ એક એવો શબ્દ છે જે આશા અને પ્રેમથી ભરેલો છે – એ છે એક મધુર અને માયાળુ શબ્દ, જે હૃદયનાં ઊંડાણમાંથી આવે છે.
- * ‘મા’ સઘળું છે – શોકમાં તે આપણું આશ્વાસન છે, દુઃખમાં તે આપણી આશા છે, દુર્જનતામાં તે આપણી શક્તિ છે – તે પ્રેમ, કરુણા, સહાનુભૂતિ અને ક્ષમાશીલતાનો ઝરો છે.

* ‘મા’, જે સઘળાં અસ્તિત્વોત્તું પ્રારંભિક રૂપ છે તે અનંત આત્મા છે - સૌંદર્ય અને પ્રેમથી ભરપૂર.”
ખલિલ જિબ્રાન

- * માને દેખી બહુ હરખાઉં, દોડી દોડી સામે જાઉં.
- * નારી તું નારાયણી ! નર તું નારાયણ !
- * સ્ત્રી વિષે સામાન્ય દષ્ટિ એ પ્રકારની છે : વિ ચા રો.
- * સ્ત્રીથી સંસાર સુખી કે દુઃખી ? વિ ચા રો.
- * ‘સ્ત્રી’ વિષે વર્તમાન પત્રોમાં અનેક લેખો આવે છે—
સ્ત્રીઓ : શું કરવું, શું ન કરવું, વગેરે વિષે લેખકો—
લેખિકાઓ ધોધમાર ઉપદેશો આપે છે :
આમ કરવું પડશે, તેમ કરવું પડશે—વગેરે : વાંચો છો ને ?
- * નવરાત્રીની પૂર્વ સંધ્યાએ કેટલાક લોકો પોતાના ઘરમાં
‘માતાજી’ની સ્થાપના કરે છે, અને, નવ દિવસથી
પંદર દિવસ સુધી રંગબેરંગી ગરબા ને
ડીસ્કો-ઢાંડીયાની રમઝટ ચલાવે છે.

શ્રી અનિલ જોશીના એક લેખમાંથી આ ઉતારો છે :
‘આપણા નિવૃત્ત ન્યાયમૂર્તિ દાદા ધર્માધિકારીએ આપણી
ચામડી ઉતરડી નાંખે તેવો ધારદાર સવાલ પૂછ્યો છે :—
જે સમાજમાં મહિલાઓ છાશવારે (અરે, લગલગ દરરોજ),
કેરોસીન છાંટીને ‘દહેજ’ (પહેરામણી, Dowry) ને
કારણે બળી મરતી હોય એ સમાજ ક્યા મોઢે પોતાના
માતાજીને ગરબો પધરાવે છે ? ક્યા અધિકારથી માતાજીની
ગરબી ગાય છે ?

* અરે : નર્કાંગાર સમા ઘરમાંથી છૂટવા આ સ્ત્રી ઘણીવાર આત્મ - હત્યા એકલી કરતી નથી - પોતાના જાણેલાં પણ કમનસીબ એક, બે, ત્રણ પુત્ર - પુત્રીઓને સાથે લઈ, કાં તો કુવામાં કે નદીમાં ઝંપલાવે છે - કાં તો ફાંસો ખાય છે. કે બળી મરે છે. અરે ! સગર્ભા સ્ત્રીઓ કાં તો પોતે માનસિક ત્રાસથી છૂટવા આપઘાત કરે છે, અથવા, તેમને, પતિના સાથે લઈ, સાસુ નણંદ વગેરે બાળી મૂકે છે !! આવા અપમૃત્યુ રોકવા સમાજના મહિલા મંડળો કંઈ કરતા નથી જણાતા (કેમકે પોત પોતાના કાર્યક્રમોમાં આ સંસ્થાઓ મસ્તાન હોય છે - અને - આવા મંડળો બહુધા ઉપસા વર્ગના લાગણીહીન લોકોના હોય છે !) લેખો કે T. V. ફીલ્મો પણ આવા લોકોને ઝુંબેશ કરવા કેમ પ્રેરતા નથી ? સ્ત્રી સંસ્થાઓ બે ત્રણ વરસ બધી પ્રવૃત્તિઓ અટકાવી દઈ, દેશ - વ્યાપી ઝુંબેશ કેમ ચલાવતી નથી ? કોઈ ખ્રિસ્તી ભાઈ અઠવાડિક લેખ લખતાં જણાય છે. કેમ કોઈ હિન્દુ - જૈન મુસ્લીમ, પારસી, સ્ત્રીઓ જખખર વંટોળ જગાવતી નથી ? સ્ત્રીઓ શા માટે આત્મ - સમર્પણ કરી દે છે ? આપણા કુટુંબોમાં દીકરાનો જન્મ થાય ત્યારે હોંશિ હોંશિ મીઠાઈની લ્હાણી કરવામાં આવે છે. અને દીકરી જન્મે ત્યારે (કહે શું ? લક્ષ્મી પધારી) ઘરમાં ' સાદડી ' બેસાડી હોય તેવું ગમગીન વાતાવરણ છવાઈ જાય છે. સ્ત્રીઓને પોતાને પણ આનંદ થતો નથી, એ પણ એક આશ્ચર્ય છે ને !

આપણા બધા ઉત્સવોમાં ફક્ત ' જોગિયું ' રહ્યું છે : આત્મા તો ક્યારનાયે ઊડી ગયો છે.

ખરેખર તો નવરાત્રી એ કરુણા અને પ્રેમનો ઉત્સવ છે. ' મા ' કોઈ દિવસ ' પાવાગઢ ' થી ઉતરતી નથી પણ આપણા

ચરના દાદરેથી ઉતરે છે. ખરેખર તો આપણે સંવેદન-શીલતા
શુભાવી છે. હાલ તો ભક્તિની જગ્યાએ ભગત - વેડા પેસી
ગયા છે - અમુક નામાંકીત ભકતો ગાય ને સ્ત્રીઓ માત્ર
અભિનય કરી લાંબગોળ લાઇનમાં ચપટીઓ વગાડે કે
તાલીઓ પાડે : કેવી શુજરાતના ગરબાની વિકૃતિ !

અરેરે ! કેવો ઘાતકી જમાનો ફરીથી આવ્યો છે આ
દેશમાં. પહેલાં બાળકી જન્મે ત્યારે ‘દૂધ પીતી’ કરતા :
હાલ સ્ત્રી - ભૂણુનો ‘કેળવાયેલી નારી’ ‘કાયદેસર ગર્ભપાત’
કરાવે છે, અને, ગર્ભપાત કરાવનાર મુખ્યત્વે ‘સ્ત્રી નર્સ’ કે
‘સ્ત્રી ડોક્ટર’ હોય છે : લાલ-લોભી-ધન ખાતર - અરે રે.

નાલાયક રાજકારણીઓ અને તેમના ચમચાઓ વસ્તી
વધારાની ખૂમે પાડે છે...અક્કમી પાપી બદમાસો જરા
વિચારે અને યોગ્ય આયોજન ગ્રામ - શહેરની વસ્તી માટે
કરે તો વસ્તી - વધારો અભિશાપ નહિ - દેશની સમૃદ્ધિ માટે
આશીર્વાદ સમાન નીવડે ! મૂડીવાદી પરિવ્રહી શહેરી સમાજ
‘ગાંધી ચીંધ્યા’ માર્ગે જવાને બદલે નાલાયક નેતા ચિંધ્યે
માર્ગે જાય તેમાં ‘વસ્તી વધારા’ નું તૂત ચલાવે છે - અને
આ ડીંડવાણાને પાપીઓ ટેકો આપે છે.

જો ‘જે બસ’ નો નિયમ ઠીક હોત તો શ્રીકૃષ્ણ,
રવીન્દ્રનાથ જેવા કયાંથી જન્મત ! અને, ખીજ સેંકડો દાખલા
આજ પણ દેખાય જ છે ને ! એટલે આવી ગાંડી જુએશ
દેશ વિરોધી જણાય છે, પ્રભુ : બાળકીઓનું ‘સાક’ વર્ષ’
ઉજવાઈ રહ્યું છે તે પ્રસંગે, જગતમાં સ્ત્રીઓનો દરજ્જો નીચો
છે ત્યાં મોતનું પ્રમાણ જાયું છે વિચારો : ભારતની ૮૦
કરોડની વસ્તીમાં, છોકરાઓ કરતાં વધુ સખળ હોવા છતાં,
દર વર્ષે ત્રણ લાખ છોકરીઓ મૃત્યુ પામે છે !

‘સ્રી’ ઘણીપાર સ્ત્રીની દુશ્મન જણાય છે! અરે, ધરમ કરતી દેખાતી સ્ત્રીઓ પણ! મુખ્ય કારણ : ‘સાચી કેળવણી’ નો અભાવ - આધુનિક કેળવણી તો માનવને ઘાતકી બનાવે તેવી છે : અજ્ઞાન મોટું પાપ છે.

કહે નેપોલિયન દેશને, કરવા આખાદાન,
સરસ રીત તો એ જ છે, ઘો ‘માતા’ને જ્ઞાન.

‘કોને હતી એવી ખબર, છે જીંદગી કેવી સફર ?
મંઝીલ સુધી તે લઈ જશે, કે રાખશે મંઝીલ વગર ?’

છેવટે. ‘માતા’ને એક માસિક કે વાર્ષિક શ્રદ્ધાંજલિ આપી વિરમીએ : મા મને સાંભરે રે.

‘મા તારો મહિમા અપરંપાર’
વહાલી ‘મા’,

આટલું બોલતાં આજે કેટલો ભાર લાગે છે !
ફરી આ દિવસ આવ્યો જ્યારે આખા પરિવારને સૂતું પાડી
‘તું’ અનંતની યાત્રાએ ચાલી નીકળેલી.

સદાય હસતું વહન અને પ્રસન્ન - ચિત્ત
નયનોમાં ભારોભાર રનેહ ને કરુણા.

વાત્સલ્ય-મૂર્તિ સમાન ‘તું’ નાના-મોટાં સહુને માટે
એક પ્રેરણા સ્વરૂપ હતી.

આજે અમે જે કાંઈ છીએ તેના પાયામાં છે તારું
અમૂલ્ય સંસ્કાર - સીંચન અને સ-રસ શીખામણ - જે
આજે ઉચ્ચ સંસ્કાર - રૂપે, આદર્શ - રૂપે,
અમારા જીવનમાં વણાયાં છે.

એ જ તમે અમને આપેલી અમારી સાચી અણુમોલ મૂડી છે, જે સદાય અમારી સાથે રહેશે, પણ વાત્સલ્યની સરવાણી હવે ક્યાં પામવી ?

હે પરમકૃપાળુ પરમાત્મા : મારી 'બા' ના આત્માને પરમ શાંતિ અર્પણે એ જ પ્રાર્થના." (આજના 'મમ્મી' 'મોમ' વાળા બાળકો બિચારા બા, મા, શબ્દ બૂલી ગયા છે—માને 'mummy' ને દાદીને 'મોટી મમ્મી' કહે છે, ને કે હજુ દાદીમાને ઘણા બાળકો 'બા' કહે છે—બા શબ્દ ચિરંજીવ છે. (નારી તું તો ન્યારી.)

સુ જો પુ કિં બ હુ ના ?

શ્રી શાહ સાહેબની પ્રવૃત્તિનો હેતુ

અબળતા પણ મારા કરથી, શ્રેય અવરતું થાઓ,
તન-મન-ધન સહુ સાધન મારાં, એ પંથે યોગ્યઓ.

* શહેરમાં જરા વિચિત્ર કે અસામાન્ય ગણાય તેવી શ્રી શાહ સાહેબની પ્રવૃત્તિ : પોતાના મકાનની બે બાજુ પ્લેક બોર્ડ : જેના ઉપર પ્રસંગોપાત સામાજિક, ધાર્મિક, આધ્યાત્મિક સમાચારો લખવામાં આવે છે : માર્ગમાં જતા જિજ્ઞાસુને વાંચવા વિચારવા માટે.

* લઘુપદાંત ઘરમાં ક્રોધંગ રૂમમાં એક કોર્ટ બોર્ડ ઉપર નીચેનું ધર્મ - સાર જેવું લખાણ છે - ખુરશી ઉપર બેસનારની નજર તેના ઉપર પડે.

B

ॐ ॐ તત સત - ॐ હું શુદ્ધાત્મા હું ॐ

પરમ કૃપાળુ દેવકી જય	ધી ર સે જા લો
મહાવીરસ્વામી લગવાનકી જય	પ્રે મ સે જા લો
પારસનાથ લગવાનકી જય	આદર દેકર જા લો
આદિનાથ લગવાનકી જય	જરૂરત હોને પર જા લો
સ જા સં ત ન કી જય	

ત્રણ તત્ત્વ ચાર લાવના મોક્ષમાર્ગ-ત્રણ રત્ન

૧ સુ - દેવ	૧ મૈત્રી લાવના	સમ્યગ્ દર્શન
૨ સુ - શુરુ	૨ પ્રમોદ લાવના	સમ્યગ્ જ્ઞાન
૩ સુ - ધર્મ	૩ ક્ષુદ્રા લાવના	સમ્યગ્ ચારિત્ર
૪ માધ્યસ્થ લાવના		

અસત્યો માહેથી, પ્રભુ ! પરમ સત્યે તું લઈ જા,
જિંઠા અંધારેથી, પ્રભુ ! પરમ તેજે તું લઈ જા,
મહા - મૃત્યુમાંથી, અમૃત સમીપે નાથ, લઈ જા,
તું હોયો હું છું તો, તું જ કરચના કાન લઈ જા.

૧૨ લાવના + ૪ લાવના (ભાવે કેવળજ્ઞાન)

૧ અનિત્ય લાવના	૫ અશુચિ લાવના	૯ સંસાર લાવના
૨ અક્ષરણ લાવના	૬ આત્મિક લાવના	૧૦ લોકલક્ષણ લાવના
૩ એકલ લાવના	૭ સંવર લાવના	૧૧ બોધિદુર્લભ લાવના
૪ અન્યત્વ લાવના	૮ નિર્જસ લાવના	૧૨ ધર્મ લાવના

ભ ગ વા ન ક યાં આ વે છે ?

- ૧ મા તા પિ તા ની સે વા કરનારને ઘેર.
- ૨ પ તિ ત્ર તા સ્ત્રી ને ઘેર.
- ૩ અ તિ થિ - સ ત્કાર કર ના ર ને ઘેર.
- ૪ સત્યવાદી, પ્રમાણિક, ઈમાનદાર વેપારીને ત્યાં.
- ૫ જિ તે ન્દ્રિ ય વ્ય ક્રિત ને ઘેર.
- ૬ નિ ળા પૂર્વ ક કર જ બજવનારને ત્યાં.

મુ ખી થ વા ના ઉ પા ય

- ૧ લ ડા ઈ થા ય તે વું બો લ વું ન હીં.
- ૨ દે વું થા ય તે વું બ ર ચ વું ન હીં.
- ૩ શ ક્રિત મુ જ બ દા ન કર વું.
- ૪ જમીન થતાં પહેલાં બે વાર વિચારવું.
- ૫ માં દા પ ડાય તે વું જ મ વું ન હીં.
- ૬ પા પ થા ય તે વું કર વું ન હીં.

- ૧ જગતમાં ફક્ત છ દ્રવ્યો છે : ૧. જીવ - અસ્તિકાય,
૨. પુ ણ્ડ ગ લ - અસ્તિકાય. ૩. ધર્માસ્તિકાય,
૪. અધર્માસ્તિકાય, ૫. આકાશાસ્તિકાય ને ૬. કાળ.
- ૨ યાદ રાખો : કર્મ સત્તા એટલી વ્યવસ્થિત છે કે ત્યાં
લાંચ રૂઝ ત, કટકી, કમીશન ચાલતાં નથી.
ત્યાં દેર પણ નથી ને અંધેર પણ નથી.
- ૩ “હું કોણ છું?” આ વાક્યનો વિવેક-પૂર્વક વિચાર
કરનાર, અને, દેહ તથા આત્માનું ભેદજ્ઞાન કરનાર જ
સાચો ધર્મ અને ધર્મનો મર્મ સમજી શકે.

C

- ૪ કર્મોના ખેલ અજળ - ગજળ છે : નિરાળા છે : ચિત્ર વિચિત્ર છે, જગતમાં ચારે બાજુ નજરે પડે છે.
- ૫ ધર્મથી પુણ્ય થાય-સુખ મળે. પાપથી દુઃખનું દુઃખખા. માટે કર્મ કરતી વખતે ચેતો. તેનું ફળ સારું - નરસું અવશ્ય મળવાનું જ.
- ૬ સંસારનું મૂળ - ચાર ગતિમાં ભટકાવનાર 'રાગ' છે. મોહનીય કર્મ છે. મોહ એટલે મિથ્યાત્વ - અજ્ઞાન. મોહમહારાજ જીવને નાચ નચાવે છે, ને ચાર કષાય- ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, કરનારને ચારે ગતિમાં ભટકાવે છે. રાગને લીધે દ્વેષ-કષાયો-થાય છે.
- ૭ વીત-રાગ થયો તે સુખી : માટે અનાસક્ત થઈ, આપણા આત્માને શરીર રૂપી જેલમાંથી છોડાવવા પ્રયત્ન કરો, જેથી આત્મા મોક્ષમાં શાશ્વત અવ્યાબાધ સુખ મેળવે.
- ૮ સંસાર = સ્વાર્થ. દરરોજ 'મરણનું સ્મરણ' કરવાથી પાપ થશે નહિ, અને, દરરોજ 'નવકાર મહામંત્ર' નું સ્મરણ કરવાથી પુણ્ય થશે : આ લોક, પર - લોકમાં સુખ પ્રાપ્તિ.
- ૯ સંસાર સ્વપ્ન છે, ઘર ધર્મશાળા છે, જીવ મુસાફર છે, રહેવાની મુદત (આયુષ્ય) પૂર્ણ થયે એક ક્ષણ પણ રહેવાશે નહિ. જીવ એકલો આવ્યો છે : એકલો ચાલ્યો જવાનો છે : આંખ મીંચાયા પછી તું એક પૈસાનો પણ માલિક નથી. માટે ધર્મ કરો : ધર્મ કરો - તે જ સાથે આવશે. સગાં-સંબંધી, મા-બાપ, પુત્ર-પુત્રી, પતિ-પત્ની, કોઈ સાથે આવશે નહીં.

* સત્પુરુષોનું યોગ - બળ જગતનું કલ્યાણ કરે.

* નીચેની ભાવના ભાવવાથી આત્મ - કલ્યાણ થશે :
 સર્વથા સૌ સુખી થાઓ, સમતા સૌ સમાચરે,
 સર્વત્ર દિવ્યતા વ્યાપે, સર્વત્ર શાંતિ વિસ્તરે.
 ॐ શાન્તિ: શાન્તિ: શાન્તિ: ॐ

卐

卐

卐

* તેમની ગાદી - તકીયાની બેઠકના મેજ પરના કાર્ડ - બોર્ડ ઉપર : નીચેનું લખાણ પોતાના માર્ગદર્શન માટે છે તે પથ જન સમાજને ઉપયોગી થઈ પડે તેવું છે :

થોડી સ - રસ ચિન્તન - મનન કરવા જેવી કહેવતો

૧	જે વું	અ ન્ન	તે વું	મ ન.
૨	જે વું	પાણી	તે વી	વાણી.
૩	જે વું	અન્ન	તેવો	ઓડકાર.
૪	જે વી	મતિ	તે વી	ગતિ.
૫	જે વો	ભાવ	તે વો	ભ વ.
૬	જે વી	દ ણિ	તે વી	સ ણિ.
૭	જે વું	વાંચન	તે વો	વિચાર.
૮	જે વો	ભાષક	તે વી	ભાષા.
૯	જે વો	કલાકાર	તે વી	કલા.
૧૦	ખાડો	ખોદે	તે	પડે.
૧૧	વાવે	તેવું લણે	ને કરે તેવું	પામે.
૧૨	હાથના	કર્ચા	હૈયે	વાગે.

૧૩ જે ઉચું તે આ થ મે.

૧૪ જે ખીલ્યું તે કર માય.

૧૫ મ ત લ બ કી સ બ હુ નિ યા દારી,
મ ત લ બ કે સા રે સં સા રી.

૧૬ પ રો પ કા ર એ સ જ જ નો ની વિભૂત છે.

મા રે

શુભ કાર્ય માં યથા શક્તિ પ્રવર્તવું.

૧૭ ઉતાવળે આંખા ન પાકે.

૧૮ જેવી જેની પાત્રતા તેટલું તેનું ગ્રહણ.

૧૯ માતા અને માતૃભૂમિ સ્વર્ગથી પણ અધિક ચઢિયાતી છે.

૨૦ જૈન ધર્મની પ્રભાવના-સાંપ્રદાયિક એકતા. વેદિન કહાંસે ?

ચાર સંપ્રદાયવાળા પોત - પોતાના મત - ભેદો મિટાવી
એક મત થાય તો ?

મીલે જે સૂર મેરા તુમહારા, તો સૂર અને હમારા,
મળે સૂર જે મહારો ને તહારો,

અને તે સૂર આપણો નિરાળો.

૨૧ મા એટલે પ્રેમ અને પ્રેમ એટલે મા.

નિઃસ્વાર્થ, નિર્મળ સ્નેહ, વાત્સલ્ય, મા મને સાંભરે રે.

૨૨ Haste makes waste. Hurry makes you worry.

૨૩ Why worry ? it won't happen. If, however,
it happens, it will soon pass away.

૨૪ ખુશ રહો પ્યારે, ક્યા ચિન્તા તુમારે ?

ચલતી હૈ નૈયા, પુણ્ય કે સહારે.

૨૫ પ્રસન્નતાને કદી ન તજ્યો, પ્રસન્ન સૌ સ્થિતિમાં રહીઓ.

卐

卐

卐

કર વિચાર તો પામ

હિન્દુ - જૈનો ખાસ લગ્ન વખતે વિચારો.

૧ વીતરાગોને લગ્ન જેવા સંસારી પ્રસંગોમાં આમંત્રવા આમંત્રણ પત્રિકા - લગ્નની ને જમણની - દેરાસરો મંદિરોમાં મૂકવી તે લયંકર અજ્ઞાન છે. અજ્ઞાની ગાડરીયા પ્રવાહમાં તણાય છે, ને ઘેટાંના ટોળાં માફક અંધ - અનુકરણ કરે છે.

૨ દાડમાં દેવતા : કોઈપણ પ્રસંગે, ને લગ્ન જેવા સંસારિક પ્રસંગે દાડખાતું ફેાડવું - ફેાડાવવું તે લયંકર પાપ છે. અનંત જીવોની હિંસા છે. જૈન કહેવાતો શ્રાવક શું એવો અશ્કર્મા છે કે આવી જીવ - હિંસા કરતાં તેનું રવાડું ચ ફરકતું નથી? અહિંસા પરમ ધર્મ છે. શ્રી નેમિનાથ પ્રભુએ જીવો પર કરુણા લાવી રથડો પાછો વાળ્યો : વિચારો.

દાડખાનામાં જીવ - હિંસા પાપ ન સમજનાર યુવાનો કદાચ આવી અધમ હિંસક કુ - પ્રવૃત્તિ કરે, પરંતુ વયોવૃદ્ધ વડીલોની આવી આઘાત - જનક પ્રવૃત્તિ અટકાવવાની જવાબદારી નથી? અને, રાત્રે ડીસ્કો - ડેન્સો ને નાસ્તા-પાણી ! પાપનાં પ્રદર્શનો !

અજ્ઞાની લગ્ન-યુગલ દેરાસર જઈ વીતરાગોને પગે લાગવા જતા લાજતા નથી? થાપા શા માટે લગાવે છે?

૩ “પુણ્ય-પાંખડી જ્યાં ઢુસાય, જિનવરની ત્યાં નહિ આજાય” ફૂલની પાંદડીની પણ હિંસા જૈન ધર્મને માન્ય

નથી. જૈન - વિજ્ઞાન, અનંત કાળથી કહે છે કે વનસ્પતિઃ માત્રમાં જીવ છે, અને, પૂજા પ્રસંગે કે લગ્ન - પ્રસંગે શા માટે અવિચારી હિંસા કરવી - કસાઈ જેમ ઘેટાં - બકરાંની હત્યા કરે તેમ નિર્દોષ નિર્મળ કુમળા કૂલોની આસોપાલવની કતલ કરવી તે ભયંકર પાપ છે. ડમરાના છોડમાં અનંત જીવો હોય છે તેને ઘોતા બિચારા હણાય છે. લગ્ન પ્રસંગે સુખડના હાર વાપરી શકાય અને શણગાર માટે પ્લાસ્ટિકના કૂલો વગેરે વાપરી શકાય.

પ્રશ્ન : અજ્ઞાની જીવો વિચારી પાપથી અટકે તે માટે સન્મતિ આપજે.

૪ અને, રાત્રી ભોજન - સમૂહને - કર્મ દષ્ટિએ પાપ, તથા અંગ્રેજોનું અંધ અનુકરણ ? (બુફે Buffet-plate - ડીશ-તાસક - રકાળી) ગુજરાતીઓની સ્વાસ્થ્ય પ્રદ - પ્રથા - નિરાંતે બેસીને શાંતિથી જમવું : કોટ પાટલુન-પેન્ટવાળાને પણ નિરાંતે ખુરશી ટેબલ પર બેસી જમવું - જમાડવું તે માનવીય છે. હરતા જાય - ફરતા જાય - બે લયકા ખાતા જાય. આ પાશવીય કુ - પ્રથાને તિલાંજલી આપવા જેવી છે : અને : સુસજ્જનો વિચારી જોજો : ખર્ચ વધશે નહિ - અને મોંઘા ખાદ્ય પદાર્થોનો બગાડ અટકશે.

卐

卐

卐

સમ્યક્ત્વ = સુદેવ, સુશુરુ, સુધર્મની એકતામાં દૈવ અચળ શ્રદ્ધા.

તો ‘સુધર્મ’ શું છે ?

‘ જા ના મિ ધર્મ’ ન ચ મે પ્ર વૃ ત્તિઃ સુયોધન દુઃકૃ
જા ના મિ અધર્મ’ ન ચ મે નિવૃ ત્તિઃ દુયોધનની દુઃકૃ.

આમાં પશ્ચાતાપ નથી પરંતુ પોતાના ‘સ્વભાવ’ની સ્વૈચ્છિક કબુલાત છે: “હું ધર્મ જાણું છું છતાં આચરતો નથી, અને અધર્મ શું છે તે પણ જાણું છું છતાં અધર્મ કરવાથી અટકતો નથી.”

શું આ પરિસ્થિતિ આપણામાંના ઘણા બધાની નથી ?

જિનેશ્વર પરમાત્માના જૈન દર્શનમાં આસ્થા, શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ રાખતા જૈનો - શ્રાવકો - ખાસ કરીને શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈનો માટે, પરમ કૃપાળુ દેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના કેટલાક વચનામૃત :

અહો ! અહો ! શ્રી સત્ પુરૂષના જગ-હિતકર વચનામૃત.

* કર વિ ચાર તો પા મ.

* જન્મ - જરા - મરણ વગેરે દુઃખે કરી સમસ્ત સંસાર અશરણ છે. જેણે સર્વ પ્રકારે તે સંસારની આસ્થા તણ, તે જ આત્મ-સ્વભાવને પામ્યા છે, અને, નિર્ભય થયા છે. વિચાર વિના તે સ્થિતિ જીવને પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી અને ‘સંગ’ના મોહે પરાધિન એવા આ જીવને વિચાર પ્રાપ્ત થવો દુર્લભ છે.

* સર્વ કલેશથી અને સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવાનો આત્મજ્ઞાન સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી, અને, સદ્-વિચાર વિના આત્મજ્ઞાન થાય નહીં.

* હે જીવ ! કયા ઈચ્છત હવે ? હે ઈચ્છા દુઃખ-મૂલ, જળ ઈચ્છા કા નાશ તબ, મીઠે અનાદિ ભૂલ.

* તૃષ્ણા (ઈચ્છા, આકાંક્ષા, લાલસા, આશા) નાના પ્રકારે (જુદી જુદી રીતે) આવરણ કર્યા કરે....બનતાં સુધી તૃષ્ણા

ઓછી કરવી જોઈએ....જે તૃષ્ણા રાખે છે તેના જન્મ, જરા, મરણ છે, માટે જેમ અને તેમ તૃષ્ણા ઓછી કરતાં જવું.

- * ‘આતમ ભાવના’ ભાવતાં, જીવ લાંબે કેવળજ્ઞાન રે.
- * (દસ દષ્ટાંતે) દુર્લાભ એવો મનુષ્ય દેહ પૂર્વે અનંતવાર પ્રાપ્ત થયાં છતાં કંઈ પણ સફળ-પણું થયું નહિ. (સુજ જનો વિચારો). (મૂળમાં કંઈ ભૂલ થઈ છે ?)
- * સર્વ કરતાં જીવને જેમાં અધિક સ્નેહ (મોહ) રહ્યા કરે છે એવી આ કાયા, રોગ-જરા-જન્મ-મરણથી આત્માને જ દુઃખરૂપ થઈ પડે છે. દેહ ક્ષણભંગુર છે. દેહની ચિંતા રાખે છે તેટલી નહીં પરંતુ એથી અનંતગણી ચિંતા આત્માની રાખ, કારણ અનંત ભવ એક ભવમાં ટાળવા છે.
- * શ્રી સદ્ગુરુએ કહ્યો છે એવા નિઃશ્ચય માર્ગનો સદાય આશ્રય રહો ! હું દેહાદિ સ્વરૂપ નથી અને દેહ-સ્ત્રી-પુત્રાદિ કોઈપણ મારા નથી. શુદ્ધ ચૈતન્ય-સ્વરૂપ અવિનાશી એવો હું આત્મા છું એમ ‘આતમ-ભાવના’ કરતાં રાગ-દ્વેષનો ક્ષય થાય (જે આત્માના મોક્ષનું પરમ કારણ છે.)
- * હંમેશા યાદ રાખો : કર્મ સત્તા મહાન છે. ‘સકળ જીવ હૈ કર્મધીના’ માટે, હવે વિચારો : મંત્ર તંત્ર ઔષધ નહિ, જેથી પાપ પલાય, વીતરાગ વાણી વિના, અવર ન કોઈ ઉપાય.
- * આ તો અખંડ સિદ્ધાંત માનજો કે, સંયોગ-વિયોગ, સુખ-દુઃખ, ખેદ-આનંદ, અણરાગ-અનુરાગ વગેરે યોગ કોઈ

વ્યવસ્થિત (દાદા ભગવાનના શબ્દોમાં : circumstantial evidence) કારણને લઈને રહ્યા છે. અને,

- * આ બધાનું કારણ ‘મન’ છે-જેણે મનને વશ કર્યું તેણે જગતને વશ કર્યું. મન જ માણસોને માટે કર્મ-બંધનું કારણ છે અને કર્મથી-મુક્ત-દશા, મોક્ષનું પણ કારણ છે. શરીરના આ અવયવ ઉપર શાન્તિથી ઉઠો વિચાર કરો, અને આ વિષે ભગવત ગીતામાં તથા ઘણા સંતો-સમજનોએ પોતાના વિચારો વ્યક્ત કર્યા છે, તે જિજ્ઞાસાથી જાણો, નોંધો અને ચિન્તવો.
- * હાલમાં લોકોને વીતરાગ પરમાત્મા ઉપર શ્રદ્ધા ઓછી લાગે છે અને દેવ-દેવીઓ વગેરે તરફ ભક્તિ-ભાવ જણાય છે. પરંતુ એટલું કેમ સમજતા નહિ હોય કે તમારા પુણ્ય કર્મ વિના કોઈપણ વ્યક્તિ કંઈ પણ લાભ આપી શકે નહિ-હા, જ્યારે તમને તે પ્રાપ્ત થવાનું હોય ત્યારે કાગતું બેસવું ને તાડવું પડવું તે પ્રમાણે નિમિત્ત બને - માટે,
- * દેવ-દેવીની તુબ્બાનતાને શું કરીશું ? જગતની તુબ્બાનતાને શું કરીશું ? તુબ્બાનતા સત્-પુરુષની ઈચ્છા.
- * માર્ગાનુસારીના ૩૫ ગુણમાં પહેલો-સૌથી અગત્યનો ગુણ ન્યાય-સંપન્ન વૈભવ. સુશ્રાવકો : આ ગુણ ન હોય તો ધર્મ થાય ખરો ? જે સાધ્ય પવિત્ર હોય તો સાધન પણ પવિત્ર જોઈએ. (કાળાં નાણાંથી ધર્મ થાય જ નહિ).
- * લોભ પાપનું મૂળ છે-પાપનો બાપ છે-લોભે લક્ષણ બધ. આ પાપી ‘કષાય’ તો ભલભલા મુનિવરોને પણ પાડે છે ! માટે તો બધા આર્ય ધર્મોમાં ‘અપરિગ્રહ વ્રત’ ઉત્તમ કહ્યું

છે. પરિગ્રહની મૂર્છા-આસક્તિ પાપનું મૂળ છે-હુઃખનું કારણ છે. ‘પરિ-ગ્રહ’ તો નવ ગ્રહો તથા આગ્રહ, કઠાગ્રહ વગેરે ગ્રહોથી પણ ભયંકર છે. મહાવીરના દસ મહા-શ્રાવકો (ઉપાસકો) વિષે જાણી, સમજી, વિચારી ‘પરિ-ગ્રહ પરિમાણ’ કરો, જો આત્મ-કલ્યાણ હેતુ હોય તો.

* અને ‘માન-કષાય’-અહાહા ! માન-સન્માન-માણસનું ‘અહ’ પોષી, આત્માને પાડે છે : જો સાધુ-સંતો કહે કે હું જે કરું-કરાવું છું તે અનાસક્ત ભાવથી છે તો તે દાંભ છે, કેમકે, મોહ-મહારાજ ગુપ્ત રીતે તેમને લલચાવી પછાડે છે.

* જો જગતમાં ‘માન’ ન હોત તો ‘મોક્ષ’ હોત.

* મન, માન, માયા, મોહ, મમતા, મૃત્યુ, મરણ-‘મ’ કારવાયક દરેક શબ્દ વિચારી જવ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિથી.

* જીવતા મરાય તો ફરી ન મરવું પડે એવું મરણ ઈચ્છવા યોગ્ય છે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર અને (અખો) કહે છે : મરતાં પહેલાં તું જાને મરી.

* હા, જેને (૧) મૃત્યુની સાથે મિત્રતા હોય, અથવા (૨) જે મૃત્યુથી ભાગી છૂટી શકે તેમ હોય, અથવા (૩) હું નહિ જ મરું, એમ જેને નિશ્ચય હોય તે ભલે સુખે સૂએ. માટે બોધી બીજના ધણી, ચાર જ્ઞાન ધારક, શ્રી ઈન્દ્રભૂતિ ગૌતમ ગણધરને પ્રભુએ કહ્યું કે હે ગૌતમ, એક ‘સમય’ નો પણ ‘પ્રમાદ’ કરીશ નહિ. ‘સમય’ શબ્દનો અર્થ જાણો. Eternal Vigilance-શાશ્વત જાગૃતિ.

* હે જીવ ! તું આ બાબત નિશ્ચયથી જાણ : સુખ અંતરમાં છે, બહાર શોધવાથી મળશે નહીં.

- * મોક્ષનો માર્ગ બહાર નથી, પણ આત્મામાં છે, માટે આત્માને જોવો, આત્મા સાંભળવો, જોલવો, વિચારવો, નિદિધ્યાસવો,—લાવવો, અનુભવવો, આવું વેદમાં જણાવેલ છે. આત્મામાં રહેવું, આત્માથે ક્રિયા કરવી, આત્મામાં શમાઈ જવું.
- * અહો ! આત્મા ! સ્વાત્મા ! અતીત મન કાયા વચનથી, સ્મરું, લાવું, ધ્યાવું, અનુભવું, સદા લીન મનથી, અનુભવું, સમાધિસ્થ મનથી.
- * આત્મા નિશ્ચયના આધારે છે, દેહ પ્રારબ્ધના આધારે છે, સંસાર સંકલ્પના આધારે છે, મોક્ષ ક્ષમા-સમલાવના આધારે છે.
- * ટેકનીકલ—(૧) ‘ક્રિયા’ એ કર્મ, (૨) ‘ઉપયોગ’ એ ધર્મ, (૩) ‘પરિણામ’ એ બંધ, (૪) ભ્રમ એ ‘મિથ્યાત્વ’, (૫) ‘બ્રહ્મ’ તે આત્મા, અને (૬) ‘શંકા’ એ જ શદ્ધ છે.
- * ‘તપ’ શું છે, શા માટે છે, કેટલા પ્રકારના છે તે વિચારો. સર્વોત્તમ તપ કયું છે ? ઉપ-વાસ કરો તેની વાત બહાર ન કરો. તપ વગેરે આત્માના અર્થે કરવાના છે, લોકોને દેખાડવા અર્થે કરવાના નથી. ‘કષાય’ (ક્રોધ, માન, માયા, લોભ) ઘટે તેને તપ કહ્યાં છે. અંદરથી ‘અંતઃકરણ’ શુદ્ધ થાય ત્યારે તપ કહેવાય.
- * કુશુરુ અને અજ્ઞાન પાંખડીઓનો આ કાળમાં પાર નથી. (પ્રભુના વખતમાં પણ ૩૬૩ પાંખડીયો હતા, હોં. વિચારી જાવ) મોટા વરઘોડા ચઢાવે ને (કાળાં) નાણાં ખરચે : એમ જાણીને કે મારું કલ્યાણ થશે, અરેરે ! જીવનું કેટલું અજ્ઞાન.

* એક અજ્ઞાનીના કરોડ અભિપ્રાયો છે જ્યારે કરોડ જ્ઞાનીને।
એક અભિપ્રાય છે.

* આત્મા કેવી અપૂર્વ વસ્તુ છે ! જ્યાં સુધી શરીરમાં હોય,
લલે ને સેંકડો વર્ષ, છતાં ત્યાં સુધી શરીર સડતું નથી,
અને, જેવો ચેતન આત્મા ગયો કે તરત જ આ જ શરીર
મડદું થઈ સડવા માંડે.

* પ્રાણી માત્રનો રક્ષક, ખાંધવ, પાલક, પોષક અને હિતકારી
એવો કોઈ ઉપાય હોય તો તે વીતરાગનો ધર્મ છે.

ॐ શા ન્તિ: શા ન્તિ: શા ન્તિ:

* ખાસ સૂચના :

જ્યારે કંઈ પણ બાબત પૂછવી હોય તો રીપ્લાય
પોસ્ટ - કાર્ડ વાપરો. અથવા, કવરમાં જરૂરી ટીકીટો બીટો.
O. K. જ ય જિ ને ન્દ.

卐

卐

卐

પ્રસ્તાવના

આ ઐતિહાસિક પુસ્તકને પ્રસ્તાવવાની ખાસ જરૂર ન હતી કેમ કે પ્રકાશકીય નોંધ જેવી જાણવા યોગ્ય સર્વ હકિકત આ પુસ્તકના પાના નં. ૧ : સમણ સુત્તં (જૈન - ધર્મ - સાર - ગ્રન્થ) (શ્રમણ સુક્તં અથવા શ્રમણ સુત્તં) થી પાના નં. ૨૭ સુધીમાં આવી જ જાય છે.

આ પુસ્તકનું હસ્ત - લિખિત મેટર અમે પ. પૂ. મુનિશ્રી અકલંકવિજયજી મ. સા. ને સોંપેલું અને તેમણે તે પ્રેસમાં આપી દીધું. તેનો પહેલો ફર્મો સુધારવા માટે અમને આપેલો, અને, આ પુસ્તક પ્રકાશન અમારે કરવું એમ મહારાજશ્રીએ વિનંતી કરી. અમોએ ૧૯૯૦ ની સાલમાં એક સુંદર પુસ્તક “મન્નહ જિણાણું આણું” છપાવેલું, તેથી અમારી જરા-તરા અનિચ્છા હતી પરંતુ એમ થયું કે ગમતાનો ગુલાલ કરીએ, તેથી આ પુસ્તક પ્રકાશન, શ્રી પ્રદીપભાઈ શેઠના આર્થિક સહકારથી માથે લીધું.

આ પુસ્તક ૧૯૯૦ ના અંતમાં તૈયાર થઈ જવું જોઈતું હતું, પરંતુ મુદ્રકની અક્ષમ્ય દીલથી હવે પ્રગટ થાય છે. આ પુસ્તકના પાના ૧ થી ૨૪૦ પ્રથમ મુદ્રકની છપાઈના છે, અને આ મૂળ ગ્રન્થના આગળના પાના નં. ૧ થી ૩૨ તથા, પાછળના પાના નં. ૧ થી ૮૦ અન્ય મુદ્રકના છે.

* નીતિહીન વિલંબકારી મુદ્રકને પ્રભુ સદ્બુદ્ધિ આપો !!!

આ મુખ્ય પુસ્તક ઉપરાંત, આ પુસ્તકમાં બીજી ચિન્તન મનન યોગ્ય ઘણી બાબતો, આગળ-પાછળના પાનામાં

સમાવેશ કરેલ છે જે અનુક્રમણિકામાંથી જાણી શકાશે. આ સંકલનમાં ઘણા નામી - અનામી વ્યક્તિઓના શબ્દો - વાક્યો લેવાયા છે તેમનો અત્રે આભાર વ્યક્ત કરીએ છીએ.

પાના નં. ૫ ઉપર પ્રો. કે. જી. શાહના જે ત્રણેક પુસ્તક પ્રકાશન માટે તૈયાર છે એમ છપાયું છે તેમાંથી ‘જ્ઞાન - પદ પૂજાઓ’ નું પુસ્તક ‘શ્રી અક્ષલંક ગ્રંથમાળા’ના પુખ્ત નં. ૧૧૭ તરિકે પ્રકાશિત થઈ ગયેલ છે, જેમાં પરિશિષ્ટ-૨ ‘જૈન દર્શનમાં છ દ્રવ્ય અને નવ તત્ત્વનું સ્વરૂપ, તથા પરિશિષ્ટ-૩ ‘સ્વાદ્વાદ અથવા અનેકાન્તવાદ’ છપાયા છે, પરંતુ પરિશિષ્ટ-૧ ‘પીસ્તાલીસ આગમ’ વિશેનું છપાયું નથી તે આ ગ્રંથ માળાના આગામી પુસ્તકમાં છપાશે જેમાં આ બાબત જણાવવામાં આવશે-પ્રાય : ‘ઉપાસક દશાંગ’ પુસ્તક છપાય છે તેમાં સમાવેશ થશે. (આ પુસ્તકે પાલિતાણામાં છપાયેલ હોવાથી ઘણી જ અશુદ્ધિઓવાળા છે.)

આ પુસ્તકની છપાઈમાં બને તેટલી કાળજી લીધા છતાં દ્વિષ્ટિ-દોષ કે પ્રેસ-દોષ (Printer's Devil) થી કેઈ પણ અશુદ્ધિ કે ભૂલો રહી ગઈ હોય તો તે માટે મિથ્યા - હૃદય કહી પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરીએ છીએ.

જુઓ પાનું ૭ - અમે ‘શ્રી ગુરુ ગૌતમ’ બરાબર સુધારીને આપેલું છતાં મુદ્રકે “ગાતમ” છાપી નાખ્યું-એ માત્રા પ્રેસમાં ઉડાડી દીધા ! આવું છે, શું થાય. આ આપણા દેશી પ્રેસ ! શરૂઆતનું પાનું ૧૬ : ‘ઘણી વાર’ વાંચવું.

વીતરાગ પરમાત્મા સૌને કલ્યાણમય સત્-સુખ મેળવવા સદ્ગુણને પ્રેરણા આપે એવી શુભ ભાવનાથી વિરમીએ છીએ. “જિન આણા” વિરૂદ્ધ પ્રમાદથી કે અજ્ઞાનથી લખાણું હોય તો ક્ષમા યાચીએ છીએ.

ૐ તત્ સત્ : સુરેષુ કિં બહુના ?

નમ્ર વિનંતી

- * પુસ્તકને સારું પૂઠું ચઢાવી દો જેથી પુસ્તક સુવ્યવસ્થિત રહે અને જ્ઞાનની આશાતના ટાળી શકાય.
- * “સવિ જીવ કરે શાસન રસી,
જે હોવે મુજ શક્તિ ઇસી.”

નરમ દિલથી, ડાહી વૃત્તિથી,
સમજી વાંચશો, સુખીયા થશો,
અનુભવી હશો, શુદ્ધ જ્ઞાણશો,
વળી વખાણશો, પા'ડ માનશો.

લિ. સંકલનકાર

(પ્રા.) કુમુદચન્દ્ર ગોકળદાસ શાહના
જય જિનેન્દ્ર

તા. ૧૨ મી માર્ચ-૧૯૯૧

શ્રી સમજી સુત્તના આગળ-પાછળના પૂઠા ઉપરનું લખાણ

૧. સમગ્ર જૈન સમાજ સંમત એવા ‘સમજી સુત્ત’ નામના ગ્રન્થની નિષ્પત્તિ થઈ. ભગવાન મહાવીર ના ૨૫૦૦ મા વર્ષના અવસરે એ એક મોટી ઉપલબ્ધિ થઈ એમ સૌએ સ્વીકાર્યું.

* મુનિ શ્રી વિદ્યાનંદજી * મુનિ શ્રી સુશીલકુમારજી
* મુનિ શ્રી જનક વિજયજી * મુનિ શ્રી નથમલજી
* શ્રી જિનેન્દ્ર વણીજી

૨. જૈન ધર્મીઓની છેલ્લા બે હજાર વરસોમાં નહોતી થઈ તેવી સંગીતિ ભગવાન મહાવીરના ૨૫૦૦ મા જન્મ

કલ્યાણકના વર્ષમાં થઈ અને તેમાં જૈન ધર્મના તમામ સંપ્રદાયોના મુનિઓ અને અગ્રગણ્ય શ્રાવકોએ હાજર રહી, અમૃત કુંભ સમે સર્વ સંમત સાર - રૂપ ગ્રંથ આપ્યો તે આ ‘સમણ સુત’ છે.

૩. મારા જીવનમાં મને અનેક સમાધાન પ્રાપ્ત થયા છે. એ બધામાં સૌથી છેવટનું, જે કહાય સર્વોત્તમ સમાધાન છે, તે આ વર્ષે પ્રાપ્ત થયું....પ્રભુ મહાવીર જન્મ કલ્યાણકના દિવસે ‘જૈન ધર્મ સાર’...જેનું નામ ‘સમણ સુત’ રાખવામાં આવ્યું છે તે આખાય ભારતને પ્રાપ્ત થશે... જ્યાં સુધી જૈન ધર્મ રહેશે અને બીજા વૈદિક તથા બૌદ્ધ વગેરે ધર્મો પણ હશે ત્યાં સુધી (આ) જૈન-ધર્મ-સારનું અધ્યયન થતું રહેશે.

- વિનોબા ભાવે

૪. આ ગ્રંથ ‘સમણ-સુત’ની સંકલના પૂજ્ય વિનોબાજીની પ્રેરણાથી થઈ છે. એ જ પ્રેરણા અનુસાર સંગીતિનું આયોજન થયું અને એમાં આના પ્રાર્થનને સ્વીકૃતિ મળી. આ એક વિશિષ્ટ ઐતિહાસિક ઘટના છે.

સમણ સુત
પરસ્પરોગ્રહો જીવાનામ્

૫. ચાર ખંડોમાં ૭૫૬ ગાથાઓમાં થઈને જૈન ધર્મ, તત્ત્વ દર્શન તથા આચાર માર્ગનો સર્વાંગીણ સંક્ષિપ્ત પરિચય આવી જાય છે, એમ કહી શકાય...સાંપ્રદાયિક અગ્રહોથી પર, મૂળ રૂપમાં જૈન ધર્મ સિદ્ધાન્તનો, આચાર પ્રણાલિનો, અને, જીવનના ક્રમિક વિકાસની પ્રક્રિયાનો, સામાન્ય માણસને પરિચય કરાવવા માટે આ એક સર્વ સંમત પ્રતિનિધિક ગ્રંથ છે.

卐 જૈન જયતિ શાસનમ્ 卐

શ્રી સ મ ભુ સુ ત્તં

અ નુ ક મ ભિ કા

ક્રમાંક	વિષયો	પાના નંબર
I ૧	કાળજીપૂર્વક જ્ઞાનની આશાતના ટાળો	૨
૨	જૈન - શ્રાવક - JAIN	૩
૩	“ જ્ઞાની ” ને ઓળખવાના લક્ષણો	૪
૪	સાચો જૈન	૫
૫	માતા - પિતાના ઉપકારની સ્તુતિ	૭
૬	જનનીની જોડ, સખી, નહિં જડે રે લોલ	૮
૭	એ પુત્રને ધિક્કાર છે (સ્વાધ્યાય : ૧૦)	૯
૮	“ આ ”	૧૧
૯	માતા - પિતા વિષે સુવિચારો	૧૨
૧૦	નારી! તું નારાયણી !	૧૩
૧૧	‘ સાહ સાહેબ ’ ની પ્રવૃત્તિને હેતુ	૧૭
૧૨	કર વિચાર તો પામ	૨૩
૧૩	અહો! શ્રી સત્પુરુષના વચનામૃત	૨૫
૧૪	મસ્તાવના (સૂચના : ૫-૭૦)	૩૧
II ૧૫	શ્રી ‘ સ મ ભુ સુ ત્તં ’ ના	

પુઠા ઉપરના ફકરાઓ ૩૩-૩૪

૧૬	અ નુ ક મ ભિ કા	૩૫-૩૬
*	શ્રી ‘ સ મ ભુ સુ ત્તં ’ જૈન ધર્મ સાર ૧ થી ૧૮૮	
*	પરિશિષ્ટ - ૧ - પારિભાષિક ૧૮૬ થી ૨૩૨	
	શબ્દો	

- * ૮ ક મોં ના સ્વભાવનું સ્પષ્ટીકરણ ૨૩૩ - ૨૩૪
- * સો ના - ચાંદીના વરખ - ચર્ચા
અભિપ્રાયો ૨૩૫ થી ૨૪૦
- III ૧ મુનિશ્રી અકલંકવિજયજીનું જીવન ચરિત્ર ૧ થી ૭
તથા એક માનસ શાસ્ત્રીય હકિકત ૮ થી ૧૬
- ૨ સ્વ. શ્રી ધનંજયભાઈના જીવનની
રૂપરેખા ૧૭ થી ૨૨
- ૩ પ્રો. કે. જી. શાહ સાહેબનું સંક્ષિપ્ત
જીવન - ચરિત્ર ૨૩ થી ૪૫
- તથા
- ૪ તેમના ધાર્મિક - આધ્યાત્મિક પુસ્તકો
વિશેના કેટલાક અભિપ્રાયો ૪૬ થી ૬૨
- ૫ 'વિચાર વલોજી' પુસ્તિકામાંથી થોડું
પૌષ્ટિક નવનીત ૬૩ થી ૬૮
- ૬ વિશેષ - સમજણ - મનન માટે
અનુપમ પાથેય ૬૬ થી ૭૩
- ૭ આર્થિક સહયોગી શ્રી પ્રદીપભાઈની
વેપાર જા x ખ ૭૪
- ૮ "માળો વિખાઈ જાય - રાજ્ય પ્રધાન કાવ્ય ૭૫
- ૯ કર્મ પદ્ધતીસીની સમજાય - ૨૫ ગાથા
તથા સુવાક્યો ૭૬ થી ૮૦
- IV પુસ્તકના છેલ્લા પૃષ્ઠા ઉપર માતા - પિતાની સ્તુતિ

સમણ સુતં (જૈન-ધર્મ-સાર ગ્રન્થ)

(અમણ સુકતં અથવા અમણ મુત્રં)

જૈન ધર્મના શાસન નાયક, અરિહંત વીતરાગ પરમાત્મા શ્રી વર્ધમાન સ્વામી ઉદ્ધે આ અવસર્પિણી કાળના અરમ્ભ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર સ્વામી ના ૨૫૦૦ મા 'જનમ કલ્યાણુક' નું નિમિત્ત લઈ, અમુક મહાત્માઓને એવો વિચાર સ્ફૂર્યો કે જૈન ધર્મીઓના બધા જ પંથો અને સંપ્રદાયોને માન્ય એવો જૈન ધર્મનો કોઈ ગ્રન્થ હોય તો તે આવશ્યક છે જેમાં જૈન-ધર્મ સાર આવી જાય.

ભદ્ર પરિણામી, ધર્માનુરાગી સ્વ. આચાર્ય શ્રી 'વિનોબા ભાવે'એ સર્વ-ધર્મ-સમભાવની ભાવનાથી વિશ્વના ઘણા ધર્મોના નિષેધ રૂપ નીચેના પુસ્તકોનું પ્રકાશન કરેલું :

(૧) કુરાન સાર (મુસ્લીમ ધર્મ), (૨) ખ્રિસ્ત-ધર્મ સાર (જીસસ ક્રીસ્ટના 'બાઈબલ' નો સાર), (૩) ભાગવત ધર્મ-સાર (હિન્દુ ધર્મ-વૈષ્ણવ ધર્મ), (૪) ગીતા પ્રવચનો (હિન્દુ-વૈદિક-ધર્મ), (૫) જપુજી (શીખ ધર્મ), (૬) ધર્મપદ (બૌદ્ધ ધર્મ), તથા, (૭) તાઓ ઉપનિષદ.

આ ધર્મ-સાર-માળામાં એક મહત્વનો મહુકો ખૂટતો હતો તે વિશ્વધર્મ "જૈન-ધર્મ સાર" જે જૈન ધર્મના બધા જ પંથો તથા સંપ્રદાયોને સ્વીકાર્ય થાય. આ કામ અતિશય મુશ્કેલ હતું કેમકે જૈનોમાં બે મુખ્ય પંથ છે-

(૧) શ્વેતાંબર સંપ્રદાય, તથા (૨) દ્વિગમ્બર સંપ્રદાય, ઉપરાંત
(૩) તેરાપંથી (૪) સ્થાનકવાસી-એમ ચાર પંથ ઉપરાંત
બીજા પણ સંપ્રદાયો છે, છતાં શ્રી વિનોબાજીની સદ્-ભાવના
ફળે તેમાં કાળ પુરુષને રસ હશે તેથી અમુક નિમિત્ત કહો કે
સંયોગો, “ પાંચ સમવાય ” લેગા થવાથી ‘ સમણ સુત્ત ’
અન્યનું પ્રકાશન થયું.

(૧) લગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામીના ૨૫૦૦ મા જન્મ-
કલ્યાણકલ્પ આગમન, (૨) વિકસિત સમાજ-ચેતના, અને
(૩) વાદ-વિવાદ તથા ધર્મ, નીતિ, પંથ, વગેરેના લેદોથી
પર પ્રતિષ્ઠિત થયેલ શ્રી વિનોબાજીની દીર્ઘકાલીન આકાંક્ષા-
આ ત્રણના યોગે આ અન્યના અવતરણ માટેની ભૂમિકા
રચી આપી.

આત્મ-પ્રકાશી બ્રહ્મચારી સ્વ. શ્રી જિનેન્દ્ર વર્ણીજી
જેવા તપસ્વી વિદ્વાન મહામુનિના (‘ પાગલ ’ ના) મનમાં
વિનોબાજીની વાત વસી અને શ્રી વર્ણીજીએ અખૂટ અદ્ભૂત
ધીરજ, મહેનત અને પરાકાષ્ટાના પરિશ્રમે આ અન્યને
સંભાવિતતાની ક્ષિતિજે લાવી દીધો.

આ અન્યનું પ્રારંભિક સંકલન અથાક પરિશ્રમ
લઈ શ્રી વર્ણીજીએ ‘ જૈન ધર્મ સાર ’ એ નામે પ્રકાશિત
કયું અને તેમાં જૈન ધર્મી તેમજ જૈનેતર સાધુઓ તથા
વિદ્વાનોએ મોકલેલા સુધારા તથા સૂચનોને આધારે બીજું
સંકલન શ્રી દલસુખશાઈ માલવણિયાએ કયું,
અને બીજા અનેક સૂચનો આવતાં તે તમામનું અધ્યયન કરી

શ્રી વણીંજીએ ત્રીજું સંકલન ‘જિજ્ઞા ધર્મ’ નામે પ્રસિદ્ધ કર્યું.

જૈન ધર્મીઓની છેલ્લાં ૨૦૦૦ વરસોમાં થઈ નહોતી તેવી સંગીતિનું આવાહન કરવામાં આવ્યું અને જૈન ધર્મના તમામ સંપ્રદાયોના મુનિઓ અને અગ્રગણ્ય શ્રાવકોની હાજરીમાં આ ‘જિજ્ઞા ધર્મ’ સંકલન વિચારણા માટે રજુ કરવામાં આવ્યું.

સને ૧૯૭૪ ના ૨૯-૩૦ નવેમ્બરના દિવસોએ દિલ્હીમાં મળેલી ઉપરોક્ત સંગીતિનું અધિવેશન બે દિવસ ચાલ્યું તેમાં કુલ ચાર બેઠકો થઈ.

શ્રી વણીંજી ઉપરાંત ચાર બેઠકોમાં ચાર આમ્નાયોના મુનિશ્રીઓ અધ્યક્ષપદે બેઠા. (૧) દિગંબર સંપ્રદાયના મુનિશ્રી મુશીલકુમારજી, (૨) સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના મુનિ શ્રી નથમલજી, (૩) તેશ પંથી સંપ્રદાયના મુનિ શ્રી જનકવિજયજી, તથા, (૪) શ્વેતામ્બર સંપ્રદાયના ઉપાધ્યાય મુનિ શ્રી વિદ્યાનંદજી. તદુપરાંત ખીજા અનેક નામી-અનામી મુનિ મહાત્માઓ, આચાર્ય ભગવંતો તેમજ વિદ્વાન-પંડિતોના પરિશ્રમ, સંશોધન અને પરિમાર્જનના પુરુષાર્થ રૂપે શ્રી વણીંજીએ અંતિમ સંકલન કર્યું જે શુદ્ધ, પરિપૂર્ણ અને સર્વમાન્ય ગણી શકાય. આ જૈન-સમાજ-સંમત સંકલન ગ્રંથ તે આ ‘સમજી-સુત’.

સંગીતિને સફળ બનાવવામાં પ્રારબ્ધ યોગે અનેક લોકોએ અમૂલ્ય મદદ અને કિમતી સહકાર આપેલ છે જે અવણનીય અને પ્રશંસનીય છે.

ઉપરોક્ત સંકલનમાં જૈન ધર્મના સર્વ શાસ્ત્રોમાંથી સર્વમાન્ય ગાથાઓ જે માગધી (પ્રાકૃત) ભાષામાં છે તે લેવામાં આવી અને દરેક ગાથા સાથે તેનો સુંદર સંસ્કૃત અનુવાદ પણ આપવામાં આવ્યો. આ પુસ્તકનો હિન્દી અનુવાદ પં. કૈલાશચન્દ્રજીએ તથા મુનિશ્રી નયમલજીએ કર્યો અને તેનો ગુજરાતી અનુવાદ શ્રી અમૃતલાલ ગોપાણીએ કર્યો છે.

લગભગ હોઠ દસકા બાદ પ્રાધ્યાપક શ્રી કુમુદચન્દ્ર ગોકળદાસ શાહ (એમ. એ., એલ.એલ. બી., બી. એડ., ડી. કેમ. (આઇ. એમ. સી.) ને એક વિચાર આવ્યો કે પ્રાકૃત અર્ધમાગધી-સંસ્કૃત ગાથાઓ બહુ લોકલોચ્ય થાય નહિ જેથી ફક્ત ગુજરાતી અનુવાદ ગુજરાતી જનતા સમક્ષ મુકવામાં આવે તો આ અનુપમ પુસ્તકનો લાભ ગુજરાતી જનતાને મળે. આ વિચારને અમલમાં મુકવા ઉપરોક્ત ગ્રંથમાંથી ફક્ત ગુજરાતી અનુવાદ ઉદ્ધૃત કરી, ગુજરાતી વાચકો સમક્ષ રજુ કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રો. કે. જી. શાહ સાહેબે શાળા-મહાશાળામાં લગભગ નવેક વર્ષ શિક્ષણ કાર્ય કર્યું અને લગભગ ૨૧ વર્ષ કેમર્સ-આર્ટ્સ કોલેજોમાં અંગ્રેજી ભાષાનું અધ્યાપન કર્યું તથા તે સમય દરમિયાન ગુજરાત યુનિવર્સિટી સંચાલિત પોસ્ટગ્રેજ્યુએટ (એમ. એ.) ના વર્ગોમાં ઇંગ્લીશ ભાષા તથા સાહિત્યના સોંપાયેલ વિભાગનું અધ્યાપન કરેલ છે. નિવૃત્તિ બાદ તેઓશ્રી એક દસકાથી જૈન દર્શનની ધાર્મિક અધ્યાત્મિક

બાબતોમાં રસ લે છે અને તેમનાં વિશાળ વાંચનનો લાભ જૈન જનતાને મળે તે માટે આ સમય દરમિયાન તેઓશ્રીએ નીચેના પુસ્તકો સંકલિત-પ્રકાશિત કરેલ છે :

ત્રણ નાની પુસ્તિકાઓ (૧) માતા-પિતાશ્રીના શ્રેયાર્થે સ્મરણિકા, (૨) મહાતપસ્વી શ્રી પૂંજ મુનિ, (૩) શ્રી ઉપધાન તપ-વિધિ વિધાનની નોટ, તથા, છ પુસ્તકો (૧) સતી માણેક દેવી ચરિત્ર, (૨) જૈન દર્શનમાં અતિચાર સૂત્રો તથા જૈન દર્શનનું જ્ઞાન-વિજ્ઞાન, (૩) જિનેન્દ્ર ભક્તિ-રસ-ધાર, (૪) જૈન દર્શનમાં પચ્ચખખાણુ આવશ્યકનું સ્વરૂપ, (૫) શ્રી સુભાષિત વ્યાખ્યાન સંગ્રહ, તથા (૬) મન્નહ જિણાણું આણું (૧૯૯૦).

તદુપરાંત ત્રણેક પુસ્તકો પ્રકાશન માટે તૈયાર છે: (૧) સવા-સોમાની ટૂંક કેમ થઈ? તથા શેત્રુંજય ગિરિરાજ વિષે ઐતિહાસિક, અદ્ભૂત તથા મનનીય માહિતી વિષેનું પુસ્તક, (૨) જ્ઞાન-પદ પૂજ્યો અર્થ સહિત, તથા, ‘પીસ્તાલીસ આગમ’, ‘નવતત્ત્વ’, ‘છ દ્રવ્ય’ વગેરેના પરિશિષ્ટ સાથેનું પુસ્તક, અને (૩) ‘મરણ પર મનન’.

યથા સમયે બહાર પડશે તેવી ભાવના છે. મુમુક્ષુને લાભ લેવા આમંત્રણ છે.

જૈન લોકો વેપારી પ્રજા છે. ધર્મનું અજ્ઞાન ઘણું જ જણાય છે અને ફક્ત ક્રિયામાં જ ધર્મ સમાય છે તેવી રૂઢ માન્યતાને લીધે જ્ઞાન તરફ ઘણો જ ઓછો રસ લે છે. જરૂર કિરિયાથી ખાસ લાભ નથી. ક્રિયા જ્ઞાન-મય જ જોઈએ, તો લાભ થાય. જ્ઞાન દીપકથી અજ્ઞાન અંધકાર દૂર કરવો જોઈએ.

આ અન્યમાં રસ લઈ પ્રો. કે. જી. શાહે આ પુસ્તકનું મેટર તૈયાર કરી અમને પ્રકાશન કરવાનો લાભ આપ્યો તે માટે અમે તેઓશ્રીના આભારી છીએ

શરૂઆતમાં શ્રી વિનોબાજીએ ઉપરોક્ત અન્ય માટે ‘સમાધાન’ નામનો નાનકડો લેખ, બ્રહ્મવિદ્યા મંદિર, પવનાર, વર્ધા, તા. ૨૫-૧૨-૧૯૭૪ ના રોજ લખેલ તે અનુપમ માહિતીપ્રદ હોવાથી અત્રે આપેલ છે.

જૈન દર્શનના અગત્યના તત્ત્વો (૧) વીતરાગ વિજ્ઞાન (૨) અહિંસા (૩) અનેકાન્તવાદ તથા ‘ધર્મ’ સુંદર રીતે સમજાવવામાં આવ્યા છે અને પછી આ પુસ્તકનો પરિચય આપવામાં આવ્યો છે ભૂમિકા જેમ જેમ વધારે વાર વાંચવામાં આવશે તેમ તેમ જૈન ધર્મ-જૈન દર્શનનું સ્વરૂપ ઘણું જ સ્પષ્ટ થશે.

ત્યારબાદ ઉપરોક્ત અન્યમાંથી આ પુસ્તકની રસપ્રદ ‘ભૂમિકા’ આપવામાં આવી છે, ત્યાર બાદ શ્રી ‘સમણ સુત્ત’ નો ગુજરાતી અનુવાદ, અને છેલ્લે પરિશિષ્ટમાં ‘પારિભાષિક શબ્દ કોશ’ આપવામાં આવેલ છે.

આશા છે કે ગુજરાતી જૈન-જૈનેતર જનતા આ અમુલ્ય અન્યનો સારો એવો આધ્યાત્મિક લાભ ઉઠાવશે.

આ અન્યના અનુવાદ પ્રકાશનમાં પ્રો. શ્રી કે. જી. શાહના પરિશ્રમનો લાભ ગુજરાતી જૈન જનતા લેશે એ આશા અસ્થાને નથી. દરેક જૈને આ પુસ્તકની એક નકલ પોતાના દૈનિક અભ્યાસ માટે વસાવવી જ જોઈએ અને (પોતાની) ભવિષ્યની પ્રજા માટે વારસામાં આપવી જોઈએ.

ઓંકારં ણિન્દુ સંયુક્તં, નિત્યં ધ્યાયન્તિ યોગિનઃ,
કામદં મોક્ષદં ચૈવ, ઓં કારાય. નમો નમઃ.

મંગલમય મંગલકરણ, વીતરાગ વિજ્ઞાન,
નમો તાહિ જાતે ભયે, અરિહંતાહિ મહાન.

મોક્ષ માર્ગસ્ય નેતારં, લેતારં કર્મ-ભૂલતામ્,
જ્ઞાતારં વિન્ધ-તત્વાનાં, વન્દે તદ્ગુણ લબ્ધયે.

અનંતાનંત સંસાર-સંતતિ છેદ કારણમ્,
જિન-રાજ પદ્મોજા, સ્મરણું શરણું મમ.

અન્યથા શરણું નાસ્તિ, ત્વમેક શરણું મમ,
તસ્માત્ કારુણ્ય-ભાવેન, રક્ષ રક્ષ જિનેન્ધર.

શાસન નાયક સમરિયે, ભગવંત વીર જિણુંદ,
અનિષ્ટ વિઘ્ન હરે હરે, આપે પરમાનંદ.

અંગુઠે અમૃત વસે, લબ્ધિ-તાણા ભંડાર,
શ્રી-ગુરુ ગાતમ સમરિયે, મન-વાંછિત ફળ હાતાર.

લિ.

પ્રકાશક

આસો સુદિ ૧૦

૬ શે રા, }
વિક્રમ સં. ૧૯૪૬ }

૨૬ - ૬ - ૧૯૬૦

શ નિ વા ર

શ્રી પ્રદીપભાઈ અરવિન્દભાઈ શેઠ,

વીરચંદ દીપચંદની હવેલી,

રૂપામુરચંદની પોળ,

માણેકચોક પાસે,

અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૧.

“સમાધાન”

મારા જીવનમાં અનેક સમાધાન પ્રાપ્ત થયાં છે. જે બધામાં સૌથી છેવટનું, જે કદાચ સર્વોત્તમ સમાધાન છે, તે આ વર્ષે પ્રાપ્ત થયું.

મેં જૈનોને કેટલીય વાર વિનંતિ કરી હતી કે જેમ વૈદિક ધર્મનો સાર ગીતાના ૭૦૦ શ્લોકોમાં મળે છે, બૌદ્ધોના ‘ધર્મ-પદ’માં મળે છે, તેવો જ રીતે જૈનધર્મનો પણ પ્રાપ્ત થવો જોઈએ.

પણ જૈનો માટે આ અશક્ય હતું, કારણ કે એમના અનેક પંથ અને અનેક ગ્રંથ છે.

બાઈબલ લેા, કુરાન લેા, ગમે તેટલો મોટો ગ્રંથ હોય, પણ એક જ છે; પણ જૈનોમાં શ્વેતામ્બર અને દિગમ્બર, એમ બે ઉપરાંત, તેરાપંથી, સ્થાનકવાસી, એ ચાર મુખ્ય પંથ અને બીજા પણ પંથો છે અને ગ્રંથો તો વીસ-પચીસ જેટલા છે.

મેં એમને વારંવાર કહ્યું કે તમે લોકો, મુનિઓ ભેગા બેસી ચર્ચા કરો અને જૈનોનો એક ઉત્તમ સર્વમાન્ય સાર રજૂ કરો. છેવટે વાણીજી નામના ‘પાગલ’ ના મનમાં એ વાત વાસી ગઈ. એ અધ્યયનશીલ છે અને ખૂબ મહેનત કરીને જૈન ભાષાનો એક કોશ પણ એમણે તૈયાર કર્યો છે. એમણે ‘જૈન-ધર્મ-સાર’ નામનું એક પુસ્તક તૈયાર કર્યું. એની એક હજાર નકલ છાપીને જૈન સમાજના વિદ્વાનોને પણ મોકલી.

આ બધા વિદ્વાનોએ જે સૂચનો કર્યા તેના પરથી એ ગ્રંથમાં કેટલીક ગાથાઓ જોડી અને કેટલીક કાઢી નાખી. આમ ‘જિણુ ધર્મ’ પુસ્તકનું પ્રકાશન થયું.

બળી પાછા મારા આગ્રહથી એ ગ્રંથ પર ચર્ચા કરવા માટે એક સંમીતિ મળી, એમાં મુનિઓ, આચાર્યો, વિદ્વાનો અને આવડો મળી લગભગ ૩૦૦ જેટલા લોકો લેગા મળ્યા. અનેક વાર ચર્ચાને અંતે એનું નામ અને એનું રૂપ બદલ્યાં. છેવટે સૌની સંમતિ સાથે ‘સમણુ સુત્તમ’ જેને અર્થ-‘માગધીમાં ‘સમણુ સુત્ત’ કહે છે તે તૈયાર થયું.

એમાં કુલ ૭૫૬ ગાથા છે. જોનોને ૭ નો આંકડો પ્રિય છે. ૭ ને ૧૦૮ વડે ગુણીએ તો ૭૫૬ થાય છે. સર્વ સંમતિથી એટલી ગાથા લેવામાં આવી છે.

ઠરાવવામાં આવ્યું કે આ વર્ષ ચૈત્ર સુદ તેરસ ને વર્ધમાન જયંતીને દિવસે-(‘જયંતી’ ને બદલે ‘કલ્યાણક’ શબ્દ વાપરવો જોઈએ.) ૨૪ મી એપ્રિલે આ ગ્રંથ અત્યંત શુદ્ધ રીતે છાપીને પ્રકાશિત કરવો. ‘જયંતી’ને દિવસે જૈન ધર્મ-સાર જેનું નામ ‘સમણુ સુત્ત’ રાખવામાં આવ્યું છે તે આખાય ભારતને પ્રાપ્ત થશે.

હવે આગળ ઉપર જ્યાં સુધી જૈન ધર્મ ટકશે અને બીજા વૈદિક તથા બૌદ્ધ વગેરે ધર્મો પણ હશે ત્યાં સુધી ‘જૈન-ધર્મ-સાર’ નું અધ્યયન થતું રહેશે.

છેલ્લાં હજાર દોઢહજાર વર્ષમાં નહોતું થઈ શક્યું તેવું એક બહુ મોટું કાર્ય સંપન્ન થયું, એમાં બાબા

નિમિત્ત માત્ર બન્યા, પણ મને પાકી ખાત્રી છે કે એ ભગવાન મહાવીરની કૃપા છે.

હું એ કબુલ કરું છું કે ગીતાની મારા ઉપર ભંડી અસર છે. ગીતા પછીથી મહાવીર ભગવાનથી વધુ બીજા કોઈ વાતની અસર મારા ચિત્ત પર નથી, એટલું કારણ એ છે કે મહાવીર ભગવાને જે આજ્ઞા આપી છે તે બાબાને પૂરેપૂરી કબુલ છે.

એ આજ્ઞા છે : “ સત્યાગ્રહી ” બનો.

આજે તો જે આવ્યો તે ‘સત્યાગ્રહી’ બની નીકળે છે.

બાપુએ બાબાને પણ સત્યાગ્રહી તરીકે આગળ કાર્યો હતો, પણ બાબા જાણતો હતો કે એ સત્યાગ્રહી નથી, ‘સત્યાગ્રહી’ છે.

ફરક માનવ પાસે એટલું સત્ય હોય છે. અને તેથી માનવ-જન્મ સાર્થક થતો હોય છે.

આમ તમામ ધર્મોમાં, તમામ પંથોમાં અને તમામ માનવોમાં જે સત્યનો અંશ છે તેને ગ્રહણ કરવો જોઈએ.

ભગવાન મહાવીરનો આ ઉપદેશ છે. ગીતા પછીથી બાબા પર એની જ અસર છે. ‘ગીતા પછીથી’ એમ કહું છું ખરે, પણ જોઈ છું તો મને એ બન્નેમાં કશોય ફરક જણાતો નથી.

બ્રહ્મ વિદ્યા મંદિર
પવનાર, વર્ધા, }
૨૫-૧૨-૭૪

રામ હરિ
{ રામ હરિ
રામ હરિ

(વિનોબાજી હસ્તાક્ષરમાં)

ભૂમિ ૩.

આ ગ્રન્થ ‘સમણ સુત’ ની સંકલના પૂજ્ય વિનોબાજીની પ્રેરણાથી થઈ છે. એ જ પ્રેરણા અનુસાર સંગીતિનું આયોજન થયું અને એમાં આના પ્રાણને સ્વીકૃતિ મળી.

આ એક વિશિષ્ટ ઐતિહાસિક ઘટના છે.

(વિશ્વના તમામ ધર્મેતિનું મૂળ છે-આત્મા અને પરમાત્મા. તત્ત્વરૂપ આ બે સ્તંભો પર ધર્મનાં ભવ્ય ભવન ઉભારવામાં આવ્યાં છે. વિશ્વના કેટલાય ધર્મે આત્મવાદી છે અને સાથે ઈશ્વરવાદી પણ છે, તો વળી કેટલાય નિરીશ્વરવાદી છે.

ઈશ્વરવાદી પરંપરા તેને કહેવાય જેમાં સૃષ્ટિનો કર્તા, ધર્તા અને નિમામક એક સર્વશક્તિમાન ઈશ્વર અથવા પરમાત્માને માનવામાં આવે છે. સૃષ્ટિનો તમામ આધાર એના પર જ છે. એને જ બ્રહ્મા, વિદ્યાતા, પરમપિતા, વગેરે નામોથી ઓળખે છે. આ પરંપરાની માન્યતા છે કે પૃથ્વી પર જ્યારે જ્યારે ધર્મની જ્ઞાનિ થાય છે ત્યારે ત્યારે ભગવાન અવતાર લે છે, દુષ્ટોનો નાશ કરે છે, સૃષ્ટિનું સંરક્ષણ કરે છે અને એમાં સદાચારનાં બીજ વાવે છે.

નિરીશ્વરવાદી પરંપરા :

બીજી પરંપરા છે તે આત્મવાદી છે પણ સાથે સાથે નિરીશ્વરવાદી છે. એ પરંપરા વ્યક્તિના સ્વતંત્ર વિકાસમાં

માને છે. પ્રત્યેક વ્યક્તિ અથવા જીવ પોતાનો સંપૂર્ણ વિકાસ સાધી શકે છે, પોતાનામાં રાગ-દ્વેષ-વિહીનતા અથવા વીતરાગતાનો સર્વેચ્છ વિકાસ સાધી એ પરમ-પદને પામી શકે છે. એ પોતે જ પોતાનો નિયામક અને સંચાલક છે. પોતે જ પોતાનો મિત્ર અને પોતે જ પોતાનો શત્રુ છે.

જૈન ધર્મ આ જ પરંપરામાનો સ્વતંત્ર વૈજ્ઞાનિક ધર્મ છે. આ જૈન પરંપરા ટુંકમાં “અમણુ-સંસ્કૃતિ” ને નામે ઓળખાય છે. આ આધ્યાત્મિક પરંપરામાં બૌદ્ધ વગેરે ધર્મો પણ આવે છે. જ્યારે ઇશ્વરવાદી ભારતીય પરંપરા ‘બ્રાહ્મણ સંસ્કૃતિ’ ને નામે ઓળખાય છે.

પ્રાચીનતા :

કોઈ પણ ધર્મ પ્રાચીન કે અર્વાચીન હોવા માત્રથી તે શ્રેષ્ઠ છે એમ સાબિત નથી થતું, પણ જો કોઈ ધાર્મિક પરંપરા પુરાણી હોય અને ઠીક કાળ સુધી તે સજીવ, સક્રિય અને પ્રગતિશીલ રહી હોય તથા લોકોત્તરિમાં, નૈતિક વિકાસ અને સાંસ્કૃતિક સમૃદ્ધિમાં, પ્રબળ, પ્રેરક, તથા, સહાયક નીવડી હોય તો એનો અર્થ એમ કરી શકાય કે એ ધર્મમાં ટકાઈ, સાર્વકાલિક અને સાર્વભૌમિક તત્ત્વો રહેલાં છે.

જૈન ધર્મ આચાર અને વિચાર બન્ને દ્રષ્ટિએ બહુ પુરાણો ધર્મ છે. ઇતિહાસકારોએ હવે એ વાત માની લીધી છે કે તીર્થંકર મહાવીર જૈન ધર્મના મૂળ સંસ્થાપક નહોતા. એમના પહેલાં બીજા પણ તીર્થંકરો થઈ ગયા

હતા, એમણે જૈન ધર્મની પુનર્સ્થાપના કરી હતી, અને એની પ્રાણુધારાને આગળ વધારી હતી.

એ ખરું કે જૈન ધર્મના મૂળ ઉગમ સુધી હજુ ઇતિહાસ પહોંચ્યો નથી, આમ છતાં જે પુરાતાત્વિક અને સાહિત્યિક તથ્યો પ્રાપ્ત છે તેના નિષ્પક્ષ વિશ્લેષણથી નિર્વિવાદ રીતે સિદ્ધ થયું છે કે જૈનધર્મ એક અતિ પ્રાચીન ધર્મ છે.

વાતરશના મુનિઓ, કેશિઓ તથા વ્રાત્ય-ક્ષત્રિઓ વિષે ઋગ્વેદ, શ્રીમદ્ ભાગવત, આદિ મહત્વપૂર્ણ ગ્રંથોમાં અંબ્યાબંધ ઉલ્લેખો મળી આવે છે.

જૈન ઇતિહાસમાં ત્રેસઠ ‘શલાકાપુરુષો’ નું વર્ણન આવે છે.

અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણી નામના પ્રત્યેક મુદ્દીર્ષ કાળખંડમાં આ શલાકા પુરુષો જન્મે છે અને માનવ સંસ્કૃતિના વિકાસમાં તથા ધર્મ-નીતિ આગળ વધારવામાં પ્રેરણા આપે છે.

આ શલાકા પુરુષોમાં ૨૪ તીર્થંકરોનું સ્થાન સર્વોપરિ છે. વર્તમાન અવસર્પિણી કાળમાં એના ચતુર્થ કાલખંડમાં જે ૨૪ તીર્થંકર થઈ ગયા તેમાં સૌથી પહેલાં ઋષભદેવ હતા. એ રાજા નાભિ તથા માતા મરુદેવીના પુત્ર હતા. તેમને આદિનાથ, આદિ બ્રહ્મા, આદીશ્વર, વગેરે, નામથી ઓળખવામાં આવે છે.

સોથી છેલ્લા (૨૪ માં) તીર્થંકર મહાવીર ભગવાન અઢી હજાર વર્ષ પૂર્વે થઈ ગયા. તથાગત બુદ્ધ ભગવાન તથા મહાવીર ભગવાન સનકાલીન હતા. ભગવાન મહાવીરના ૨૫૦ વર્ષ પૂર્વે ૨૩ મા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન થઈ ગયા. એ વારાણસીના રાજા અશ્વસેનના કુંવર હતા.

બૌદ્ધ આગમોમાં શ્રી મહાવીર ભગવાનનો ઉલ્લેખ 'નિગંઠ-નાત-પુત્ત'ના નામે મળે છે, જ્યારે પાર્શ્વ પરંપરાનો ઉલ્લેખ 'ચાતુર્યમ ધર્મ' તરીકે મળે છે. મહાવીર ભગવાન પણ પાર્શ્વપરંપરાના પ્રતિનિધિ હતા.

આમ જોવા જઈએ તો કાળના અનંત અતૂટ પ્રવાહમાં ન તો ઋષભદેવ પ્રથમ હતા કે ન મહાવીર છેલ્લા હતા. આ તો અનાદિ અનંત પરંપરા છે. કોણ જાણે કેટલીય ચોવીસીઓ આગળ ઉપર થઈ ગઈ અને હવે ભવિષ્યમાં થશે !

સાંસ્કૃતિક વિકાસની દૃષ્ટિએ જોતાં દેખાઈ આવે છે કે પારમાર્થિક અને આધ્યાત્મિક ભૂમિકામાં વૈદિક અને શ્રમણ સંસ્કૃતિમાં ઝાઝો ભેદ નથી. આમ છતાં વહેવારના ક્ષેત્રમાં તથા બન્નેના તત્ત્વજ્ઞાનમાં, આચારમાં, અને, દર્શનમાં ચોક્કસો ભેદ છે.

બન્ને સંસ્કૃતિઓ એક બીજાથી ખાસ્સી પ્રભાવિત થઈ છે, બન્નેમાં આદાન-પ્રદાન ખાસ્સું થયું છે, અને સામાજિક પરિસ્થિતિ તો બન્નેની લગભગ એક સરખી જ રહી છે. જે ભેદ દેખાય છે તે પણ સમજમાં ઉતરે નહિ તેવો નથી. ઉલટું માનવ સંસ્કૃતિના વિકાસના સ્તરો સમજવામાં એ ખુબ

સહાયક થાય છે. ભારતના સમૃદ્ધ પ્રાચીન સાહિત્યમાં આ બન્ને સંસ્કૃતિના પરસ્પર હિપરના પ્રભાવ અને આદાન-પ્રદાનનાં અનેક દર્શ્યો જોવા મળે છે. એક જ કુટુંબમાં ગુડા ગુડા વિચારવાળા લોકો પોતપોતાની રીતે ધર્મ સાધના કરતા હતા.

આજે જે જૈન ધર્મને નામે ઓળખાય છે એનું પ્રાચીન કાળમાં કોઈ વિશેષ નામ નહીં હોય. એ ખરૂં કે જૈન શબ્દ ‘જિન’ પરથી બન્યો છે, આમ છતાં જૈન શબ્દ પ્રમાણમાં અર્વાચીન છે. ભગવાન શ્રી મહાવીરના સમયમાં એને માટે ‘નિર્ગન્થ’ અથવા ‘નિર્ગન્થ પ્રવચન’ શબ્દ ચાલતો. એને ક્યાંક ક્યાંક આર્ય ધર્મ પણ કહ્યો છે.

શ્રી પાર્શ્વનાથના સમયમાં તેને ‘શ્રમણ ધર્મ’ પણ કહેતા. શ્રી પાર્શ્વનાથ પહેલાં જે બાવીસમાં તીર્થંકર શ્રી અરિષ્ટનેમી (શ્રી નેમિનાથ ભગવાન) થઈ ગયા તેના સમયમાં આને ‘અહિંત ધર્મ’ કહેતા હતા. શ્રી અરિષ્ટનેમી એ શક્તાકા-પુરુષ શ્રી કૃષ્ણના કાકાના દીકરા હતા. શ્રીકૃષ્ણે ગાયત્રી સેવા અને ગોરસ (દૂધ આદિ) નો જે પ્રચાર કર્યો તે ખરી રીતે જોઈએ તો અહિંસક-સમાજ-રચના માટે થયેલો એક મંગળ પ્રયાસ હતો.

બિહારમાં જૈન ધર્મ ‘અહિંત ધર્મ’ ના નામે પ્રચલિત હતો. રાજર્ષિ નમિ મિથિલાના હતા અને રાજા જનકના વંશ જ હતા. એમની આધ્યાત્મિક વૃત્તિનું જૈન આગમમાં સુંદર ચિત્રણ આવે છે.

ઈતિહાસમાં વખતો-વખત નામો બદલાતાં રહ્યાં હશે, પણ આ ધર્મ પરંપરા અને સંસ્કૃતિનું મૂળ, સિદ્ધાન્ત બીજાં તો આજે છે તેનું તે જ હતું-આત્મવાદ અને અનેકાન્તવાદ. આ જ આત્મવાદની ભૂમિ પર જૈન ધર્મ પરંપરાનું કલ્પવૃક્ષ વધતું ગયું છે.

જૈન ધર્મી સાધુ આજે પણ શ્રમણ કહેવાય છે. ‘શ્રમણ’ શબ્દ ‘શ્રમ’, સમતા અને વિકાર-શમનનો સૂચક છે. એમાં પ્રભૂત અર્થ સમાયેલો છે.

‘જૈન ધર્મ’નો અર્થ છે : જિને ઉપદેશેલો અથવા જિને પ્રસારેલો કલ્યાણ માર્ગ.

‘જિન’ એને કહે છે જેમણે પોતાના દેહગત તથા આત્મગત એટલે અંદર-બહારના વિકારો પર વિજય પ્રાપ્ત કરી લીધો હોય.

આત્માના સૌથી પ્રબળ શત્રુ છે : રાગ-દ્વેષ મોહાદિ વિકારો. એટલે ‘જિન’ શબ્દનો એક વિશેષ અર્થ છે : એ કોઈ અસુક જાતિનું નામ નથી.

આત્મોપલબ્ધિ - આત્માની પ્રાપ્તિ-માટે જે ‘જિન’ના માર્ગે ચાલે છે તે જૈન છે.

વીતરાગ-વિજ્ઞાનતા :

જૈન ધર્મનું પૂર્ણ લક્ષ્ય છે વીતરાગ-વિજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ. આ જે વીતરાગ-વિજ્ઞાન છે તે મંગળમય છે, મંગળ કરનારું છે, અને એના જ પ્રકાશમાં ચાલી માણસ ‘અરહન્ત’ પદને પામે છે. (વીતરાગ વિજ્ઞાન : કેવળજ્ઞાન.)

“મંગલમય મંગલકરણુ, વીતરાગ વિજ્ઞાન,
નરો તાહિ જાતે ભયે, અરિહન્તાદિ મહાન.”

આ વીતરાગતા સમ્યગ્-દર્શન, સમ્યગ્-જ્ઞાન અને સમ્યગ્-ચારિત્ર રૂપી રત્નત્રયની સમન્વિત સાધનામાંથી પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને ચારિત્ર એ ત્રણનો સમન્વિત પંથ જ માણસને મુક્તિ અથવા સિદ્ધિ સુધી પહોંચાડે છે. દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રથી જ મનુષ્ય પૂર્ણતાને પ્રાપ્ત કરે છે.

જૈન ધર્મનેા સૌથી પહેલો અને મૂળભૂત ઉપદેશ એ છે કે શ્રદ્ધા-પૂર્વક, વિવેકની આંખો વડે, સંસારને જોઈને એનું યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરો અને એને જીવનમાં ઉતારો, પરંતુ સંપૂર્ણ આચારવિચારનું કેન્દ્ર બિન્દુ વીતરાગતાની પ્રાપ્તિ છે. વીતરાગતાની સામે મોટામાં મોટું ઐશ્વર્ય પણ વ્યર્થ છે.

પ્રવૃત્તિ હોવા નિવૃત્તિ, ગાહ્ય સ્થિતિ હોવા આમણ્ય, જન્મે સ્થિતિમાં અંતરમાં વીતરાગતા વધતી જાય એને જ શ્રેયસ્કર ગણ્યું છે, પરંતુ અનેકાન્ત દષ્ટિ મળ્યા વગર વીતરાગતાની પ્રાપ્તિનો રસ્તો હાથ નથી લાગતો. આ અનેકાન્ત દષ્ટિ જ, પ્રવૃત્તિમાં નિવૃત્તિ અને નિવૃત્તિમાં પ્રવૃત્તિનું દર્શન કરાવી, યથાર્થ નિવૃત્તિનું માર્ગ-દર્શન કરી શકે છે.

અહિંસા :

જૈન આચારનું મૂળ અહિંસા છે. આ અહિંસાનું પાલન અનેકાન્ત દષ્ટિ વગર સંભવિત નથી, કારણ જૈન દષ્ટિએ, માણસ હિંસા ન કરતો હોય છતાં હિંસક હોઈ શકે છે, અને હિંસા કરતો હોય છતાં હિંસક ન પણ હોઈ શકે.

આમ, જૈનધર્મમાં હિંસા-અહિંસા કર્તાના 'ભાવ' ઉપર આધાર રાખે છે, ક્રિયા ઉપર નહીં.

બહારથી થનારી હિંસાને જ જો હિંસા ગણી લઈએ તો કોઈ અહિંસક હોઈ જ ન શકે, કારણ કે જગતમાં સર્વત્ર જીવ વ્યાપી રહેલા છે અને નિરંતર એમનો વાત થઈ રહ્યો છે, માટે જે સાવધાન રહીને પ્રવૃત્તિ કરે છે એના ભાવોમાં અહિંસા છે, અને જે વ્યક્તિ પોતાની પ્રવૃત્તિમાં સાવધાન નથી હોતી તેના ભાવમાં હિંસા છે. આમ બેદરકાર વ્યક્તિ હિંસા ન કરતી હોય તો પણ હિંસક છે.

આ બધું પૃથક્કરણ અનેકાન્ત દષ્ટિ વગર સંભવિત નથી, તેથી જેને અનેકાન્ત દષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ છે તે જ મનુષ્ય સમ્યગ્-દષ્ટિવાળો મનાયો છે અને સમ્યગ્-દષ્ટિવાળો જ સમ્યગ્-જ્ઞાની તથા સમ્યગ્-ચારિત્ર-શીલ હોઈ શકે. જેની દષ્ટિ સમ્યક્ નથી એનું જ્ઞાન પણ સાચું નથી અને આચાર પણ યથાર્થ નથી. આને જ લીધે જૈન માર્ગમાં સમ્યક્ત્વ અથવા સમ્યગ્-દર્શનનું મહત્વ વિશેષ માન્યું છે. મોક્ષમાર્ગનો પણ એ જ પાયો છે.

સંસાર એક ખંધન છે. જીવ અનાદિકાળથી એમાં પડેલો છે. એ પોતાના યથાર્થ સ્વરૂપને ભૂલીને આ ખંધનને જ પોતાનું સ્વરૂપ સમજી એમાં રમમાણુ રહે છે. આ જ શ્રમ છે, પોતાના સ્વરૂપની ભ્રાન્તિ છે, પોતાની દૃષ્ટિની ભૂલ છે, તે જ એના ખંધનનું કારણ છે. આ ભૂલ જ્યારે એની નજરે પડે છે ત્યારે જ એની દૃષ્ટિ પોતાના સ્વરૂપ ભણી જાય છે અને ત્યારે જ એને સમજાય છે કે હું તો ચૈતન્ય શક્તિ-સંપન્ન છું; ભૌતિક શક્તિથી પણ વિશિષ્ટ શક્તિ એ મારું ચૈતન્ય છે. એ અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત સુખ અને અનંત વીર્ય (શક્તિ)નો ભંડાર છે.

એનામાં આ શ્રદ્ધા જગતાંની સાથે જ એને સમ્યક્ દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે અને એ સમ્યક્ આચાર-દ્વારા પોતાના યથાર્થ સ્વરૂપમાં સ્થિર થવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આમ જૈન ધર્મનો આચાર માર્ગ સમ્યક્-જ્ઞાનપૂર્વક વીતરાગતા સુધી પહોંચવાનો રાજમાર્ગ છે.

અનેકાન્ત :

આ વિશાળ 'લોક'માં દેહધારી વ્યક્તિનું વધુમાં વધુ જ્ઞાન પણ સીમિત, અપૂર્ણ અને એકાંગી હોય છે. વસ્તુના અનંત ગુણોનો સમગ્ર અનુભવ વ્યક્તિ એક સાથે કરી શકતી નથી, તો એને વ્યક્ત કરવાની વાત તો આઘી જ રહી. ભાષાની અશક્તિ અને શબ્દોના અર્થની મર્યાદા જ્યાં ત્યાં બધા અને વિવાદ ઊભા કરે છે. માણસનો 'અહમ્'

એમાં ઉમેરો કરે છે; જ્યારે અનેકાન્ત, સમન્વયનો અને વિરોધ-પરિહારનો માર્ગ દેખાડે છે.

સૌની વાતમાં સત્યનો 'અંશ' હોય છે, અને એ સત્યનો અંશ સમજીએ તો વિવાદ સહેલાઈથી ટળી શકે છે. જેને પોતાની વાતની હક અથવા પોતાના જ સાચાપણનો આગ્રહ નથી હોતો એવી જ વ્યક્તિ અનેકાન્ત મારફતે ગાંઠોને સારી રીતે ઉકેલી શકે છે. આમ તો દરેક મનુષ્ય અનેકાન્તમાં જીવે છે, પણ એને ખબર નથી કે એ જ્યોતિ ત્યાં છે અને એનાથી જ એ પ્રકાશિત છે. આંખો પર આગ્રહનો પાટો બાંધેલો હોય ત્યાં સુધી વસ્તુ-સ્વરૂપનું સાચું દર્શન થઈ શકતું નથી. અનેકાન્ત દષ્ટિ વસ્તુ અથવા પદાર્થથી સ્વતંત્ર સત્તાનો ઉદ્ઘોષ કરે છે.

વિચાર જગતમાં અહિંસાનું મૂર્ત રૂપ અનેકાન્ત છે. જે અહિંસક હશે એ અનેકાન્તી હશે અને જે અનેકાન્તી હશે તે અહિંસક હશે.

આજે જૈન ધર્મનું જે સ્વરૂપ આપણી સામે છે તે પ્રભુ શ્રી મહાવીરસ્વામીની દેશનાથી અનુપ્રાણિત થયેલું છે. આજે એમનું ધર્મ-શાસન પ્રવર્તી રહ્યું છે. મહાવીર પ્રભુ ધર્મ અને દર્શનના સમન્વયકાર હતા. જ્ઞાન, દર્શન અને આચરણનો સમન્વય જ મનુષ્યને દુઃખ-મુક્તિ ભણી લઈ જાય છે.

જ્ઞાન-હીન કર્મ અને કર્મ-હીન જ્ઞાન વ્યર્થ છે. જ્ઞાત સત્યનું આચરણ અને આચરિત સત્યનું જ્ઞાન બન્ને લેગાં મળીને જ સાર્થક થઈ શકે છે.

વસ્તુ સ્વભાવ ધર્મ :

“ વત્થુ સહાવો ધર્મો.” વસ્તુનો સ્વભાવ જ ધર્મ છે. - આ વાત જૈન દર્શનની સૌથી મહત્વપૂર્ણ દેણ છે.

સૃષ્ટિનો પ્રત્યેક પદાર્થ પોતાનો સ્વભાવ પ્રમાણે વરતી રહ્યો છે. એનું અસ્તિત્વ-ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, અને વિનાશથી યુક્ત છે. પદાર્થ જડ હો યા ચેતન, પોતાના સ્વભાવમાંથી હઠતો નથી. સત્તાના રૂપમાં એ સદૈવ સ્થિત હોય છે. પર્યાય કરતાં એ નિરંતર પરિવર્તનશીલ છે. આ જ ત્રિપદી પર સંપૂર્ણ જૈન-દર્શન ઊભું છે, અને આ જ ત્રિપદીના આધાર પર સંપૂર્ણ લોક-વ્યવસ્થાનું પ્રતિપાદન એ જૈન-દર્શનની વિશેષતા છે.

ષડ્-દ્રવ્યોની સ્થિતિથી સાફ થઈ જાય છે કે આ ‘લોક’ અનાદિ અનન્ત છે. એનો કર્તા, ધર્તા, કે, નિર્માતા કોઈ વ્યક્તિ-વિશેષ અથવા શક્તિ-વિશેષ નથી. દેશ-કાળથી પર, વસ્તુ-સ્વભાવના આધાર પર આત્માની સત્તા સ્વીકારવામાં આવે તો સમાજમાં વિષમતા, વર્ગ ભેદ, વર્ણ ભેદ, વગેરેનું સ્થાન રહેતું નથી.

આવી હાલતમાં વ્યવહાર જગતમાં પ્રભુ મહાવીર જેવા વીતરાગ તત્ત્વદર્શી એમ જ કહે છે કે સમભાવ એ જ અહિંસા છે, અને, મનમાં મમત્વ ન હોવું એ જ અપરિગ્રહ છે.

સત્ય શાસ્ત્રમાં નથી વસતું, એ તો અનુભવમાં વસે છે.

બ્રહ્મની ચર્ચા એ જ બ્રહ્મચર્ય : કર્મથી માણસ બ્રાહ્મણ બને છે અને કર્મથી જ ક્ષત્રિય, કર્મથી જ વૈશ્ય અને કર્મથી જ શૂદ્ર

ચારિત્ર્યહીન વ્યક્તિને સંપ્રદાય, વેશ, ધન, બળ, સત્તા અને ઐશ્વર્ય, જ્ઞાન અને પોથી બચાવી શકતાં નથી. દેવી, દેવતાઓ કે પ્રકૃતિની વિભિન્ન શક્તિઓને રીઝવવા માટે કરાતાં જાતજાતનાં કર્મકાંડ યા અનુષ્ઠાનો પણ બચાવી શકતાં નથી.

આત્મ - પ્રતીતિ, આત્મ - જ્ઞાન અને આત્મહીનતા-નિજાનંદ રસહીનતા જ મનુષ્યને સુખિત બચાવી શકે

આ જ સાચું સમ્યક્ત્વ છે.

શ્રી મહાવીર પ્રભુ સાચા અર્થમાં નિર્ગ્રન્થ હતા ગ્રન્થ અને ગ્રન્થિયો છેદીને એ દેહમાં પણ વિદેહ હતા. એમની જ નિરક્ષરી, સર્વ-બોધ-ગમ્ય, અમૃત વરસાવનારી વાણીનું ગૂંજન વાતાવરણમાં છે.

શ્રાવકાચાર :

સાધના સૌ સૌની શક્તિ અનુસાર જ થઈ શકે. આને કારણે જૈન-આચાર માર્ગના શ્રાવકાચાર અને શ્રમણાચાર એમ બે ભાગ પાડવામાં આવ્યા છે. શ્રમણોના આચાર

કરતાં શ્રાવકોનો આચાર સહેલો હોય છે. આનું કારણ એ છે કે એ લોકો ગૃહ-ત્યાગી નથી હોતા અને સંસારમાં રત રહે છે. આમ છતાં શ્રાવક પોતાના આચાર પરત્વે ઝરાઝર સાવધાન રહે છે. એનું લક્ષ્ય શ્રમણાચારની દિશામાં આગળ વધવાનું હોય છે. શ્રાવકની આત્મ-શક્તિ વધે, રાગ-દ્વેષાદિ વિકારો અને ક્રોધાદિ કષાયો પર કાબુ આવવા લાગે ત્યારે એ એક પછી એક શ્રેણી વધતો શ્રમણ-પદ પર ડગ દેવા માંડે છે. ખાર યતોનું ઝરાઝર પાલન કરતાં કરતાં ૧૧ શ્રેણીઓ પાર કરીને શ્રાવક શ્રમણની શ્રેણીમાં પહોંચી જાય છે.

આમ જોવા જઇએ તો શ્રાવક ધર્મ એ શ્રમણ ધર્મનો આધાર અથવા પૂરક ધર્મ છે. જૈન ધર્મનો તમામ આચાર આત્મલક્ષી છે. એમાં શ્રાવક તથા શ્રમણ માટે વ્યવસ્થિત એક પછી એક એમ આગળ વિકાસનાં પગથિયાં ઉપર લઈ જતી સંહિતા પ્રાપ્ત છે.

જૈન ધર્મમાં કેવળ નીતિ-ઉપદેશની દૃષ્ટિએ અથવા વહેવારની દૃષ્ટિએ આચાર-નિયમો ઘડવામાં આવ્યા નથી. શક્તિ સાપેક્ષતા અને વિકાસની પ્રક્રિયામાં બાહ્ય ક્રિયાકાંડ અથવા રૂઢિગત લોક મૂલતા, દેવ મૂલતા અથવા ગુરુ મૂલતાને એમાં જરા જેટલું પણ સ્થાન નથી. અણુવતાદિનું પાલન શ્રાવકને સાધક બનવાની પ્રેરણા આપે છે તે બીજી બાજુ સમાજના સુ-સંચાલનમાં પણ અપૂર્વ ભૂમિકા અદા કરે છે.

卐

卐

卐

અન્ય પરિચય

‘સમણ સુત્ત’ અન્યમાં જૈન-ધર્મ-દર્શનની સારભૂત વાતોનું સંક્ષેપમાં કેમપૂર્વક સંકલન કર્યું છે.

આ અન્યમાં ૪ ખંડ અને ૪૪ પ્રકરણો છે. ગાથાઓ કુલ ૭૫૬ છે. (૭+૫+૬=૧૮=૧+૮=૯)

આ અન્યની મૂળ સંકલના પ્રાકૃત ગાથાઓમાં કરી છે. આ ગાથાઓ ગેય છે અને પારાયણ કરવા યોગ્ય છે.

જૈનાચાર્યોએ પ્રાકૃત ગાથાઓને ‘સૂત્ર’ કહ્યાં છે પ્રાકૃત ‘સુત્ત’ શબ્દનો અર્થ ‘સૂત્ર’, ‘સુક્ત’ તથા ‘શ્રુત’ પણ થાય છે. જૈન પરંપરામાં ‘સૂત્ર’ શબ્દ ૩૯ છે, તેથી આ અન્યનું નામ ‘સમણ સુત્ત’ (અમણ સૂત્રમ્) રાખ્યું છે. ગાથાઓની પસંદગી પ્રાચીન મૂળ ગ્રંથોમાંથી કરી છે. આમ આ ‘સમણસુત્ત’ આગમના જેવું સ્વતઃ પ્રમાણ છે.

આપણા આ પુસ્તકમાં ફક્ત ગુજરાતી અનુવાદ ગદ્યમાં આપવામાં આવેલ છે. વાચકને તેમાં રસ પડે તો પછી અર્ધભાગધી ગાથાઓ જે ગેય છે તેનો રસાસ્વાદ મૂળ પુસ્તકમાંથી માણી શકે છે. સંસ્કૃત શ્લોકો પ્રાકૃત સમજવામાં મદદ રૂપ છે.

(૧) જયોતિર્મુખ : આ નામ પ્રથમ ખંડનું છે. એમાં વ્યક્તિ ‘ખાઓ, પીઓ, ને, મોજ માણો’ ની નિમ્ન ભૌતિક ભૂમિકા અથવા ખાલ્ય જીવનથી ઉપર બ્રહ્મને આલ્યંતર જીવનનું દર્શન કરે છે. એ વિષય ભોગોને અસાર, દુઃખમય તથા જન્મ-જરા-મરણ રૂપ સંસારનાં કારણ

સમજી એનાથી વિરક્ત થાય છે. એ રાગ-દ્વેષને જ પોતાના સૌથી મોટા શત્રુ સમજી બધી રીતે પરિહારનો ઉપાય કરે છે.

ક્રોધ, માન, માયા, અને, લોભને ઠેકાણે એ અનુક્રમે ક્ષમા, નમ્રતા, સરળતા અને સંતોષ વગેરે ગુણોનો આશ્રય લે છે. ચારે કષાયોનો નિગ્રહ કરીને વિષયમાં ફસાયેલી ઇન્દ્રિયોને સંયમિત કરે છે. બધાં પ્રાણીઓને આત્મવત્ લેખે છે અને એમનાં સુખ-દુઃખને પોતાનાં જ હોય તેમ અનુભવ કરે છે. બીજાઓની જરૂરિયાતને સમજી, એની કઠરને ખુઝી, પરિગ્રહનો યથા-શક્તિ ત્યાગ કરે છે. પોતાની તથા બીજાની તરફ સદા જાગૃત રહે છે અને યતનાચાર-પૂર્વક મોક્ષ માર્ગમાં નિર્ભયતાથી વિચરણ કરે છે.

(૨) મોક્ષ માર્ગ : આ નામ બીજા ખંડનું છે. આમાં હજી દેનાર વ્યક્તિની તમામ શંકાઓ, ભયવાળી સંવેદનાઓ, આકાંક્ષાઓ અને મૂઢતાઓ શ્રદ્ધા (દર્શન)-જ્ઞાન-ચારિત્રની, અથવા, જ્ઞાન-કર્મ-ભક્તિની ત્રિવેણીમાં ધોવાઈ જાય છે. ઇષ્ટ-અનિષ્ટના તમામ દ્વંદ્વો સમાપ્ત થઈ જાય છે, અને સમતા તથા વાત્સલ્યનું ઝરણુ ફૂટી નીકળે છે. એનું ચિત્ત સંસારના ભોગો તરફથી વિરત થઈ પ્રશાંત બને છે. ઘરમાં રહેતા હોય, તો પણ જળમાં કમળની જેમ રહે છે. વેપાર ધંધો બધું જ કરતાં હોવા છતાં એ કશું જ કરતો નથી.

શ્રાવક, શ્રમણ ધર્મો ક્રમશઃ : આધાર લઈને એનું ચિત્ત સહજ રીતે જ્ઞાન-વૈરાગ્ય-અને-ધ્યાનની વિવિધ શ્રેણીઓને

પાર કરીને ધીરે ધીરે ઉપર તરફ ગતિ કરવા માંડે છે. અંતે એની તમામ વાસનાઓ નિર્મૂળ થઈ જાય છે, જ્ઞાન-સૂર્ય પૂરી પ્રખરતાથી પ્રકાશવા માંડે છે અને આનંદ-સાગર ઉછળવા માંડે છે. દેહ છે ત્યાં સુધી એ અહર્નિત અથવા જીવન-મુક્ત દશામાં દિવ્ય ઉપદેશ મારફતે જગતમાં કદ્યાણુ માર્ગનો પ્રચાર કરતા વિચરણ કરે છે અને છેવટે દેહ-સ્થિતિ અથવા આયુષ્ય પૂરું થાય છે ત્યારે સિદ્ધ અથવા વિદેહ દશા પામીને સદાને માટે આનંદ-સાગરમાં લીન થઈ જાય છે.

(૩) તત્ત્વ-દર્શન : નામ ત્રીજા ખંડનું છે. એમાં જીવ-અજીવ વગેરે જ્ઞાત તત્ત્વોનું તથા પાપ પુણ્ય વગેરે નવ પદાર્થોનું વિવેચન છે. ઉપરાંત જીવાત્મક પુદ્ગલ-પરમાણુ વગેરે છ દ્રવ્યનો પરિચય આપીને એના સંયોગ તથા વિભાગ દ્વારા વિશ્વ સૃષ્ટિની અકૃત્રિમતા અને અનાદિ-અનંતતાનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે.

(૪) સ્થાવ્રાદિ : નામ ચોથા ખંડનું છે. એમાં અનેકાન્ત-વાદનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આપાયો છે. જૈન દર્શનનો પ્રધાન ન્યાય આ જ છે. આ ખંડમાં પ્રમાણ, નય, નિક્ષેપ અને સ્પર્શ ભંગી જેવા ગૂઢ અને ગંભીર વિષયોનો હૃદયગ્રાહી સરળ સંક્ષિપ્ત પરિચય આપ્યો છે.

છેલ્લે વીર સ્તવનથી આ પુસ્તક સમાપ્ત થાય છે.

સમાપન : આ ચાર ખંડોમાં ૭૫૬ ગાથાઓમાં થઈને જૈન-ધર્મ, તત્ત્વ-દર્શન તથા આચાર માર્ગનો સર્વાંગીણ

સંક્ષિપ્ત પરિચય આવી જાય છે એમ કહી શકાય. આમ તો જૈન સાહિત્ય વિપુલ છે અને એની એક એક શાખા પર અનેક ગ્રંથ પ્રાપ્ત છે. સૂક્ષ્મ રીતે અધ્યયન કરવું હોય તો એ બધા ગ્રંથોનો આધાર લેવો જરૂરી છે, પરંતુ સાંપ્રદાયિક આગ્રહોથી પર, મૂળરૂપમાં, જૈન ધર્મ સિદ્ધાન્તનો, આચાર-પ્રણાલીનો અને જીવનના કેમિક-વિકાસની પ્રક્રિયાનો સામાન્ય માણસને પરિચય કરાવવા માટે આ એક સર્વ-સંમત પ્રતિનિધિક ગ્રંથ છે.

જૈ ન જ ય તિ શા સ નં.

જિ ન શા સ ન દે વ કી જ ય.

મ હા વી ર સ્વા મી ભ ગ વા ન કી જ ય.

卐 卐 卐

પ્રથમ ખંડ ————— ન્યોતિશુંખ

પ્રકરણ	વિષય	ગાથા	પ્રકરણ	વિષય	ગાથા
૧.	મંગળ સૂત્ર	૧ થી ૧૬	૯.	ધર્મ સૂત્ર	૮૨ થી ૧૨૧
૨.	જિનશાસન સૂત્ર	૧૭ થી ૨૪	૧૦.	સંયમ સૂત્ર	૧૨૨ થી ૧૩૯
૩.	સંઘ સૂત્ર	૨૫ થી ૩૧	૧૧.	અપરિગ્રહ સૂત્ર	૧૪૦ થી ૧૪૬
૪.	નિરૂપણ સૂત્ર	૩૨ થી ૪૪	૧૨.	અહિંસા સૂત્ર	૧૪૭ થી ૧૫૯
૫.	સંસાર ચક્ર સૂત્ર	૪૫ થી ૫૫	૧૩.	અપ્રમાદ સૂત્ર	૧૬૦ થી ૧૬૮
૬.	કર્મ સૂત્ર	૫૬ થી ૬૬	૧૪.	શિક્ષા સૂત્ર	૧૭૦ થી ૧૭૬
૭.	મિથ્યાત્વ સૂત્ર	૬૭ થી ૭૦	૧૫.	આત્મ સૂત્ર	૧૭૭ થી ૧૯૧
૮.	રાગ-પરિહાર સૂત્ર	૭૧ થી ૮૧			

દ્વિતીય ખંડ ————— મોક્ષ માર્ગ

પ્રકરણ	વિષય	ગાથા	પ્રકરણ	વિષય	ગાથા
૧૬.	મોક્ષ માર્ગ સૂત્ર	૧૯૨ થી ૨૦૭	૨૬.	સમિતિ-શુદ્ધિ સૂત્ર	૩૮૪ થી ૪૧૬
૧૭.	રત્ન ત્રય સૂત્ર	૨૦૮ થી ૨૧૮	૨૭.	આ વ શ્ય ક સૂત્ર	૪૧૭ થી ૪૩૮
૧૮.	સમ્યગ્ દર્શન સૂત્ર	૨૧૯ થી ૨૪૪	૨૮.	ત પ સૂ ત્ર	૪૩૯ થી ૪૮૩

પ્રકરણ	વિષય	ગાથા
૧૯.	સમ્યગ્ જ્ઞાન સૂત્ર ૨૪૫ થી ૨૬૧	
૨૦.	સમ્યગ્ ચારિત્ર સૂત્ર ૨૬૨ થી ૨૮૭	
૨૧.	સાધના સૂત્ર ૨૮૮ થી ૨૯૫	
૨૨.	દ્વિવિધ ધર્મ સૂત્ર ૨૯૬ થી ૩૦૦	
૨૩.	શ્રાવક ધર્મ સૂત્ર ૩૦૧ થી ૩૩૫	
૨૪.	શ્રમણ ધર્મ સૂત્ર ૩૩૬ થી ૩૬૩	
૨૫.	મત સૂત્ર ૩૬૪ થી ૩૮૩	

તૃતીય ખંડ : — — — — — તત્ત્વ દર્શન

૨૯

પ્રકરણ	વિષય	ગાથા
૩૪.	તત્ત્વ સૂત્ર ૫૮૮ થી ૬૨૩	
૩૫.	દ્રવ્ય સૂત્ર ૬૨૪ થી ૬૫૦	

ચતુર્થ ખંડ : — — — — — સ્વાદ્વાદ

પ્રકરણ	વિષય	ગાથા
૩૭.	અનેકાન્ત સૂત્ર ૬૬૦ થી ૬૭૩	
૩૮.	પ્રમાણ સૂત્ર ૬૭૪ થી ૬૮૯	

પ્રકરણ	વિષય	ગાથા
૨૯.	ધ્યાન સૂત્ર ૪૮૪ થી ૫૦૪	
૩૦.	અનુપ્રેક્ષા સૂત્ર ૫૦૫ થી ૫૩૦	
૩૧.	લેશ્યા સૂત્ર ૫૩૧ થી ૫૪૫	
૩૨.	આત્મવિકાસ સૂત્ર (ગુણ સ્થાન) ૫૪૬ થી ૫૬૬	
૩૩.	સંલેખના સૂત્ર ૫૬૭ થી ૫૮૭	

પ્રકરણ	વિષય	ગાથા	પ્રકરણ	વિષય	ગાથા
૩૯.	ન ય સૂ ત્ર ૧૬૦ થી ૭૧૩		૪૩.	સમાપન	૭૪૫ થી ૭૪૬
૪૦.	સ્યાદ્વાહ તથા સપ્તભંગી સૂત્ર ૭૧૪ થી ૭૨૧		૪૪.	શ્રી વીર સ્તવન	૭૫૦ થી ૭૫૬

卐 卐 卐

“ હું શિવ-આ છું. ”

પ્રથમ ખંડ : જ્યોતિર્મુખ

પ્રકરણ ૧ : મંગળસૂત્ર

૧. શ્રી અહંતોને નમસ્કાર.
 શ્રી સિદ્ધોને નમસ્કાર.
 શ્રી આચાર્યોને નમસ્કાર.
 શ્રી ઉપાધ્યાયોને નમસ્કાર.
 લોકવર્તી સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર.
૨. આ પંચ નમસ્કાર મંત્ર તમામ પાપોનો વિનાશ કરનાર છે, અને તમામ મંગલોમાં પ્રથમ મંગલ છે.
૩. અ હં ત મં ગ લ છે.
 સિ દ્ધ મં ગ લ છે.
 સા ધુ મં ગ લ છે.
 કે વ સિ—પ્રણીત ધર્મ મં ગ લ છે.
૪. અ હં ત લો કો ત મ છે.
 સિ દ્ધ લો કો ત મ છે.
 સા ધુ લો કો ત મ છે.
 કે વ સિ—પ્રણીત ધર્મ લો કો ત મ છે.
૫. અ હં તો નું શ રણ લ ઈ છું.
 સિ દ્ધો નું શ રણ લ ઈ છું.
 સા ધુ યો નું શ રણ લ ઈ છું.
 કે વ સિ—પ્રણીત ધર્મ નું શ રણ લ ઈ છું.

૬. મંગલસ્વરૂપ, ચાર શરણુ રૂપ તથા લોકોત્તમ, પરમ આરાધ્ય અને નર-સુર-વિદ્યાધરો દ્વારા પૂજિત, કર્મ-શત્રુઓના વિજેતા પાંચ ગુરુઓ (પરમેષ્ઠિ) નું ધ્યાન ધરવું જોઈએ.
૭. સઘન ઘાતી-કર્મોનો નાશ કરનાર, ત્રણેય લોકમાં વિદ્યમાન, ભવ્ય-જીવ-રૂપી કર્મણોનો વિકાસ કરનાર સૂર્ય, અનંત જ્ઞાની અને અનુપમ સુખમય અહર્ંતોનો જગતમાં જય હો.
૮. આઠ કર્મોથી રહિત, કૃતકૃત્ય, જન્મ-મૃત્યુના ચક્રથી મુક્ત તથા સકળ તત્ત્વ-રહસ્યના દ્રષ્ટા સિદ્ધ મને સિદ્ધિ પ્રદાન કરે.
૯. પાંચ મહાવ્રતોને લીધે સમુન્નત, તત્કાલીન સ્વ-સમય અને પર-સમય-રૂપ શ્રુતના જ્ઞાતા તથા વિવિધ ગુણસમૂહથી પરિપૂર્ણ આચાર્ય મારા ઉપર પ્રસન્ન હો.
૧૦. જેની પેલે પાર જવું કઠણ છે એવા અજ્ઞાન રૂપી ઘોર અંધકારમાં ભટકનાર ભવ્ય જીવોને જ્ઞાનનો પ્રકાશ આપનાર ઉપાધ્યાય મને ઉત્તમ ગતિ આપે.
૧૧. શીલરૂપી માળાને સ્થિરતાથી ધારણ કરનાર, રાગ રહિત, યશ-સમૂહથી ભરપૂર અને પ્રવર વિનય વડે અક્ષકૃત શરીરવાળા સાધુ મને સુખ આપે.
૧૨. અહર્ંત, અશરીરી (સિદ્ધ), આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને મુનિ-આ પાંચના પ્રથમ પાંચ અક્ષરો (અ+અ+આ+ઉ+મ) ને મેળવવાથી ઐ (ઓં કાર)

બને છે જે પંચ પરમેષ્ઠીનો વાચક છે - બીજ
૩૫ છે. (એકાક્ષરી મંત્ર છે.)

૧૩. હું ૧. ઋષભ, ૨. અજિત, ૩. સંભવ, ૪. અભિનંદન,
૫. સુમતિ, ૬. પ્રજા પ્રભ, ૭. સુપાર્થ, તથા
૮. ચંદ્રપ્રભ પ્રભુને વંદું છું.

૧૪. હું ૯. સુવિધિ (પુણ્યકંઠ), ૧૦. શીતલ,
૧૧. શ્રેયાંસ, ૧૨. વાસુપૂજ્ય, ૧૩. વિમલ,
૧૪. અનંત, ૧૫. ધર્મ, ૧૬. શાન્તિનાથને વંદું છું.

૧૫. હું ૧૭. કુંથુ, ૧૮. અર, ૧૯. મહિ, ૨૦.
મુનિસુવ્રત, ૨૧. નમિ, ૨૨. અરિષ્ટ નેમિ,
૨૩. પાર્થ, તથા ૨૪. શ્રી વર્ધમાન સ્વામીને વંદું છું.

૧૬. ચંદ્રથી અધિક નિમંળ, સૂર્યથી અધિક પ્રકાશ કરનાર,
સાગરની જેમ ગંભીર સિદ્ધ ભગવાન મને સિદ્ધિ
(મુક્તિ) પ્રદાન કરે.

પ્રકરણ ૨ : જિન શાસન સૂત્ર

૧૭. જેમાં લીન થઈ જવાથી જીવ અનંત સંસાર-સાગરને
પાર કરી જાય છે તથા જે તમામ જીવો માટે ચરણ
સમાન છે, એ જિન શાસન જાણ્યા સમય સુધી
સમૃદ્ધ રહો.

૧૮. વિષય-સુખનું વિરેચન કરવા, જન્મ-મરણરૂપી વ્યાધિને
દૂર કરવા તથા બધાં દુઃખોનો નાશ કરવા આ
જિન વચન અમૃતસમું ઔષધ છે.

૧૯. જેનો ઉપદેશ અર્હંતોએ અર્થરૂપે કર્યો છે અને જેને ગણધરોએ સૂત્ર રૂપે સારી રીતે ગૂંથેલું છે એ મુત-જ્ઞાન-રૂપી મહા સમુદ્રને ભક્તિપૂર્વક શીર નમાવી પ્રણામ કરે છે.
૨૦. અર્હંતોના મુખમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા તથા પૂર્વાપર દોષ-રહિત શુદ્ધ વચનોને આગમ કહેવામાં આવે છે. એ આગમમાં જે કહેવામાં આવ્યું છે તે સત્યાર્થ છે. (અર્હંતોએ ઉપદેશોલું અને ગણધરોએ ગૂંથેલું મુત આગમ છે.)
૨૧. જે જિન-વચનમાં રાગ ધરાવે છે અને જિનવચનોનું ભાવપૂર્વક આચરણ કરે છે તે નિર્મળ તથા કલેશ વિનાનો બનીને પરીત સંસારી (અલ્પ જન્મ-મરણવાળો) બની જાય છે.
૨૨. હે વીતરાગ ! હે જગદ્ગુરુ ! આપના પ્રભાવથી મને સંસારથી વિરક્તિ, મોક્ષમાર્ગનું આચરણ અને ઇષ્ટ ફળની પ્રાપ્તિ થતી રહે.
૨૩. જે સ્વ-સમય અને પર-સમયનો જાણકાર, ગંભીર, દીપ્તિમાન, કલ્યાણકારી અને સૌમ્ય છે તથા સેંકડો ગુણોથી યુક્ત છે એ જ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનના સારને કહેવાનો અધિકારી છે.
૨૪. તમે પોતાને માટે જે ઇચ્છતા હો તે બીજા માટે પણ ઇચ્છો અને જે તમારા પોતાના માટે ન ઇચ્છતા

હો એ બીજા માટે પણ ન ઇચ્છો. આ જ જિનશાસન-તીર્થંકરોનો ઉપદેશ છે.

પ્રકરણ ૩ : સંઘસૂત્ર

૨૫. ગુણોના સમૂહને સંઘ કહે છે. સંઘ કર્મોથી છોડાવે છે. દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રનો સંગ્રહ (રત્નત્રયની પ્રાપ્તિ) કરે છે તેને સંઘ કહે છે.
૨૬. રત્નત્રય જ ‘ગણુ’ કહેવાય છે. મોક્ષ માર્ગ કપર ગમન કરવાને ‘ગચ્છ’ કહે છે. ‘સંઘ’ એટલે ગુણનો સમૂહ. અને નિર્મળ આત્મા જ ‘સમય’ કહેવાય છે
૨૭. ભયભીત વ્યક્તિઓ માટે સંઘ આશ્વાસનરૂપ છે, છળ-કપટ વિનાના વ્યવહારને કારણે વિશ્વાસભૂત છે, સર્વત્ર સમતાને લીધે એ શીતળ ગૃહ સમાન છે, એ અવિષમદર્શી છે એ કારણસર માતા-પિતા તુલ્ય છે, ઉપરાંત, તમામ પ્રાણીઓ માટે શરણ લેવા રૂપ છે, માટે તમે સંઘથી ડરો નહિ.
૨૮. સંઘમાં રહેલો સાધુ જ્ઞાનનો ભાગી (અધિકારી) છે; દર્શન અને ચારિત્રમાં એ સવિશેષ સ્થિર રહી શકે છે. જીવન પર્થત જે ગુરુકુળવાસને છોડતા નથી તે ધન્ય છે
૨૯. જેને ગુરુને માટે નથી ભક્તિ, નથી આદર, નથી ગૌરવ, નથી ભય (અનુશાસન), નથી લજ્જા, તથા

નથી સ્નેહ એ ગુરુકુળવાસમાં રહે તો પણ તેનો શું અર્થ ?

૩૦-૩૧. સંઘ કમળ જેવો છે (કારણ કે) કર્મ-રજ-રૂપી જળ-સમૂહથી કમળની માફક એ ઉપર રહે છે તથા અભિપ્ત રહે છે. શ્રુતરત્ન (જ્ઞાન અગર આગમ) જ એનો દીર્ઘ નાળ છે, પંચ મહાવ્રત જ એની સ્થિર કર્ણિકા છે, અને ઉત્તર ગુણ જ એની મધ્યવર્તી કેસર છે, શ્રાવક-જન રૂપી બ્રમર જેને સદા ઘેરી રહે છે, જિનેશ્વર-દેવ-રૂપી સૂર્યના તેજથી જે પ્રભુદ્વયાય છે તથા જેને શ્રમણ ગણ રૂપી હંતર પાંદડાં છે તે સંઘરૂપી કમળનું કલ્યાણ થાયો.

પ્રકરણ ૪ : નિરૂપણ સૂત્ર

૩૨. પ્રમાણ, નય અને નિક્ષેપ દ્વારા જે અર્થ બોધ નથી કરતો તેને અયુક્ત યુક્ત જેવું અને યુક્ત અયુક્ત જેવું જણાય છે.

૩૩. જ્ઞાન પ્રમાણ છે. જ્ઞાતાના હૃદયગત અભિપ્રાયને નય કહેવાય છે. જાણવાના ઉપાયોને નિક્ષેપ કહે છે. આ પ્રમાણે યુક્તિ-પૂર્વક અર્થને ગ્રહણ કરવો જોઈએ.

૩૪. નિશ્ચયનય અને વ્યવહાર નય - આ બે નય બધા નયોનાં મૂળ છે દ્રવ્યાર્થિક નય અને પર્યયાર્થિક નયને નિશ્ચય-સાધનના હેતુ રૂપ જાણવા.

૩૫. અખંડ વસ્તુના વિવિધ ધર્મોમાં કિંચિત્ લેહનો જે ઉપચાર કરે તે વ્યવહાર નય અને જે આ પ્રમાણે નથી કરતો અર્થાત્ અખંડ પદાર્થનો અનુભવ અખંડ રૂપે કરે છે તે નિશ્ચય નય.
૩૬. જ્ઞાનીને ચરિત્ર છે, દર્શન છે અને જ્ઞાન છે એમ વ્યવહાર નય કહે, જ્યારે નિશ્ચય નય એમ કહે કે જ્ઞાનીને નથી જ્ઞાન, નથી ચારિત્ર, અને નથી દર્શન નથી. જ્ઞાની તો શુદ્ધ જ્ઞાયક છે.
૩૭. આ પ્રમાણે આત્માશ્રિત નિશ્ચય નય દ્વારા વ્યવહાર-નયનો પ્રતિષેધ કરવામાં આવે છે. નિશ્ચય-નયનો આશ્રય લેનાર મુનિજન જ નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે.
૩૮. (પરંતુ) જેવી રીતે અનાર્થ ભાષા વિના અનાર્થ પુરુષને સમજાવી ન શકાય તેવી રીતે વ્યવહાર વિના પરમાર્થનો ઉપદેશ અસંભવિત છે.
૩૯. વ્યવહાર નય અભૂતાર્થ (અસત્યાર્થ) છે અને નિશ્ચય નય ભૂતાર્થ (સત્યાર્થ) છે. ભૂતાર્થનો આશ્રય લેનાર જીવ જ સમ્યગ્-દર્શિ હોય છે.
૪૦. નિશ્ચયનું અવલંબન કરનાર કોઈક જીવો નિશ્ચયને નિશ્ચયપૂર્વક નહિ જાણવાને કારણે બાહ્ય આચરણમાં આજસુ અને સ્વચ્છંદી બની ચરણ-કરણ (આચાર-ક્રિયા)નો નાશ કરી નાખે છે.

૪૧. (આવા જીવોના સંબંધમાં આચાર્ય કહે છે કે)
પરમ ભાવના દબ્બા જીવોની મારફતે શુદ્ધ વસ્તુનું
કથન કરાવનાર શુદ્ધ-નય જ જાણવા લાયક છે, પરંતુ
અપરમ ભાવમાં સ્થિત વ્યક્તિ માટે વ્યવહાર નય
દ્વારા જ ઉપદેશ કરવો ઉચિત છે.
૪૨. કયો શ્રમણ કયા ભાવમાં સ્થિત છે એ નિશ્ચયપૂર્વક
જાણવું કઠણ છે, એટલે જે પૂર્વ-ચારિત્રમાં સ્થિત છે
તેમનું કૃતિકર્મ (વંદના) વ્યવહારનયની મારફત
ચાલે છે.
૪૩. એટલા માટે (સમજવું જોઈએ કે) પોતપોતાના
પક્ષનોઆગ્રહ રાખવાવાળા તમામ નય મિથ્યા છે
અને એ બધા પરસ્પર સાપેક્ષ અને એટલે
સમ્યક ભાવને પ્રાપ્ત કરી વાળે છે.
૪૪. જ્ઞાન વગેરે કાર્ય, ઉત્સર્ગ (સામાન્ય વિધિ) અને
અપવાદ (વિશેષ વિધિ) ને લીધે સત્ય અને છે.
એ એવી રીતે કરવામાં આવે કે તમામ સંકળ અને.

પ્રકરણ ૫ : સંસાર ચક્ર સૂત્ર

૪૫. અધ્રુવ, અશાશ્વત અને દુખ-બહુલ-સંસારમાં એવું
કયું કર્મ છે જેને લીધે હું દુર્ગતિમાં ન જાઉં ?
૪૬. આ કામલોગો કણુભર સુખ અને દીર્ઘકાળ દુખ
આપનારા છે, ઝાણું દુખ અને ઘોડું સુખ દેનારા છે.
સંસારથી છૂટવામાં બાધક છે અને અનર્થોની ખાણ છે.

૪૭. ખૂબ શોધવા છતાં કેળના ઝાડમાં જેમ કોઈ સારભૂત વસ્તુ દેખાતી નથી તેમ, બરાબર તેમ, ઇંદ્રિયોના વિષયોમાં પણ કશું સુખ દેખવામાં નથી આવતું.
૪૮. નરેન્દ્ર સરેન્દ્રાદિના સુખ પરમાર્થ દ્રષ્ટિએ દુઃખ જ છે. જો કે એ છે ક્ષણિક છતાં એનું પરિણામ દારુણ હોય છે. માટે, એનાથી દૂર રહેવું જ ઉચિત છે.
૪૯. ખુબજીનો રોગી ખંભેળે ત્યારે દુખને પણ સુખ માને છે. બરાબર એ પ્રમાણે, મોહાતુર મનુષ્ય કામજનિત દુખને સુખ માને છે.
૫૦. આત્માને દૂષિત કરનારા ભોગામિષ (આસક્તિ-જનક ભોગ)માં નિમગ્ન, હિત અને શ્રેયસ્માં વિપરીત બુદ્ધિ ધરાવનાર, અજ્ઞાની, મંદ અને મૂઠ જીવ, કંઈના બળખા (કર્મોમાં) માખીની જેમ, ફસાઈ જાય છે.
૫૧. જન્મ, જરા અને મરણથી ઉત્પન્ન થનારા દુખને જીવ જાણે છે અને એનો વિચાર પણ કરે છે, પરંતુ વિષયોથી વિરક્ત થઈ શકતો નથી. અહો! માયા (દંભ) ની ગાંઠ કેટલી મજબૂત છે !
- પરથી ૫૪. સંસારી જીવનાં (રાગ-દ્વેષ રૂપ) પરિણામ હોય છે. પરિણામોથી કર્મ બંધ થાય છે. કર્મ બંધને હિસાબે જીવ ચાર ગતિઓમાં જાય છે—જન્મ લે છે. જન્મથી શરીર અને શરીરથી ઇંદ્રિયો પ્રાપ્ત થાય છે. જીવ એના દ્વારા વિષયોનું ગ્રહણ (સેવન) કરે છે. એથી વળી રાગ-દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રમાણે જીવ સંસાર-ચક્રમાં પરિભ્રમણ કરે છે. એના પરિભ્રમણના હેતુરૂપ પરિણામ (સમ્યગ્-દષ્ટિ પ્રાપ્ત નથી થઈ

એટલે) અનાદિ-અનંત અને (સમ્યગ્-દષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય એટલે) અનાદિ-સાંત હોય છે.

૫૫. જન્મ દુખ છે, ઘડપણ દુખ છે, રોગ દુખ છે અને મૃત્યુ દુખ છે અહો ! સંસાર દુઃખ જ છે. એમાં જીવને કલેશ પ્રાપ્ત થતો રહે છે.

પ્રકરણ ૬ : કર્મ સૂત્ર

૫૬. જે ભાવ જે પ્રકારે નિયત હોય છે એનાથી બીજે (ગુહે) રૂપે એને માનવો, વર્ણવવો કે આચરવો એનું નામ વિષયોના અગર તો ત્રિપરીત બુદ્ધિ કહેવાય.

૫૭. જે સમયે જીવ જેવો ભાવ ધારણ કરે છે તે સમયે તે તેવા જ શુભ-અશુભ કર્મો વડે બંધાય છે.

૫૮ (પ્રમત્ત મનુષ્ય) શરીર અને વાણીથી મત્ત બને છે તથા ધન અને સ્ત્રીઓમાં ગૃહ (આસક્ત) બને છે. અજસીયું જેવી રીતે મુખ અને શરીર બન્ને વડે માટી સંચય કરે છે, તેવી રીતે તે (ગૃહ મનુષ્ય) રાગ અને દ્વેષ બન્ને વડે કર્મ-મળનો સંચય કરે છે.

૫૯. જ્ઞાતિ, મિત્ર વર્ગ, પુત્ર અને બંધુઓ એના દુખમાં ભાગ પહાવી શકતા નથી. એ એકલો પોતે જ દુખનો અનુભવ કરે છે કારણ કે કર્મ એના કરનારની પાછળ પાછળ જાય છે

૬૦. જેવી રીતે કેઈ પુરુષ ઝાઝ ઉપર ચઢતી વખતે સ્વ-વશ હોય છે પરંતુ પ્રમાદવશ એ જ્યારે ઝાઝ ઉપરથી

નીચે પડે છે ત્યારે એ પર-વશ બની જાય છે, તેવી રીતે જીવ સ્વ-વશપણે કર્મ કરે છે પણ કર્મના ઉદય વખતે એને (કર્મ) ભોગવવાં પડે છે ત્યારે એ પર-વશ બની જાય છે.

૬૧. જેવી રીતે ક્યારેક (કરજ દ્રવ્ય આપતી વખતે) ધનિક બળવાન હોય છે તો વળી ક્યારેક (કરજ ભરપાઈ કરતી વખતે) કરજદાર બળવાન હોય છે, તેવી રીતે ક્યારેક જીવ કર્મને આધીન હોય છે તો વળી ક્યારેક કર્મ જીવને આધીન હોય છે.

૬૨. સામાન્યની અપેક્ષાએ કર્મ એક છે, અને દ્રવ્ય તથા ભાવની અપેક્ષાએ બે (પ્રકારનાં) છે કર્મના પુદ્ગલોના પીંડને દ્રવ્ય કર્મ કહેવામાં આવે છે અને એમાં રહેલી શક્તિને કારણે એટલે કે એનાં ભિન્નથી જીવમાં થનારા રાગ-દ્વેષ રૂપી વિકારોને ભાવ કર્મ કહે છે.

૬૩. ઇન્દ્રિયાદિ ઉપર વિજય મેળવી જે ઉપયોગમય (જ્ઞાન-દર્શન-મય) આત્માનું ધ્યાન કરે છે તેને કર્મબંધન નથી. માટે, પૌરુષલિક પ્રાણ એની પાછળ કેવી રીતે જઈ શકે? (અર્થાત્ એને નવો જન્મ લેવો પડતો નથી.)

૬૪. (૧) જ્ઞાનાવરણ, (૨) દર્શનાવરણ, (૩) વેદનીય,

૬૫. (૪) મોહનીય, (૫) આયુ, (૬) નામ, (૭) ગોત્ર, અને (૮) અંતરાય - સંક્લેષમાં આ આઠ કર્મો છે.

૬૬. આ કર્મોનો સ્વભાવ (૧) પહોળો, (૨) દ્વારપાળ, (૩) તલવાર, (૪) મધ, (૫) હઠ (ઢાકડું), (૬) ચિતારો, (૭) કુંભાર અને (૮) ભાંડારી જેવો છે.

* [આની સમજૂતી માટે જુઓ પરિશિષ્ટ : ૨]

પ્રકરણ ૭ : મિથ્યાત્વ સૂત્ર

૬૭. હા ! ખેદ છે કે સુ-ગતિનો માર્ગ નહિ જાણવાથી મૂઢમતિ ભયાનક અને ભવરૂપી ઘોર વનમાં લાંબા સમય સુધી ભ્રમતો રહ્યો
૬૮. જે જીવ મિથ્યાત્વથી ગ્રસ્ત થાય છે તેની દષ્ટિ વિપરીત થઈ જાય છે. જેવી રીતે જવર-ગ્રસ્ત મનુષ્યને મીઠો રસ પણ ગમતો નથી તેવી રીતે મિથ્યાદષ્ટિ જીવને ધર્મ ગમતો નથી.
૬૯. તીવ્ર કષાય-યુક્ત બની મિથ્યાદષ્ટિ જીવ શરીર અને જીવને એક માને છે-એ બહિરાત્મા છે.
૭૦. તત્ત્વ-વિચાર પ્રમાણે જે નથી ચાલતો તેનાથી મોટો મિથ્યાદષ્ટિ બીજો કોણ હોઈ શકે? એ બીજાને શંકા-શીલ બનાવી પોતાના મિથ્યાત્વમાં વધારો કરતો રહે છે.

પ્રકરણ ૮ : રાગ પરિહાર સૂત્ર

૭૧. રાગ અને દ્વેષ કર્મનાં બીજ (મૂળ કારણ) છે. કર્મ મોહથી ઉત્પન્ન થાય છે. એ જન્મ-પરણતું મૂળ છે. જન્મ મરણને દુખના મૂળ કહેવામાં આવ્યાં છે.

૭૨. અંકુશમાં નહિ રાખવામાં આવેલા રાગ અને દ્રેષ જેટલું નુકસાન કરે છે તેટલું અત્યંત તિરસ્કારને પામેલો ખળવાન શત્રુ પણ નથી કરતો.
૭૩. જાતિ (જન્મ), બુદ્ધિ (બુદ્ધિ) અને મરણના દુષ્પથો ઘેરાયેલા જીવને આ સંસારમાં કોઈ સુખ નથી, એટલા માટે મોક્ષ જ પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય છે.
૭૪. જો તું ઘોર ભવસાગરની પાર (તટ ઉપર) જવા માગતા હો તો હું સુચિહિત ! તું તપ-સંયમરૂપી નૌકાનું તરત જ ગ્રહણ કર
૭૫. સમ્યક્ત્વ તથા ચારિત્રાદિ ગુણોનો નાશ કરનાર, અત્યંત ભયંકર રાગ-દ્રેષરૂપી પાપોને આધીન ન થવું જોઈએ.
૭૬. તમામ જીવોને, ઝરે ! દેવતાઓને પણ જે કાંઈ કાયિક અને માનસિક દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે તે કામ-લોભની સતત અભિલાષાને લીધે થાય છે. વીતરાગી એ દુષ્ટોનો અંત કરી શકે છે.
૭૭. જેમાંથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે એનું આદરપૂર્વક આચરણ કરવું જોઈએ. વિરક્ત વ્યક્તિ સંસારનાં બંધનથી છૂટી જાય છે, અને આસક્ત વ્યક્તિનો સંસાર અનંત બનતો જાય છે.
૭૮. પોતાના રાગ-દ્રેષાત્મક સંકલ્પો જ હરેક દોષનું મૂળ છે. જે આ પ્રકારના ચિંતન માટે પ્રયત્ન શીલ બને છે

તથા ઇન્દ્રિય-વિષયો દોષોના મૂળ નથી-આવા પ્રકારનો જે સંકલ્પ કરે છે તેના મનમાં સમતા હિતપન્ન થાય છે. એથી, કામ ગુણોમાં થનારી એની તૃષ્ણા પ્રક્ષીણ થઈ જાય છે.

૭૯. નિશ્ચય દષ્ટિ અનુસાર શરીર બિન્ન છે અને આત્મા બિન્ન છે, એટલા માટે શરીરનું દુઃખદાયક અને કલેશકારી મમત્વ છેદો.

૮૦. મોક્ષ પ્રાપ્તિ માટે, કર્મના આગમન દ્વારા-આસ્ત્રવોનો, તથા ઇન્દ્રિયોનો, ત્રણ કરણ (મન, વચન, અને કાયા,) અને ત્રણ યોગ (કૃત, કારિત, અનુમત) વડે નિરોધ કરો અને કષાયોને હણો.

૮૧. ભાવથી વિરક્ત થયેલો મનુષ્ય શોક-મુક્ત બની જાય છે. જેવી રીતે કમળના છોડનું પાંદડું પાણીથી લેપાતું નથી તેવી રીતે સંસારમાં રહ્યો થકો પણ તે વિરક્ત મનુષ્ય અનેક દુઃખોની પરંપરાથી લેપાતો નથી.

પ્રકરણ ૯ : ધર્મ સૂત્ર

૮૨. ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મંગળ છે. અહિંસા, સંયમ અને તપ એનાં લક્ષણો છે. જેનું મન ધર્મમાં હંમેશાં રમ્યા કરે છે તેને દેવો પણ નમે છે.

૮૩. ૧. વસ્તુનો સ્વભાવ એ ધર્મ છે. ૨. ક્ષમા વગેરે ભાવોની અપેક્ષાએ એ ધર્મ દસ પ્રકારનો છે.

૩. રત્નત્રય (સમ્યગ્-દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્ર)તથા ૪. જીવોની રક્ષા કરવી એનું નામ ધર્મ.

૮૪. (૧) ઉત્તમ ક્ષમા, (૨) ઉત્તમ માર્દવ, (૩) ઉત્તમ આર્જવ (ઋણતા, સરણપાણુ) (૪) ઉત્તમ સત્ય, (૫) ઉત્તમ શૌચ, (૬) ઉત્તમ સંયમ, (૭) ઉત્તમ તપ, (૮) ઉત્તમ ત્યાગ, (૯) ઉત્તમ આક્રિયન્ય, તથા (૧૦) ઉત્તમ બ્રહ્મચર્ય-આ દસ પ્રકારનો ધર્મ છે.

૮૫. (૧) દેવ મનુષ્ય અને તિર્થંચો (પશુઓ) દ્વારા ઘેર અને જાયાનક ઉપસર્ગ કરવામાં આવે તો પણ જે કોઈથી તપ્ત થતો નથી તેનો એ નિર્મળ ક્ષમા ધર્મ કહેવાય.

૮૬. હું તમામ જીવોને ક્ષમા પ્રદાન કરું છું. તમામ જીવો મને ક્ષમા આપે. તમામ પ્રાણીઓ તરફ મને મૈત્રી જાવ છે. મને કોઈ સાથે જોર નથી.

૮૭. ઓછામાં ઓછા પ્રમાદને લઈને પણ મેં આપની તરફ ઉચિત વ્યવહાર ન કર્યો હોય તો હું શલ્ય તથા કષાય વિનાનો બની આપની ક્ષમા માગું છું.

૮૮. (૨) કુલ, રૂપ, જાતિ, બળ, જ્ઞાન, તપ, શ્રુત, અને શીલનો જે શ્રમણ જરા જેટલો પણ ગર્વ કરતો નથી તે તેનો માર્દવ ધર્મ કહેવાય.
(આઠ મહ ત્યાગ)

૮૯. બીજાનું અપમાન કરવાના હોષને જે સદા સાવધાની પૂર્વક છાંડે તે જ ખરા અર્થમાં સ્વમાની છે. ગુણ ન હોય અને અભિમાન કરવું તેથી કંઈ 'માની' બનાવું નથી.
૯૦. આ પુરુષ અનેકવાર ઉચ્ચ ગોત્ર અને અનેક વાર નીચ ગોત્રનો અનુભવ કરી ચુક્યો છે, એટલા માટે નથી કોઈ હીન કે નથી કોઈ અતિરિક્ત, (એટલા માટે એણે ઉચ્ચ ગોત્રની) ઈચ્છા ન કરવી. (આ પુરુષ અનેક વખત ઉચ્ચ ગોત્ર અને નીચ ગોત્રનો અનુભવ કરી ચુક્યો છે-) આવું જાણ્યા પછી ગોત્રવાદી કોણ હોઈ શકે ? કોણ માનવાદી હોઈ શકે ?
૯૧. (૩) જે કુટિલ વિચાર નથી કરતો, કુટિલ કાર્ય નથી કરતો, કુટિલ વચન નથી બોલતો અને પોતાના હોષો છુપાવતો નથી તેનો એ આજીવ ધર્મ કહેવાય.
૯૨. (૪) બીજાને સંતાપ કરે એવાં વચનો ત્યાગ કરી જે બિશુ સ્વ-પર-હિતકારી વચન બોલે છે તેનો એ સત્ય ધર્મ કહેવાય.
૯૩. અસત્ય બોલીને પણ પોતે સફળ ન થઈ શક્યો એવો શોક અસત્ય બોલ્યા પછી, અસત્યવાદીને થાય છે અને એથી દુઃખી બને છે. અસત્ય બોલીને એ બીજાને ઠગવાનો સંકલ્પ કરી રહ્યો છે એ વિચારથી અસત્યવાદી અસત્ય બોલતાં પહેલાં વ્યાકુળ બને છે. કદાચ કોઈ પોતાના અસત્યને પકડી ન પાડે એ

એ વિચારથી એ દુખી બને છે આ પ્રમાણે, અસત્ય વ્યવહારનું પરિણામ દુખજનક છે. આ પ્રમાણે, વિષયોથી અતૃપ્ત બની ચોરી કરતો ચકો એ દુખી અને આશરો વિનાનો બનેલો જાય છે.

૯૪. પોતાના ગણવાસી (સાથી) એ કરેલી હિનકર વાત પોતાને મધુર ન લાગી હોય તો પણ, તીખા ઔષધની જેમ, એ પરિણામે મધુર રૂળ આપનારી નીવડે છે.

૯૫. સત્યવાદી મનુષ્ય, માતાની માફક, વિશ્વાસપાત્ર, માણસો માટે ગુરુની માફક પૂજ્ય, અને, સગાંબંધાણી માફક બંધાનું પ્રીતિપાત્ર બને છે

૯૬. સત્યમાં તપ, સંયમ અને બાકીના તમામ ગુણોનો વાસ હોય છે. જેવી રીતે આગર માછલાંઓનું આશ્રયસ્થાન છે તેવી રીતે સત્ય સમસ્ત ગુણોનું આશ્રયસ્થાન છે.

૯૭. જેમ જેમ લાભ થાય છે, તેમ તેમ લોભ થાય છે. લાભથી લોભ વધતો જાય છે. જે માસા સોનાથી જે કામ પાર પાડી શકે છે તે કામ કરાડો મુવર્ણ-મુદ્રાઓથી પણ પાર પાડી શકતું નથી. (કપિલ નામની વ્યક્તિની નૃણશુના ન્યૂનાધિક પરિણામને દર્શાવનારું આ દૃષ્ટાન્ત છે)

૯૮. કદાચ સોના અને ચાંદીના કલાસ-સમા અસંખ્ય પર્વત ઉત્પન્ન થઈ જાય, તો પણ લોભી પુરુષને એથી

કશી અસર થતી નથી (તૃપ્તિ થતી નથી) કારણ કે ઇચ્છા આકાશ જેટલી અનંત છે.

૯૯. જેવી રીતે બતક ઇંડામાંથી અને ઇંડું બતકમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેવી રીતે તૃણજ્ઞા મોહમાંથી અને મોહ તૃણજ્ઞામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૦૦. (૫) (માટે) સમતા અને સંતોષરૂપી પાણી વડે તીવ્ર લોભી રૂપી મળને જે ધુએ છે અને જેને ભોજનની કશી પડી નથી તેને વિમળ શૌચ ધર્મ લાગે છે.

૧૦૧. (૬) વ્રત-ધારણ, સમિતિ-પાલન, કષાય-નિગ્રહ, મન-વચન-કાયાની પ્રવૃત્તિરૂપ દંડોનો ત્યાગ, પંચેન્દ્રિય-જય-આ બધાને અંયમ કહેવામાં આવે છે.

૧૦૨. (૭) ઇન્દ્રિય-વિષયો તથા કષાયોનો નિગ્રહ કરીને, ધ્યાન અને સ્વાધ્યાય દ્વારા આત્માને જે ભાવિત કરે છે તેનો એ ધર્મ તપ ધર્મ કહેવાય છે.

૧૦૩. (૮) તમામ દ્રવ્યોમાં ઉત્પન્ન થનારા મોહને ત્યાગી, ત્રણ પ્રકારના નિર્વેદ (સંસાર, શરીર, અને ભોગો તરફનો વૈરાગ્ય) દ્વારા પોતાના આત્માને જે ભાવિત કરે છે તેનો એ ધર્મ ત્યાગ ધર્મ કહેવાય છે એમ જિનેન્દ્ર દેવે કહ્યું છે.

૧૦૪. કાંત અને પ્રિય ભોગો પોતાને ઉપલબ્ધ હોવા છતાં એની સામે જે પીઠ ફેરવી નાખે છે અને સ્વેચ્છાએ ભોગોને છાંડે છે એ ત્યાગી કહેવાય છે.

૧૦૫. (૯) તમામ પ્રકારના પરિગ્રહને છાંડી જે નિઃસંગ (સંગ રહિત) બની જાય છે અને પોતાના સુખકારી અને દુઃખદાયી ભાવો ઉપર અંકુશ સ્થાપી નિર્દનંદપણે વિચરે છે તેનો એ ધર્મ આકિંચન્ય ધર્મ કહેવાય છે.

૧૦૬. હું એક શુદ્ધ, દર્શન-જ્ઞાનમય, નિત્ય અને અરૂપી છું. આ સિવાય, બીજા બધા પરમાણુઓ પણ મારા નથી. (આને આકિંચન્ય ધર્મ કહેવાય છે.)

૧૦૭. જેની પાસે અમારું પોતાનું કહી શકાય એવું કંઈ નથી એવા અમે સુખેથી રહીએ છીએ અને સુખેથી જીવીએ છીએ. મિથિલા સળગી રહી છે પણ એથી મારું કહી શકાય એવું કશું સળગી રહ્યું નથી કારણ કે જે પુત્ર અને પ્રિયાથી મુક્ત છે અને વ્યવસાયથી નિવૃત્ત થયેલા છે એવા લિપ્તુને માટે નથી કોઈ વસ્તુ પ્રિય કે નથી કોઈ વસ્તુ અપ્રિય. (રાજ્ય છોડી સાધુ બનેલા રાજર્ષિ નમિના દ૯ વૈરાગ્યના સંબંધમાં આ વાત છે.)

૧૦૮. જે પ્રમાણે જળમાં ઉત્પન્ન થયેલ કમળ જળ વડે લેપાતું નથી તેવી રીતે કામ-લોગના વાતાવરણમાં ઉછરેલ જે મનુષ્ય એનાથી લેપાતો નથી એને અમે આદ્યજ્ઞ કહીએ છીએ.

૧૧૦. જેને મોહ નથી, એણે દુખનો નાશ કરી નાખ્યો.
જેને તૃષ્ણા નથી એણે મોહનો નાશ કરી નાખ્યો.
જેને લોભ નથી તેણે તૃષ્ણાનો નાશ કરી નાખ્યો,
(અને) જે અકિંચન છે, જેની પાસે કંઈ
નથી એણે લોભનો નાશ કરી નાખ્યો.
૧૧૧. (૧૦) જીવ જ બ્રહ્મ છે. દેહાસક્તિથી મુક્તા મુનિની
બ્રહ્મને માટે જે ચર્ચા છે તે જ બ્રહ્મચર્ય.
૧૧૨. સ્ત્રીઓનાં મનોરમ સર્વાંગોને દેખતાં છતાં જે એના
માટે દુર્ભાવ નથી કરતો-વિકાર પામતો નથી એ જ
ખરી રીતે કષ્ટ-પૂર્વક ધારણ કરી શકાય એવા
બ્રહ્મચર્ય ભાવને ધારણ કરે છે.
૧૧૩. જેવી રીતે લાખનો ઘડો અગ્નિ વડે તપ્ત થાય તો
તરત જ નષ્ટ થઈ જાય છે તેવી રીતે સ્ત્રીના
સહવાસથી અનગાર (મુનિ) નષ્ટ થઈ જાય છે.
૧૧૪. જે માણસ આ સ્ત્રી-વિષયક આસક્તિઓની પેઠી
પાર ચાલ્યો જાય છે તેને માટે બાકી રહેલ બધી
આસક્તિઓ, મહાસાગર પાર કરનાર માટે ગંગા
જેવી મોટી નદીની જેમ, સુખેથી પાર કરવા લાયક
બની જાય છે.

૧૧૫. જેવી રીતે શીલ-રક્ષક પુરુષો માટે સ્ત્રીઓ નિંદનીય છે તેવી રીતે શીલ-રક્ષિકા સ્ત્રીઓ માટે પુરુષો નિંદનીય છે. (ખન્નેએ એક-બીજાથી બચતાં રહેવું જોઈએ.)
૧૧૬. પરંતુ એવી પણ શીલ-શુભ-સંપન્ન સ્ત્રીઓ છે જેમનો યશ સર્વત્ર વ્યાપ્ત છે. એ મનુષ્ય લોકની દેવતાઓ છે અને દેવોને વંદન કરવા યોગ્ય છે.
૧૧૭. વિષયરૂપી વૃક્ષ ધ્વારા પ્રજ્વલિત થયેલો કામાગ્નિ ત્રણેય લોક રૂપી અટવીને બાળી નાખે છે, પણ યૌવનરૂપી ઘાસ ઉપર ચાલવામાં કુશળ એવા જે મહાત્માને એ અગ્નિ નથી બાળતો કે નથી વિચલિત કરી શકતો તે ધન્ય છે.
૧૧૮. જે જે રાત્રી વ્યતીત થઈ ગઈ છે તે પાછી આવતી નથી. અધર્મ કરનારની રાત્રીઓ નિષ્ફળ ચાલી જાય છે.
૧૧૯. જેવી રીતે ત્રણ વાણીયાઓ દ્રવ્યની અમુક મૂળ
૧૨૦. રકમ લઈને નીકળી પડ્યા. એમાંથી એકે લાભ મેળવ્યો, બીજો મૂળ રકમ લઈને પાછો ફર્યો, અને ત્રીજો મૂળ રકમને પણ શુભાવીને પાછો આવ્યો. આ વ્યાપારની ઉપમા છે. બરાબર આ પ્રમાણે ધર્મના સંબંધમાં જાણવું- સમજવું જોઈએ.
૧૨૧. આત્મા જ યથાસ્થિત (નિજ સ્વરૂપમાં સ્થિત) આત્માને જાણે છે. એટલા માટે સ્વભાવરૂપ ધર્મ પણ આત્મ-સાક્ષી-રૂપ હોય છે. આ ધર્મનું પાલન (અનુભવ) આત્મા એ વિધિથી કરે છે કે જેથી એ પોતાને માટે સુખદાયક બને.

પ્રકરણ ૧૦ : સંયમ સૂત્ર

૧૨૨. આત્મા જ વૈતરણી નહીં છે. આત્મા જ ફેટશાદમલી વૃક્ષ છે. આત્મા જ કામદૂધા ગાય છે અને આત્મા જ નંદન-વન છે.
૧૨૩. સુખ-દુઃખનો કર્તા આત્મા જ છે અને ભોક્તા (વિકર્તા) પણ આત્મા જ છે, સત્ પ્રવૃત્તિ કરનાર આત્મા જ પોતાનો મિત્ર છે અને દુઃપ્રવૃત્તિ કરનાર આત્મા જ પોતાનો શત્રુ છે.
૧૨૪. અવિનિત એવો એક પોતાનો આત્મા જ પોતાનો શત્રુ છે. અવિનિત કષાય અને ઇદ્રિયો જ પોતાની શત્રુ છે. હે મુનીન્દ્ર ! એમના ઉપર વિજય મેળવીને હું ન્યાયપૂર્વક (ધર્માનુસાર) વિચરું છું,
૧૨૫. દુર્જેય યુદ્ધમાં જે હજારો યોદ્ધાઓને હતે છે તેની અપેક્ષાએ જે એકલી પોતાની જાતને જ હતે છે તેનો એ વિજય પરમ વિજય છે.
૧૨૬. બાહ્ય યુક્તોથી શું વળ્યું ? પોતાની જાત સાથે જ સ્વયં યુદ્ધ કરો. પોતા વડે પોતાની જાતને હતવાથી જ સાચું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.
૧૨૭. પોતાની જાત ઉપર જ વિજય પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ. પોતાની ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવો એ જ કઠણ છે.

આત્મ-વિજયી જ આ લોક અને પર-લોકમાં સુખી બને છે.

૧૨૮. હું પોતે જ સંયમ અને તપ દ્વારા પોતાની ઉપર વિજય મેળવું એ જ યોગ્ય છે. બંધન અને વધ વડે બીજાઓ મારું દમન કરે એ ઠીક નહિ.

૧૨૯. એક તરફ નિવૃત્તિ અને બીજી તરફ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ-અસંયમથી નિવૃત્તિ અને સંયમમાં પ્રવૃત્તિ.

૧૩૦. પાપકાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનાર રાગ અને દ્વેષ બંને પાપ છે. જે ભિક્ષુ આનો સદા નિરોધ કરે કરે છે એ મંડળ(સંસાર)માં અટવાઈ પડતો નથી પણ મુક્ત બની જાય છે.

૧૩૧. જેવી રીતે લગામ દ્વારા અશ્વોને બળપૂર્વક રોકવામાં આવે છે, એવી રીતે જ્ઞાન, ધ્યાન અને તપના બળ વડે ઇન્દ્રિયોના વિષયોને અને ક્રિયાઓને જોરપૂર્વક રોકવા જોઈએ.

૧૩૨. અતિ શુભવાન મુનિએ શાંત કરેલા ક્રિયાઓ જિનેશ્વર દેવ જેવા ચારિત્રવાન (ઉપશાંત અને ચીતરાગી) મુનિને પણ જો પાડી દે છે તો પછી રાગ-મુક્ત મુનિની તો વાત જ રી ?

૧૩૩. ક્રિયાઓને ઉપશાંત કરેલા પુરુષ પણ જ્યારે અનંત પ્રતિપાત (વિશુદ્ધ અધ્યવસાયની અનંતહીનતા)નો ભાગી બને છે ત્યારે (તો પછી) બાકી રહી

ગયેલા થોડા જેટલા કપાય ઉપર કેવી રીતે વિશ્વાસ મૂકી શકાય ? એના ઉપર વિશ્વાસ ન કરવો જોઈએ.

૧૩૪. થોડુંક દેવું, નાનો ઘા, જરા જેટલી આગ, અને નહિ જેવો કપાય - આ ચારેયનો તમારો વિશ્વાસ ન કરવો જોઈએ, કારણ કે આ અદ્ય હોવા છતાં વધીને મહત્ (મોટું) બની જાય છે.
૧૩૫. ક્રોધ પ્રીતિનો, માન વિનયનો, માયા મૈત્રીનો અને લોભ તમામનો નાશ કરે છે.
૧૩૬. ક્ષમાથી ક્રોધને હણો. નમ્રતાથી માનને છૂટો. સ્વરણ સ્વભાવથી માયા ઉપર અને સંતોષથી લોભ ઉપર વિજય મેળવો.
૧૩૭. જેવી રીતે કાયમો પોતાનાં અંગોને પોતાના શરીરમાં સમેટી લે છે તેવી રીતે બુદ્ધિમાન (જ્ઞાની) પુરુષ પાપોને અધ્યાત્મ મારફત સમેટી લે છે.
૧૩૮. જાણ્યે અથવા અજાણ્યે કોઈ અધર્મ કાર્ય થઈ જાય તો પોતાના આત્માને એમાંથી તરત હઠાવી લેવો જોઈએ. પછી ફરી વાર એ કાર્ય ન કરવું.
૧૩૯. ધૈર્યવાન ધર્મરૂપી રથને ચલાવનાર, ધર્મના ઉદ્ધાનમાં રત-લીન, દાનત અને પ્રહાર્યમાં ચિત્તની શાંતિ પ્રાપ્ત કરનાર બિહુ ધર્મના આરામ(બગીચા)માં વિચરે.

પ્રકરણ ૧૧ : અપરિગ્રહ સૂત્ર

૧૪૦. સંગ(પરિગ્રહ)ને કારણે જીવ હિંસા કરે છે, અસત્ય બોલે છે, ચોરી કરે છે, મૈથુન સેવે છે અને અત્યધિક આસક્તિ કરે છે. (આ પ્રકારે ‘પરિગ્રહ’ પાંચેય મહાપાપોની જડ છે.)
૧૪૧. સજીવ કે નિર્જીવ સ્વરૂપ વસ્તુનો પણ જે પરિગ્રહ રાખે છે અથવા બીજાને એમ કરવાની અનુશા આપે છે તે દુઃખથી મુક્ત થતો નથી.
૧૪૨. જે પરિગ્રહની વૃદ્ધિનો ત્યાગ કરે છે તે જ પરિગ્રહને ત્યાગી શકે છે. જેની પાસે મમાયિત (પરિગ્રહ) નથી એ મુનિએ માર્ગનું દર્શન કર્યું છે.
૧૪૩. પરિગ્રહ બે પ્રકારનો છે : (૧) આભ્યંતર અને
૧૪૪. (૨) બાહ્ય. આભ્યંતર પરિગ્રહ ૧૪ પ્રકારનો છે :
 (૧) મિથ્યાત્વ, (૨) સ્ત્રીવેદ, (૩) પુરુષવેદ, (૪) નપુંસક વેદ,
 (૫) હાસ્ય, (૬) સતિ, (૭) અસતિ, (૮) ભય, (૯) શોક,
 (૧૦) દુઃખ છા (શુશ્રુષ્ણા), (૧૧) ક્રોધ, (૧૨) માન,
 (૧૩) માયા, (૧૪) લોભ. બાહ્ય પરિગ્રહ ૧૦ પ્રકારનો છે. ૧. ખેતર, ૨. મકાન, ૩. ધન-ધાન્ય,
 ૪. વસ્ત્ર, ૫. લાંઠ (વાસણો), ૬. દાસ-દાસી, ૭. પશુ,
 ૮. વાહન, ૯. શય્યા (ખિછાનું), ૧૦. આસન.

૧૪૫. સંપૂર્ણ પરિશ્રદ્ધથી મુક્ત, શીતીભૂત (સીઝી ગયેલો), પ્રસન્નચિત્ત શ્રમણ જેવું મુક્તિ-સુખ પામે છે તેવું સુખ ચક્રવર્તીને પણ નથી મળતું.
૧૪૬. જેવી રીતે હાથીને કાખૂમાં લાવવા માટે અંકુશ અને શહેરની રક્ષા માટે ખાઈ છે, તેવી રીતે ઈન્દ્રિય - નિવારણ માટે પરિશ્રદ્ધનો ત્યાગ (કહેવામાં આવ્યો) છે. પરિશ્રદ્ધ - ત્યાગથી ઈન્દ્રિયો કાખૂમાં આવે છે.

પ્રકરણ ૧૨ : અહિંસા સૂત્ર

૧૪૭. જ્ઞાની હોવાનો સાર એ જ છે કે (એ) કોઈ પણ પ્રાણીની હિંસા ન કરે. એટલું જાણવું જ બસ થશે કે અહિંસામૂલક સમતા જ ધર્મ છે, અથવા એ જ અહિંસાનું વિજ્ઞાન છે.
૧૪૮. સર્વ જીવો જીવવા માગે છે, મરવા નહિ. એટલા માટે પ્રાણ-વધને ભયાનક જાણી નિર્ગ્રંથ એને વળે છે, છાંડે છે.
૧૪૯. લોકમાં જેટલાં પણ ગ્રાસ અને સ્થાવર પ્રાણીઓ છે એને નિર્ગ્રંથો જાણ્યે કે અજાણ્યે ન હણે અથવા ન હણાવે.
૧૫૦. જેવી રીતે તમને પોતાને દુઃખ ગમતું નથી એવી રીતે જીભ જીવોને પણ ગમતું નથી - આવું જાણી, પૂરા આદર અને સાવધાનીથી, આત્મૌપચયની દૃષ્ટિથી દરેક ઉપર દયા રાખો.

૧૫૧. જીવનો વધ આપણા પોતાનો જ વધ છે. જીવ ઉપર દયા રાખવી એ આપણા પોતાના ઉપર દયા કરવા બરાબર છે. એટલા માટે આત્મ-હિતૈષી (આત્મ-કામ) પુરુષોએ તમામ પ્રકારની જીવહિંસાનો ત્યાગ કર્યો છે.
૧૫૨. જેને તું હજીવાયોગ્ય માને છે તે તું પોતે જ છો. જેને તું આજ્ઞામાં રાખવા યોગ્ય માને છે તે પણ તું પોતે જ છો.
૧૫૩. શ્રી જિનેશ્વર દેવે કહ્યું છે : રાગ વગેરેની અનુત્પત્તિ અહિંસા છે, અને એની ઉત્પત્તિ હિંસા છે.
૧૫૪. હિંસા કરવાના વિચારથી જ કર્મબંધ થાય છે- ભલે પછી કોઈ જીવ મરે કે ન મરે-નિશ્ચયનયને અનુસારે જીવોના કર્મબંધનું દૂકામાં આ જ સ્વરૂપ છે.
૧૫૫. હિંસા કરતાં હિંસાનો ભાવ-વિચાર જ પરિણામ, એ જ હિંસા છે. માટે જ્યાં પ્રમાદ છે ત્યાં નિત્ય હિંસા છે.
૧૫૬. જ્ઞાની કર્મક્ષય માટે પ્રયત્ન કરે છે-હિંસા માટે નહિ. નિષ્ક્રય બાવે અહિંસા આચરવાનો એનો પ્રયત્ન હોય છે. એ અપ્રમત્ત મુનિ અહિંસક હોય છે.
૧૫૭. આત્માજી અહિંસા છે અને આત્મા જ હિંસા છે. સિદ્ધાંતનો આ આખરી ફેંસલો છે. જે અપ્રમત્ત છે એ અહિંસક છે અને જે પ્રમત્ત છે એ હિંસક છે.

૧૫૮. મેરુ પર્વતથી ઊંચું અને આકાશથી વિશાળ જગતમાં કશું નથી, તેવી જ રીતે અહિંસા સમાન (જગતમાં) ખીજે કોઈ ધર્મ નથી એમ જાણુ.

૧૫૯. મુનિએ કહ્યું : હે રાજન્ ! તને અભય છે અને તું પણ અભયદાતા બન. આ અનિત્ય જીવલોકમાં તું હિંસામાં શા માટે આસક્ત બની રહ્યો છે ?

પ્રકરણ ૧૩ : અપ્રમાદ સૂત્ર

૧૬૦. આ મારી પાસે છે અને આ મારી પાસે નથી તથા આ મારે કરવું છે અને આ નથી કરવું—આ પ્રમાણે મિથ્યા બકવાસ કરનાર પુરુષને, ઉઠાવી લેવાના સ્વભાવવાળો, કાળ ઉઠાવી લે છે, તો શા માટે પ્રમાદ કરવો ?

૧૬૧. આ જગતમાં જ્ઞાનાદિ સારભૂત વસ્તુ છે. જે પુરુષ સૂતો રહે છે તેનો એ અર્થ નહ થઈ જાય છે, એટલા માટે સતત જાગરણપૂર્વક પૂર્વ-અર્જિત કર્મોને ખંખેરી નાખો.

૧૬૨. ધાર્મિક માટે જાગવું શ્રેયસ્કર છે અને અધાર્મિક માટે સૂવું શ્રેયસ્કર છે—આવું જાગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીએ વત્સ દેશના રાજા શતાનીકની બહેન ‘જયંતી’ ને કહ્યું હતું.

૧૬૩. સૂતેલી વ્યક્તિઓની વચ્ચે પણ આશુ-પ્રજ્ઞ પંથિત જાગતો રહે છે. પ્રમાદમાં એ વિશ્વાસ નથી કરતો. મુહૂર્તો ઘણા ઘોર (નિર્દય) છે, શરીર દુર્બળ છે, માટે ભારંડ પાંખીની માફક સાવધાનીથી વિચરવું જોઈએ.
૧૬૪. પ્રમાદને કર્મ (આસ્રવ) અને અપ્રમાદને અકર્મ (સંવર) કહેવામાં આવે છે. પ્રમાદને કારણે મનુષ્ય ખાલ (અજ્ઞાની) બની જાય છે, પ્રમાદ ન હોય તો મનુષ્ય પંડિત (જ્ઞાની) બને છે.
૧૬૫. (કર્મ-પ્રવૃત્તિ દ્વારા કર્મ-ક્ષય થઈ શકે છે એમ અજ્ઞાની સાધક માને છે, પરંતુ) કર્મ દ્વારા કર્મનો ક્ષય એ કરી શકતા નથી. ધીર પુરુષ અકર્મ (સંવર અથવા નિવૃત્તિ) દ્વારા કર્મક્ષય કરે છે. લોભ અને મહત્તી પર બની, અને સંતોષ કેળવી, મેઘાવી પુરુષ પાપ નથી કરતા.
૧૬૬. પ્રમત્તને બધી બાબુઓથી ભય હોય છે. અપ્રમત્તને કોઈ ભય નથી હોતો.
૧૬૭. આળસુને સુખ નથી. નિદ્રાળુને વિદ્યાભ્યાસ ન હોય. મમત્વ રાખનારને વૈરાગ્ય ન હોય, અને હિંસક ને દયા નથી હોતી.
૧૬૮. મનુષ્યો ! સતત જાગ્રત રહો. જે જાગતો હોય છે તેની બુદ્ધિ વધતી રહે છે. જે સૂતો રહે છે તે ધન્ય નથી-ભાગ્યશાળી નથી. ધન્ય-કૃતકૃત્ય એ છે જે હંમેશાં જાગરણુશીલ છે.

૧૬૬. વસ્તુઓને લેવા-મૂકવામાં, મળ-મૂત્ર ત્યાગ કરવામાં, બોલવા-ચાલવા-ફરવામાં તથા સૂવામાં જે દયાવાન પુરુષ હંમેશાં અપ્રમાદ સેવતો હોય એ ખરેખર જ અહિંસક છે.

પ્રકરણ ૧૪ : શિક્ષા સૂત્ર

૧૭૦. અવિનયીના જ્ઞાનાદિ ગુણોનો નાશ થઈ જાય છે એ એની વિપત્તિ છે અને વિનયીને જ્ઞાનાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે એ એની સંપત્તિ છે. આ બન્ને બાબતોનો જાણકાર જ ગ્રહણ અને આસેવન-રૂપ સાચી શિક્ષા પ્રાપ્ત કરે છે.
૧૭૧. આ પાંચ કારણોને લઈને શિક્ષા પ્રાપ્ત થતી નથી :
(૧) અભિમાન, (૨) ક્રોધ, (૩) પ્રમાદ, (૪) રોગ, અને (૫) આળસ.
૧૭૨. આ આઠ સ્થિતિઓ અથવા કારણોને લઈને માણસને
૧૭૩. શિક્ષણશીલ કહેવામાં આવે છે : ૧. હાંસી-મજાક ન હિંસાવળી, ૨. હંમેશાં ઇન્દ્રિય અને મનનું દમન કરવું, ૩. કોઈની ગુપ્ત વાત પ્રકાશમાં ન આણવી, ૪. અશીલ (સર્વ પ્રકારે આચારવિહીન) ન બનવું, ૫. વિશીલ (દોષોથી કલંકિત) ન બનવું, ૬. અતિશય રસલોભપતા ન હોવી, ૭. અકોધી રહેવું, ૮. સત્યમાં રત રહેવું.

૧૭૪. વ્યક્તિને જ્ઞાન અને ચિત્તની એકાગ્રતા અધ્યયન દ્વારા પ્રાપ્ત થાય છે. એ પોતે ધર્મમાં સ્થિર થાય છે અને બીજાને પણ સ્થિર બનાવે છે, તેમજ અનેક પ્રકારનાં શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરીને એ શ્રુત-સમાધિમાં ત્રીન બની જાય છે.

૧૭૫. જે હંમેશાં ગુરુકુળમાં વાસ કરે છે, જે યોગવાન છે, ઉપધાન (શ્રુતના અધ્યયન સમયે) તપ કરે છે, જે પ્રિય કરે છે અને જે પ્રિય બોલે છે તે શિક્ષા પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

૧૭૬. જેવી રીતે એક દીપમાંથી સેંકડો દીપો જ્વલતી બિંદે છે અને એ પોતે દીપ્ત રહે છે તેવી રીતે આચાર્ય દીપક જેવા છે. એ પોતે પ્રકાશવાન રહે છે અને બીજાને પણ પ્રકાશિત કરે છે.

પ્રકરણ ૧૫ : આપ્ત સુત્ર

૧૭૭. જીવ ઉત્તમ ગુણોનું આશ્રયસ્થાન છે : બધાં દ્રવ્યોમાં ઉત્તમ દ્રવ્ય છે અને સર્વ તત્ત્વોમાં પરમ તત્ત્વ છે એમ તમે નિશ્ચયપૂર્વક જાણો.

૧૭૮. જીવ ત્રણ પ્રકારના છે : બહિરાત્મા, અંતરાત્મા, અને, પરમાત્મા. પરમાત્માના બે પ્રકાર છે : અર્હત અને સિદ્ધ.

૧૭૯. ઇન્દ્રિય - સમૂહને આત્મા માનનાર બહિરાત્મા છે; આત્મ-સંકલ્પ-દેહથી બિન્ન આત્માને સ્વીકારનાર અંતરાત્મા છે; કર્મ-કલ્પથી વિમુક્ત આત્મા પરમાત્મા છે.
૧૮૦. કેવળજ્ઞાન દ્વારા તમામ પદાર્થોને જાણનાર સ્વ-શરીરી જીવ 'અહીં' કહેવાય છે, તથા, સર્વોત્તમ સુખ એટલે કે મોક્ષ જેણે મેળવ્યો છે એવા જ્ઞાન-શરીરી જીવને 'સિદ્ધ' કહે છે.
૧૮૧. મન, વચન અને કાયાથી બહિરાત્માને છોડીને અંતરાત્મામાં આરોહણ કર અને એ રીતે પરમાત્માનું ધ્યાન કર, એમ જિનેન્દ્ર દેવે કહ્યું છે.
૧૮૨. ચતુર્ગતિરૂપ ભવજ્રમણ; જન્મ, ઘટપણ, મરણ; રોગ શોક, તથા કુલ, યોનિ, જીવસ્થાન, અને માર્ગજ્ઞાસ્થાન વગેરે શુદ્ધ આત્મામાં નથી.
૧૮૩. શુદ્ધ આત્મામાં વર્ણ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ, તથા, સ્ત્રી, પુરુષ, નપુંસક, વગેરે પર્યાયો તથા સંસ્થાન અને સંહનન નથી.
૧૮૪. આ સર્વ ભાવો વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ કહેવામાં આવ્યા છે. શુદ્ધ નય(નિશ્ચયનય)ની અપેક્ષાએ સંસારી જીવ પણ સિદ્ધ સ્વરૂપ છે.
૧૮૫. વાસ્તવિક રીતે શુદ્ધ આત્મા અરસ, અરૂપ, અગંધ, અબ્યક્ત, ચૈતન્ય શુભ્રવાળો, અશબ્દ, અદિગ-ગ્રાહ્ય (અનુમાનનો અવિષય) અને સંસ્થાન રહિત છે.

૧૮૬. આત્મા મન, વચન અને કાયારૂપી ત્રણ દંડથી રહિત, નિર્દ્રંદ્ર, એકલો, મમત્વ રહિત, શરીર રહિત, નિરાલંબ (પરદ્રવ્યના અવલંબન વિનાનો), વીતરાગ, નિદ્રેષ (નિર્દોષ), મોહ રહિત તથા ભય રહિત છે.
૧૮૭. એ (આત્મા) નિર્ઞાન્ય (ગ્રંથિ રહિત) છે, નિઃશલ્ય (નિદ્વાનશલ્ય, માયાશલ્ય અને મિથ્યાદર્શન-શલ્ય રહિત), સર્વ દોષોથી મુક્ત છે, નિષ્કામ (કામના રહિત) છે અને નિષ્કોષ, નિર્માન તથા નિર્મલ છે.
૧૮૮. આત્મા જ્ઞાયક છે. જે જ્ઞાયક હોય છે એ નથી હોતો અપ્રમત્ત અને નથી હોતો પ્રમત્ત. જે અપ્રમત્ત અને પ્રમત્ત નથી હોતો એ શુદ્ધ હોય છે. આત્મા જ્ઞાયક રૂપમાં જ જ્ઞાત છે અને એ શુદ્ધ અર્થમાં જ્ઞાયક જ છે. એમાં જ્ઞેયકૃત અશુદ્ધતા નથી. (ગુણસ્થાનની દૃષ્ટિએ જીવને છઠ્ઠા ગુણસ્થાન સુધી 'પ્રમત્' અને સાતમાથી 'અપ્રમત્ત' કહેવામાં આવે છે. આ બન્ને દિશાઓ શુદ્ધ જીવની નથી.)
૧૮૯. હું (આત્મા) નથી શરીર, નથી મન, નથી વાણી, અને નથી એમનું કારણ. હું નથી કર્તા (કરનાર), નથી કરાવનાર. અને કર્તાને નથી અનુમોદનાર.

૧૯૦. આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને જાણવાવાળો તથા પરકીય (આત્મ વ્યતિરિક્ત) ભાવોને જાણવાવાળો એવો કયો જ્ઞાની હશે જે 'આ મારું છે' એવું કહેશે ?

૧૯૧. હું એક છું, શુદ્ધ છું, મમતા રહિત છું તથા જ્ઞાન - દર્શનથી પરિપૂર્ણ છું. પોતાના આ શુદ્ધ સ્વભાવમાં સ્થિત અને તન્મય બની હું આ બધા (પરકીય ભાવો) નો ક્ષય કરું છું.

અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે ?

ક્યારે થઈ શું બાહ્યાન્તર નિર્ગન્થ જો ?

સર્વ સંબંધનું બંધન તીક્ષ્ણ છેદીને,

વિચરશું કવ મહત્ પુરુષને પંથ જો ?

અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે ?

卐

卐

卐

સમણ સુતં

(જૈન ધર્મ સાર)

દ્વિતીય ખંડ

મોક્ષ માર્ગ

પ્રકરણ ૧૬ : મોક્ષ માર્ગ સૂત્ર

૧૬૨. જિનશાસનમાં ‘માર્ગ’ તથા ‘માર્ગદ્શન’ આ બે પ્રકારો કહેવામાં આવ્યા છે.
‘માર્ગ’ ‘મોક્ષ’નો ઉપાય છે.
એનું ‘દ્શન’ ‘નિર્વાણ’ અથવા ‘મોક્ષ’ છે.
૧૬૩. સમ્યગ્-દર્શન, સમ્યગ્-જ્ઞાન, સમ્યક્-ચારિત્ર (તથા તપને) જિનેન્દ્રદેવે ‘મોક્ષનો માર્ગ’ કહ્યો છે. નિશ્ચય અને વ્યવહાર એમ બે પ્રકારનો એ છે.
૧૬૪. અજ્ઞાનવશ બે જ્ઞાની પણ એવું માનવા લાગે કે શુદ્ધ સંપ્રયોગ અર્થાત્ ભક્તિ વગેરે શુભ ભાવથી ‘ભક્તિ’ મળે છે તો એ પણ રાગનો અંશ હોવાને કારણે પર-સમય-રત બન્યો કહેવાય.
૧૬૫. જિનેન્દ્રદેવ દ્વારા પ્રરૂપિત વ્રત, સમિતિ, ગુપ્તિ, શીલ, અને, તપનું આચરણ કરતો હોય છતાં ‘અભવ્ય જીવ’ અજ્ઞાની અને મિથ્યા-દષ્ટિ જ છે.

૧૯૬. જિનેન્દ્રદેવે એ ઉપદેશ આપ્યો છે કે નિશ્ચય અને વ્યવહાર-સ્વરૂપ રત્નત્રય (દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર)ને જે નથી જાણતો તેનું તમામ આચરણ મિથ્યારૂપ છે.
૧૯૭. ‘અભવ્ય જીવ’ જે કે ધર્મમાં વિશ્વાસ રાખે છે, એની પ્રતીતિ કરે છે, એમાં રુચિ રાખે છે, એનું પાલન પણ કરે છે છતાં એ બધું ધર્માચરણ ‘લોગનું’ નિમિત્ત’ સમજી કરે છે, ‘કર્મ-ક્ષયનું’ કારણ’ સમજીને નથી કરતો.
૧૯૮. (એ નથી જાણતો કે) પર-દ્રવ્યમાં પ્રવૃત્ત શુભ પરિણામ ‘પુણ્ય’ કહેવાય અને અશુભ પરિણામ ‘પાપ’. (ધર્મ) આન્યગત અર્થાત્ સ્વ-દ્રવ્યમાં પ્રવૃત્ત પરિણામ છે જે યથાસમય દુઃખોનાં ક્ષયનું કારણ બને છે.
૧૯૯. જે પુણ્યની ઇચ્છા કરે છે તે સંસારની જ ઇચ્છા કરે છે. ‘પુણ્ય’ ‘સદ્ગતિ’નો હેતુ (જરૂર) છે, પરંતુ ‘નિર્વાણ’ તો ‘પુણ્યના ક્ષયથી’ જ થાય છે.
૨૦૦. અશુભ કર્મને કુશીલ અને શુભ કર્મને સુશીલ જાણો, પરંતુ જેના દ્વારા સંસારમાં પ્રવેશ થાય છે એને સુશીલ કેવી રીતે કહી શકાય ?
૨૦૧. પુરુષને બન્ને બેડીઓ બાંધે છે, ભલે પછી એ બેડી સોનાની (પુણ્ય) હોય કે લોખંડની (પાપ) હોય. આ પ્રમાણે જીવને એનાં શુભ-અશુભ કર્મો બાંધે છે.

૨૦૨. એટલા માટે (પરમાર્થ દષ્ટિએ) બન્ને પ્રકારના (શુભ અને અશુભ) કર્મોને કુશીલ બાણી એની સાથે ન રાગ કરવે. જોઈએ અને ન એનો સંસર્ગ પાણુ, કારણ કે કુશીલ (કર્મ) તરફ રાગ અને સંસર્ગ કરવાથી સ્વાધીનતા નષ્ટ થાય છે.
૨૦૩. (તો પણુ) વ્રત અને તપ વગેરે દ્વારા ‘સ્વર્ગ’ પ્રાપ્તિ ઉત્તમ છે. એ ન કરીએ તો ‘ નરક ’ વગેરેનું દુઃખ ઉઠાવવું પડે એ ઠીક નથી, કારણ કે કષ્ટ સહીને તડકામાં ઊભા રહેવું એના કરતાં છાંયડામાં ઊભા રહેવું એ ઘણું સારું છે. (આ ન્યાયે લોકમાં પુણ્યની સર્વથા ઉપેક્ષા ઉચિત ન કહેવાય. આ કાળમાં પુણ્ય ઉપાદેય છે.)
૨૦૪. (એમાં સંદેહ નથી કે) શુભ ભાવપૂર્વક વિદ્યાધર, દેવ, તથા, મનુષ્યની હાથ જોડીને કરેલી સ્તુતિઓ દ્વારા ચક્રવર્તી સમ્રાટની વિપુલ રાજ્યલક્ષ્મી પણ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, પરંતુ ‘ સમ્યક્-સંબોધી ’ પ્રાપ્ત નથી થતી.
૨૦૫. (પુણ્ય પ્રતાપે) દેવલોકમાં યથાસ્થાન રહીને આયુષ્ય-ક્ષય થયા પછી દેવગણ ત્યાંથી પાછો ફરી મનુષ્ય-યોનિમાં જન્મ લે છે. ત્યાં તે દશાંગ લોગ-સામગ્રી લોગવે છે.

૨૦૬. જીવન પર્યાંત અનુપમ માનવીય ભોગોને ભોગવીને
 ૨૦૭. પૂર્વ-જન્મમાં વિશુદ્ધ યોગ્ય ધર્મારાધનને કારણે
 નિર્માળ ઓધિનો અનુભવ કરે છે અને ચાર
 અંગો (મનુષ્યત્વ, શ્રુતિ, શ્રદ્ધા તથા વીર્ષ)ને
 દુર્લભ જાણી, એ સંયમધર્મનો સ્વીકાર કરે છે અને
 ફરી તપશ્ચર્યા દ્વારા કર્મોનો નાશ કરી શાશ્વત
 સિદ્ધિ-પદને પામે છે.

પ્રકરણ ૧૭ : રત્નત્રય સૂત્ર

(અ) વ્યવહાર રત્નત્રય :

૨૦૮. ‘ધર્મ’ વગેરે (છ દ્રવ્ય તથા તત્ત્વો વગેરે)ની
 શ્રદ્ધાને ‘સમ્યગ-દર્શન’ કહે છે. અંગસૂત્ર
 તથા પૂર્વોના જ્ઞાનને ‘સમ્યગ્જ્ઞાન’ કહે છે. તપ
 માટે પ્રયત્નશીલ બનવું એને ‘સમ્યક્ ચરિત્ર’ કહે છે.
 આને ‘વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ’ કહે છે.
૨૦૯. મનુષ્ય જ્ઞાનથી જીવાદિ પદાર્થોને જાણે છે, દર્શનથી
 એમાં શ્રદ્ધા કેળવે છે, ચારિત્રથી (કર્મ-આચરણો)
 નિરોધ કરે છે અને તપથી વિશુદ્ધ બને છે.
૨૧૦. (ત્રણેય એક-બીજાના પૂરક છે એટલા માટે જ
 કહેવામાં આવ્યું છે કે) ચારિત્ર વિનાનું જ્ઞાન,
 સમ્યગ્-દર્શન વિનાનું લિંગ શ્રદ્ધા
 (મુનિ-પણું) અને સંયમ વિનાનું તપશ્ચરણ
 નિરર્થક છે.

૨૧૧. સમ્યગ્ દર્શન વિના જ્ઞાન થતું નથી. જ્ઞાન વિના ચારિત્ર-ગુણ નથી. ચારિત્ર વિના મોક્ષ (કર્મક્ષય) નથી અને મોક્ષ વિના નિર્વાણ (અનંત આનંદ) નથી.
૨૧૨. જેવી રીતે પાંગળી વ્યક્તિ વગડામાં લાગેલી આગને જોઈને પણ ભાગવામાં અસમર્થ હોવાથી બળી મરે છે, અને આંધળી વ્યક્તિ દોડી શકવા છતાં જોવામાં અસમર્થ હોવાથી બળી મરે છે-તેવી રીતે ક્રિયા વિનાનું જ્ઞાન વ્યર્થ છે અને અજ્ઞાનીઓની ક્રિયા વ્યર્થ છે.
૨૧૩. જેવી રીતે વગડામાં પાંગળો અને આંધળો મળ્યા અને બન્નેનાં પારસ્પરિક સંપ્રયોગથી (વગડામાંથી સહીસલામત નીકળી)બન્ને નગરમાં પ્રવિષ્ટ થયા તેવી રીતે કહેવામાં આવે છે કે જ્ઞાન અને ક્રિયાના સંયોગથી જ ફળપ્રાપ્તિ થાય છે. એક પૈડાથી રથ ચાલતો નથી.

(આ) નિશ્ચય રત્ન-ત્રય :

૨૧૪. જે તમામ નય-પક્ષોથી રહિત છે તે જ ‘સમયસાર’ છે. એને જ સમ્યગ્-દર્શન તથા સમ્યગ્-જ્ઞાનની સંજ્ઞા પ્રાપ્ત થાય છે.
૨૧૫. સાધુઓએ હંમેશાં દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રનું પાલન કરવું જોઈએ. નિશ્ચય - નય અનુસાર આ ત્રણેયને આત્મા જ સમજવો જોઈએ. આ ત્રણેય આત્મ-સ્વરૂપ જ છે, એટલા માટે નિશ્ચયથી આત્માનું સેવન જ ઉચિત છે.

૨૧૬. જે આત્મા આ ત્રણેયથી સમાહિત બને છે અને ખીનું કાંઈ નથી કરતો તથા નથી કાંઈ છોડતો એને જ નિશ્ચય - નયથી ' મોક્ષમાર્ગ ' કહેવામાં આવે છે.
૨૧૭. આ દષ્ટિએ આત્મામાં લીન આત્મા જ 'સમ્યગ્-દર્શ' હોય છે. જે આત્માને યથાર્થ રૂપમાં જાણે છે એ જ ' સમ્યગ્-જ્ઞાન ' છે અને એમાં સ્થિત થવું એને જ ' સમ્યક્-ચારિત્ર ' કહે છે.
૨૧૮. આત્મા જ મારું જ્ઞાન છે. આત્મા જ દર્શન અને ચારિત્ર છે. આત્મા જ પ્રત્યાખ્યાન છે અને આત્મા જ સંયમ અને યોગ છે, અર્થાત્ આ તમામ આત્મ-રૂપ જ છે.

પ્રકરણ ૧૮ : સમ્યગ્-દર્શન સૂત્ર

(અ) વ્યવહાર-સમ્યક્ત્વ : નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ

૨૧૯. રતનત્રયમાં સમ્યગ્-દર્શન જ શ્રેષ્ઠ છે, અને એને જ મોક્ષરૂપી મહા-વૃક્ષનું મૂળ કહેવામાં આવ્યું છે. આ દર્શન વ્યવહાર અને નિશ્ચય એમ બે પ્રકારનું છે.
૨૨૦. વ્યવહાર-નયથી જીવાદિ તત્ત્વોમાં શ્રદ્ધા રાખવી એને જિન-દેવે સમ્યક્ત્વ કહ્યું છે. નિશ્ચયનયથી તો આત્મા જ સમ્યગ્ દર્શન છે.

૨૨૧. (અથવા) નિશ્ચયનયથી જે મૌન છે એને જ સમ્યગ્-દર્શન કહે છે અને જે સમ્યગ્-દર્શન છે એ જ મૌન છે. વ્યવહારથી જે નિશ્ચય-સમ્યગ્ દર્શનનો હેતુ છે તે પણ સમ્યગ્-દર્શન છે.
૨૨૨. સમ્યક્ત્વ વિનાની વ્યક્તિ હજારો કરોડો વર્ષ સુધી રૂડી રીતે કથ તપ કરે તોપણ યોધિ પ્રાપ્ત કરતી નથી.
૨૨૩. જે સમ્યગ્-દર્શનથી ભ્રષ્ટ છે. તે જ ભ્રષ્ટ છે. દર્શન-ભ્રષ્ટને કહી પણ નિર્વાણુ-પ્રાપ્તિ થતી નથી. ચારિત્રવિહીન સમ્યગ્-દષ્ટિ તો (ચારિત્ર ધારણ કરીને) સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી વાળે છે, પરંતુ સમ્યગ્-દર્શનથી રહિત સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.
૨૨૪. (વાસ્તવિક રીતે) જે સમ્યગ્ દર્શનથી શુદ્ધ છે એ જ નિર્વાણુ પ્રાપ્ત કરે છે. સમ્યગ્-દર્શન-વિહીન પુરુષ ઈષ્ટ-લાભ નથી કરી શકતો.
૨૨૫. એક તરફ સમ્યક્ત્વનો લાભ અને બીજી તરફ ત્રેલોક્યનો લાભ થતો હોય તો ત્રેલોક્યના લાભથી સમ્યગ્-દર્શનનો લાભ શ્રેષ્ઠ છે.
૨૨૬. વધારે શું કહીએ ? અતીત-કાળે જે શ્રેષ્ઠ વ્યક્તિઓ સિદ્ધત્વ પામી છે અને ભવિષ્ય-કાળે જે પામશે તે સમ્યક્ત્વનું જ માહાત્મ્ય છે.

૨૨૭. જેમ કમળના છોડનું પાંદડું સ્વભાવથી જ પાણીથી લેપાતું નથી તેમ સત્પુરુષ સમ્યક્ત્વના પ્રભાવથી કષાય અને વિષયોથી લેપાતો નથી.
૨૨૮. સમ્યગ્-દષ્ટિ મનુષ્ય પોતાની ઇંદ્રિયો દ્વારા ચેતન તથા અચેતન દ્રવ્યોનો જે કાંઈ ઉપલોગ કરે છે એ તમામ કર્મોની નિર્જરામાં સહાયક બને છે.
૨૨૯. કોઈકે તો વિષયનું સેવન કરતા હોવા છતાં સેવન કરતા નથી, અને, કોઈ સેવન ન કરતા હોવા છતાં વિષયોનું સેવન કરે છે. જેવી રીતે કોઈ પુરુષ વિવાહાદિ કાર્યમાં લાગ્યો રહ્યો હોવા છતાં પણ એ કાર્યનો સ્વામી નહિ હોવાથી કર્તા નથી ગણાતો.
૨૩૦. (આ પ્રમાણે) કામલોગ નથી સમભાવ ઉત્પન્ન કરતા અને નથી કરતા વિકૃતિ એટલે કે વિષમતા. જે એમના પ્રતિ દ્રેષ અને મમત્વ રાખે છે તે એમનામાં વિકૃતિને પ્રાપ્ત થાય છે.

(આ) સમ્યગ્-દર્શન અંગ

૨૩૧. સમ્યગ્-દર્શનના આ આઠ અંગ છે : ૧. નિઃશંકા, ૨. નિષ્કાંક્ષા, ૩. નિર્વિચિકિત્સા, ૪. અમૂઢ દષ્ટિ, ૫. ઉપગૂહન, ૬. સ્થિરીકરણ, ૭. વાત્સલ્ય, અને, ૮. પ્રભાવના.

૨૩૨. સમ્યગ્-દૃષ્ટિ જીવ નિઃશંક^૧ હોય છે અને એ કારણે નિર્ભય પણ હોય છે. એ સાત પ્રકારના ભયો—૧. આ લોકનો ભય, ૨. પર-લોકનો ભય, ૩. અરક્ષા ભય, ૪. અગુપ્તિ ભય, ૫. મૃત્યુ-ભય, ૬. વેદના-ભય, અને, ૭, અકસ્માત-ભય—થી રહિત હોય છે, એટલા માટે નિઃશંક હોય છે. (અર્થાત્ નિઃશંકતા અને નિર્ભયતા બન્ને એકસાથે રહેનારા ગુણો છે.)
૨૩૩. જે સમસ્ત કર્મક્ષણોમાં અને સંપૂર્ણ વસ્તુ-ધર્મોમાં કોઈ પણ પ્રકારની આકાંક્ષા નથી રાખતો એને નિષ્કાંક્ષ-સમ્યગ્-દૃષ્ટિ^૨ સમજવો જોઈએ.
૨૩૪. જે સત્કાર, પૂજા અને વંદના સુદ્ધાં પણ નથી આહતો એ કોઈની પણ પ્રશંસાની અપેક્ષા કેવી રીતે રાખે ?
૨૩૫. હે યોગી ! અગર જો તું પરલોકની આશા કરે છે તો ખ્યાતિ, લાભ, પૂજા અને સત્કારાદિ શા માટે આહે છે ? શું એથી તને પરલોકનું સુખ મળશે ?
૨૩૬. જે સમસ્ત ધર્મો (વસ્તુ-ગત સ્વભાવ) પ્રતિ જ્ઞાનિ નથી કરતો એને નિર્વિચિકિત્સા^૩ ગુણનો ધારક સમ્યગ્-દૃષ્ટિ સમજવો જોઈએ.
૨૩૭. જે સમગ્ર ભાવો પ્રતિ વિમૂઢ નથી — ભગરૂક છે, નિર્બાન્ત છે, દૃષ્ટિ-સંપન્ન છે, એ અમૂઢ-દૃષ્ટિ^૪ સમ્યગ્-દૃષ્ટિ જ છે.

૨૩૮. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, ક્ષાંતિ (ક્ષમા) અને મુક્તિ (નિર્લોભતા) દ્વારા આગળ વધવું જોઈએ- જીવનને વર્ધમાન બનાવવું જોઈએ.
૨૩૯. (અમૂઢ-દષ્ટિ અગર વિવેકી) કોઈના પ્રશ્નનો ઉત્તર દેતી વખતે ન તો શાસ્ત્રના અર્થ છુપાવે અને ન તો અપસિદ્ધાંત દ્વારા શાસ્ત્રની અસમ્યક્ વ્યાખ્યા કરે, ન માન કરે અને ન પોતાના વડપણનું પ્રદર્શન કરે, ન કોઈ વિદ્વાનનો પરિહાસ કરે અને ન કોઈને આશીર્વાદ દે.
૨૪૦. જેવી રીતે જાતિવંત અશ્વ લગામ દ્વારા સીધા રસ્તા ઉપર આવી જાય છે તેવી રીતે જ્યારે કોઈ વખત પોતાનામાં દુષ્ટ પ્રયોગની પ્રવૃત્તિ દેખવામાં આવે ત્યારે તેને તત્કાળ જ મન, વચન અને કાયાથી ધીર (સમ્યગ્-દષ્ટિ) સમેટી લે. (૫ ઉપગૂહન)
૨૪૧. તું મહાસાગર તો પાર કરી ગયો છે તો પછી કિનારા પાસે પહોંચીને કેમ ઊભો છે ? એને પાર કરવામાં શીઘ્રતા કર. હે ગૌતમ ! ક્ષણભરનો પણ પ્રમાદ ન કર. (સમય, ગોચર ! મા પમાયએ.)
[૬ સ્થિરીકરણ]

૨૪૨. જે ધાર્મિક માણસોમાં ભક્તિ (અનુરાગ) રાખે છે, પરમ શ્રદ્ધાથી એમનું અનુસરણ કરે છે તથા પ્રિય વચન બોલે છે તે સવ્ય સમ્યગ્-દષ્ટિનું ^૭ વાત્સલ્ય બતાવે છે.
૨૪૩. ધર્મકથાના કથન દ્વારા અને નિર્દોષ બાહ્ય-યોગ (ગ્રીષ્મ ઋતુમાં પર્વત ઉપર ભિલા રહીને, વર્ષાઋતુમાં વૃક્ષની નીચે, શીત ઋતુમાં નદીના કિનારે ધ્યાન) દ્વારા તથા જીવો ઉપર હયા અથવા અનુકંપા દ્વારા ધર્મની પ્રભાવના કરવી જોઈએ.
૨૪૪. (૧) પ્રવચનકુશળ, (૨) ધર્મકથા કરનાર, (૩) વાદી, (૪) નિમિત્ત-શાસ્ત્રનો જાણકાર, (૫) તપસ્વી, (૬) વિદ્યાસિદ્ધ, (૭) ઋદ્ધિ-સિદ્ધિઓનો સ્વામી, અને, (૮) કવિ (કાન્તઢશી) -આ આઠ પુરુષને ધર્મપ્રભાવક કહેવામાં આવે છે.

પ્રકરણ ૧૯ : સમ્યગ્-જ્ઞાન-સૂત્ર

૨૪૫. (સાધક) સાંભળીને જ કલ્યાણ અથવા આત્મહિતનો માર્ગ જાણી શકે છે, સાંભળીને જ પાપ અથવા અહિતના માર્ગનું જ્ઞાન થઈ શકે છે. એટલા માટે, સાંભળીને હિત અને અહિત બન્નેનો માર્ગ જાણી જે શ્રેયસ્કર હોય તેનું આચરણ કરવું જોઈએ.

૨૪૬. (અને પછી) જ્ઞાનના આદેશ મારફત, સમ્યગ્-દર્શન-મૂલક તપ, નિયમ, સંયમમાં સ્થિર બની, કર્મ-મળથી વિશુદ્ધ (સંયમી સાધક) જીવન પર્યાંત નિષ્કંપ (સ્થિર-ચિત્ત) બની વિહરે છે.
૨૪૭. જેમ જેમ મુનિ અતિશય રસના અતિરેકથી યુક્ત બની અપૂર્વ-શ્રુતનું અવગાહન કરે છે તેમ તેમ નવી નવી વૈરાગ્યપૂર્ણ શ્રદ્ધાથી આહ્વાદિત બને છે.
૨૪૮. જેવી રીતે દોરી પરોવેલી સોય પડી ગયા પછી ખોવાઈ જતી નથી એવી રીતે સ-સૂત્ર જીવ અર્થાત્ શાસ્ત્ર-જ્ઞાન-યુક્ત જીવ સંસારમાં હોવા છતાં નાશ પામતો નથી.
૨૪૯. પરંતુ સમ્યક્ત્વરૂપી રતનથી રહિત અનેક પ્રકારના શાસ્ત્રોનો જ્ઞાતા, આરાધના વિહીન હોઈ, સંસારમાં અર્થાત્ નરકાદિક ગતિઓમાં ભમ્યા કરે છે.
૨૫૦. જે વ્યક્તિમાં એક પરમાણુ જેટલો પણ રાગાદિભાવ
૨૫૧. વિદ્યમાન છે એ બધાં આગમોનો જ્ઞાતા હોવા છતાં પણ આત્માને નથી જાણતો. આત્માને નહિ જાણવાથી અનાત્માને પણ નથી જાણતો. આ પ્રમાણે જ્યારે એ જીવ-અજીવ તત્ત્વને નથી જાણતો ત્યારે એ સમ્યગ્-દષ્ટિ કેવી રીતે હોઈ શકે ?

૨૫૨. જેનાથી તત્ત્વજ્ઞાન થઈ શકે છે, ચિત્તનેા નિરોધ સાધી શકાય છે તથા આત્મા વિશુદ્ધ બને છે એને જિનશાસનમાં ‘ જ્ઞાન ’ કહેવામાં આવ્યું છે.
૨૫૩. જે વડે-જે દ્વારા જીવ રાગથી વિમુખ બને છે, શ્રેયમાં-હિતમાં અનુરક્ત બને છે અને મૈત્રીભાવ વધતો જાય છે એને જિન શાસનમાં ‘ જ્ઞાન ’ કહેવામાં આવ્યું છે.
૨૫૪. આત્માને જે અખદ્વ-સ્પૃષ્ઠ (દેહ-કર્માતીત), અનન્ય (અન્યથી રહિત), અવિશેષ (વિશેષથી રહિત), અને આદિ-મધ્ય-અંત વિહીન (નિર્વિકલ્પ) દેખે છે એ સમગ્ર જિનશાસનને દેખે છે.
૨૫૫. જે આત્માને આ અપવિત્ર શરીરથી તત્ત્વતઃ સિન્ન તથા જ્ઞાયક-ભાવ-રૂપ જાણે છે એ જ સમસ્ત શાસ્ત્રોને જાણે છે.
૨૫૬. જે જીવ આત્માને શુદ્ધ માને છે એ જ શુદ્ધ આત્માને પ્રાપ્ત કરે છે, અને જે આત્માને અશુદ્ધ અર્થાત્ દેહાદિ-યુક્ત જાણે છે, એ અશુદ્ધ આત્માને પ્રાપ્ત કરે છે.
૨૫૭. જે અધ્યાત્મને જાણે છે એ બાહ્ય (ભૌતિક)ને જાણે છે, જે બાહ્યને જાણે છે એ અધ્યાત્મને જાણે છે. (આ પ્રમાણે બાહ્ય-અભ્યંતર-એકબીજા-સહવર્તી છે.)

૨૫૮. જે એક આત્માને જાણે છે,
એ તમામ (જગત)ને જાણે છે.
જે તમામને જાણે છે એ એકને જાણે છે.
૨૫૯. (માટે હે ભગ્ય !) તું આ જ્ઞાનમાં હંમેશાં લીન રહે.
એમાં જ હંમેશાં સંતુષ્ટ રહે. એથી જ તૃપ્ત બન.
એથી જ તને ઉત્તમ સુખ (પરમ સુખ) પ્રાપ્ત થશે.
૨૬૦. જે અહીંનત ભગવાનને દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયની દૃષ્ટિએ
(પૂર્ણપણે) જાણે છે એ જ આત્માને જાણે છે.
ખરેખર તેનો મોહ વિલય પામે છે.
૨૬૧. જેવી રીતે કોઈ વ્યક્તિ ખજાનો પ્રાપ્ત થાય એટલે
એનો ઉપયોગ સ્વજનોની વચ્ચે કરે છે તેમ - બરાબર
તેમ-જ્ઞાની જન મેળવેલા જ્ઞાન-ખજાનોનો ઉપયોગ
પર-દ્રવ્યોની વચ્ચે રહી પોતાના માટે કરે છે.

પ્રકરણ ૨૦ : સમ્યક્-ચારિત્ર-સૂત્ર

(અ) વ્યવહાર-ચરિત્ર :

૨૬૨. વ્યવહાર-નયના ચારિત્રમાં વ્યવહાર-નયનું તપશ્ચરણ
થાય છે. નિશ્ચય-નયના ચારિત્રમાં નિશ્ચય-નયનું
તપશ્ચરણ થાય છે.
૨૬૩. અશુભની નિવૃત્તિ અને શુભમાં પ્રવૃત્તિ એ
વ્યવહાર-ચરિત્ર છે. તેને પાંચ વ્રત, પાંચ સમિતિ
અને ત્રણ શુભિતા રૂપે જિનદેવે વર્ણવ્યું છે.

૨૬૪. શ્રુતિજ્ઞાનમાં નિમગ્ન જીવ અગર તપ-સંયમ-રૂપ યોગને ધારણ કરવામાં અસમર્થ અને તેા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.
૨૬૫. જેવી રીતે માર્ગનેા જાણકાર ધારેલ દેશમાં જવા માટે સમુચિત પ્રયત્ન ન કરે તેા તે ત્યાં સુધી પહોંચી શકતો નથી અથવા અનુકૂળ પવનના અભાવમાં નૌકા ઇચ્છિત સ્થાન સુધી પહોંચી શકતી નથી, તેવી રીતે (શાસ્ત્રો દ્વારા મોક્ષમાર્ગને જાણી લીધા પછી પણ) સત્-ક્રિયાથી-રહિત-જ્ઞાન ઇષ્ટ-લક્ષ પ્રાપ્ત કરાવી શકતું નથી.
૨૬૬. જેવી રીતે અંધની આગળ લાખખો-કરોડો દીવા સળગાવવા વ્યર્થ છે તેવી રીતે ચારિત્ર-શૂન્ય પુરુષનું વિપુલ શાસ્ત્ર-અધ્યયન પણ અર્થ-હીન છે.
૨૬૭. ચારિત્ર-સંપન્ન પુરુષનું અલ્પમાં અલ્પ જ્ઞાન પણ ઘણું કહેવાય અને ચારિત્ર-વિહીનનું ઘણું શ્રુતજ્ઞાન પણ નિષ્ફળ છે.

(આ) નિઃશય ચારિત્ર

૨૬૮. નિઃશય નયના અભિપ્રાય અનુસાર આત્માનું, આત્મામાં, આત્માને માટે તન્મય થવું એ જ સમ્યક્-ચારિત્ર છે. આવા ચારિત્રશીલ યોગીને નિર્વાણની પ્રાપ્તિ થાય છે.

૨૬૯. જેને જાણી યોગી પાપ અને પુણ્ય બન્નેનો પરિહાર કરે છે એને જ કર્મ-રહિત નિર્વિકલ્પ ચારિત્ર કહેવામાં આવે છે.
૨૭૦. જે રાગને વશ થઈ પર દ્રવ્યોમાં શુભાશુભ ભાવ કરે છે એ જીવ પોતાના ચારિત્રથી બ્રહ્મ થઈ પર-ચરિતાચારી બને છે.
૨૭૧. જે સંમ (પરિચ્છ) વિનાનો તથા અનન્ય મન બનીને આત્માને જ્ઞાન-દર્શન-મય સ્વભાવ-રૂપ જાણે છે-દેખે છે એ જીવ સ્વકીય-ચરિતાચારી કહેવાય છે.
૨૭૨. જે (આ પ્રકારના) પરમાર્થમાં સ્થિત નથી. એનાં તપશ્ચરણ અથવા વ્રતાચરણ વગેરેને સર્વજ્ઞ દેવે બાહ્ય-તપ (અજ્ઞાન તપ) અને બાહ્ય-વ્રત (અજ્ઞાન વ્રત) કહ્યાં છે.
૨૭૩. જે બાહ્ય (પરમાર્થશૂન્ય અજ્ઞાની) મહિના મહિનાનું તપ કરે છે અને (પારણામાં) હાલના અથ-ભાગ જેટલું (એટલે નામ-માત્ર) સોજન કરે છે એ સુઆખ્યાત ધર્મની સોજમી કળાને પશુ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.
૨૭૪. વાસ્તવમાં, ચારિત્ર જ ધર્મ છે. આ ધર્મને 'શમ' રૂપ કહેવામાં આવ્યો છે. મોહ અને ક્ષોભ-રહિત આત્માનું નિર્મળ પરિણામ જ 'શમ' અથવા 'સમતા' રૂપ છે.

૨૭૫. સમતા, માધ્યસ્થતા, શુદ્ધતા, વીતરાગતા, ચારિત્ર, ધર્મ, અને, સ્વભાવ-આરાધના આ બધા એકાદર્શક રાખદો છે.
૨૭૬. જેણે (સ્વ-દ્રવ્ય અને પર-દ્રવ્યના લોક-જ્ઞાનની મદદ તથા આચરણ દ્વારા) પદાર્થો તથા સૂત્રોને સારી પેઠે જાણી લીધા છે, જે સંયમ અને તપથી યુક્ત છે, વિગત-રાગ છે, સુખ-દુઃખમાં સમભાવ રાખે છે એ શ્રમણને જ શુદ્ધોપયોગી કહેવામાં આવે છે.
૨૭૭. આવા શુદ્ધ ઉપયોગીના શ્રામણને જ 'શ્રામણ્ય' કહેવામાં આવે છે. એનાં દર્શન અને જ્ઞાનને જ 'દર્શન' અને 'જ્ઞાન' કહેવામાં આવે છે. એને જ નિર્વાણપ્રાપ્તિ થાય છે. એને જ સિદ્ધપદ પ્રાપ્ત થાય છે. એને હું નમન કરું છું.
૨૭૮. શુદ્ધ-ઉપયોગપૂર્વક સિદ્ધ બનનાર આત્માઓને અતિશય, આત્મોત્પન્ન, વિષયાતીત અર્થાત્ અતીન્દ્રિય, અનુપમ, અનંત અને અવિનાશી સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.
૨૭૯. જે બિહુને તમામ દ્રવ્યો પ્રતિ રાગ, દ્વેષ અને મોહ નથી તથા જે સુખ-દુઃખમાં સમભાવ રાખે છે તે બિહુને શુભ-અશુભ કર્મોનો આસવ હોતો નથી.

(ઈ) સમન્વય :

૨૮૦. નિશ્ચય-ચરિત્ર તો સાધ્યરૂપ છે, તથા સ-રાગ (વ્યવહાર) ચારિત્ર એનું સાધન છે. સાધન તથા સાધ્ય-સ્વરૂપ બંને ચારિત્રને ક્રમપૂર્વક ધારણ કરવાથી જીવને 'પ્રબોધ' થાય છે.
૨૮૧. આભ્યંતરશુદ્ધિ હોય તો બાહ્ય-શુદ્ધિ નિયમપૂર્વક હોય જ છે. આભ્યંતર-દોષ હોય તો જ મનુષ્ય બાહ્ય-દોષ કરે છે.
૨૮૨. મદ, માન, માયા, અને, લોભથી રહિત ભાવ હોય ત્યારે એને 'ભાવશુદ્ધિ' કહેવાય છે. આવો ઉપદેશ લોક-અલોકના જ્ઞાતા, દ્રષ્ટા સર્વજ્ઞ દેવે 'ભવ્ય જીવો'ને આપ્યો છે.
૨૮૩. પાપ-આરંભ(પ્રવૃત્તિ)નો ત્યાગ કરી શુભ અર્થાત્ વ્યવહારચરિત્ર પાળવા છતાં જીવ જો મોહાદિ ભાવોથી મુક્ત થતો નથી તો એ 'શુદ્ધ આત્મત્વ'ને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.
૨૮૪. (એટલા માટે કહેવામાં આવ્યું છે કે) જેવી રીતે શુભ ચારિત્ર દ્વારા અશુભ(પ્રવૃત્તિ)નો નિરોધ કરવામાં આવે છે તેવી રીતે શુદ્ધ (ઉપયોગ) દ્વારા શુભ(પ્રવૃત્તિ)નો નિરોધ કરવામાં આવે છે. એટલા માટે આ જ ક્રમથી - વ્યવહાર અને નિશ્ચયના પૂર્વાપર ક્રમથી - યોગી આત્માનું ધ્યાન કરે.

૨૮૫. નિશ્ચય-નય અનુસાર ચારિત્ર(ભાવશુદ્ધિ)નો ઘાત થાય એટલે જ્ઞાન-દર્શનનો પણ ઘાત થઈ જાય છે, પરંતુ વ્યવહારનય અનુસાર ચારિત્રનો ઘાત થયો હોય તો જ્ઞાન-દર્શનનો ઘાત થાય છે અને નથી પણ થતો. (વસ્તુતઃ જ્ઞાન-દર્શનની વ્યાપ્તિ ભાવશુદ્ધિની સાથે છે, નહિ કે બાજ કિયાની સાથે.)

૨૮૬. શ્રદ્ધાનું નગર, તપ અને સંવરનો આગળો, ક્ષમાના
૨૮૭. બુરજો બનાવી તથા ત્રિ-ગુપ્તિ(મન, વચન, કાયા)થી સુરક્ષિત તથા અજેય સુદૃઢ પ્રાકાર (કિલ્લો) રચી, તપરૂપી બાણોથી યુક્ત ધનુષ વડે, કર્મનાં બખ્તરને ભેદી (આંતરિક) સંશ્રામના વિજેતા બુદ્ધિ સંસારથી મુક્ત બને છે.

પ્રકરણ ૨૧ : સાધના સૂત્ર

૨૮૮. જિનદેવના મત પ્રમાણે આહાર, આસન તથા નિદ્રા પર વિજય પ્રાપ્ત કરી, ગુરુકૃપા વડે માન મેળવી, નિબ્બત્તમાનું ધ્યાન ધરવું જોઈએ.

૨૮૯. સંપૂર્ણ જ્ઞાનના પ્રકાશનથી, અજ્ઞાન તથા મોહના પરિહારથી, અને, રાગદ્વેષના પૂર્ણ ક્ષયથી જીવ એકાંત સુખ અર્થાત્ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

૨૬૦. (૧) ગુરુ તથા ઘરઠાં માણસોની સેવા કરવી, (૨) અજ્ઞાની લોકોના સંપર્કથી દૂર રહેવું, (૩) સ્વાધ્યાય કરવો, (૪) એકાન્તવાસ, (૫) સૂત્ર અને અર્થનું સમ્યક્ ચિંતન કરવું તથા (૬) ધીરજ રાખવી - આ દુઃખમાંથી છૂટવાના ઉપાય છે.
૨૬૧. સમાધિનો ઇચ્છનાર તપસ્વી શ્રમણ (૧) પરિમિત અને એષણીય આહારની જ ઇચ્છા કરે, (૨) તત્ત્વાર્થમાં નિપુણ (પ્રજ્ઞ) સાર્થીદારની જ અભિલાષા કરે, અને (૩) વિવેક-યુક્ત એટલે કે વિવિક્ત (એકાંત) સ્થાનમાં જ નિવાસ કરે.
૨૬૨. જે મનુષ્ય હિત, મિત અને થોડો આહાર કરે છે એને કદી પણ વૈદની ચિકિત્સા કરાવવાની આવશ્યકતા નથી પડતી. એ તો પોતે જ પોતાનો ચિકિત્સક હોય છે. પોતાની આંતરિક શુદ્ધિમાં એ લાગ્યો રહે છે.
૨૬૩. રસોનું અતિ-અધિક સેવન ન કરવું જોઈએ. રસ સામાન્ય રીતે ઉન્માદ-વર્ધક અને પુષ્ટિ-વર્ધક છે. મદથી વ્યાકુળ અને વિષયમાં રમ્યા-પમ્યા મનુષ્યને કામ એવી રીતે સતાવે છે કે જેવી રીતે સ્વાદિષ્ટ ફળવાળા વૃક્ષને પક્ષી સતાવે છે.

૨૯૪ જેમ ઔષધિથી પરાજિત અથવા વિનષ્ટ થયેલ વ્યાધિ ફરી વખત સતાવતો નથી તેમ જે વિવિક્ત (સ્ત્રી વગેરેથી રહિત) શય્યાસનથી નિયંત્રિત (યુક્ત) છે, અલ્પ આહારી છે અને દમિતેન્દ્રિય (દાન્ત) છે એના ચિત્તને રાગ-દ્વેષરૂપી વિકાર પરાજિત કરી શકતા નથી.

૨૯૫. જ્યાં સુધી ઘડપણ સતાવતું નથી, રોગાદિ વધતા નથી અને ઇન્દ્રિયો અશક્ત ન બની ગઈ હોય ત્યાં સુધી યથાશક્તિ ધર્મ-આચરણ કરી લેવું (કારણ કે પછી અશક્ત તથા અસમર્થ દેહેન્દ્રિયો દ્વારા ધર્મ આચરી શકાતો નથી.)

પ્રકરણ ૨૨ : દ્વિ-વિધ ધર્મસૂત્ર

૨૯૬. જન્મ, ઘડપણ, મરણથી મુક્ત જિનેન્દ્ર-દેવે આ લોકમાં બે જ માર્ગ બતાવ્યા છે - એક છે ઉત્તમ શ્રમણોનો અને બીજો છે ઉત્તમ શ્રાવકોનો.

૨૯૭. શ્રાવક ધર્મમાં દાન અને પૂજા મુખ્ય છે જેના વિના શ્રાવક બની શકાતું નથી, તથા, શ્રમણ ધર્મમાં ધ્યાન અને અધ્યયન મુખ્ય છે જેના વિના શ્રમણ બની શકાતું નથી.

૨૬૮. જે કે શુદ્ધાચારી સાધુ બધા ગૃહસ્થોથી સંયમમાં શ્રેષ્ઠ છે તો પણ કોઈકે (શિયિલાચારી) બિલુઓની તુલનામાં અગારસ્થ (ગૃહસ્થ) સંયમમાં શ્રેષ્ઠ હોઈ શકે છે.

૨૬૯. જે વ્યક્તિ મુડિત (પ્રવ્રજિત-દીક્ષિત) બની અનગાર (સાધુ) ધર્મ સ્વીકારવામાં અસમર્થ હોય છે એ જિનેન્દ્રદેવ દ્વારા પ્રરૂપિત ખાર (વ્રત) પ્રકારના આવક ધર્મનો સ્વીકાર કરે છે.

૩૦૦. આવક ધર્મ અથવા આવક આચારમાં પાંચ અણુવ્રત તથા સાત શિક્ષાવ્રત (શીલવ્રત) આવે છે. જે વ્યક્તિ આ બધાનું અથવા અમુકનું આચરણ કરતો હોય તે (દેશ-યતિ) આવક કહેવાય છે.

પ્રકરણ ૨૩ : આવક-ધર્મ સૂત્ર

૩૦૧. જે સમ્યગ્-દષ્ટિ વ્યક્તિ હંમેશાં યતિઓ પાસેથી ‘ સામાચારી ’ (આચાર - વિષયક - ઉપદેશ) અવણુ કરે છે તે ‘ આવક ’ કહેવાય છે.

૩૦૨. પાંચ ઉદુંખર ફળ (ઉમર, કંઠુમર, ગૂલર, પીપળો તથા વઠ) ની સાથે સાત વ્યસનોનો ત્યાગ કરનાર વ્યક્તિને “ દાર્શનિક વ્યક્તિ ” કહેવામાં આવે છે જેની ખુદ્ધિ સમ્યગ્-દર્શનથી વિશુદ્ધ બની ગઈ હોય છે.

૩૦૩. (૧) પરસ્ત્રીનો સહવાસ, (૨) દ્યુત-કીડા (જુગાર), (૩) મદ્ય (દારૂ), (૪) મૃગયા (શિકાર), (૫) વચન-પરુષતા (ઘાતકી વાણી), (૬) કઠોર હાંડ તથા (૭) અર્થ-દ્રુષણ (ચોરી વગેરે) આ સાત વ્યસન છે.
૩૦૪. માંસાહારથી ઉદ્વતાઈ વધે છે, ઉદ્વતાઈથી મનુષ્ય દારૂ પીવાની અભિલાષા કરે છે, અને પછી એ જુગાર પણ ખેલે છે. આ પ્રમાણે (એક માંસાહારથી જ) મનુષ્ય અગાઉ વર્ણવેલા બધા દોષોનું ભાજન (ધર, પાત્ર) બને છે.
૩૦૫. લૌકિક શાસ્ત્રમાં પણ આ ઉલ્લેખ મળે છે કે માંસ ખાવાથી આકાશમાં વિહાર કરનાર બ્રાહ્મણ જમીન ઉપર પડી ગયો એટલે કે પતિત બની ગયો, એટલા માટે માંસનું સેવન કદાપિ ન કરવું જોઈએ.
૩૦૬. માંસાહારની માફક દારૂ પીવાથી પણ મનુષ્ય મદ-હોશ બની નિઃકનીય કર્મ કરે છે અને ક્ષણ રૂપે આ લોક તથા પર-લોકમાં અનંત દુઃખોનો અનુભવ કરે છે.
૩૦૭. જેના હૃદયમાં સંસાર તરફ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરનારી, શલ્ય વિનાની તથા મેરુ જેવી સ્થિર અને અડગ જિન-ભક્તિ છે તેને સંસારમાં કોઈપણ પ્રકારનો ભય નથી.

૩૦૮. વિનયવાન વ્યક્તિને। શત્રુ પણ મિત્ર બની જાય છે.
માટે દેશ-વિરત અથવા આણુવ્રતી શ્રાવકોએ મન,
વચન અને કાયાથી સમ્યક્ત્વ વગેરે ગુણોનો તથા
ગુણી જનોનો વિનય કરવો જોઈએ.
૩૦૯. (૧) પ્રાણીવધ (હિંસા), (૨) મૃષાવાદ (અસત્ય),
(૩) અદત્તાહાન (આખ્યા વિના પર-વસ્તુ લઈ લેવી-
ચોરી), (૪) પરસ્ત્રી-સેવન (અપ્રદા-કુશીલ),
તથા (૫) અપરિમિત કામના (પરિગ્રહ) -
આ પાંચેય પાપોથી વિરતિને 'આણુવ્રત' કહે છે.
૩૧૦. (૧) પ્રાણીવધથી વિરત શ્રાવકે ક્રોધ વગેરે કષાયોથી
મનને દૂષિત કરી પશુ અને મનુષ્ય વગેરેનું બંધન,
હંદ વગેરેથી મારવા કરવાનું, નાક વગેરે કાપી
નાખવાનું, શક્તિથી વધારે ભાર લાદવાનું અને
તેમનાં ખાન-પાન રોકવાનું વગેરે પાપ-કાર્યો ન
કરવાં જોઈએ (કારણ, આ બધાં કામો પણ હિંસા
જેવાં જ છે. એ બધાનો ત્યાગ એ
'સ્થૂળ' હિંસા-વિરત છે.)
૩૧૧. (૨) સ્થૂળ (જાડી રીતે જોતાં) અસત્ય-વિરતિ
બીજું આણુવ્રત છે. આના પણ પાંચ પ્રકાર છે :
૧. કન્યા-અલીક, ૨. ગો-અલીક, ૩. ભૂ-અલીક, એટલે
કન્યા, ગો (પશુ) તથા ભૂમિની ખાખતમાં જૂઠું ખેલવું,
૪. કોઈની થાપણુ ઓળવવી, અને

પ. જુઠ્ઠી સાક્ષી આપવી. આ બધાંના ત્યાગને
'સ્થૂલ' અસત્ય-વિરતિ કહે છે.

૩૧૨. (સાથે સાથે) સત્ય-આણુમતી ૧. વિચાર્યા વિના
સહસા નથી કોઈ વાત કરતો, ૨. નથી કોઈની ધૂપી
વાત કહી દેતો, ૩. નથી પોતાની પત્નીની કોઈ ગુપ્ત
વાત મિત્રોમાં પ્રગટ કરતો, ૪. નથી મિથ્યા
(અહિતકારી) ઉપદેશ આપતો, અને, ૫. નથી કૂટ લેખ
ક્રિયા (ખોટા હસ્તાક્ષર અગર ખોટા હસ્તાવેજ) કરતો.

૩૧૩. (૩) અચોય-આણુમતી આવકે ૧. ન ચોરીને
માલ ખરીદવો જોઈએ, કે ૨. ન કોઈને ચોરી કરવા
માટે પ્રેરવો જોઈએ, તેમજ, ૩. રાજ્ય-વિરુદ્ધ અર્થાત્
ટેક્સ-કર વગેરેની ચોરી કે નિયમ વિરુદ્ધનું કોઈ કાર્ય
કરવું નહિ જોઈએ. ૪. વસ્તુઓમાં લેણસેણ
વગેરે ન કરવી જોઈએ. ૫. ખોટા સિદ્ધા કે નોટ
ન બનાવવા જોઈએ.

૩૧૪. (૪) સ્વ-સ્ત્રીમાં સંતુષ્ટ બ્રહ્મચર્ય-આણુમતી આવકે
૧. વિવાહિત કે ૨. અવિવાહિત સ્ત્રીથી સર્વથા દૂર
રહેવું જોઈએ. ૩. અનંગ-કીડા ન કરવી જોઈએ.
૪. પોતાના સંતાન સિવાય બીજાના વિવાહ વગેરે
કરાવવામાં રસ ન લેવો જોઈએ. (પોતાનો પણ
બીજા વખતે વિવાહ ન કરવો જોઈએ
એ અર્થ પણ આમાં સામિલ છે)
૫. કામ સેવનની તીવ્ર લાલસાનો પણ ત્યાગ
કરવો જોઈએ.

૩૧૫. (૫) અપરિમિત પરિગ્રહ અનંત તૃષ્ણાનું કારણ છે.
૩૧૬. એ બહુ જ દોષયુક્ત છે તથા નરક ગતિનો માર્ગ છે.
એટલા માટે પરિગ્રહ-પરિમાણ-અણુવ્રતી,
વિશુદ્ધ-ચિત્ત શ્રાવકે ૧. ક્ષેત્ર-મકાન,
૨. સોના-ચાંદી, ૩. ધન-ધાન્ય, ૪. દ્વિપદ-ચતુષ્પદ,
તથા ૫. ભંડાર (સંગ્રહ) વગેરે પરિગ્રહના અંગીકૃત
પરિમાણનું અતિક્રમણ ન કરવું જોઈએ.
૩૧૭. એણે સંતોષ રાખવો જોઈએ. ‘આ વખતે મેં
ભૂલમાં થોડું ભેગું કયું’, આગળ આવશ્યકતા ઊભી
થતાં ફરીથી વધુ ભેગું કરી લઈશ” –
આવા વિચાર તેણે ન કરવા જોઈએ.
૩૧૮. શ્રાવકના સ્નાત શીલ-વ્રતોમાં આ ત્રણ
ગુણુવ્રત છે : ૧. દેશ-વિરતિ,
૨. અનર્થ-દંઠ વિરતિ,
તથા, ૩. દે શા વ કા શિ ક.
૩૧૯. (૬) (વ્યાપાર વગેરેના ક્ષેત્રને મર્યાદિત કરવાની
ઈચ્છાથી) ઉપર, હેઠે તથા આસપાસની દિશાઓમાં ગમન,
આગમન, અથવા સંપર્ક વગેરેની મર્યાદા બાંધવાનું
જેમાં કહેવામાં આવ્યું છે તે (દેગૂ-વ્રત નામનું
પહેલું ગુણુવ્રત છે. (શ્રાવકના ૧૨ વ્રતમાં ૭ હું))

૩૨૦. (૭) જે દેશમાં જવાથી કોઈ પણ વ્રતનો ભંગ થાય અથવા એમાં દોષ આવે એમ હોય તે દેશમાં જવાની નિયમપૂર્વક નિવૃત્તિને 'દેશાવકાશિક' નામનું ત્રીજું ગુણુવ્રત કહે છે. (૧૨ વ્રતમાં સાતમું)
૩૨૧. (૮) કારણ વિના કાર્ય કરવું અથવા કોઈ પણને સતાવવાની ક્રિયાને 'અનર્થદંડ' કહે છે. આના ચાર પ્રકાર છે. ૧. અપધ્યાન, ૨. પ્રમાદપૂર્ણ ચર્યા, ૩. હિંસાના ઉપકરણ વગેરે આપવાં, અને ૪. પાપનો ઉપદેશ-આચાર્યના ત્યાગને અનર્થ-દંડ-વિરતિ નામનું ત્રીજું ગુણુવ્રત કહે છે. (૧૨ વ્રતમાં આઠમું)
૩૨૨. પ્રયોજનપૂર્વક કામ કરવાથી થોડું કર્મબંધન થાય છે અને પ્રયોજન વિના કરવાથી ઘણું થાય છે, કારણ કે સ-પ્રયોજન કાર્યમાં તો દેશ-કાળ વગેરે પરિસ્થિતિઓને ગણતરીમાં લેવાની હોય છે, પરંતુ પ્રયોજન વિનાની પ્રવૃત્તિ તો હંમેશાં (અમર્યાદિતપણે) થઈ શકે છે.
૩૨૩. અનર્થદંડથી વિરમેલા આવડે ૧. કંઠર્પ (હાસ્યપૂર્ણ અશિષ્ટ વચનપ્રયોગ), ૨. કૌતુક્ય (શારીરિક કુચેષ્ટા), ૩. મૌખ્ય (વ્યર્થ બકવાદ), ૪. હિંસાનાં અધિકારણોના સંયોજનની તથા ૫. ઉપલોગ-પરિલોગની મર્યાદાનો અતિરેક ન કરવો જોઈએ.

૩૨૪. (શ્રાવકના સાત શીલ વ્રતોમાં) બાકીના ચાર શિક્ષાવ્રત નીચે પ્રમાણે છે. ૧. ભોગોનું પરિમાણ, ૨. સામાયિક, ૩. અતિથિ સંવિભાગ અને ૪. પૌષ્પ-ઉપવાસ.
૩૨૫. (૯) ભોગોપભોગ- પરિમાણ (ભોગ ઉપભોગ) વ્રત બે પ્રકારનાં છે : (૧) ભોજન-રૂપ તથા (૨) કાર્ય અથવા વ્યાપારરૂપ. ૧. કંદમૂલ વગેરે અનંતકાયિક વનસ્પતિ, ઉદ્ડુંબર ફળ તથા મધ-માંસ વગેરેના ત્યાગને અથવા પરિમાણને ભોજન - વિષયક ભોગોપભોગ વ્રત કહે છે, અને ૨. ‘બર કર્મ’ અર્થાત્ હિંસા ઉપર આધાર રાખનારી આણવિકા વગેરેના ત્યાગને અથવા પરિમાણને વ્યાપારવિષયક ભોગોપભોગ પરિમાણ વ્રત કહે છે. (૧૨ વ્રતમાં નવમું)
૩૨૬. (૧૦) સામાયિક વ્રત : સાવધ યોગ અર્થાત્ હિંસા આરંભથી બચવા માટે માત્ર સામાયિક જ પ્રશસ્ત છે. એને શ્રેષ્ઠ ગૃહસ્થ ધર્મ જાણી, વિદ્વાને આત્મહિત તથા મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે સામાયિક કરવું જોઈએ.
૩૨૭. સામાયિક કરવાથી અર્થાત્ સામાયિક કરતી વખતે શ્રાવક પણ્ય શ્રમણ જેવો (સર્વ સાવધ-યોગથી રહિત અને સમતા-ભાવ-યુક્ત) બની જાય છે. એટલા માટે અનેક પ્રકારે સામાયિક કરવા જોઈએ.

૩૨૮. સામાયિક કરતી વખતે જે શ્રાવક પર-ચિંતા કરે છે એનું ધ્યાન એ આત્મ-ધ્યાન કહેવાય. એનું સામાયિક નિરર્થક છે.
૩૨૯. (૧૧) પૌષધ વ્રત : ૧. આહાર પૌષધ, ૨. શરીર-સત્કાર પૌષધ, ૩. અબ્રહ્મ પૌષધ તથા ૪. આરંભ-ત્યાગ પૌષધ-આ ચાર પૌષધ-ઉપવાસ નામના શિક્ષાવ્રતમાં આવે છે. આ ચારેયનો ત્યાગ આંશિક પણ હોય અને સર્વાંશ પણ હોય છે. જે સંપૂર્ણ પણે પૌષધ કરે એણે નિયમપૂર્વક સામાયિક કરવું જોઈ એ.
૩૩૦. (૧૨) ઉદ્દગમ વજેરે દોષોથી રહિત, દેશ-કાળ અનુકૂળ, શુદ્ધ અન્નાદિકનું મુનિ આદિ સંયમીઓને ઉચિત રીતે દાન દેવું એને ગૃહસ્થોનું અતિથિ-સંવિભાગ શિક્ષાવ્રત કહે છે. (જે લોકો કોઈ પણ પ્રકારની સૂચના અગાઉથી આખ્યા વિના અ-તિથિરૂપે આવે છે એમને પોતાના લોજનમાં સંવિભાગી બનાવવા એવો પણ આના અર્થ થાય છે.
૩૩૧. ૧. આહારદાન, ૨. ઔષધદાન, ૩. શાસ્ત્ર-દાન, અને, ૪. અભયદાન - આમ દાન ચાર પ્રકારે કહેવામાં આવ્યું છે. ઉપાસક અધ્યયનમાં અર્થાત્ શ્રાવકચારમાં એને દેવા યોગ્ય ગણાવેલ છે.
૩૩૨. લોજન (આહાર) માત્રનું દાન કરવાથી પણ ગૃહસ્થ ધન્ય બને છે. આમાં પાત્ર અને અપાત્રનો વિશેષ વિચાર કરવાથી શું લાભ ?

૩૩૩. જે ધરમાં સાધુઓને કહ્યે તેવું (એમને અનુકૂળ)
કશું પણ દાન દેવામાં આવતું નથી એ ધરમાં
શાસ્ત્રોક્ત આચરણ કરનાર ધીર અને ત્યાગી
સુ-શ્રાવક ભોજન કરતા નથી.

૩૩૪. જે ગૃહસ્થ મુનિને ભોજન કરાવ્યા પછી બચેલું
ભોજન કરે છે, વાસ્તવમાં તેનું જ ભોજન કર્યું
સાર્થક થાય છે. જિનેશ્વરે કહેલું સાંસારિક સારભૂત
સુખ તથા અનુકંમે મોક્ષનું ઉત્તમ સુખ એ પ્રાપ્ત
કરે છે.

૩૩૫. મૃત્યુના ભયથી ભયભીત જીવોની રક્ષા કરવી
એનેજ અભયદાન કહે છે. આ અભયદાન બધાં
દાનોમાં શિરોમણી સમાન છે.

પ્રકરણ ૨૪ : શ્રમણ-ધર્મ સૂત્ર

(અ) સમતા :

૩૩૬. ^૧શ્રમણ, ^૨સંયત, ^૩ઋષિ, ^૪મુનિ, ^૫સાધુ, ^૬વીતરાગ,
^૭અનગાર, ^૮શદંત, ^૯દાંત - આ બધાં શાસ્ત્રોક્ત આચરણ
કરનારાનાં નામ છે.

૩૩૭. પરમ-પદની પ્રાપ્તિ માટે નિરત સાધુ ૧. સિંહ જેવા
પરાક્રમી, ૨ હાથી જેવા સ્વાલિમાની, ૩. વૃષભ
જેવા ભદ્ર, ૪. મૃગ જેવા સરળ, ૫ પશુ જેવા
નિરીહ (ઇચ્છા વગરના), ૬. વાયુ જેવા નિઃસ્સંગ,

૭. સૂર્ય જેવા તેજસ્વી, ૮. સાગર જેવા ગંભીર,
 ૯. મેરુ જેવા નિશ્ચળ, ૧૦. ચન્દ્ર જેવા શીતળ,
 ૧૧. મહિષ જેવા કાન્તિમાન, ૧૨. પૃથ્વી જેવા
 સહિષ્ણુ, ૧૩. સર્પ જેવા અનિયત આશ્રયી (જેનું
 આશ્રય કરવાનું અનિયત-અયોગ્ય છે) તથા, ૧૪.
 આકાશ જેવા નિરવલંબ (અવલંબન વિનાના)
 હોય છે.

૩૩૮. (પરંતુ) એવા પણ ઘણા અસાધુઓ છે જેમને
 સંસારમાં સાધુ કહેવામાં આવે છે (પરંતુ)
 અ-સાધુને સાધુ ન કહેવા જોઈએ.
 સાધુને જ સાધુ કહેવા જોઈએ.

૩૩૯. જ્ઞાન અને દર્શનથી સંપન્ન તથા સંયમ અને તપમાં
 લીન હોય તેમને તથા આવા પ્રકારના ગુણો ધરાવનાર
 સાધુને જ સાધુ કહેવા જોઈએ.

૩૪૦. માયું મુંઠાવવા માત્રથી કોઈ અમણુ બની શકતો
 નથી, ઝૂં નો જપ કરવાથી કોઈ બ્રાહ્મણ બની
 શકતો નથી, અરણ્યમાં રહેવાથી કોઈ મુનિ બની
 જતો નથી, અને, દર્બના વસ્ત્ર પહેરવા માત્રથી કોઈ
 તપસ્વી થઈ જતો નથી.

૩૪૧. પરંતુ એ ‘ સમતા ’ થી અમણુ, ‘ બ્રહ્મચર્ય ’ થી
 બ્રાહ્મણ, ‘ જ્ઞાન ’ થી મુનિ, અને, ‘ તપ ’ થી
 તપસ્વી બની શકે છે.

૩૪૨. (કોઈ પણ વ્યક્તિ) ગુણોથી સાધુ અને અગુણોથી અ-સાધુ બને છે. માટે, સાધુના ગુણોને ધારણ કરો અને અ-સાધુતાનો ત્યાગ કરો. આત્માને આત્મા દ્વારા જાણીને જે રાગદ્વેષ વગેરેમાં સમભાવમાં રહે છે તે પૂન્ય છે.
૩૪૩. ૧. દેહ વગેરેમાં અનુરક્ત ૨. વિષયોમાં આસક્ત, ૩. કષાય-યુક્ત અને ૪. આત્મ-સ્વભાવમાં સુપ્ત સાધુ 'સમ્યક્ત્વ' થી શૂન્ય હોય છે.
૩૪૪. ગોચરી અર્થાત ભિક્ષા માટે નીકળેલ સાધુ કાનથી જાણી સારી-નકારી વસ્તુઓ સાંભળે છે તથા આંખથી જાણી સારી-નકારી વસ્તુઓ દેખે છે પરંતુ બધું જ નોંધ, સાંભળીને પણ એ કોઈને કંઈ કહેતો નથી, બલકે 'ઉઠાસીન' રહે છે.
૩૪૫. સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનમાં ચીન સાધુઓ રાત્રે ઝાઝું સૂતા નથી. સૂત્ર અને અર્થનું ચિંતન કરતાં રહેતા હોવાથી એ નિદ્રાને વશ થતા નથી.
૩૪૬. સાધુ મમત્વ રહિત, નિરભિમાની, નિઃસંગ, ગૌરવનો ત્યાગી તથા વ્રસ અને સ્થાવર જીવો તરફ સમ-દષ્ટિ-વાળો હોય છે.

૩૪૭. સાધુ લાલ અને હાનિમાં, મુખ અને દુખમાં, જીવન અને મરણમાં, નિંદા અને સ્તુતિમાં, તથા માન અને અપમાનમાં સમભાવ રાખે છે.
૩૪૮. એ ગારવ (ત્રણ ગૌરવ), કપાય, ઢંડ, ભય, હાસ્ય અને શોકરહિત તથા નિદાન (નિયાણું) તથા બંધન વિનાનો હોય છે.
૩૪૯. આ લોક અને પરલોકમાં અનાસક્ત, એને વાંસલાથી છોલે કે ચંદનનો લેપ કરે, તથા આહાર મળે કે ન મળે- બધી વખત એ સમભાવી હોય છે, તથા હર્ષ કે વિષાદ એ નથી કરતો.
૩૫૦. આવો શ્રમણ અપ્રશસ્ત દ્વારો (હેતુઓ)થી આવનારાં કર્મોનો સર્વતોભાવેન અવરોધ કરી અધ્યાત્મ સંબંધી ધ્યાન-યોગોથી પ્રશસ્ત એવા સંયમમાં દીન થઈ જાય છે.
૩૫૧. ભૂખ, તરસ, દુષ્ટ-શૈયા (બિંચી-નીચી પથરાળી ભૂમિ), ટાઢ, તરકો, અરતિ, ભય વગેરેને દુઃખ અનુભવ્યા સિવાય સહન કરવાં જોઈએ, કારણ કે શારીરિક દુઃખોને સમભાવપૂર્વક સહન કરવાં મહા-કૃણાકાંક્ષી છે.
૩૫૨. સંયમને અનુકૂળ વૃત્તિ અને સાથે સાથે દિવસમાં કેવળ એક જ વખત ભોજન. અહો ! બધા જાની પુરુષોએ નિત્ય અનુષ્ઠાન(તપ-કર્મ)નો કેવો સુંદર ઉપદેશ આપ્યો છે !

૩૫૩. શ્રમાણુ જો સમતા વિનાનો હોય તો વનવાસ, કાયકલેશ, વિચિત્ર ઉપવાસ, અધ્યયન અને મૌન-બધુ' જ નકામું છે.
૩૫૪. પ્રબુદ્ધ અને ઉપશાંત બનીને સંયત (મુનિ) ભાવપૂર્વક ગામઠામાં અને શહેરમાં વિચર ! શાંતિના માર્ગનું ઉપજૂંઠણ કર. સમય ગોચર ! મા પમાયએ (હે ગૌતમ, ક્ષણ માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.)
૩૫૫. આજે એક પણ 'જિન' દેખાતા નથી અને જે જે માર્ગદર્શક છે તે દરેક એક મત ધરાવતા નથી એવું લોકો ભવિષ્યમાં કહેશે, પરંતુ તને તો આજે ન્યાયપૂર્ણ માર્ગ મળી ગયો છે, માટે (સમય ગોચર ! મા પમાયએ) હે ગૌતમ ! ક્ષણ માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર. (આ) વેશ-લિંગ (સાધુનું ચિહ્ન, નિશાની)
૩૫૬. (સંયમ માર્ગમાં) વેશ (સાધુનાં કપડાં) પ્રમાણુ નથી, કારણ કે એ તો અસંયત (અસાધુ) લોકોમાં પણ જોવામાં આવે છે. વેશ બદલનાર વ્યક્તિને શું આધેધુ' વિષ (ઝેર) મારતું નથી ?
૩૫૭. (છતાં પણ) લોક પ્રતીતિ માટે વિવિધ ઉપકરણોની અને વેશ વગેરેની કલ્પના કરવામાં આવી છે. સંયમ-યાત્રાના નિર્વાહ માટે તથા “હું સાધુ છું” એની બહુકારી માટે જ લોકમાં લિંગ (સાધુ વેશ)નું પ્રયોજન છે.

૩૫૮. લોકમાં સાધુઓ અને ગૃહસ્થોના વિવિધ પ્રકારના લિંગ પ્રચલિત છે જેને ધારણ કરીને અમુક લિંગ (ચિહ્ન) મોક્ષનું કારણ છે એમ મૂઠ જન કહેતા ફરે છે.
૩૫૯. જે લિંગ ખાલી મુકીની માફક નિઃસાર છે, ખોટા સિદ્ધાંતની માફક અપ્રમાણિત છે, વૈરૂથ (રત્ન) જેવી ચમકદાર કાચમણિ સમાન છે તેનું કોઈ મૂલ્ય જાણકારની દૃષ્ટિમાં નથી.
૩૬૦. (વાસ્તવિક રીતે) ભાવ જ પ્રથમ અથવા મુખ્ય લિંગ છે. દ્રવ્યલિંગ પરમાર્થ નથી કારણ કે ભાવને જ જિન-દેવ ગુણ-દોષોનું કારણ કહે છે.
૩૬૧. ભાવની વિશુદ્ધિ માટે જ બાહ્ય ગ્રન્થ(પરિગ્રહ)નો ત્યાગ કરવામાં આવે છે. જેના અંતરમાં ગ્રન્થ(પરિગ્રહ)ની વાસના છે એનો બાહ્ય ત્યાગ નિષ્ફળ છે.
૩૬૨. અશુદ્ધ પરિણામો રહેતાં હોવા છતાં જે યતિ બાહ્ય પરિગ્રહનો ત્યાગ કરે છે તેનું, આત્મ-ભાવના વિનાનો બાહ્ય ત્યાગ શું બલું કરી શકે ?
૩૬૩. ૧. જે શરીર વગેરેની મમતાથી રહિત છે, ૨. માન વગેરે કષાયોથી પૂરેપૂરો મુક્ત છે, અને ૩. જે પોતાના આત્મામાં જ લીન છે એ સાધુ જ ભાવ-લિંગી છે.

પ્રકરણ ૨૫ : વ્રત સૂત્ર

૩૬૪. અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, અદ્વયાર્થ અને અપરિગ્રહ - આ ' પાંચ મહાવ્રતો 'નો સ્વીકાર કરીને વિદ્વાન મુનિ જિનેશ્વર દેવે ઉપદેશેલા ધર્મનું આચરણ કરે.
૩૬૫. નિઃશલ્ય વ્રતી હોય તેને જ મહાવ્રત હોય છે, કારણ કે નિદાનશલ્ય, મિથ્યાત્વ-શલ્ય અને માયાશલ્ય - આ ત્રણ શલ્યોથી મહાવ્રતોનો ઘાત થાય છે.
૩૬૬. જે વ્રતી મોક્ષ-સુખની ઉપેક્ષા અથવા અવગણના કરીને (પરભવમાં) અસાર સુખની પ્રાપ્તિ માટે નિદાન અગર ઠંઠછા કરે છે એ કાચના ટુકડા માટે વૈડૂય મણિને ગુમાવે છે.
૩૬૭. (૧) કુલ, યોનિ, જીવસ્થાન, માર્ગણાસ્થાન વગેરેમાં જીવોને જાણીને એની સાથેના સંબંધમાં આરંભથી નિવૃત્તિરૂપ (આલ્યંતર) પરિણામ પહેલું અહિંસા વ્રત કહેવાય છે.
૩૬૮. અહિંસા તમામ આશ્રમોનું હૃદય, તમામ શાસ્ત્રોનું રહસ્ય, તથા તમામ વ્રતો અને ગુણોનો પિંડભૂત સાર છે.
૩૬૯. (૨) સ્વયં પોતાને માટે અથવા ખીજને માટે કોઈ વગેરેને અથવા ભય વગેરેને અધીન થઈ હિંસાત્મક અસત્ય વચન ન તો પોતે બોલવું જોઈએ અને ન તો ખીજ પાસે બોલાવવું જોઈએ. આ બીજું સત્ય વ્રત કહેવાય છે.

૩૭૦. (૩) ગામ, નગર અથવા અરણ્યમાં પરમાર્થ (બીજાની વસ્તુ) જોઈને એને ગ્રહણ કરવાના ભાવને તજનારા સાધુનું એ ત્રીજું અર્થોર્થ વ્રત કહેવાય.
૩૭૧. સચેતન અથવા અચેતન, થોડું અથવા ઝાડું, જો સાધુને આપવામાં ન આવે તો તે લેતા નથી. દાંત સાર કરવાના ખર્ચ જેવી ચીજ પણ આપવામાં ન આવે તો તે લેતા નથી.
૩૭૨. ગોચરીએ જનાર સાધુએ વન્ય ભૂમિમાં પ્રવેશ ન કરવો જોઈએ. કુલ-ભૂમિ છે એવું જાણી એના પણ મર્યાદિત પ્રવેશમાં જ સાધુએ ગોચરીએ જવું.
૩૭૩. (૪) “મૈથુન” અધર્મનું મૂળ છે, મોટા દોષોનું કારણ છે, એટલા માટે ‘બ્રહ્મચર્ય વ્રત’ પાળનારો નિર્ઐશ સાધુ મૈથુન સેવનનો સર્વથા ત્યાગ કરે છે.
૩૭૪. સ્ત્રી-ત્રિક એટલે ઘરડી સ્ત્રી, બાળા અને જુવાન સ્ત્રી, અથવા એની છબી, વગેરેને જોઈને માતા, પુત્ર અને બહેન સમાન ગણવી તથા સ્ત્રી-કથા(સ્ત્રીની વાતો)થી નિવૃત્ત થવું એનું નામ બ્રહ્મચર્ય વ્રત. આ બ્રહ્મચર્ય વ્રણે લોકોમાં પૂજવા-લાયક વસ્તુ છે.
૩૭૫. (૫) નિરપેક્ષ-ભાવે ચારિત્રના ભારને જે વહે છે તે સાધુનો બાહ્ય અને અભ્યંતર સંપૂર્ણ પરિગ્રહનો ત્યાગ એનું નામ પાંચમું પરિગ્રહ નામનું વ્રત.

૩૭૬. અપુનર્ભવ કામી (મોક્ષની ઇચ્છાવાળા) માટે ‘શરીર પણુ પરિગ્રહ છે’ - આણું કહીને એની ઉપેક્ષા કરવાનું ભગવાન અરિહંત દેવે કહ્યું છે તો પછી બીજા પરિગ્રહની ઉપેક્ષા કરવાની વાત જ શી ?
૩૭૭. (છતાં પણુ) જે અનિવાર્ય છે, જે અસંયમી જનો માટે અપ્રાર્થનીય છે, મૂર્છા (મમત્વ) વગેરે પેદા કરતી નથી એવી ઉપધિ (વસ્તુ) સાધુ માટે ઉપાદેય (ગ્રહણ કરવા યોગ્ય) છે. આનાથી વિરુદ્ધ થોડામાં થોડો પણુ પરિગ્રહ એને માટે ઉપાદેય (ગ્રહણ કરવા લાયક) નથી.
૩૭૮. આહાર અને વિહારમાં દેશ, કાળ, શ્રમ, ક્ષમતા (પોતાની શક્તિ) તથા ઉપધિને ધ્યાનમાં લઈને શ્રમણે જો વર્તન કરે તો એ અદ્ય-લેખી બને છે અર્થાત્ એને ઓછો કર્મબંધ પડે છે.
૩૭૯. છ કાય રક્ષક (તાયિના) સાતપુત્રે (ભગવાન શ્રી મહાવીરવામીએ) પરિગ્રહને પરિગ્રહ નથી કહ્યો. એ મહર્ષિએ ‘મૂરછા’ (આસક્તિ) ને પરિગ્રહ કહ્યો છે.
૩૮૦. સાધુ લેશમાત્ર પણુ સંગ્રહ ન કરે. પક્ષીની માફક સંગ્રહથી કેવળ નિરપેક્ષ રહીને સંયમનાં ઉપકરણો લઈને વિચરે.

૩૮૧. પથારી, પલંગ, આસન અને આહાર-પાણીનો અતિલાભ હોય તો પણ જે થોડી ઇચ્છા રાખીને ઓછાથી પોતે સંતોષ માનતો હોય અને વધારે ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા ન રાખતો હોય એવો સંતોષમાં મુખ્યપણે અનુ-રક્ત સાધુ પૂજ્ય છે.

૩૮૨. પરિગ્રહથી સંપૂર્ણપણે રહિત, સમરસી સાધુએ સૂર્યાસ્ત બાદ અને સૂર્યાદય પૂર્વે કોઈ પણ પ્રકારના આહાર વગેરેની ઇચ્છા મનમાં પણ ન લાવવી જોઈએ.

૩૮૩. આ ધરતી ઉપર એવા ત્રસ અને સ્થાવર સૂક્ષ્મ જીવો હંમેશાં વ્યાપ્ત રહે છે જે રાત્રીના અંધારામાં દેખી શકાતા નથી, માટે તેવા વખતે સાધુની આહારની શુદ્ધ ગવેષણા કેવી રીતે થાય ?

પ્રકરણ ૨૬ : સમિતિ-ગુપ્તિ-સૂત્ર

(અ) આઠ પ્રવચન માતા

૩૮૪. ૧. ધર્મી સમિતિ, ૨. ભાષા સમિતિ, ૩. એષણા સમિતિ, ૪. આદાન-મંદ-નિક્ષેપણ સમિતિ, અને, ૫. પારિશ્રાપનિકા (ઉત્સર્ગ) સમિતિ - આ પાંચ સમિતિઓ છે. ૧. મનોગુપ્તિ, ૨. વચન ગુપ્તિ, અને ૩. કાયગુપ્તિ, આ ત્રણ ગુપ્તિઓ છે.

૩૮૫. આ અષ્ટ પ્રવચન-માતાઓ છે. જેવી રીતે સાવધાન-માતા પુત્રનું રક્ષણ કરે છે, બરાબર તેવી જ રીતે સાવધાનીપૂર્વક પાલન કરવામાં આવતી આ આઠ માતાઓ મુનિના સમ્યગ્-જ્ઞાન, સમ્યગ્-દર્શન અને સમ્યક્-ચારિત્રનું રક્ષણ કરે છે.
૩૮૬. આ પાંચ સમિતિઓ ચારિત્રમાં પ્રવૃત્ત થવા માટે છે અને ત્રણ ગુપ્તિઓ તમામ અશુભ વિષયોથી નિવૃત્ત થવા માટે છે.
૩૮૭. ગુપ્તિ પાલન કરનારને અનુચિત ગમનાગમનના દોષ જેવી રીતે નથી લાગતા તેવી રીતે સમિતિ પાલન કરવાવાળાને પણ નથી લાગતા. આનું કારણ એ છે કે મુનિ જ્યારે મનોગુપ્તિ વગેરેમાં સ્થિતિ હોય છે ત્યારે એ અગુપ્તિ-મૂલક પ્રમાદને રોકે છે કે જે દોષોનું કારણ છે. જ્યારે મુનિ સમિતિમાં સ્થિત થાય છે ત્યારે ચેષ્ટા કરતી વખતે થનારો પ્રમાદ રોકે છે.
૩૮૮. જીવ મરે કે જીવે અયતના-પૂર્વક ચાલનારને હિંસા નો દોષ અવશ્ય લાગે છે, પરંતુ જે સમિતિઓમાં પ્રયત્નશીલ છે તેનાથી બાહ્ય હિંસા થઈ જાય તો પણ એને કર્મબંધ નથી થતો.
૩૮૯. (આનું કારણ એ છે કે) સમિતિનું પાલન કરનાર
૩૯૦. સાધુથી જે આકસ્મિક હિંસા થઈ જાય છે એ કેવળ દ્રવ્ય હિંસા છે, ભાવ હિંસા નથી.

જે અસંયમી હોય છે અથવા અયતનાચારી હોય છે તેનાથી ભાવહિંસા થાય છે. આ લોકો જે જીવોને કઠી મારતા નથી તેની હિંસાનો દોષ પણ એમને લાગે છે. જેવી રીતે અયતનાચારી સંયત (સાધુ) અથવા અસંયત વ્યક્તિને કોઈ પ્રાણીનો ઘાત થવાથી દ્રવ્ય તથા ભાવ બન્ને પ્રકારની હિંસાનો દોષ લાગે છે તેવી રીતે ચિત્ત-શુદ્ધિવાળા સમિતિ-પરાયણ સાધુ દ્વારા (મનથી) કોઈનો ઘાત ન થવાને કારણે એને દ્રવ્ય અહિંસા તથા ભાવ અહિંસા - બન્ને પ્રકારની અહિંસા થાય છે.

૩૯૧- ઈર્ષ્યા-સમિતિ-પૂર્વક ચાલનાર સાધુના પગ નીચે

૩૯૨. અચાનક કોઈ નાનો જીવ આવી જાય અને કચડાઈને મરી જાય તો, આગમો ભાળે છે કે, એથી સાધુને સૂક્ષ્મ માત્ર પણ બંધ નથી થતો. જેવી રીતે અધ્યાત્મ- (શાસ્ત્ર)માં મૂર્છા'ને જ 'પરિગ્રહ' કહેવામાં આવ્યો છે તેવી રીતે અહીં 'પ્રમાદ'ને જ 'હિંસા' કહેવામાં આવી છે.

૩૯૩. જેવી રીતે ચીકણો ગુણ ધરાવતું કમલિનીનું પાંદડું પાણીથી લેપાતું નથી, તેવી રીતે જીવોની વચ્ચે સમિતિ-પૂર્વક વિચરનારો સાધુ પાપ (કર્મ-બંધ)થી લેપાતો નથી.

૩૬૪. ‘યતના-ચારિતા’ ધર્મની જન્મદાત્રી છે.
 યતના-ચારિતા ધર્મની પાલનદાર છે.
 યતના-ચારિતા ધર્મની વૃદ્ધિ કરે છે.
 યતના-ચારિતા એકાન્ત સુખાવહ છે.

૩૬૫. યતના(વિવેક, અથવા ઉપયોગ)પૂર્વક ચાલવું,
 યતના-પૂર્વક રહેવું, યતના-પૂર્વક બેસવું, યતના-પૂર્વક
 સૂવું, યતના-પૂર્વક ખાવું, યતના-પૂર્વક બોલવું -
 આ કરવાથી સાધુને પાપ-કર્મનો બંધ નથી થતો.
 (જયં ચરે, જયં ચિદ્રૂઠે,
 જયં આસે જયં સચે,
 જયં ભુજંતા સાસંતો,
 પાવં કમ્મં ન બંધંછં.)

(આ) સ મિ તિ :

૩૬૬. (૧) કાર્યવશ દિવસમાં પ્રાસુક માર્ગ ઉપર (જે રસ્તા
 ઉપર પહેલેથી આવવું-જવું શરૂ થઈ ગયું હોય),
 ચાર હાથ ભૂમિને આગળ દેખીને જીવોની વિરાધના
 કર્યા વિના ચાલવું એને ધર્મી સમિતિ કહે છે.

૩૬૭ ઇન્દ્રિયોના વિષયોને તથા પાંચ પ્રકારના સ્વાધ્યાય-
 કાર્યને છોડીને માત્ર જવાની ક્રિયામાં જ તન્મય થઈને,
 તેને જ વિશેષ મહત્ત્વ આપીને ઉપયોગપૂર્વક
 (ભગૃતિપૂર્વક) ચાલવું જોઈએ.

૩૯૮. વિવિધ પ્રકારના જીવ-જંતુ, પશુ-પક્ષી વગેરે અહીં તહીંથી ચારા માટે એકઠાં થયાં હોય તો એમની સામે પણ ન જવું જોઈ એ જેથી એ ભયભીત ન થાય - આ બાબતની ચાલતી વખતે પૂરેપૂરી સાવધાની રાખવી જોઈ એ.
૩૯૯. (૨) (ભાષા-સમિતિ-પરાયણ સાધુ) કોઈના પૂછવાથી પણ પોતાના માટે, બીજાને માટે, કે મનને માટે સાવધ એટલે પાપ-વચન ન બોલે, અને ન બોલે મર્મ વિહારે તેવાં વચન.
૪૦૦. તથા કઠોર અને પ્રાણીઓનો ઉપદ્રાવ (આધાત, વિરાધના) પહોંચાડે એવી ભાષા પણ બોલે નહિ. પાપનો બંધ પડે એવું સત્ય વચન પણ ન બોલે.
૪૦૧. (તથા) કાણુને કાણો, નપુંસકને નપુંસક, રાગીને રાગી અને ચોરને ચોર પણ ન કહે.
૪૦૨. પૈશુન્ય (ચાડીચુગલી), હાસ્ય, કર્કશ વચન, પારકી નિંદા, આત્મ-પ્રશંસા, વિકથા (ચાર વિકથા-રાજકથા, દેશકથા, ભક્ત-લોજન કથા, તથા સ્ત્રી વગેરેની રસવર્ધક અથવા વિકારવર્ધક કથા) નો ત્યાગ કરીને, સ્વ-પર-હિતકારી વચન બોલવું એને જ ભાષા સમિતિ કહેવામાં આવે છે.

૪૦૩. ૧. આંખે દેખેલી વાતનું જ નિરૂપણ કરતી હોય એવી ભાષા આત્મવાન્ મુનિ બોલે ઉપરાંત, એ એવી ભાષા બોલે જે ૨. મિત (દ્રંકી) હોય, ૩. સંદેહ-જનક ન હોય, ૪. સ્વર-વ્યંજન વગેરેથી પૂર્ણ હોય, ૫. સ્પષ્ટ હોય, ૬. બોલાઈ હોય છતાં ન બોલાયા જેવી એટલે ‘સહજ’ હોય, અને ૭. ઉદ્દેગ વિનાની હોય.

૪૦૪. મુધા-દાયી (કારણ વિના આપવાવાળા) મળવા મુશ્કેલ છે, અને મુધા-શ્રવી (બિજા ઉપર શ્રવન બિતાવવાવાળા) પણ મુશ્કેલ છે. મુધા-દાયી અને મુધા-શ્રવી બન્ને સાક્ષાત્ અથવા પરંપરાથી મુ-ગતિ અથવા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

૪૦૫. (૩) એ મુનિની એષણા સમિતિ શુદ્ધ કહેવાય જે * ઉદ્દગમ-દોષ, ઉત્પાદન-દોષ અને અશન-દોષ રહિત, ભોજન, ઉપધિ, શય્યા, વસતિ વગેરેનો ઉપયોગ કરતો હોય.

*(આહાર બનાવતી તેખતે જે દોષ લાગે છે તેને ‘ઉદ્દગમ વગેરે દોષ’ કહે છે. ઉત્પાદન વખતે લાગતા દોષોને ‘ઉત્પાદન દોષ’ કહે છે. આહાર ગ્રહણ કરતી વખતે લાગતા દોષને ‘અશન દોષ’ કહે છે

૪૦૬. શક્તિ અથવા આયુષ્ય વધારવા માટે, સ્વાદ માટે, દેહ-વૃદ્ધિ કે તેજ-વૃદ્ધિ માટે મુનિજન આહાર લેતો નથી. જ્ઞાન, સંયમ અને ધ્યાનની સિદ્ધિ માટે જ એ આહાર કરે છે.
- ૪૦૭- ભમરો જેમ ફૂલોને જરા પણ ઇન્ત પહોંચાડ્યા વિના
૪૦૮. રસ ગ્રહણ કરે છે અને તૃપ્તિ અનુભવે છે તેવી રીતે લોકમાં વિચરનારા, બાહ્યાંતર પરિગ્રહથી રહિત શ્રમણ, ઢાતાને કોઈ પણ પ્રકારનું કષ્ટ દીધા વિના, એણે આપેલો પ્રાસુક આહાર ગ્રહણ કરે છે. આ જ એમની એપણા સમિતિ છે.
૪૦૯. જો પ્રાસુક-લોણ સાધુ આધાકર્મ (અધિક આરંભ અને હિંસા દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલું ભોજન) થી યુક્ત અને પોતાના માટે બનાવેલું ભોજન કરે તો તે દોષિત બને છે, પરંતુ જો તે ઉદ્દગમ વગેરે દોષોથી રહિત શુદ્ધ ભોજનની ગવેષણા પૂર્વક કદાચિત્ આધાકર્મ થી યુક્ત ભોજન પણ કરી લે છે તો ભાવોથી શુદ્ધ હોવાને લીધે તે શુદ્ધ જ છે.
૪૧૦. (૪) યતના (વિવેક, ઉપયોગ) પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરનારો મુનિ પોતાના બન્ને પ્રકારનાં ઉપકરણોને આંખો વડે જોઈ, પુંજ, ઉઠાવે અને રાખે - આને આદાન-ભંડ-નિક્ષેપણ સમિતિ કહે છે.

૪૧૧. (૫) જે સ્થાન એકાંતમાં હોય, જ્યાં લીલી અથવા ભીની વનસ્પતિ તથા ત્રસ જીવ ન હોય, ગામથી દૂર હોય, જે સ્થાનને કોઈ દેખી શકતું ન હોય, અને જે વિશાળ-વિસ્તીર્ણ હોય અને જે પરત્વે કોઈનો વિરોધ ન હોય ત્યાં સાધુએ મળ-મૂત્રનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. આને પ્રતિષ્ઠાપના અથવા ઉત્સર્ગ સમિતિ ઠહેવામાં આવે છે. (સાધુ-સાધ્વી વિચારે.)

(૬) ગુપ્તિ

૪૧૨. (૧) યતના-સંપન્ન (જાગરૂક, વિવેકી) યતિ સંરંભ, સમારંભ અને આરંભમાં પ્રવર્તમાન મનને રોકે, એનું ગોપન કરે તે મનોગુપ્તિ છે.

૪૧૩. (૨) યતના-સંપન્ન (જાગરૂક) યતિ સંરંભ, સમારંભ અને આરંભમાં પ્રવર્તમાન વચનને રોકે - એનું ગોપન કરે તે વચનગુપ્તિ છે.

૪૧૪. (૩) યતના-સંપન્ન (જાગરૂક) યતિ સંરંભ, સમારંભ, અને આરંભમાં પ્રવર્તમાન કાયાને રોકે, એનું ગોપન કરે તે કાય-ગુપ્તિ છે.

૪૧૫. જેવી રીતે ખેતરની વાડ અને નગરની ખાઈ અથવા નગરનો કિલ્લો એની રક્ષા કરે છે, એવી રીતે યાપ-નિરોધક ગુપ્તિઓ સાધુના સંયમની રક્ષા કરે છે.

૪૧૬. જે મુનિ આઠ પ્રવચન-માતાઓનું સમ્યક્ આચરણ કરે છે એ જ્ઞાની સંસારથી તરત મુક્ત થઈ જાય છે.

પ્રકરણ ૨૭ : આવશ્યક સૂત્ર

૪૧૭. આ પ્રકારના લેહ-જ્ઞાન (દેહ અને આત્મા જુદા છે તે) નો અભ્યાસ થઈ ગયા પછી જીવ માધ્યસ્થ બાવયુક્ત થઈ જાય છે અને એથી એને ચારિત્રલાભ થાય છે. આને દહ કરવા માટે પ્રતિક્રમણ વગેરે (છ આવશ્યક ક્રિયાઓ) કહું છું.
૪૧૮. પર-ભાવનો ત્યાગ કરી, નિર્મળ સ્વભાવી આત્માનો ધ્યાતા આત્મ-વશી હોય છે. એના કર્મને આવશ્યક કહેવામાં આવે છે.
૪૧૯. જે તું પ્રતિક્રમણ વગેરે આવશ્યક કર્મોની ઇચ્છા રાખે છે તો તું પોતાને આત્મ-સ્વભાવમાં સ્થિત, સ્થિર રાખ. આથી જીવનો સામાયિક ગુણ પૂર્ણ બને છે. એનામાં સ મ તા પ્રવેશે છે.
૪૨૦. જે શ્રમણ આવશ્ય કર્મ નથી કરતો એ ચારિત્રથી બ્રહ્મ કહેવાય. એટલા માટે પૂર્વોક્ત કર્મે આવશ્યક અવશ્ય કરવાં જોઈએ.
૪૨૧. જે નિશ્ચય-ચારિત્ર-સ્વરૂપ પ્રતિક્રમણ વગેરે ક્રિયાઓ કરે છે એ શ્રમણ વીતરાગ-ચારિત્રમાં સમુત્થિત અથવા આરૂઢ બને છે.

૪૨૨. (પરંતુ) વચનમય પ્રતિક્રમણ, વચનમય પ્રત્યાખ્યાન, વચનમય નિયમ, વચનમય આલોચના-આ બધાંને ફેવળ સ્વાધ્યાય કહેવામાં આવે છે. (ચારિત્ર નહિ.)
૪૨૩. (માટે જ) જે કરવાની શક્તિ અને સંભાવના હોય તો ધ્યાનમય પ્રતિક્રમણ વગેરે કર. આ સમયે જે શક્તિ નથી તો એ બધાંમાં શ્રદ્ધા ફેળવવી એ કર્તવ્ય છે - શ્રેયસ્કર છે.
૪૨૪. ૧. સામાયિક, ૨. ચક્રવિસત્થો (લોગસ્થ, ચોવીસ-જિનનું સ્તવન), ૩. વંદના (વાંદણા), ૪. પ્રતિક્રમણ, ૫ કાયોત્સર્ગ અને ૬. પ્રત્યાખ્યાન (પચ્ચ ખખાણુ)-આ છ આવશ્યક છે.
૪૨૫. (૧) તૃણ અને સોનું, શત્રુ અને મિત્રમાં સમભાવ રાખવો એને સામાયિક કહે છે, એટલે કે, રાગ-દ્વેષ-રૂપ અભિષ્વંગ રહિત (ધ્યાન અથવા અધ્યયન-રૂપ) યોગ્ય પ્રવૃત્તિપ્રધાન ચિત્તને સામાયિક કહે છે.
૪૨૬. જે વચન-ઉચ્ચારણની ક્રિયાનો ત્યાગ કરી, વીતરાગ ભાવપૂર્વક આત્માનું ધ્યાન કરે છે એને પરમ-સમાધિ અથવા સામાયિક પ્રાપ્ત થાય છે.

૪૨૭. જે સર્વ સાવધ(ભારંભ)થી વિરત, ત્રિ-શુભિ-યુક્ત છે-
હોય છે-ખને છે-તથા ઇન્દ્રિયો ઉપર વિજય
મેળવ્યો છે જેણે તેનું સામાયિક સ્થિર ફેટીનું
હોય છે એમ કેવળિ ભગવાને ભાષ્યું છે.
૪૨૮. જે સર્વ ભૂતો (સ્થાવર અને ત્રસ જીવો) તરફ
સમભાવી છે એનું સામાયિક સ્થિર પ્રકારનું હોય છે.
આવું કેવળિ શાસનમાં કહેવામાં આવ્યું છે.
૪૨૯. (૨) શ્રી ઋષભદેવ વગેરે ૨૪ તીર્થંકરોનાં નામોની
નિરુક્તિ તથા એમના ગુણોને ગાવા, ગંધ-પુષ્પ-અશ્વત
વગેરેથી પૂજા-અર્ચા કરી, મન-વચન અને કાયાની
શુદ્ધિપૂર્વક પ્રણામ કરવા એને ‘ચ વિંશતિ
સ્તવ’-ચૌવિસતથો નામનું ખીજું અવશ્યક
કહે છે. (૩) શ્રી વીર પ્રભુને વંદન કરવું તે ‘વાંદણું’
નામનું ત્રીજું આવશ્યક છે.
૪૩૦. (૪) નિંદા તથા ગર્હાયુક્ત સાધુનાં મન-વચન-
કાયા દ્વારા, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવના ત્રતાચરણ-
વિષયક દોષો અગર અપરાધોની આચાર્ય સામે
આલોચનાપૂર્વક શુદ્ધિ કરવી એને પ્રતિક્રમણ
આવશ્યક કહે છે

૪૩૧. આલોચના, નિંદા તથા ગર્હા દ્વારા પ્રતિક્રમણ કરવામાં તથા ફરી વખત દોષ ન કરવામાં પ્રયત્નશીલ સાધુના પ્રતિક્રમણને 'ભાવ પ્રતિક્રમણ' કહે છે. બાકી બીજું બધું (પ્રતિક્રમણ વગેરે પાઠ) 'દ્રવ્ય પ્રતિક્રમણ' કહેવાય છે.
૪૩૨. વચન-રચના માત્રને ત્યાગી, જે સાધુ રાગાદિ ભાવોને દૂર કરી, આત્માનું ધ્યાન ધરે એનું એ પારમાર્થિક પ્રતિક્રમણ કહેવાય.
૪૩૩. ધ્યાનમાં રૂખી ગયેલો સાધુ બધા દોષોને દૂર કરી શકે છે, એટલા માટે ધ્યાન જ સમસ્ત અતિચારો- (દોષો)નું પ્રતિક્રમણ છે.
૪૩૪. (૫) દિવસ, રાત્રી, પક્ષ, માસ, ચાતુર્માસ વગેરેમાં કરવામાં આવનારાં પ્રતિક્રમણ વગેરે વખતે શાસ્ત્રોક્ત નિયમ અનુસાર ૨૭ શ્વાસોશ્વાસ સુધી અથવા ઉપયુક્ત-કાળ સુધી, જિનેન્દ્ર ભગવાનના ગુણોનું ચિંતન કરતાં, શરીરની મમતાને છોડી દેવી તેનું નામ કાર્યોત્સર્ગ આવશ્યક છે.
૪૩૫. કાર્યોત્સર્ગમાં હોય તે સાધુ-દેવે, મનુષ્યે, તિર્થંક્રે, અચેતને, કરેલ (એટલે કે પ્રાકૃતિક, આકાસ્મિક) બધા ઉપસર્ગો (બાધાઓ, આપત્તિઓ) સમભાવે રહે છે.

૪૩૬. (૬) તમામ વાચનિક વિકલ્પોનો ત્યાગ કરી અને ભવિષ્યના શુભાશુભનું વિવરણ કરી જે સાધુ આત્માનું ધ્યાન ધરે છે એનું એ પ્રત્યાખ્યાન નામનું આવશ્યક કહેવાય છે.
૪૩૭. જે પોતાના ભારને છોડતો નથી, અને કોઈ પણ પર-ભાવને ગ્રહણ કરતો નથી, અને જે બધાનો જ્ઞાના-દ્રષ્ટા છે એ (પરમતત્ત્વ) 'હું' જ છું એવું ચિંતન આત્મ-ધ્યાનમાં લીન જ્ઞાની કરે છે.
૪૩૮. (એ એવો પણ વિચાર કરે છે કે) જે કાંઈ મારું દુષ્ટચારિત્ર છે એનો હું મન, વચન અને કાયપૂર્વક ત્યાગ કરું છું અને નિર્વિકલ્પ બની ત્રણ પ્રકારે સામાયિક કરું છું.

પ્રકરણ ૨૮ : તપ સૂત્ર

(અ) બાહ્ય તપ :

૪૩૯. જ્યાં કષાયોનો નિરોધ, બ્રહ્મચર્યનું પાલન, જિનપૂજન તથા અનશન (આત્મહિત માટે) કરવામાં આવે છે એ બધું 'તપ' છે. વિશેષતયા, મુગ્ધ એટલે ભકતો એ જ તપ કરે છે.
- ૪૪૦ તપ એ પ્રકારનું છે : (૧) બાહ્ય અને (૨) આલ્યંતર. બાહ્ય તપ છ પ્રકારનું છે. એ પ્રમાણે અલ્યંતર તપ પણ છ પ્રકારનું છે.

૪૪૧. ૧. અનશન, ૨. અવમોહ્ય (ઉણોહરી),
૩. ભિક્ષાચર્યા (વૃત્તિસંક્ષેપણ), ૪. રસ-પરિત્યાગ,
૫. કાયકલેશ અને ૬. સંલીનતા - આ પ્રમાણે બાહ્ય તપ
છ પ્રકારનું છે.

૪૪૨. (૧) કર્મોની નિર્જરા માટે એક બે દિવસ વગેરેનું
યથાશક્તિ પ્રમાણ નક્કી કરી આહારનો ત્યાગ
સરળતાથી કરે છે એનું એ અનશન તપ
કહેવાય છે.

૪૪૩. જે શાસ્ત્રાભ્યાસ (સ્વાધ્યાય) માટે થોડો આહાર કરે છે,
એને જ આગમોમાં તપસ્વી કહેવામાં આવ્યા છે.
શ્રુતવિહીન અનશન તપ તો કેવળ - ભૂખનો આહાર
- ભૂખે મરવું - લાંઘણ કહેવાય છે.

૪૪૪. જેથી મનમાં કોઈ પણ જાતના અમંગળની ચિંતા
ઉત્પન્ન ન થાય, ઇન્દ્રિયોમાં શિથિલતા ન આવે,
અને જે મન, વચન તથા કાયાના યોગોમાં પતનનું
કારણ ન બને એને જ વાસ્તવમાં 'અનશન તપ'
કહેવામાં આવે છે.

૪૪૫. પોતાનાં બળ, તેજ, શ્રદ્ધા અને આરોગ્યને ધ્યાનમાં
લઈ, ક્ષેત્ર અને કાળને અનુસારે, પોતે ઉપવાસ કરે.
(કારણ કે શક્તિથી અધિક ઉપવાસ કરવામાં હાનિ
થાય છે.)

૪૪૬. દ્રુકમાં, ઇન્દ્રિયોના ઉપશમનને જ ‘ઉપવાસ’ કહેવામાં આવે છે. એટલા માટે જ, નિતેન્દ્રિય સાધુ ખાવા છતાં ‘ઉપવાસી’ જ, કહેવાય છે.
૪૪૭. અ-બહુશ્રુત અર્થાત્ અસાનીની જેટલી વિશુદ્ધિ એ-આર ઉપવાસોથી થાય છે તેથી વધારે-વધારે-વિશુદ્ધિ સાની તપસ્વી હંમેશાં ભોજન કરે તો પણ એની હોય છે.
૪૪૮. (૨) જે જેટલું ભોજન કરો શકતો હોય તેનાથી એક ઢાણો કે કોળિયો ઓછું ભોજન કરે તો તે દ્રવ્યથી ‘ઉણોદરી’ કહેવાય.
૪૪૯. (૩) આજે હું ભોજનનું પ્રમાણ આટલું લઈશ, બિસ્મા માટે આજે હું આટલાં ઘરોમાં જઈશ, આજે મને અમુક પ્રકારના માણસો વહેરાવશે તો જ લઈશ, આજે હું અમુક જાતના વાસણોમાંથી વહેરાવવામાં આવશે તો જ લઈશ, આજે મને માંડો, સાથવો, વગેરે વગેરે ભોજન મળશે તો જ કરીશ-આવા આવા વિચારપૂર્વક આહાર ગ્રહણ કરનાર સાધુનું એ વૃત્તિ પરિસ્પર્ધાના નામક તપ કહેવાય.
૪૫૦. (૪) રૂઢ, દહીં, ઘી, વગેરે પૌષ્ટિક ભોજન-પાન આદિ રસોના ત્યાગને ‘રસ પરિત્યાગ’ નામનું તપ કહેવાય આવે છે.

૪૫૧. (૫) એકાંત, અનાયાત (જ્યાં કોઈ આવતું જતું ન હોય), તથા સ્ત્રી-પુરુષ વગેરેથી રહિત સ્થાનમાં સૂવું કે એસવું - આને વિવિક્ત શય્યાસન (પ્રતિ-સંલ્પીનતા) નામનું તપ કહે છે.
૪૫૨. (૬) ગિરિ, કંઠરા વગેરે ભયંકર સ્થળોમાં, આત્મા માટે લાભકારી, વીરાસન વગેરે ઉચ્ચ આસનોને અભ્યાસ કરવો અથવા એ આસનોને ધારણ કરવાં તેને કાચ-કલેશ નામનું તપ કહે છે.
૪૫૩. સુખ-પૂર્વક પ્રાપ્ત કરેલું જ્ઞાન દુઃખ આવે ત્યારે નષ્ટ થઈ જાય છે, એટલા માટે યોગીએ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દુઃખો દ્વારા અર્થાત્ કાચ-કલેશ-પૂર્વક આત્મ-ચિંતન કરવું જોઈએ.
૪૫૪. રોગની ચિકિત્સાનો હેતુ રોગીનું કેવળ સુખ કે
૪૫૫. રોગીનું કેવળ દુઃખ નથી. ચિકિત્સા કરાવતી વખતે રોગીને સુખ પણ થાય અને દુઃખ પણ થાય. આ પ્રમાણે મોહના ક્ષયમાં પ્રવૃત્ત થયા બાદ સાધકને સુખ પણ થાય અને દુઃખ પણ થાય. (કાચકલેશ તપમાં સાધકને શરીરગત દુઃખ અથવા બાહ્ય રોગોને સહન કરવા પડે છે પરંતુ એ મોહ-ક્ષયની સાધનાનું અંગ હોવાથી અનિષ્ટકારી નથી)

(આ) આહ્યંતર તપ

૪૫૬. ૧. પ્રાયશ્ચિત્ત, ૨. વિનય, ૩. વૈયાવૃત્ય, ૪. સ્વાધ્યાય, ૫ ધ્યાન, અને ૬. ય્યુત્સર્ગ (કાયોત્સર્ગ) – આ પ્રમાણે આહ્યંતર તપ છ પ્રકારનું છે.
૪૫૭. (૧) વ્રત, સમિતિ, શીલ, સંયમ, પરિણામ તથા કરણ (ઇન્દ્રિય) નિગ્રહનો ભાવ – આ બધું પ્રાયશ્ચિત્ત તપ છે, જે નિરંતર કર્તાવ્ય-નિત્યકરણીય છે.
૪૫૮. ક્રોધ વગેરે સ્વક્રીય ભાવોનો ક્ષય અથવા ઉપશમ વગેરેની ભાવના કરવી જગર નિજ ગુણોનું ચિંતન કરવું એ નિશ્ચય પ્રાયશ્ચિત્ત તપ છે.
૪૫૯. અનંતાનંત ભવોમાં બાંધેલાં શુભાશુભ કર્મોના સમૂહનો નાશ તપશ્ચરણથી સિદ્ધ થાય છે, માટે તપશ્ચરણ એ પ્રાયશ્ચિત્ત છે.
૪૬૦. પ્રાયશ્ચિત્ત દસ પ્રકારનું છે : ૧. આલોચના, ૨. પ્રતિક્રમણ, ૩. ઉભય, ૪. વિવેક, ૫. ય્યુત્સર્ગ, ૬. તપ, ૭. છેદ, ૮. મૂલ, ૯. પરિહાર તથા ૧૦. શ્રદ્ધા.
૪૬૧. મન, વચન અને કાયા દ્વારા કરેલાં શુભાશુભ કર્મો એ પ્રકારનાં હોય છે : આલોગ કૃત અને અનાલોગ કૃત. ખીજ દ્વારા જાણવામાં આવેલાં કર્મ આલોગ કૃત કહેવાય અને ખીજ દ્વારા નહિ જાણવામાં આવેલ

કર્મ અનાલોગ કૃત કહેવાય. બન્ને પ્રકારનાં કર્મોની અને એથી લાગેલા દોષોની આલોચના ગુરુ અથવા આચાર્યની સમક્ષ નિરાકુળ ચિત્તે કરવી જોઈ એ.

૪૬૨. જેવી રીતે બાળક પોતાના કાર્ય-અકાર્યને સરળતાથી માતા સમક્ષ વ્યક્ત કરી દે છે તેવી રીતે સાધુએ પણ પોતાના બધા દોષોની આલોચના માયા-મદ (છલ-છત્ર) તત્ત્વને કરવી જોઈ એ.

૪૬૩. જેવી રીતે કાંટો લાગવાથી આખા શરીરમાં વેદના યા
૪૬૪. પીડા થાય છે અને કાંટો નીકળી ગયા પછી શરીર શલ્યરહિત અર્થાત્ સર્વાંગ સુખી થઈ જાય છે, તેવી જ રીતે પોતાના દોષોને ન પ્રગટ કરનારા માયાવી દુઃખી અથવા વ્યાકુળ રહે છે અને એને ગુરુની સમક્ષ પ્રગટ કરી દેવાથી સુવિશુદ્ધ બની સુખી થઈ જાય છે - મનમાં કોઈ શલ્ય રહી જતું નથી.

૪૬૫. પોતાનાં પરિણામોને સમભાવમાં સ્થાપિત કરી આત્માને જોવો એવું નામ જ આલોચના છે. જિનેશ્વર દેવે આ ઉપદેશ આપ્યો છે.

૪૬૬. (૨) ગુરુ તથા વૃદ્ધ માણસ સામે આવી રહ્યો હોય ત્યારે ઊભા થઈ જવું, હાથ જોડવા, એમને ઊંચું આસન આપવું, એમની ભાવપૂર્વક ભક્તિ અને સેવા કરવી આ બધાંને વિનય તત્ત્વ કહે છે.

૪૬૭. દર્શન વિનય, જ્ઞાન વિનય, ચારિત્ર વિનય, તપ વિનય અને ઔપચારિક વિનય-આ વિનય તપના પાંચ લેહ કહેવામાં આવ્યા છે, જે પંચમ ગતિ અથવા મોક્ષમાં લઈ જાય છે
- ૪૬૮ એકના તિરસ્કારમાં બધાંનો તિરસ્કાર સમાયેલો છે અને એકની પૂજામાં બધાંની પૂજા આવી જાય છે. (માટે જ્યાં જ્યારે કોઈ પૂજ્ય અને વૃદ્ધજન દેખવામાં આવે ત્યાં ત્યારે એમનો વિનય કરવો જોઈએ.)
૪૬૯. જિન-શાસનનું મૂળ વિનય છે. સંયમ અને તપથી વિનીત બનવું જોઈએ જે વિનયહીન છે એને ક્યાંથી હોય ધર્મ અને ક્યાંથી હોય તપ ?
૪૭૦. વિનય મોક્ષનું દ્વાર છે. વિનયથી સંયમ, તપ તથા જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. વિનયથી આચાર્ય તથા સકળ સંઘની આરાધના થાય છે.
૪૭૧. વિનયપૂર્વક પ્રાપ્ત કરેલી વિદ્યા આ લોકમાં તથા પરલોકમાં ફળ આપનારી હોય છે. પાણી વિના માન્ય નથી પાકતું તેમ વિનયવિહીન વિદ્યા ફળ આપતી નથી.
૪૭૨. એટલા માટે તમામ પ્રકારનો પ્રયત્ન કરીને વિનયને કદી ન છોડવો જોઈએ. થોડા જ શ્રુતજ્ઞાનનો માલિક પણ વિનય દ્વારા કર્મોનો નાશ કરી શકે છે.

૪૭૩. (૩) પથારી, ઘર, બેઠક તથા પ્રતિલેખનથી ઉપકૃત સાધુપુરુષોની આહાર, ઔષધિ, વાચના, મળ-મૂત્ર-વિસર્જન તથા વંદના વગેરે દ્વારા સેવા સુશ્રુષા કરવી તેને વૈયાવૃત્ય તપ કહે છે.
૪૭૪. માર્ગમાં ચાલવાથી જે થાકી ગયા છે; ચોર, હિંસક પશુ, રાજા વગેરે દ્વારા જે વ્યથિત થયા છે; નદીની ડુંકાવટ, મરકી, રોગ અને દુકાળથી જે પીઠા પામેલા છે. તેમની સારસંભાળ અને રક્ષા કરવી તેને વૈયાવૃત્ય કહે છે.
૪૭૫. (૪) સ્વાધ્યાય તપ પાંચ પ્રકારનું છે: ૧. પરિવર્તના (વાંચેલું ફેરવી જવું), ૨. વાચના (વંચાવવું), ૩. પૃચ્છના (પ્રશ્નો પૂછવા), ૪. અનુપ્રેક્ષણા (વિચારણા) અને ૫. સ્તુતિ - મંગળપૂર્વક ધર્મકથા.
૪૭૬. આદરસત્કારની આશા છોડી દઈને, કર્મરૂપી મેલ ધોવા માટે ભક્તિપૂર્વક જે જિન શાસ્ત્રોને ભણે છે તેનું શ્રુતજ્ઞાન પોતાને તથા બીજાને માટે સુખકારી છે.
૪૭૭. સ્વાધ્યાયી અર્થાત્ શાસ્ત્રોનો જ્ઞાતા સાધુ પાંચ ઈન્દ્રિયોથી સંવૃત્ત, ત્રણ ગુપ્તિઓથી ગુપ્ત, વિનયથી સમાહિત તથા એકાગ્ર મનવાળો હોય છે.
૪૭૮. જ્ઞાનથી 'દેશાન'ની સિદ્ધિ થાય છે. ધ્યાનથી બધાં કર્મોની નિર્જરા થાય છે. નિર્જરાનું ફળ મોક્ષ છે, માટે સતત જ્ઞાનાભ્યાસ કરવો જોઈએ.

(પાંચમું આભ્યંતર તપ 'ધ્યાન' માટે--૨૯. ધ્યાનસૂત્ર)

૪૭૯. બાહ્ય અને આભ્યંતર એમ બાર પ્રકારનાં તપમાં સ્વાધ્યાય જેવું કોઈ તપ નથી, હતુ નહિ, અને, હશે પણ નહિ.

૪૮૦. (૬) સૂવા, બેસવા અને ઉઠવા માટે બિશુએ વ્યર્થ કાષિક વ્યાપાર-પ્રવૃત્તિ ન કરવી અને લાકડાની માફક રહેવું એને છડ્ડું કાયોત્સર્ગ નામનું તપ કહે છે.

૪૮૧. કાયોત્સર્ગ કરવાથી આ લાભ પ્રાપ્ત થાય છે:—

૧. દેહ-જાડ્ય-શુદ્ધિ : કફ વગેરે દોષો ક્ષીણ થવાથી દેહની જઠતા હોય તે નષ્ટ થાય છે.

૨. મતિ-જાડ્ય-શુદ્ધિ : જાગરૂકતાથી બુદ્ધિની જઠતા નષ્ટ થાય છે.

૩. સુખ-દુઃખ-તિતિક્ષા : સહન કરવાની શક્તિનો વિકાસ થાય છે.

૪. અનુપ્રેક્ષા : ભાવનાઓ માટે સમુચિત અવસર મળે છે.

૫. એકાગ્રતા : શુભ ધ્યાન માટે ચિત્તની એકાગ્રતા પ્રાપ્ત થાય છે.

૪૮૨. પોતાનાં મોટાં કુળોનો ત્યાગ કરી જેમણે દીક્ષા લીધી છે તેઓ આદર-સત્કાર માટે તપ કરે છે ત્યારે તે તપ શુદ્ધ ન કહેવાય, એટલા માટે કલ્યાણની ઇચ્છાવાળાએ એવી રીતે તપ કરવું કે જેની ખીજને ખખર મુઠ્ઠાં ન પડે. પોતાના તપની પ્રશંસા પણ ખીજ પાસે ન કરવી જોઈએ, ન કરાવવી જોઈએ.

૪૮૩. જેવી રીતે વનમાં લાગેલી પ્રચંડ આગ પાસના ગંજના ગંજ બરમીભૂત કરી મૂકે છે તેવી રીતે જ્ઞાનમયી વાયુ અને શીલ દ્વારા પ્રજ્વલિત તપોમમ અગ્નિ-એ બન્ને મળીને સંસારના કારણભૂત કર્મ-ખીજને બાળી નાખે છે.

પ્રકરણ ૨૯ : ધ્યાન સૂત્ર

(પાંચમું આભ્યંતર તપ : ‘ધ્યાન’)

૪૮૪. (પ) જેવી રીતે મનુષ્યના શરીરમાં માથું, અને જેવી રીતે વૃક્ષમાં એની જડ, મુખ્ય છે - ઉત્કૃષ્ટ છે, તેવી રીતે સાધુના તમામ ધર્મોનું મૂળ ‘ધ્યાન’ છે.

૪૮૫. સ્થિર અદ્યવસ્થાય અર્થાત્ માનસિક એકાગ્રતા જ ધ્યાન કહેવાય છે; અને, ચિત્તની જે ચંચળતા છે તેનાં ત્રણ રૂપ છે : ૧. ભાવના, ૨. અનુપ્રેક્ષા, અને ૩. ચિંતા (ચિંતન).

૪૮૬. જેવી રીતે પાણીના સંયોગથી મીઠું એમાં યોગળી બાય છે તેવી રીતે જેનું ચિત્ત નિર્વિકલ્પ સમાધિમાં વિલીન થઈ ગયું છે એનામાં લાંબા વખતથી સંચિત થયેલાં શુભાશુભ કર્મોને ભસ્મ કરનારો આત્મ-રૂપ-અગ્નિ પ્રગટ થાય છે.
- ૪૮૭ જેને રાગ, દ્વેષ અને મોહ નથી, તથા, મન, વચન, કાયારૂપ યોગોનો વ્યાપાર (પ્રવૃત્તિ) નથી તેનામાં શુભાશુભ કર્મોને સળગાવી નાખનારો દયાનાગ્નિ પ્રગટ થાય છે.
૪૮૮. પૂર્વ અથવા ઉત્તર દિશામાં મોં રાખીને બેઠેલો શુદ્ધ આચાર અને પવિત્ર શરીરવાળો દયાતા મુખાસનમાં સ્થિર થઈ સમાધિમાં લીન થઈ જાય છે.
૪૮૯. પદમંકાસન લગાવી, મન-વચન-કાયાના વ્યાપારને રોકી, નજરને નાકના અગ્ર ભાગ ઉપર લગાવી, એ દયાન કરનાર મંદ મંદ શ્વાસોન્મુવાસ લે.
૪૯૦. જ્યાં સુધી પૂર્વ-કર્મનો નાશ ન થાય ત્યાં સુધી એ પોતાના પૂર્વ કરેલા ખુરા આચરણની નિંદા કરી, બધાં (સત્ત્વ) પ્રાણીઓની ક્ષમા આહી, પ્રમાદને દૂર કરી, તથા ચિત્તને નિશ્ચલ કરી દયાન કરે.

૪૯૧. જેમણે પોતાના યોગ અર્થાત્ મન-વચન-ક્રિયાને સ્થિર કરી દીધા છે અને જેમનું ચિત્ત ખરોખર નિશ્ચલ થઈ ગયું છે, એ મુનિઓના ધ્યાનને માટે માણસોથી ભરપૂર શહેર અથવા શૂન્ય અરણ્યમાં કશે ફેર નથી.
૪૯૨. સમાધિની ભાવનાવાળો તપસ્વી શ્રમણ ઇન્દ્રિયોના અનુકૂળ વિષયોમાં (શબ્દ, રૂપ, વગેરેમાં) કદી પણ રાગ-ભાવ ન રાખે અને પ્રતિકૂળ વિષયોમાં મનથી પણ દ્રેષ-ભાવ ન રાખે.
૪૯૩. સંસારના સ્વરૂપથી જે સુ-પરિચિત છે, નિઃસંગ છે, નિર્ભય છે, આશારહિત છે તથા જેનું મન વૈરાગ્યથી ભરપૂર છે એ જ ધ્યાનમાં સુ-નિશ્ચલ એટલે કે રૂઝે પ્રકારે સ્થિર બની શકે છે.
૪૯૪. જે યોગી, પુરુષના આકારવાળા, કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનથી પૂર્ણ એવા, આત્માનું ધ્યાન ધરે છે એ કર્મના બંધનનો નાશ કરી દ્વન્દ્વ વિનાનો બની જાય છે.
૪૯૫. ધ્યાન-યોગી પોતાના આત્માને શરીર તથા સમસ્ત બાહ્ય સંયોગોથી વિવિક્ત (ભિન્ન) રાખે છે, અર્થાત્ દેહ તથા ઉપકરણોનો સર્વથા ત્યાગ કરી, નિઃસંગ બની જાય છે.

૪૬૬. “હું” નથી ‘ખીજા’નો કે નથી ‘ખીજા’ (પદાર્થ અથવા ભાવ) ‘મારા.’ “હું” તો એક (શુદ્ધ-બુદ્ધ) જ્ઞાનમય (ચૈતન્ય) છું — આવું જે દયાનમાં ચિંતવે તે શ્રમણ આત્માનો દયાતા છે.
૪૬૭. જેમ ભાગ્યહીન વ્યક્તિ રત્ન પ્રાપ્ત કરી શકતી નથી, તેમ દયાનમાં રહેલો યોગી, જે પોતાના આત્માનું સંવેદન નથી કરતો તો એ શુદ્ધ આત્માને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.
૪૬૮. દયાન કરવાવાળો સાધક ૧. પિંડસ્થ, ૨. પદસ્થ અને ૩. રૂપાતીત — આ ત્રણ અવસ્થાઓની ભાવના કરે. પિંડસ્થ દયાનનો વિષય છે — છન્નસ્થત્વ — દેહ-વિપશ્યત્વ. પદસ્થ દયાનનો વિષય છે કેવલિત્વ — કેવલિ દ્વારા પ્રતિપાદિત અર્થનું અનુચિંતન, અને રૂપાતીત દયાનનો વિષય છે — સિદ્ધત્વ-શુદ્ધાત્મા.
૪૬૯. ઊકડુ વગેરે આસનોમાં સ્થિત યા સ્થિર થઈ ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામી દયાન કરતા હતા. ઊંચા, નીચા અને ત્રાંસા લોકમાં રહેલા પદાર્થોને એ દેખેય બનાવતા હતા. એમની દૃષ્ટિ આત્મ-સમાધિ ઉપર સ્થિર થયેલી હતી. એ સંકલ્પ-મુક્ત હતા.
૫૦૦. તથાગત ભૂત અને ભવિષ્યના અર્થને દેખતા નથી. કલ્પના-મુક્ત મહર્ષિ વર્તમાનને દેખે છે. કર્મ-શરીરનું શોષણ કરી એ ક્ષીણ કરી નાખે છે.

૫૦૧. હે દેયાતા ! તું શરીર વડે કોઈ ચેષ્ટા ન કર. વાણી વડે કોઈ પણ ન બોલ, અને મનથી કશું પણ ન વિચાર. આ પ્રમાણે ત્રિયોગનો નિરોધ કરવાથી તું સ્થિર બની જઈશ. તારો આત્મા આત્મ-રત થઈ જશે. આ જ પરમ દેયાન છે.

૫૦૨. જેનું ચિત્ત આ પ્રકારના દેયાનમાં લીન છે એ આત્મ-દેયાની પુરુષ કષાયથી ઉત્પન્ન થયેલ ઇર્ષ્યા, વિષાદ, શોક, વગેરે માનસિક દુઃખોથી બાધા પામતો નથી.

૫૦૩. એ ધીર પુરુષ 'પરીષદ' અને 'ઉપસર્ગ'થી વિચલિત તથા ભયભીત થતો નથી, તથા સૂક્ષ્મ ભાવોમાં અને દેવનિર્મિત 'માયાબળ'માં મુગ્ધ થતો નથી.

૫૦૪. વાયુથી ઉદ્દીપ્ત થયેલો આગ જેવી રીતે લાંબા વખતથી એકઠા કરેલા લાકડાના સમૂહને તત્કાળ બાળી નાખે છે તેવી રીતે દેયાનરૂપી આગ અપરિમિત કર્મ-ઇંધણને એક ક્ષણમાં બાળીને ભસ્મ કરી નાખે છે.

પ્રકરણ ૩૦ : અનુપેક્ષા સૂત્ર (બાર ભાવના)

૫૦૫ મોક્ષાર્થી મુનિ સૌથી પહેલાં ધર્મ-દેયાન દ્વારા પોતાના ચિત્તને બરાબર ભાવિત કરે. પછી ધર્મ-દેયાન બાદ પણ હંમેશાં અનિત્ય, અશરણ, વગેરે ભાવનાઓનાં ચિંતન-મનનમાં મશગૂલ રહે.

૫૦૬. ૧. અનિત્ય, ૨. અશરણુ, ૩. એકત્વ, ૪. અન્યત્વ,
૫. સંસાર, ૬. લોક, ૭. અશુચિ, ૮. આસવ,
૯. સંવર, ૧૦. નિર્જરા, ૧૧. ધર્મભાવના, અને
૧૨. યોધિ દુર્લભ ભાવના આ-બાર ભાવનાઓનું
ચિંતન-મનન કરવું બેઈએ.
૫૦૭. ૧. જન્મ મૃત્યુ સાથે જોડાયેલું છે અને યૌવન ઘટપણ
સાથે. હક્ષ્મી ચંચળ છે. આ પ્રકારે (સંસારમાં) બધું જ
ક્ષણભંગુર છે, અનિત્ય છે, અદ્રુવ છે.
૫૦૮. મહા મોહને ત્યજીને અને તમામ વિષયોને (ઇન્દ્રિયોને)
ક્ષણભંગુર જાણી, મનને નિર્વિષય બનાવો જેથી હિતમ
સુખ પ્રાપ્ત થાય. (અનિત્ય ભાવના)
૫૦૯. ૨. અજાની છવ ધન, પશુ તથા જ્ઞાતિબંધુઓને
પોતાના રક્ષક અથવા શરણુ આપવાવાળા માને છે,
એટલે કે 'એ મારાં છે' અને 'હું એમનો છું' એમ
માને છે, પરંતુ ખરી રીતે એ બધાં નથી રક્ષક કે
નથી શરણુરૂપ.
૫૧૦. પરિશ્રદ્ધને હું જાણીબુઝીને છોડું છું અને માયા-શબ્દ,
મિથ્યાત્વ-શબ્દ તથા નિદાન-શબ્દ-આ ત્રણ શબ્દોને
મન-વચન અને કાયાથી દૂર કરું છું. પાંચ સમિતિ
અને ત્રણ ગુપ્તિ (અષ્ટ પ્રવચન માતા) મારા માટે
રક્ષક અને શરણુ છે.

૫૧૧. જ્યાં પરમ-રૂપ-ગર્વિત યુવક મરણ બાદ પોતાના એ મૃત (તથા) શરીરમાં જ કૃમિ(કીડા)રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે એવા આ સંસારને ધિક્કાર હો !
૫૧૨. વાળના અથ્રભાગ જેટલી પણ આ લોકમાં એવી કોઈ જગ્યા નથી જ્યાં આ જીવે અનેકવાર જન્મ, મરણનું કાંટ ન ભોગવ્યું હોય.
૫૧૩. અહો ! આ ભવસમુદ્ર દુરંત છે એટલે કે એનો અંત ભારે મુશ્કેલીથી આવે તેવો છે. એમાં વ્યાધિ તથા વૃદ્ધાવસ્થા અને મરણરૂપી અનેક મગરમચ્છ છે અને નિરંતર જન્મ રૂપી જળ-રાશિ છે.
૫૧૪. ખરી રીતે, રત્નત્રયથી સંપન્ન જીવ જ તીર્થ (તટ, કિનારો) છે કારણ કે રત્નત્રયરૂપી દિવ્ય નૌકા દ્વારા સંસાર પાર કરી શકાય છે. (અશરણુ ભાવના)
૫૧૫. ૩. અહિંયા દરેક જીવ પોતાનાં કર્મોના ફળને પોતે એકલો જ ભોગવે છે. એવી સ્થિતિમાં અહિંયા કોણ પોતાનું છે અને કોણ પારકું છે ? (એકત્વ ભાવના)
૫૧૬. જ્ઞાન અને દર્શનથી યુક્ત મારો એકલો આત્મા જ શાશ્વત છે. બાકી બીજું બધું એટલે કે શરીર તથા રાગ વગેરે ભાવ તો સંયોગ લક્ષણવાળા છે, એટલે કે બધાંની સાથે મારો સંબંધ સંયોગવશાત્ છે. એ મારાથી બિન્ન છે.

૫૧૭. આ સંયોગને લીધે જ જીવને દુઃખોની પરંપરા પ્રાપ્ત થાય છે. એટલા માટે સંપૂર્ણ ભાવપૂર્વક હું આ સંયોગ-સંબંધને ત્યાગ કરું છું.
૫૧૮. અન્ય ભવોમાં ગયેલા બીજા લોકો માટે બાલ (અજ્ઞાની) જીવ શોક કરે છે, પરંતુ આ ભવસાગરમાં કષ્ટ ભોગવી રહેલા પોતાના આત્માની ચિંતા કરતો નથી.
૫૧૯. ૪. આ શરીર અન્ય છે. હું અન્ય છું. બંધુ બાંધવ પણ મારાથી અન્ય છે. આવું જાણી કુશળ વ્યક્તિ એમાં આસક્ત થતી નથી. (અન્યત્વદા ભાવના)
૫૨૦. દેહ જીવના સ્વરૂપથી તત્ત્વતઃ ભિન્ન છે એવું બૈદજ્ઞાન જાણી જે આત્માનું ચિંતન-મનન કરે છે તેની અન્યત્વ ભાવના કાર્યકારી-ફળદાયક છે.
૫૨૧. ૭. માંસ અને અસ્થિક(હાડકાં)નાં મેળમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ, પુરીષ (પણ) તથા મૂત્રથી બનેલું, અને નવ છિદ્રોમાંથી અસ્વચ્છ પદાર્થ વહાવનારા આ શરીરમાં કયાંથી સુખ હોઈ શકે ? (અશુચી ભાવના)
૫૨૨. ૮. મોહના ઉદયથી થનારા આ સર્વ ભાવો હેય (ત્યજવાયોગ્ય) છે એવું જાણી ઉપશમ (સામ્ય, સમતા, સમભાવ) ભાવમાં લીન મુનિ આને ત્યાગ કરી દે છે. આ એની આત્સવ અનુપ્રેક્ષા (ભાવના) છે.

૫૨૩. ૯. ત્રણ ગુણિઓ દ્વારા ઇન્દ્રિયોને વશમાં રાખનારા તથા પાંચ સમિતિઓના પાલનમાં અપ્રમત્ત એવા મુનિના આસ્રવ દ્વારોનો નિરોધ થઈ ગયા બાદ નવીન કર્મરજનો આસ્રવ થતો નથી. આ સંવર અનુપ્રેક્ષા છે.

૫૨૪. ૬ અને ૫ ‘લોક’ અસાર છે તથા આ ‘સંસાર’ એક દીર્ઘયાત્રા છે એમ જાણીને મુનિ પ્રયત્નપૂર્વક ‘લોક’ના સર્વોચ્ચ અગ્રભાગમાં સ્થિત એવા મુક્તિ-પદનું ધ્યાન ધરે છે કે જ્યાં મુક્ત (સિદ્ધ) જીવ સદા સુખેથી રહે છે.

૫૨૫. ૧૧. ધર્મ દુર્લભ ભાવના : જરા અને મરણના આ ભેશીલા પ્રવાહમાં ધસહાતા અને ડૂબતા પ્રાણીઓ માટે ધર્મ જ દ્વીપ છે, પ્રતિષ્ઠા છે, ગતિ છે, તથા ઉત્તમ શરણ છે.

૫૨૬. (પહેલાં તો ચાર ગતિઓમાં ભમનારા જીવ માટે મનુષ્ય વિગ્રહ (શરીર) મેળવવું એ જ દુર્લભ છે.- છતાં) મનુષ્ય દેહ પ્રાપ્ત થયા પછી પણ જે ધર્મના શ્રવણથી તપ, ક્ષમા અને અહિંસા પ્રાપ્ત કરી શકાય એવા ધર્મનું શ્રવણ તો ચોર કઠિન છે. (મુદ્ધ ધર્મમરુત દુર્લભા.)

૫૨૭. (૧૨) બોધિ દુર્લભ ભાવના : કદાચ ધર્મ શ્રવણ થઈ પણ જાય તો છેવટે એના ઉપર (સજ્જા પરમ દુલ્લહા) શ્રદ્ધા થવી મહા કઠણુ કામ છે. કારણ કે ઘણા લોકો ન્યાયયુક્ત મોક્ષમાર્ગનું શ્રવણ કરીને પણ એમાંથી વિચલિત થઈ જાય છે.
૫૨૮. ધર્મ-શ્રવણ તથા (એના તરફ) શ્રદ્ધા થયા છતાં પણ ('વીરિય' પુણુ દુલ્લહ) -સંયમમાં પ્રયત્ન થવો અત્યંત દુર્લભ છે. ઘણા લોકો સંયમમાં અભિરુચિ ધરાવતાં હોવા છતાં પણ એને સમ્યક્ત્વ સ્વરૂપે સ્વીકારી શકતા નથી. (૧૦. નિર્જરા ભાવના કહેવાય ?)
૫૨૯. ભાવના યોગથી શુદ્ધ આત્માને જળમાં નૌકા સમાન કહેવામાં આવ્યો છે. જેવી રીતે અનુકુળ પવનનો સહારો (આશ્રય) મેળવી નૌકા કિનારા પાસે પહોંચી જાય છે, તેવી રીતે શુદ્ધ આત્મા સંસારની પાર પહોંચી જાય છે જ્યાં તેનાં તમામ દુષ્ટોનો અંત આવી જાય છે. (બધી ભાવના કમવાર નથી.)
૫૩૦. એટલા માટે બાર અનુપ્રેક્ષાઓનું અને પ્રત્યાખ્યાન, પ્રતિક્રમણ, આલોચના તથા સમાધિનું પણ બારંવાર ચિંતન-મનન કરતાં રહેવું જોઈ એ.

પ્રકરણ ૩૧ : લેશ્યા સૂત્ર

૫૩૧. ધર્મ ધ્યાનથી યુક્ત મુનિને વિશુદ્ધ ૧. પીત ,૨ પદ્મ અને ૩. શુક્લ-આ ત્રણ શુભ લેશ્યાઓ હોય છે. આ લેશ્યાઓનાં તીવ્ર-મંદ રૂપે અનેક પ્રકાર છે.
૫૩૨. કષાયના ઉદયથી અનુરંજિત મન, વચન અને કાયાની યોગ-પ્રવૃત્તિને લેશ્યા કહે છે. ચાર પ્રકારના કર્મ-બંધ આ બેનું એટલે કે ૧. કષાય અને ૨. યોગનું પરિણામ છે. કષાયથી કર્મોની સ્થિતિ-બંધ અને અનુભાગ-બંધ, તથા, યોગથી પ્રકૃતિ-બંધ અને પ્રદેશ-બંધ થાય છે.
૫૩૩. લેશ્યા છ પ્રકારની છે : ૧. કૃણુ લેશ્યા, ૨. નીલ લેશ્યા, ૩. કાપોત લેશ્યા, ૪. તેજ લેશ્યા (પીત લેશ્યા), ૫. પદ્મ લેશ્યા, અને, ૬. શુક્લ લેશ્યા.
૫૩૪. કૃણુ, નીલ અને કાપોત આ ત્રણ લેશ્યા અધર્મ અથવા અશુભ લેશ્યાઓ છે. આને કારણે જીવ વિવિધ દુર્ગતિઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે.
૫૩૫. પીત (તેજ લેશ્યા), પદ્મ અને શુક્લ-આ ત્રણ લેશ્યા ધર્મ અથવા શુભ લેશ્યાઓ છે. આને કારણે જીવ વિવિધ સુ-ગતિઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

૫૩૬. કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત-આ ત્રણ અશુભ લેશ્યાઓમાંથી પ્રત્યેકના તીવ્રતમ, તીવ્રતર અને તીવ્ર-આ ત્રણ લેહ છે. બાકીની ત્રણ શુભ લેશ્યામાંથી પ્રત્યેકના મંદતમ, મંદતર અને મંદ આ ત્રણ લેહો છે. 'તીવ્ર' અને 'મંદ'ની અપેક્ષાએ પ્રત્યેકમાં અનંત ભાગ-વૃદ્ધિ, અસંખ્યાત ભાગ-વૃદ્ધિ, સંખ્યાત ભાગ-વૃદ્ધિ, તથા સંખ્યાત ગુણ-વૃદ્ધિ, અસંખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિ અને અનંત ગુણવૃદ્ધિ-આ છ વૃદ્ધિઓ અને આ નામની જ છ હાનિઓ સદા થતી રહે છે. આ કારણે જ લેશ્યાઓના લેહોમાં પણ ચોટ ભરતી થયા કરે છે.

૫૩૭. દેશાન્ત :

૫૩૮. છ પથિક (યાત્રાળુઓ) હતા. જંગલ વચ્ચે અટવાઈ પડ્યા. ભૂખ સતાવવા લાગી. થોડા સમય પછી તેઓને ફળથી ભરચક એક ઝાડ દેખાયું. તેઓને ફળ ખાવાની ઈચ્છા થઈ. આથી તે છ પથિક મનમાં ને મનમાં વિચારવા લાગ્યા. પહેલાએ વિચાર્યું કે ઝાડને જડમૂળથી કાપી તેનાં ફળ ખાઈએ. (કૃષ્ણ); બીજાએ વિચાર્યું કે ફક્ત થડ જ કાપી તેનાં ફળ ખાવાં. (નીલ); ત્રીજાએ વિચાર્યું કે ફક્ત ઠાળીને કાપવી. (કાપોત); ચોથાએ ઠાળીઓ કાપવાનો, (પીત); પાંચમાએ ફક્ત (ફળ) તોડીને

ખાવાનો પ્રસ્તાવ રજૂ કર્યો (પક્ષ); જ્યારે છઠ્ઠાએ વિચાર્યું કે ઝાઝને કે એના કોઈ પણ ભાગને કાપવો નહિ પણ ઝાડ ઉપરથી જે પાકાં ફળ નીચે પડ્યાં છે તેને વીણીને ખાવામાં શું બાંધો છે? (શુદ્ધ લેશ્યા). આ છ યાત્રીઓનાં વિચાર, વાણી અને વર્તન અનુક્રમે ઉપરોક્ત છ લેશ્યાઓના ઉદાહરણ છે.

૫૩૬. ૧. સ્વભાવની પ્રચંડતા, વેરની મજબૂત ગાંઠ, અઘરાખોર વૃત્તિ, ધર્મ અને દયા રહિતતા, સમજાવવા છતાં ન માનવું - આ બધાં કુણુ - લેશ્યાનાં લક્ષણ છે.
૫૪૦. ૨. મંદતા, બુદ્ધિહીનતા, અજ્ઞાન અને વિષય-લોહુપતા - આ દૂંકમાં, નીલ - લેશ્યાનાં લક્ષણ છે.
૫૪૧. ૩. જલદી રોષે બરાવું, બીજાની નિંદા કરવી, દોષ દેવો, અતિ શોકાયુક્ત હોવું, અત્યંત લયલીલ બની જવું, કાર્ય - અકાર્ય ન ભણવું - આ કાપોત - લેશ્યાનાં લક્ષણ છે.
૫૪૨. ૪. કાર્ય-અકાર્યનું જ્ઞાન, શ્રેય-અશ્રેયનો વિવેક, બધા તરફ સમભાવ - દયા - દાનમાં પ્રવૃત્તિ - આ પીત અથવા તેજો - લેશ્યાનાં લક્ષણ છે.
૫૪૩. ૫. ત્યાગ - શીલતા, પરિણામોની ભદ્રતા, વ્યવહારમાં પ્રમાણિકતા, કાર્યમાં ઝગજગતા, અપરાધીઓ પ્રતિ ક્ષમાશીલતા, સાધુ - ગુરુ - જનોની પૂજા - સેવામાં તત્પરતા - આ પક્ષ - લેશ્યાનાં લક્ષણ છે.

૫૪૪. પક્ષપાત ન કરવો, ભોગોની આકાંક્ષા ન કરવી, બધાની સાથે સમદર્શીપણું, રાગ-દ્વેષ-સ્નેહથી દૂર રહેવું - આ શુદ્ધ લેશ્યાનાં લક્ષણ છે.

૫૪૫. કષાયોની મંદતાથી આત્મ પરિણામો વિશુદ્ધ થાય છે અને આત્મ પરિણામોમાં વિશુદ્ધિ આવવાથી લેશ્યામાં વિશુદ્ધિ થાય છે.

પ્રકરણ ૩૨ : આત્મ-વિકાસ સૂત્ર (ગુણ-સ્થાનકો)

૫૪૬. મોહનીય વગેરે કર્મોના ઉદય, (ઉપશમ, ક્ષય, ક્ષયોપશમ વગેરે)થી થનાર જે પરિણામોથી યુક્ત જીવને ઓળખી શકાય છે એમને સર્વદર્શી જિનેન્દ્ર દેવે ‘ગુણ’ અથવા ‘ગુણસ્થાન’ સંજ્ઞા આપી છે. અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ વગેરેની અપેક્ષાએ જીવોની અવસ્થાને-ત્રણીને-ભૂમિકાને ‘ગુણસ્થાન’ કહેવામાં આવે છે

૫૪૭. ૧. મિથ્યાત્વ, ૨. સાસ્વાદન, ૩. મિત્ર, ૪. અવિરતિ સમ્યગદષ્ટિ, ૫. દેશ-વિરત, ૬. પ્રમત્ત-વિરત, ૭. અપ્રમત્ત-વિરત, ૮. અપૂર્વ-કરણ, ૯. અનિવૃત્તિ-કરણ, ૧૦. સૂક્ષ્મ-સંપરાય, ૧૧. ઉપશાંત-મોહ, ૧૨. ક્ષીણ-મોહ, ૧૩. સ-યોગી કેવળિજિન ૧૪. અયોગી કેવળિ જિન - આ અનુક્રમે ચૌદ જીવ-સમાસ અથવા ગુણસ્થાન છે. સિદ્ધ જીવો ગુણસ્થાન-અતીત હોય છે.

૫૪૬. ૧. તત્ત્વાર્થ તરફ શ્રદ્ધાના અભાવને મિથ્યાત્વ ગુણુસ્થાન કહેવાય છે. મિથ્યાત્વ ત્રણ પ્રકારનું છે — ૧. સંશયિત, ૨. અભિગૃહિત, અને ૩ અનભિગૃહિત.
૫૫૦. ૨. (તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનને સમ્યક્ત્વ કહે છે). આ સમ્યક્ત્વ-રત્નરૂપી પર્વતના શિખર ઉપરથી ગમડી પડીને જીવ મિથ્યાત્વ-ભાવની અભિમુખ થઈ ગયો છે - મિથ્યાત્વની તરફ વળી ગયો છે, પરંતુ (સમ્યક્ત્વ-નષ્ટ થઈ ગયા પછી પણ) જેણે હજી સુધી પણ સાક્ષાત્ મિથ્યાત્વ ભાવમાં પ્રવેશ નથી કર્યો એ મધ્યવર્તી અવસ્થાને 'સાસ્વાદન' ગુણુસ્થાન કહે છે.
૫૫૧. ૩. દહીં અને ગોળની મેળવણીના સ્વાદની માફક સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાત્વનો મિશ્રિત ભાવ એટલે કે પરિણામ જેને અલગ ન કરી શકાય એને સમ્યક્ત્વ-મિથ્યાત્વ અથવા મિશ્ર ગુણુસ્થાન કહે છે.
૫૫૨. ૪. ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી જે વિરત થયો નથી તથા ત્રસ-સ્થાવર જીવોની હિંસાથી પણ ઉપરત થયો નથી પરંતુ કેવળ જિનેન્દ્ર પ્રરૂપિત તત્ત્વાર્થમાં શ્રદ્ધા રાખતો હોય એ વ્યક્તિ અવિરત-સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણુસ્થાન-વર્તી કહેવાય છે.

૫૫૩. ૫. જે ત્રસ જીવોની હિંસાથી વિરત થઈ ગયો છે પરંતુ એકેન્દ્રિય સ્થાવર જીવો - પૃથ્વીકાય, અપૂકાય, (પાણી), તેઉકાય (અગ્નિ), વાઉકાય અને વનસ્પતિકાયની હિંસાથી વિરત નથી થયો તથા પ્રતિસમય એક માત્ર જિન ભગવાનમાં જ શ્રદ્ધા રાખે છે એ શ્રાવક દેશવિરત ગુણુસ્થાનવર્તી કહેવાય છે.

૫૫૪. ૬. જેણે મહાવ્રત ધારણ કરી લીધાં છે, જે સક્લ શીલ ગુણોથી યુક્ત થઈ ગયો છે છતાં જેનામાં વ્યક્ત-અવ્યક્તરૂપે પ્રમાદ બાકી રહી ગયો છે એ પ્રમત્ત-સંયત ગુણુસ્થાનવર્તી કહેવાય છે. આનું વ્રત-આચરણ કિંચિત્ સંકોષ હોય છે.

૫૫૫. જેનો વ્યક્ત-અવ્યક્ત સંપૂર્ણ પ્રમાદ નષ્ટ થઈ ગયો છે અને જે જ્ઞાની હોવા ઉપરાંત વ્રત, ગુણ અને શીલની માળા વડે સુશોભિત છે છતાં પણ જે મોહનીય કર્મનો નથી તો ઉપશમ કરતો અને નથી ક્ષય કરી શકતો તે કેવળ આત્મધ્યાનમાં લીન રહેલો હોય છે એ શ્રમણ ૭. અપ્રમત્ત-સંયત ગુણુસ્થાનવર્તી કહેવાય છે.

* વિશેષ જાણવા જેવું : અપ્રમત્ત-સંયત ગુણુસ્થાનથી આગળ બે શ્રેણીઓનો આરંભ થાય છે :—

(૧) ઉપશમ-શ્રેણી, તથા, (૨) ક્ષપક-શ્રેણી.

(૧) ઉપશમ-શ્રેણીવાળો તપસ્વી મોહનીય કર્મનો ઉપશમ કરતાં કરતાં અગિયારમાં ગુણુસ્થાન સુધી ચઢી ગયા પછી પણ ફરીથી મોહનીય કર્મનો ઉદય થવાથી પડી જાય છે, પરંતુ

(૨) અપક-શ્રેણીવાળો તપસ્વી તો મોહનીય કર્મનો સમૂળો ક્ષય કરી આગળ વધી જાય છે અને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી લે છે.

૫૫૬. ૮. આ આઠમા ગુણુસ્થાનમાં વિભિન્ન સમયોમાં સ્થિત જીવ એવાં એવાં અપૂર્વ પરિણામો (ભાવો) ને ધારણ કરે છે જે પહેલાં કદિ એણે ધારણ કર્યા નહોતાં. આ માટે આતું નામ અપૂર્વકરણુ ગુણુસ્થાન છે.

૫૫૭. અજ્ઞાન રુપી અંધકારને દૂર કરનાર (જ્ઞાન-સૂર્ય) જિનેન્દ્ર દેવે એ અપૂર્વ-પરિણામી જીવોને મોહનીય કર્મનો ક્ષય અથવા ઉપશમ કરવામાં તત્પર કદા છે. (મોહનીય કર્મનો ક્ષય અથવા ઉપશમ તો નવમા અને દસમાં ગુણુસ્થાનોમાં થાય છે, છતાં તેની તૈયારી આ આઠમાં ગુણુસ્થાનમાં જ શરૂ થઈ જાય છે.)

૫૫૮. ૯. જે લોકોનાં પરિણામ દરેક સમયે (નિરંતર) એક જ વર્તે છે તે અનિવૃત્તિ - કરણુ ગુણુસ્થાનવાળા હોય છે. (એમના ભાવ આઠમા ગુણુસ્થાનવાળાની માફક વિસદૃશ નથી હોતા.) આ જીવો નિર્મલતર ધ્યાનરૂપી અગ્નિશિખાઓ વડે કર્મના વનને ભસ્મ કરી નાખે છે.

૫૫૯. ૧૦. કસ્ટુંબાના જલદી ઊડી જાય એવા ‘રાગ’ (રંગ)ની માફક જેમનાં અંતરમાં ફક્ત સૂક્ષ્મ રાગ બાકી રહી ગયા હોય તે મુનિઓને સૂક્ષ્મ-સરાગ અર્થાત્ સૂક્ષ્મ - કષાયવાળા જાણુવા જોઈએ. આ સૂક્ષ્મ-સંપરાય નામનું ગુણુસ્થાનક છે.

૫૬૦. ૧૧. જેવી રીતે કતક (નિર્મળી) ફળથી યુક્ત જળ, અથવા, શરદકાલીન સરોવરનું જળ (માટી નીચે ખેસી જાય ત્યારે) નિર્મળ સ્વચ્છ હોય છે, તેવી રીતે જેઓનો સંપૂર્ણ મોહ ઉપશાંત થઈ ગયો છે તે નિર્મળ પરિણામી ઉપશાંત-કષાય (ઉપશાંત-મોહ ગુણુસ્થાને) કહેવાય છે. (ઉપશાંત કષાય અને ક્ષીણ કષાયમાં એટલો જ ફરક છે કે ઉપશાંત-કષાય વાળાનો મોહ દબાયેલો રહે છે જ્યારે ક્ષીણ-કષાય વાળાનો મોહ નાશ પામે છે.) છતાં પણ જેવી રીતે પાણી હાલી જાય એટલે નીચે ખેડેલી માટી ઉપર આવી જઈ પાણી ડહોળું બની જાય છે તેવી રીતે મોહના ઉદયથી આ ઉપશાંત-કષાય શ્રમણ સ્થાન-ચ્યુત બની સૂક્ષ્મ-સરાગ દશામાં (દસમાં ગુણુસ્થાન કે) પહોંચી જાય છે.

૫૬૧. ૧૨. સંપૂર્ણ મોહ પૂરેપૂરો નષ્ટ થઈ જાય એટલે જેમનું ચિત્ત સ્ફટિક-મણિના પાત્રમાં રાખેલા સ્વચ્છ પાણીની માફક નિર્મળ થઈ જાય છે એમને વીતરાગ દેવે 'ક્ષીણ કષાય' નિર્ગ્રંથ કહ્યા છે.

૫૬૨. ૧૩. કેવળજ્ઞાન રૂપી સૂર્યના કિરણ સમૂહ વડે
૫૬૩. જેમનો અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર નષ્ટ થઈ ગયો છે તથા નવ કેવળ લક્ષિણો (૧. સમ્યક્ત્વ, ૨. અનંત-જ્ઞાન, ૩. અનંત-દર્શન, ૪. અનંત-સુખ, ૫. અનંત-વીર્ય, ૬. દાન, ૭. લાભ, ૮. ભોગ, અને ૯. ઉપભોગ) પ્રગટ થવાથી જેમને પરમાત્માની સંજ્ઞા પ્રાપ્ત થઈ છે તે ઈન્દ્રિય વગેરેની મદદની અપેક્ષા ન રાખનારા, જ્ઞાન-દર્શનથી યુક્ત હોવાને લીધે કેવળી, અને કાય-યોગથી યુક્ત હોવાને લીધે, 'સયોગી કેવળી' (તથા ધાતી કર્મોના વિજેતા હોવાને લીધે) 'જિ ન' કહેવાય છે. આવું અનાદિ અનંત જિનાગમમાં કહેવામાં આવ્યું છે.

૫૬૪ ૧૪. જે શીલના સ્વામી છે, જેમના બધા નવીન કર્મોના આસ્રવ અવરૂદ્ધ થઈ ગયા છે તથા જે પૂર્વ સંચિત કર્મોમાંથી (બંધથી) સર્વથા મુક્ત થઈ ગયા છે એ ' અયોગી-કેવળી', કહેવાય છે.

૫૬૫. આ (ચૌદમા) ગુણુસ્થાનને પ્રાપ્ત કરી લીધા ઉપરાંત એ સમયે જ જિંચે જવાના સ્વભાવવાળા એ અયોગી - કેવળી અશરીરી તથા 'ઉત્કૃષ્ટ આઠ ગુણુ'વાળા બનીને હંમેશ માટે લોકના અગ્રભાગ ઉપર ચાલ્યા જાય છે. (એમને 'સિદ્ધ' કહે છે.) (સિદ્ધના આઠ ગુણુ : આઠ કર્મનો ક્ષય થવાથી આ આઠ ગુણુ પ્રગટ થાય છે. ૧. અનંત જ્ઞાન, ૨. અનંત દર્શન, ૩. અવ્યાખાધ સુખ, ૪. અનંત ચારિત્ર ૫. અક્ષય સ્થિતિ, ૬. અક્રૂપીપણું, ૭. અગુરુહુ, ૮. અનંત વીર્ય.)

૫૬૬. સિદ્ધ જીવ આઠ કર્મો (૧. જ્ઞાનાવરણીય, ૨. દર્શનાવરણીય, ૩. વેદનીય, ૪. મોહનીય, ૫. આયુષ્ય, ૬. નામ કર્મ, ૭. જોત્ર કર્મ, ૮. અંતરાય કર્મ) થી રહિત, સુખમય, નિરંજન, નિત્ય, ઉપરોક્ત આઠ ગુણુ સહિત તથા કૃતકૃત્ય બની જાય છે અને હંમેશાં લોકના અગ્રભાગ ઉપર નિવાસ કરે છે.

પ્રકરણ ૩૩ : સંલેખના સૂત્ર (સંચારો)

૫૬૭. શરીરને નાવ અને જીવને નાવિક કહ્યા છે.
આ સંસાર સમુદ્ર સમાન છે
જેને મહર્ષિજન તરીકે જાણે છે.

૫૬૮. ઊર્ધ્વ અર્થાત્ મુક્તિનું લક્ષ્ય રાખનારો સાધક કદિ બાહ્ય વિષયોની આકાંક્ષા ન રાખે. પૂર્વ કર્મોના ક્ષય કરવા માટે જ આ શરીરને ધારણ કરે.
૫૬૯. ધૈર્યવાનને પણ નિશ્ચયરૂપે મરવાનું છે અને ખીકણને પણ. જ્યારે મરણ અવશ્ય-ભાવી છે (નક્કી છે), તો પછી ધીરતાથી મરવું એ જ ઉત્તમ છે.
૫૭૦. એક પંડિત મરણ (જ્ઞાન-પૂર્વક મરણ) સેંકડો જાતિ એટલે જન્મોનો નાશ કરી નાખે છે, એટલા માટે એવી રીતે મરવું જોઈએ જેથી ' મરણ ' ' મુ-મરણ ' બની જાય. (મૃત્યુ મહોત્સવ બની જાય.)
૫૭૧. અસંખ્યાન્ત (નિર્ભય) સત્પુરુષ એક પંડિત-મરણ મરે છે અને તરત જ અનંત મરણનો - વારંવારના મરણનો અંત કરી નાખે છે.
૫૭૨. સાધક હગલે પગલે દોષોની આશંકાને (સંભાવનાને) ધ્યાનમાં રાખી ચાલે. નાનામાં નાના દોષને પણ પાશ (જાળ) સમજે એનાથી સાવધાન રહે. નવા નવા લાભ માટે જીવનને સુરક્ષિત રાખે જ્યારે જીવન તથા શરીરથી લાભ છે એવું દેખાય નહિ ત્યારે પરિજ્ઞાન-પૂર્વક શરીરને છોડી દે.

૫૭૩. (પરંતુ) જેની સામે (પોતાનાં સંયમ, તપ વગેરે સાધનાનો) કોઈ ઠર અથવા કોઈ પ્રકારની ક્ષતિની આશંકા નથી એને માટે ભોજનનો ત્યાગ ઉચિત નથી. જો તે (છતાં પણ ભોજનનો ત્યાગ કરી) મરવા જ માગતો હોય તો કહેવું પડશે કે એ મુનિપણથી જ વિરક્ત થઈ ગયો છે.

૫૭૪. સંલેખના બે પ્રકારની છે : ૧. આભ્યંતર, અને, ૨. બાહ્ય. કષાયોને પાતળા પાઠવા તે આભ્યંતર સંલેખના, અને શરીરને પાતળું પાઠવું તે બાહ્ય સંલેખના.

૫૭૫. (સંલેખના ધારણ કરનાર સાધુ) કષાયોને પાતળા પાઠી ધીરે ધીરે આહારનું પ્રમાણ ઘટાડે. જો તે રોગી હોય, શરીર અત્યંત ક્ષીણ થઈ ગયું હોય, તો આહારનો સર્વથા ત્યાગ કરો દે.

૫૭૬. જેનું મન વિશુદ્ધ છે એની પથારી નથી ઘાસની કે નથી પ્રાસુક ભૂમિની. એનો આત્મા જ એની પથારી છે. (નોંધ : સંલેખના ધારણ કરી હોય એને માટે પ્રાસુક ભૂમિમાં ઘાસની પથારી કરવામાં આવે છે જેના ઉપર એ વિશ્રામ કરે છે—આ લક્ષ્યમાં રાખીને આ ભાવનું કથન કરવામાં આવ્યું છે.)

૫૭૭. દુષ્પ્રયુક્તા શસ્ત્ર, ઝેર, વૈતાલ (ભૂત) તથા દુષ્પ્રયુક્તા
 ૫૭૮. યંત્ર, તથા કૃદ્ધ સર્પ વગેરે પ્રમાદીનું 'એટલું' અનિષ્ટ નથી કરતાં 'એટલું' સમાધિ કાળે મનમાં રહેલાં માયાશલ્ય, મિથ્યાત્વ શલ્ય અને નિદાન શલ્ય (નિયાણું) કરે છે. આથી બોધિ પ્રાપ્તિ દુર્લભ થઈ જાય છે તથા સંસારનો અંત નથી થતો.
૫૭૯. એટલા માટે ગૌરવ રહિત (અભિમાન વિનાનો) સાધક પુનર્જન્મરૂપી લતાનું મૂળ અર્થાત મિથ્યાદર્શન-શલ્ય, માયા શલ્ય અને નિદાન શલ્યને અંતરમાંથી ફેંકી દે છે.
૫૮૦. આ સંસારમાં જે જીવ મિથ્યા-દર્શનમાં અનુરક્ત બની નિયાણા-પૂર્વક અને કૃષ્ણ લેશ્યાની પ્રગાઢતા સહિત મરણ પામે છે તેમને માટે બોધિલાભ દુર્લભ છે.
૫૮૧. જે જીવ સમ્યગ્દર્શનનો અનુરાગી બની નિદાન રહિત તથા શુદ્ધ લેશ્યાપૂર્વક મરણ પામે છે તેને બોધિલાભ સુલભ છે.
૫૮૨. (એટલા માટે મરણ કાળે રત્ન-ત્રયની સિદ્ધિ અગર સંપ્રાપ્તિના અભિલાષી સાધકે) પહેલેથી જ પરિકર્મ અર્થાત સમ્યક્ત્વ વગેરેનું અનુષ્ઠાન કરતાં રહેવું જોઈ એ કારણકે પરિકર્મ અથવા અભ્યાસ કરતા રહેનારની આરાધના સુખેથી થાય છે.

૫૮૩. રાજકુળમાં ઉત્પન્ન રાજપુત હંમેશાં સમુચિત
૫૮૪. (યોગ્ય) શસ્ત્રાભ્યાસ કરતો રહે તો એનામાં દક્ષતા આવી જાય છે અને એ યુદ્ધમાં વિજય પ્રાપ્ત કરવા શક્તિશાળી બને છે. એ પ્રમાણે જે સમભાવ-યુક્ત સાધુ સદા યોગ પરિકર્મ (ધ્યાન-અભ્યાસ) કરે છે એનું ચિત્ત અંકુશમાં આવી જાય છે અને મરણકાળે ધ્યાન કરવામાં સમર્થ બની જાય છે.
૫૮૫. હે ભગ્ય !તું તારા આત્માનું મોક્ષમાર્ગમાં સ્થાપન કર. એનું જ ધ્યાન ધર. એનો જ અનુભવ કર તથા એનામાં જ વિહાર કર. ખીજા દ્રવ્યોમાં વિહાર કરવો છોડી દે.
૫૮૬. આ લોક અને પરલોકમાં આશંસા પ્રયોગ (કામભોગ, સુખ વગેરે પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા)ની તથા મરવાની ઇચ્છાને, સંલેખના-રત સાધકે, મરણકાળે છોડવી જોઈએ અને છેલ્લા શ્વાસ સુધી સંસારના અશુભ પરિણામનું ચિંતન કરવું જોઈએ.
૫૮૭. પર-દ્રવ્ય અર્થાત્ ધન-ધાન્ય, પરિવાર અને દેહાદિમાં અનુરક્ત રહેવાથી દુર્ગતિ થાય છે અને સ્વદ્રવ્ય અર્થાત્ પોતાના આત્મામાં લીન થઈ જવાથી સુગતિ થાય છે. આવું જાણી સાધકે સ્વ-દ્રવ્યમાં અનુરક્ત અને પર-દ્રવ્યથી વિરત થવું જોઈએ.

સ મ જી સુ તં

(જૈન ધર્મ સાર)

તૃતીય ખંડ

તત્ત્વ-દર્શન

પ્રકરણ ૩૪ : તત્ત્વ સૂત્ર

૫૮૮. સમસ્ત અવિદ્યાવાન્ (અજ્ઞાની પુરુષ) દુઃખી છે, દુઃખના ઉત્પાદક છે. એ વિવેક-મૂઢ, અનંત સંસારમાં વારંવાર લુપ્ત થઈ જાય છે.

૫૮૯ એટલા માટે, જન્મ-મરણના કારણ સમાન ઓ-પુત્રાદિના સંબંધો કે જે અનેક પ્રકારના પાશ એટલે બંધનરૂપ છે તેનો પૂરેપૂરો વિચાર કરીને પંડિતપુરુષ પોતે સત્યની શોધ કરે અને બધાં પ્રાણીઓ તરફ મૈત્રીભાવ રાખે.

૫૯૦. તત્ત્વ, પરમાર્થ, દ્રવ્ય-સ્વભાવ, પર-અપર બ્યેય, શુદ્ધ, પરમ—આ બધાં શબ્દો એકાર્થક છે.

૫૯૧. જીવ, અજીવ, બંધ, પુણ્ય, પાપ, આસવ, સંવર, નિર્જરા, અને મોક્ષ — આ નવ તત્ત્વ, અથવા, પદાર્થ છે.

૫૬૨. (૧) જીવનું લક્ષણ ઉપયોગ છે. એ અનાદિ નિધન છે. શરીરથી ભિન્ન છે, અરૂપી છે અને પોતાના કર્મનો કર્તા તથા લોકતા છે.
૫૬૩. (૨) જેને હંમેશાં સુખ-દુઃખનું જ્ઞાન નથી, જે હિતપરિકર્મ (પોતાના લલા મોટે ઉદ્યમ) કરતો નથી તેમજ જેને પોતાના અહિતનો પણ ડર નથી એને શ્રમણ જનો અજીવ કહે છે.
૫૬૪. અજીવ દ્રવ્યના પાંચ પ્રકાર છે : ૧. પુદ્ગલ, ૨. ધર્મદ્રવ્ય, ૩. અધર્મ દ્રવ્ય, ૪. આકાશ, અને ૫. કાળ. આમાં પુદ્ગલ, ૩૫ વગેરે ગુણવાળું હોવાને લીધે, મૂર્તિક (મૂર્ત) છે. બાકીનાં ચાર અમૂર્તિક (અમૂર્ત) છે.
૫૬૫. (૩) આત્મા (જીવ) અમૂર્ત છે, એટલા માટે એ ઇન્દ્રિયો દ્વારા ગ્રાહ્ય નથી. વળી અમૂર્ત પદાર્થ નિત્ય હોય છે એટલે આત્મા નિત્ય છે. આત્માના આંતરિક રાગાદિ ભાવ જ નિશ્ચય દષ્ટિએ ‘બંધ’ ના કારણ છે અને બંધને સંસારનો હેતુ કહ્યો છે.
૫૬૬. રાગ-યુક્ત આત્મા જ કર્મબંધ કરે છે. રાગ-રહિત આત્મા કર્મથી મુક્ત બને છે. જીવોના બંધનું આ કથન સંક્ષેપમાં નિશ્ચય દષ્ટિએ કહ્યું છે.

૫૬૭. એટલા માટે મોક્ષાભિલાષીએ સૂક્ષ્મ પણ રાગ ન કરવો જોઈએ. આમ કરવાથી એ વીતરાગી બની ભવસાગરને તરી જાય છે.

૫૬૮. કર્મ બે પ્રકારનાં છે : ૧. પુણ્યરૂપ અને, ૨. પાપરૂપ. (૪) પુણ્યકર્મના બંધનો હેતુ સ્વસ્થ અથવા શુભ ભાવ છે, અને (૫) પાપ કર્મનાં બંધનો હેતુ અસ્વસ્થ અથવા અશુભ ભાવ છે. મંદકષાયી જીવ સ્વસ્થ ભાવવાળા હોય છે. અને તીવ્રકષાયી જીવ અસ્વસ્થ ભાવવાળા હોય છે.

૫૬૯. સર્વત્ર પ્રિય વચન બોલવું, દુષ્ટ વચન બોલનારને પણ ક્ષમા આપવી, અને બધાના શુભોને ગ્રહણ કરવા—આ મંદકષાયી જીવોનાં લક્ષણ છે.

૬૦૦. પોતાની પ્રશંસા કરવી, પૂજ્ય પુરુષોમાં પણ દોષ જોવાનો સ્વભાવ હોવો, લાંબા વખત સુધી વેરની ગાંઠ બાંધી રાખવી—આ તીવ્ર કષાયવાળા જીવોનાં લક્ષણ અથવા ચિહ્ન છે.

૬૦૧. (૬) રાગ-દ્વેષથી પ્રમત્ત થયેલો જીવ ઋન્દ્રિયોને આધીન બનીને, મન-વચન-કાયા દ્વારા, એના આસ્ત્રવ દ્વારા બરાબર ખુદ્દા રહી ગયા હોવાને લીધે નિરંતર કર્મ કરતો રહે છે.

૬૦૨. જેવી રીતે સમુદ્રમાં છિદ્રોવાળી નૌકામાં સતત પાણી ભરાતું રહે છે (અને અંતે નૌકા ડૂબી જાય છે) તેવી રીતે હિંસા વગેરે આસ્રવ-દારો મારફત હંમેશાં કર્મોના આસ્રવ થતો રહે છે.
૬૦૩. (‘યોગ’ પણ આસ્રવ દાર છે.) મન, વચન અને કાયાથી યુક્ત જીવનો જે વીર્ય પરિણામ અથવા પ્રદેશ-પરિસ્પંદન-રૂપ પ્રાણયોગ થાય છે. તેને જિન પરમાત્મા ‘યોગ’ કહે છે.
૬૦૪. જેમ જેમ યોગ અદ્યતન થતો જાય છે તેમ તેમ ‘ખંધ’ અથવા ‘આસ્રવ’ પણ અદ્યતન થતો જાય છે. જેવી રીતે કાણું વિનાના જહાજમાં પાણીનો પ્રવેશ નથી થતો તેવી રીતે યોગનો નિરોધ થઈ જાય એટલો ખંધ નથી પડતો.
૬૦૫. ૧. મિથ્યાત્વ, ૨. અવિરતિ, ૩. કષાય અને, ૪. યોગ—આ ચાર આસ્રવના હેતુઓ છે.
(૭) ૧. સંયમ, ૨. વિરાગ, ૩. દર્શન અને, ૪. યોગનો અભાવ—આ સંવરના હેતુઓ છે.
૬૦૬. જેવી રીતે જલયાન(જહાજ)નાં હજારો કાણું ખંધ કરી દીધા પછી એમાં પાણી ઘૂસી શકતું નથી, તેવી રીતે ઉપરોક્ત મિથ્યાત્વ વગેરે ચાર, દૂર થઈ ગયા પછી જીવમાં સંવર થાય છે.

૬૦૭. જે સકળ પ્રાણીઓને આત્મવત્ દેખે છે અને જેણે કર્મ આસ્રવનાં બધાં દ્વાર બંધ કરી દીધાં છે એ સંયમીને પાપ-કર્મનો બંધ નથી પડતો.
૬૦૮. મોક્ષાથી જીવ સમ્યક્ત્વ-રૂપી દંઢ કમાડ દ્વારા મિથ્યાત્વ રૂપી આસ્રવદ્વારને બંધ કરી દે છે અને દંઢ વતો રૂપી કમાડથી હિંસા વગેરે દ્વારને બંધ કરી દે છે.
- ૬૦૬- (૮) પાણી આવવાના માર્ગને બંધ કરી દીધાથી અને
૬૧૦. પ્રથમના પાણીને ઉલ્લેચી નાખ્યાથી, જેમ સૂર્યના તાપમાં કેમશઃ મોટા તળાવનું પાણી સુકાઈ જાય છે, તેમ સંયમીના કરોડો જીવમાં એકઠાં કરેલા કર્મની, પાપ કર્મોના પ્રવેશ માર્ગને બંધ કરી દીધા પછી, તપ વડે નિર્જરા થાય છે.
૬૧૧. સંવર-વિહીન મુનિને કેવળ તપ કરવાથી મોક્ષ નથી મળતો એવું જિન વચન છે. પાણી આવવાનો માર્ગ ખુલ્લો હોય તો તળાવનું બધું પાણી સુકાઈ જતું નથી.
૬૧૨. અજ્ઞાની વ્યક્તિ તપ દ્વારા કરોડો જન્મો અથવા વર્ષોમાં જેટલાં કર્મોના ક્ષય કરે છે તેટલાં કર્મોના નાશ જ્ઞાની વ્યક્તિ ત્રણ ગુણિઓ દ્વારા એક શ્વાસ માત્રમાં કરે છે.

૬૧૩. જેવી રીતે સેનાપતિ મરાઈ ગયા બાદ સેનાનો નાશ થઈ જાય છે તેવી રીતે એક મોહનીય કર્મનો ક્ષય થઈ ગયા પછી સમસ્ત કર્મ સહજ રીતે જ નષ્ટ થઈ જાય છે.
૬૧૪. (૬) કર્મ મળથી મુક્ત થઈ ગયેલો જીવ ઉપર લોકના અંત સુધી પહોંચી જાય છે અને ત્યાં સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શીના રૂપમાં અતીન્દ્રિય સુખ લોગવે છે.
આ મોક્ષ છે.
૬૧૫. ચક્રવર્તીઓને, ઉત્તરકુરુ, દક્ષિણકુરુ વગેરે લોગ ભૂમિવાળા જીવોને, તથા, કૃષ્ણેન્દ્ર, સુરેન્દ્ર અને અહ-ઈન્દ્રોને ત્રણ કાળમાં જેટલું સુખ મળે છે તેનાથી અનંતગણું સુખ સિદ્ધોને એક ક્ષણમાં મળે છે.
૬૧૬. મોક્ષ અવસ્થાનું શબ્દોમાં વર્ણન કરવું શક્ય નથી, કારણકે ત્યાં શબ્દોની પ્રવૃત્તિ નથી. વળી ત્યાં તર્કની પણ કોઈ પહોંચ નથી, કારણ કે માનસવ્યાપાર ત્યાં સંભવ નથી. મોક્ષ અવસ્થા સંકલ્પ-વિકલ્પથી અતીત છે. સાથે સાથે સમસ્ત મળ-કલંકથી રહિત હોવાને કારણે ત્યાં ઓજ પણુ નથી. રાગ-અતીતપણું હોવાને કારણે સાતમા નરક સુધીની ભૂમિનું જ્ઞાન હોવા છતાં ત્યાં કોઈ પણ પ્રકારના ખેદની હાજરી નથી.
૬૧૭. જ્યાં નથી દુઃખ, નથી સુખ, નથી પીડા, નથી બાધા, નથી મરણ અને નથી જન્મ—આનું નામ જ નિર્વાણ.

૬૧૮. જ્યાં નથી ઇન્દ્રિયો, નથી ઉપસર્ગ, નથી મોહ,
નથી વિસ્મય, નથી નિદ્રા, નથી તૃષ્ણા અને નથી ભૂખ,
— આનું નામ જ નિર્વાણ.
૬૧૯. જ્યાં નથી કર્મ, નથી નો-કર્મ, નથી ચિંતા,
નથી આર્ત-રૌદ્ર ધ્યાન, નથી ધર્મધ્યાન અને
નથી શુદ્ધધ્યાન — આનું નામ જ નિર્વાણ.
૬૨૦. ત્યાં એટલે કે મુક્ત જીવોમાં કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન,
કેવળસુખ, કેવળ વીર્ય, અરૂપીપાણુ, કેવળ ચારિત્ર,
અક્ષય સ્થિતિ (અસ્તિત્વ) અને અગુરુલધુ
(સપ્રદેશતા) આ ગુણો હોય છે. (સિદ્ધના ૮ ગુણો)
- ૬૨૧ જે સ્થાનને મહર્ષિ જ પ્રાપ્ત કરે છે તે સ્થાન નિર્વાણ છે.
એ અબાધ (બાધા-પીડા વગરનું) છે, સિદ્ધિ છે,
લોકાત્ર છે; ક્ષેમ, શિવ અને અનાબાધ છે.
૬૨૨. જેવી રીતે તુંબકું માટીથી ખરડાયેલું હોય ત્યારે
પાણીમાં ડૂબી જાય છે પરંતુ માટી દૂર થઈ જાય કે
તરત એ પાણું પાણી ઉપર તરવા લાગે છે, તેવી રીતે;
અથવા, એરંડ ફળ તરકામાં મુકાયા પછી જેમ એનું
ખી ઉપર થઈ જાય છે; અથવા જેવી રીતે અગ્નિ અગર
ધુમાડાની ગતિ સ્વાભાવિક રીતે જ ઉપરની દિશામાં
થાય છે; અથવા જેવી રીતે ધનુષ્યમાંથી છૂટેલું બાણ
પૂર્વ-પ્રયોગથી ગતિમાન થાય છે, તેવી રીતે સિદ્ધ
જીવોની ગતિ પણ સ્વભાવથી જ ઉપરની દિશામાં થાય છે.

૬૨૩. પરમાત્મ-તત્ત્વ અવ્યાબાધ, અતીન્દ્રિય, અનુપમ, પુણ્ય-પાપ-રહિત, પુનરાગમન-રહિત, નિત્ય, અચળ અને નિરાલંબ હોય છે.

પ્રકરણ ૩૫ : દ્રવ્ય સૂત્ર

૬૨૪. પરમદર્શી જિનવરોએ 'લોક' ને ૧. ધર્મ અથવા ધર્માસ્તિકાય, ૨. અધર્મ અથવા અધર્માસ્તિકાય, ૩. આકાશ, ૪. કાળ, ૫. પુદ્ગલ અને ૬. જીવ—આમ 'છ દ્રવ્યો'નો બનેલો કહ્યો છે.
૬૨૫. આકાશ, કાળ, પુદ્ગલ, ધર્મ અને અધર્મ—આ દ્રવ્યોમાં જીવના ગુણો નથી હોતા તેથી આ પાંચે દ્રવ્યોને 'અજીવ' કહ્યાં છે. 'જીવ' દ્રવ્યનો ગુણ ચૈતન્ય - ચેતનતા છે.
૬૨૬. આકાશ, કાળ, જીવ, ધર્મ અને અધર્મ—આ પાંચે દ્રવ્યો અમૂર્ત છે. ફક્ત પુદ્ગલ દ્રવ્ય મૂર્ત છે. આ છ દ્રવ્યોમાં ફક્ત જીવ દ્રવ્ય જ ચેતન છે.
૬૨૭. જીવ અને પુદ્ગલકાય—આ બે દ્રવ્યો જ સક્રિય છે. બાકીનાં ચારે દ્રવ્યો નિષ્ક્રિય છે. 'જીવ' સક્રિય બને છે તેમાં કર્મ, નો-કર્મરૂપ પુદ્ગલ બાહ્ય સાધન છે, અને, પુદ્ગલ સક્રિય બને છે તેમાં કાળ-દ્રવ્ય બાહ્ય સાધન છે.

૬૨૮. ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ - આ ત્રણે દ્રવ્યો સંખ્યામાં એક એક છે. (વ્યવહાર-) કાળ, પુદ્ગલ અને જીવ - આ ત્રણેય દ્રવ્યો અનંત-અનંત છે.
૬૨૯. ‘ધર્મ’ અને ‘અધર્મ’ - આ બન્ને દ્રવ્યો ‘લોક’પ્રમાણ છે. ‘આકાશ’ લોક અને અ-લોકમાં વ્યાપ્ત છે (આકાશ ના બે વિભાગ-લોકાકાશ અને અલોકાકાશ). (વ્યવહાર) કાળ કેવળ ‘સમય-ક્ષેત્ર’ એટલે કે મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં છે.
૬૩૦. આ બધાં દ્રવ્યો પરસ્પરમાં પ્રવેશ મેળવે છે. એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને અવકાશ આપીને રહેલું છે. આ છયે દ્રવ્યો આ પ્રમાણે અનાદિ કાળથી (એકબીજા-સાથે) મળેલાં છે છતાં એક પણ દ્રવ્ય પોતપોતાનાં સ્વભાવને છોડતું નથી.
૬૩૧. (૧) ‘ધર્મસ્થિતકાય’ રસ, રૂપ, સ્પર્શ, ગંધ અને શબ્દ સ્થિત છે. સમસ્ત લોકાકાશમાં વ્યાપ્ત છે, અખંડ છે, વિશાલ છે અને અસંખ્યાત પ્રદેશી છે.
૬૩૨. જેવી રીતે આ લોકમાં પાણી માછલીઓના ગમનમાં અનુગ્રહ (સહાય) કરે છે તેવી રીતે ધર્મસ્થિતકાય-દ્રવ્ય જીવો તથા પુદ્ગલોના ગમનમાં સહાયક અથવા નિમિત્ત બને છે.

૬૩૩. ધર્માસ્તિકાય પોતે ગમન કરતું નથી અને બીજા દ્રવ્યોને પણ ગમન નથી કરાવતું. એ તો જીવ અને પુદ્ગલોની ગતિમાં ઉદાસીન કારણ છે. આ જ ધર્માસ્તિકાયનું લક્ષણ છે.
૬૩૪. (૨) ધર્મ-દ્રવ્યની માફક અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યનું પણ સમજવું. ફક્ત તક્ષાવત એટલો જ કે અધર્મ-દ્રવ્ય એ સ્થિતિ રૂપ ક્રિયાથી યુક્ત જીવોની તથા પુદ્ગલોની સ્થિતિમાં, પૃથ્વીની જેમ, કારણભૂત (નિમિત્ત) બને છે.
૬૩૫. (૩) જિનેન્દ્ર દેવે આકાશ દ્રવ્યને અચેતન, અમૂર્ત, વ્યાપક અને અવગાહ લક્ષણવાળું કહ્યું છે. 'લોક' અને 'અલોક'ના ભેદને હિસાબે આકાશ બે પ્રકારનું છે
૬૩૬. આ 'લોક'ને જીવ અને અજીવ-મય કહ્યો છે. જ્યાં અજીવનો એકદેશ (ભાગ) માત્ર આકાશ હોય ત્યાં એને 'અલોક' અથવા અલોકાકાશ કહે છે.
૬૩૭. (૪) સ્પર્શ, ગંધ, રસ અને રૂપ વિનાનું, અગુરુ-લઘુ ગુણથી યુક્ત, તથા વર્તના લક્ષણવાળું કાળદ્રવ્ય કહેવામાં આવ્યું છે.
૬૩૮. જીવ અને પુદ્ગલોમાં હ મેંશાં થનારી અનેક પ્રકારની પરિણતિઓ અથવા પર્યાયો મુખ્યપણે કાળ-દ્રવ્યના આધારથી થતી હોય છે, એટલે કે, એમના

પરિણુમનમાં કાળદ્રવ્ય નિમિત્ત બને છે. (આને આગમમાં ‘નિશ્ચય-કાળ’ કહેવામાં આવ્યો છે.)

૬૩૯. શ્રી વીતરાગ દેવે કહ્યું છે કે ‘વ્યવહાર કાળ’—સમય, આવૃત્તિ (એક શ્વાસોશ્વાસનો સંખ્યાતમો ભાગ), ઉચ્છ્વાસ, પ્રાણ, સ્તોક (કાળનું એક જાતનું પ્રમાણ) વગેરે રૂપાત્મક છે.

૬૪૦. (૫) ‘આણુ અને સ્કંધરૂપે પુદ્ગલ દ્રવ્ય બે પ્રકારનું છે: સ્કંધ છ પ્રકારના છે, અને, પરમાણુ બે પ્રકારના છે.
૧. કારણ પરમાણુ અને ૨. કાર્ય પરમાણુ.

૬૪૧. સ્કંધ-પુદ્ગલના છ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે : ૧. અતિસ્થૂળ, ૨. સ્થૂળ, ૩. સ્થૂળ-સૂક્ષ્મ, ૪. સૂક્ષ્મ-સ્થૂળ, ૫. સૂક્ષ્મ, અને, ૬. અતિ સૂક્ષ્મ. પૃથ્વી વગેરે આ છના છ દૃષ્ટાંત છે.

૬૪૨. ૧. પૃથ્વી, ૨. જળ, ૩. છાયા, ૪. નેત્ર તથા બાકીની ચાર ઇન્દ્રિયોના વિષયો, ૫. કર્મ અને ૬. પરમાણુ —આ રીતે જિનેન્દ્ર દેવે સ્કંધ પુદ્ગલના છ દૃષ્ટાંત આપ્યાં છે. (૧. ‘પૃથ્વી અતિ-સ્થૂળનું’, ૨. જળ-સ્થૂળનું’, ૩. છાયા-પ્રકાશ વગેરે નેત્રેન્દ્રિય વિષય સ્થૂળ-સૂક્ષ્મનું’, ૪. રસ-ગંધ-સ્પર્શ-શબ્દ વગેરે બાકીના ઇન્દ્રિયવિષયો સૂક્ષ્મ-સ્થૂળનું’, ૫. કાર્મણુ-સ્કંધ સૂક્ષ્મનું’ અને, પરમાણુ અતિ-સૂક્ષ્મના, દૃષ્ટાંત છે.)

૬૪૩. જે આદિ-મધ્ય-અંત વિનાનું છે, જે કેવળ એકપ્રદેશી છે, જેના બે વગેરે પ્રદેશ નથી, જેને ઇન્દ્રિયો ગ્રહણ કરી શકતી નથી એ વિભાગ-વિહીન-દ્રવ્ય 'પરમાણુ' કહેવાય છે.
૬૪૪. જેમાં પુદ્ (પુરાવાની-પૂરણની) અને ગલ્ (ગળવાની) ક્રિયાઓ થાય છે એટલે કે જે દ્રવ્ય તૂટે છે અને જોડાય છે એ 'પુદ્ગલ' કહેવાય છે. સ્કંધની માફક પરમાણુના પણ સ્પર્શ, રસ, ગંધ, વર્ણ, શુણ્ઘામાં હંમેશાં પુરાવાની અને ગળવાની ક્રિયાઓ થતી રહે છે, એટલા માટે પરમાણુ પણ પુદ્ગલ કહેવાય છે.
૬૪૫. (૬) ચાર પ્રાણો વડે વર્તમાનમાં જે જીવે છે, ભવિષ્યમાં જે જીવશે અને ભૂતકાળમાં જે જીવ્યે છે તે 'જીવ દ્રવ્ય' છે. પ્રાણ ચાર છે : ૧. બળ, ૨. ઇન્દ્રિય, ૩. આયુ અને ૪. ઉચ્છવાસ. (કુલ ૧૦ પ્રાણ-મન, વચન, કાય-ત્રણ બળ, પાંચ ઇન્દ્રિયો, એક આયુ ને એક ઉચ્છવાસ)
૬૪૬. વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ, સમુદ્ધાત અવસ્થાને ઢોઢી, સંકોચ-વિસ્તારની શક્તિને લીધે 'જીવ' પોતાના નાના અથવા મોટા શરીરના બરાબર પરિમાણને હોય છે, પરંતુ નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ 'જીવ' અસંખ્યાત પ્રદેશી છે.
૬૪૭. જેવી રીતે પદ્મરાગ મણિ દૂધમાં નાખવાથી પોતાની પ્રભા વડે દૂધને ઉજ્જવળ બનાવે છે અને દૂધના વાસણની બહારના કોઈ પદાર્થને નથી બનાવતો.

તેવી રીતે દેહી (જીવ) દેહસ્થ (શરીરમાં) રહીને
પોતાના શરીર માત્રને પ્રભાસિત કરે છે.
અન્ય કોઈ પણ બાહ્ય દ્રવ્યને નહિ.

૬૪૮. (આ પ્રમાણે વ્યવહારનયથી જીવ શરીરવ્યાપી છે,
પરંતુ) એ જ્ઞાન પ્રમાણ છે, જ્ઞાન જ્ઞેય પ્રમાણ છે તથા
જ્ઞેય લોક-અલોક છે, એટલા માટે જ્ઞાન સર્વવ્યાપી છે.
આત્મા જ્ઞાન-પ્રમાણ હોવાથી આત્મા પણ
સર્વવ્યાપી છે.

૬૪૯. જીવ બે પ્રકારનાં છે: સંસારી અને મુક્ત. બન્નેય
ચેતના સ્વભાવવાળા અને ઉપયોગ લક્ષણવાળા છે.
સંસારી જીવ શરીરો હોય છે અને મુક્ત જીવ અશરીરો.

૬૫૦. સંસારી જીવ પણ બે પ્રકારના છે. ત્રસ અને સ્થાવર.
પૃથ્વીકાયિક, જળકાયિક, તેજકાયિક, વાઉકાયિક
અને વનસ્પતિ-કાયિક, આ બધા એકેન્દ્રિય
'સ્થાવર જીવ' છે. શંખ વગેરે બે ઇન્દ્રિય, ફીડી, વગેરે
ત્રણ ઇન્દ્રિય, ભમરો વગેરે ચાર ઇન્દ્રિય, અને, મનુષ્ય-પશુ
વગેરે પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા 'ત્રસ જીવ' છે.

પ્રકરણ ૩૬ - સૃષ્ટિ સૂત્ર

૬૫૧. વાસ્તવિક રીતે આ 'લોક' અકૃત્રિમ, અનાદિ-નિધન,
સ્વભાવથી જ નિર્મિત, જીવ અને અજીવ દ્રવ્યોથી વ્યાપ્ત
અને સંપૂર્ણ આકાશનો જ એક ભાગ છે તથા નિત્ય છે.

૬૫૨. (લોકમાં વ્યાપેલા) પુદ્ગલ પરમાણુ એક પ્રદેશી છે. એ, ત્રણ આદિ પ્રદેશી નથી તથા એ શબ્દરૂપ નથી, છતાં એમાં ચીકણા અને લૂખા સ્પર્શને એવો ગુણ છે કે એક પરમાણુ બીજા પરમાણુઓ સાથે જોડાવાથી એ-પ્રદેશી વગેરે સ્કંધનું રૂપ ધારણ કરી લે છે.
૬૫૩. એ-પ્રદેશી આદિ તમામ સૂક્ષ્મ અને બાહર (સ્થૂળ) સ્કંધ પોતપોતાના પરિણમન દ્વારા પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, અને, વાયુના રૂપમાં અનેક આકારવાળા બની જાય છે.
૬૫૪. આ 'લોક' બધી તરફથી સૂક્ષ્મ-સ્થૂળ પુદ્ગલ-સ્કંધોથી ખીચાખીચ ભરેલો છે. આમાંથી પુદ્ગલ કર્મરૂપે પરિણમવા યોગ્ય બને છે અને કોઈક એ પ્રમાણે પરિણમવા યોગ્ય નથી બનતા.
૬૫૫. કર્મરૂપે પરિણત થવા યોગ્ય પુદ્ગલ જીવના રાગાદિ (ભાવો)નું નિમિત્ત મેળવો આપોઆપ જ કર્મભાવને પામે છે. જીવ પોતે એને (બળપૂર્વક) કર્મના રૂપમાં પરિણત કરતો નથી.
૬૫૬. જીવ પોતાના રાગ અથવા દ્વેષ રૂપી જે ભાવથી સંયુક્ત બની ઇન્દ્રિયોના વિષયોના રૂપમાં આવેલા પદાર્થોને જાણે છે-ટોપે છે; તેનાથી તે ઉપરકત બને છે અને એ ઉપરાગને કારણે નવીન કર્મો બાંધે છે.

૬૫૭. તમામ જીવો માટે સંગ્રહ (બદ્ધ) કરવા યોગ્ય કર્મ-પુદ્ગલો છ દિશાઓમાં તમામ આકાશ પ્રદેશોમાં વિદ્યમાન હોય છે. એ તમામ-કર્મ-પુદ્ગલ આત્માના તમામ પ્રદેશોમાં બદ્ધ થાય છે.

૬૫૮. વ્યક્તિ સુખ-દુઃખરૂપ અથવા શુભ-અશુભ કર્મ આચરે છે અને પોતાનાં એ કર્મોની સાથે જ પરભવમાં જાય છે.

૬૫૯. આ પ્રમાણે કર્મરૂપે પરિણત થયેલ એ પુદ્ગલોનો પિંડ એક દેહથી બીજા દેહમાં-નવીન શરીરરૂપ પરિવર્તનમાં-પ્રાપ્ત થતો રહે છે અર્થાત્ પૂર્વે બાંધેલાં કર્મોના કળરૂપે નવું શરીર બને છે અને નવું શરીર મેળવી નવીન કર્મો બાંધે છે. આ પ્રમાણે જીવ નિરંતર વિવિધ યોનિઓમાં પરિભ્રમણ કરતો રહે છે.

卐 卐 卐

સિદ્ધ શ્રી પરમાત્મા, અરિ-ગંજન અરિહંત,
ઈષ્ટ-દેવ વંદુ સદા, ભયભાંજન ભગવંત. ૧
૧ અરિહા ૨ સિદ્ધ સમરુ' સદા,
૩ આચારજ, ૪ ઉવજ્જાય,
૫ સાધુ સકળ કે ચરણુ હું,
વંદુ શિશ નમાય. ૨

શાસન-નાયક સમરિયે, ભગવંત શ્રી વીર-જિણુંદ,
અનિષ્ઠ-વિધ્ન ફરે હરે, આપે પરમાનંદ. ૩

સ મ જ્ઞ સુ તં

(જૈન ધર્મ સાર)

ચતુર્થ ખંડ

સ્ત્યા દ્વા દ

પ્રકરણ ૩૭ : અનેકાન્ત સૂત્ર

૬૬૦. જેના વિના લોકમાં વ્યવહાર બિલકુલ ચાલી શકતો નથી અને વિશ્વના જે એક જ ગુરુ સમાન છે. એવા અનેકાન્તવાદને હું પ્રજ્ઞામ કરું છું.
૬૬૧. ‘દ્રવ્ય’ ગુણોનો આશ્રય અથવા આધાર છે. જે એક દ્રવ્યને આશ્રયે રહે છે એ ‘ગુણુ’ કહેવાય છે. દ્રવ્ય અથવા ગુણુ-એમાંથી એકને આશ્રયે જે રહે તે ‘પર્યાય’.
૬૬૨. પર્યાય વિના દ્રવ્ય નહિ અને દ્રવ્ય વિના પર્યાય નહિ. ‘ઉત્પાદ, રિથિતિ (ધ્રુવતા) અને વ્યય (નાશ) દ્રવ્યનું લક્ષણ છે. અર્થાત્ જેમાં ઠરેક સમયે ઉત્પાદ વગેરે ત્રણેય ઘટી શકતાં હોય એને ‘દ્રવ્ય’ કહે છે.
૬૬૩. ભંગ (વ્યય) વિના ભવ (ઉત્પાદ) નહિ અને સંભવ (ઉત્પાદ) વિના ભંગ (વ્યય) નહિ. એ જ પ્રમાણે ત્રિકાલસ્થાયી પ્રૌઘ (આધાર) વિના ઉત્પાદ અને વ્યય બન્ને નથી હોતા.

૬૬૪. ઉત્પાદ, વ્યય અને દ્રોવ્ય (ઉત્પત્તિ, વિનાશ, અને, સ્થિતિ)—આ ત્રણ દ્રવ્યમાં હોતાં નથી પરંતુ દ્રવ્યની નિત્ય પરિવર્તનશીલ પર્યાયોમાં રહે છે. હવે પર્યાયોનો સમૂહ એ જ દ્રવ્ય, એટલા માટે બધા દ્રવ્ય જ કહેવાય.
૬૬૫. ‘દ્રવ્ય’ એક જ સમયે ઉત્પાદ, વ્યય અને દ્રોવ્ય નામના અર્થોની સાથે સમવેત—એકમેક હોય છે. એટલા માટે આ ત્રણેય વાસ્તવમાં દ્રવ્ય છે.
૬૬૬. દ્રવ્યનો એક (ઉત્તરવર્તી) પર્યાય ઉત્પન્ન (પ્રગટ) થાય છે અને અન્ય (પૂર્વવર્તી) પર્યાય નષ્ટ (અદશ્ય) થાય છે, છતાં દ્રવ્ય નથી થતું ઉત્પન્ન અને નથી થતું નષ્ટ. દ્રવ્યરૂપે એ હંમેશાં ધ્રુવ (નિત્ય, શાશ્વત) રહે છે.
૬૬૭. પુરુષમાં ‘પુરુષ’ શબ્દનો વ્યવહાર જ-મથી માંડી મૃત્યુ સુધી થાય છે. પરંતુ વચ્ચેના ગાળામાં બાળપણ-ઘડપણ વગેરે અનેક પ્રકારના પર્યાયો ઉત્પન્ન થતા જાય છે અને નષ્ટ પણ થતા જાય છે.
૬૬૮. (એટલા માટે) વસ્તુઓના જે સદૃશ પર્યાય છે-લાંબા સમય સુધી ટકી રહેવાવાળા છે એ જ સામાન્ય કહેવાય, અને એના જે વિસદૃશ પર્યાય છે તે વિશેષ કહેવાય. આ બન્ને સામાન્ય તથા વિશેષ પર્યાયો એ વસ્તુથી અભિન્ન (થોડાક) માનવામાં આવ્યા છે.

૬૬૬. સામાન્ય તથા વિશેષ-મા અન્ને ધર્મોથી યુક્ત દ્રવ્યમાં મનારું વિરોધ વિનાનું જ્ઞાન જ સમ્યક્ત્વનું સાધક બને છે. એનાથી વિપરીત અર્થાત્ વિરોધયુક્ત જ્ઞાન સાધક નથી બનતું.
૬૭૦. એક જ પુરુષમાં પિતા, પુત્ર, પૌત્ર, ભાણેજ, ભાઈ, વગેરે અનેક સંબંધ હોય છે. (એક જ સમયે એ પોતાના પિતાને પુત્ર અને પોતાના પુત્રને પિતા હોય છે) એટલા માટે એકનો પિતા હોવાથી એ બધાનો પિતા નથી થતો. (આ જ સ્થિતિ બધી વસ્તુઓના સંબંધે છે.)
૬૭૧. નિર્વિકલ્પ તથા સવિકલ્પ-ઉભયરૂપ પુરુષને જે ફક્ત નિર્વિકલ્પ અથવા સવિકલ્પ (એક જ) કહે છે એની ખુદ્ધિ, ખરેખર જ, શાસ્ત્રમાં સ્થિર નથી.
૬૭૨. દૂધ અને પાણી માફક અનેક વિરોધી ધર્મો દ્વારા પરસ્પર એકબીજા સાથે મળી ગયેલ પદાર્થમાં “આ ધર્મ” અને “એ ધર્મ”-આમ વિભાગ કરવો ઉચિત નથી. જેટલી વિશેષ પર્યાયો હોય એટલો જ અવિભાગ સમજવો જોઈએ.
૬૭૩. સૂત્ર અને અર્થના વિષયમાં શંકારહિત સાધુ પણ ગર્વ છોડી સ્યાદ્વાદ-મય વચનનો ઉપયોગ કરે. ધર્માચરણમાં પ્રવૃત્ત સાધુઓ સાથે વિચરણ કરતો થકો સત્ય ભાષા અને અનુભવ (અન્+ઉભય=જે ન

હોય સત્ય કે ન હોય અસત્ય) ભાષાનો ઉપયોગ કરે.
ધનવાન અથવા નિર્ધનનો ભેદ પાડ્યા વિના
સમસાવપૂર્વક ધર્મકથા કહે.

પ્રકરણ ૩૮ : પ્રમાણ સૂત્ર

(અ) પાંચવિધ જ્ઞાન

૬૭૪. ૧. સંશય, ૨. વિમોહ (વિષયીય) અને ૩. વિબ્રમ
(અનધ્યવસાય) — આ ત્રણુ મિથ્યા-જ્ઞાનોથી રહિત,
પોતાના તથા પરના સ્વરૂપને ગ્રહણ કરવું તેનું નામ
'સમ્યગ્ જ્ઞાન' કહેવાય. આ વસ્તુ-સ્વરૂપનો
યથાર્થ નિર્ણય કરાવે છે તેથી જ તેને સાકાર
અર્થાત્ સવિકલ્પક (નિશ્ચયાત્મક) કહે છે.
આના અનેક પ્રકાર છે.

૬૭૫. તે જ્ઞાન પાંચ પ્રકારનું છે :
૧. આભિનિબોધિક અથવા મતિજ્ઞાન,
૨. શ્રુત જ્ઞાન, ૩. અવધિ જ્ઞાન,
૪. મનઃપર્યાય જ્ઞાન, અને ૫. કેવળ જ્ઞાન.

૬૭૬. આ પ્રકારે મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યાય અને
કેવળના રૂપમાં જ્ઞાન કેવળ પાંચ જ છે. આમાંથી પ્રથમના
ચાર જ્ઞાન ક્ષાયોપશમિક છે અને, કેવળજ્ઞાન
ક્ષાયિક છે. (એક દેશ ક્ષય અને ઉપશમથી
ઉત્પન્ન થવાને લીધે પહેલા ચાર જ્ઞાન અપૂર્ણ છે
છે. અને સમસ્ત કર્મોના ક્ષયને કારણે પાંચમું
કેવળજ્ઞાન પરિપૂર્ણ છે.

૬૭૭. (૧) ૧. ઈહા, ૨. અપોહ, ૩. વિમર્શ (મીમાંસ),
૪. માર્ગણા, ૫. ગવેષણા, ૬ સંજ્ઞા, ૭. સ્મૃતિ,
૮. મતિ અને ૯ પ્રજ્ઞા—આ બધા આભિનિબોધિક
અથવા મતિજ્ઞાન કહેવાય છે

૬૭૮. (૨) (અનુમાન અથવા સિંગજ્ઞાનની માફક) અર્થને
(શબ્દ) જાણી એના ઉપરથી અર્થાંતર (વાચ્યાર્થ)ને
ગ્રહણ કરવો એનું નામ શ્રુતજ્ઞાન. આ જ્ઞાન
નિયમપૂર્વક આભિનિબોધિક જ્ઞાનપૂર્વક થાય છે.
આના બે ભેદ છે : ૧. સિંગજ્ઞન્ય, અને
૨. શબ્દજ્ઞન્ય (ધૂમાડો દેખી થનારું અગ્નિનું જ્ઞાન
'સિંગજ્ઞ' અને વાચક શબ્દ સાંભળી અથવા વાંચી
થનારું જ્ઞાન 'શબ્દજ્ઞ.') આગમોમાં શબ્દજ્ઞ-
શ્રુતજ્ઞાનનું પ્રાધાન્ય છે.

૬૭૯. ઇન્દ્રિય અને મનના નિમિત્તથી શ્રુતાનુસારી થનારું
જ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય છે. એ પોતાના વિષયભૂત
અર્થને બીજા દ્વારા વ્યક્ત કરી શકાય તેવું હોય છે.
બાકીનું ઇન્દ્રિય અને મનના નિમિત્તથી થનારું
અશ્રુતાનુસારી અવગ્રહાદિ જ્ઞાન મતિજ્ઞાન કહેવાય છે.
(આનાથી સ્વયં જાણી શકે છે પરંતુ બીજાને સમજાવી
શકતા નથી.)

૬૮૦. આગમોમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે શ્રુતજ્ઞાન મતિજ્ઞાન-પૂર્વક થાય છે, પણ મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાનપૂર્વક નથી થતું. આ જ બન્ને વચ્ચે અંતર છે. ‘પૂર્વ’ શબ્દ ‘પૃ’ ધાતુથી બન્યો છે. એનો અર્થ ‘પાલન’ અને ‘પૂરણ’ એવો થાય છે. શ્રુતનું પૂરણ અને પાલન કરવાથી શ્રુતજ્ઞાન મતિજ્ઞાન પહેલાં થાય છે, એટલા માટે શ્રુતને મતિ પહેલાં થનારું કહ્યું છે.
૬૮૧. (૩) ‘અવધીયતે ઇતિ અવધિઃ’ અર્થાત્ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, અને, ભાવની મર્યાદાપૂર્વક રૂપી પદાર્થોને એકદેશ જાણવાવાળા જ્ઞાનને અવધિજ્ઞાનકહે છે. આને આગમોમાં ‘સીમાજ્ઞાન’ પણ કહ્યું છે. આના બે ભેદ છે : ૧. ભવ-પ્રત્યય, ૨. ગુણ-પ્રત્યય.
૬૮૨. (૪) જે જ્ઞાન મનુષ્યલોકમાં રહેલા જીવના ચિંતિત, અચિંતિત, અર્ધ-ચિંતિત, વગેરે અનેક પ્રકારના અર્થ દ્વારા મનને પ્રત્યક્ષ જાણે છે તે છે મનાપર્યવ જ્ઞાન.
૬૮૩. (૫) ‘કેવળ’ શબ્દનો અર્થ ‘એક’, ‘શુદ્ધ’, ‘સકળ’, ‘અસાધારણ’ અને ‘અનંત’ વગેરે થાય છે. એટલા માટે કેવળજ્ઞાન ‘એક’ છે, અર્થાત્ ઇન્દ્રિયો વગેરેની સહાયતા વિનાનું છે, અને કેવળજ્ઞાન થવાથી બીજાં બધાં જ્ઞાનો નિવૃત્ત થઈ જાય છે, એટલા માટે કેવળ-જ્ઞાન ‘એકાકી’ છે. મળ-કલંકથી રહિત હોવાથી એ ‘શુદ્ધ’ છે. સંપૂર્ણ જ્ઞેયોને જાણવાવાળું હોવાથી એ

‘સકળ’ છે. એના જેવું બીજું કોઈ જ્ઞાન નથી એટલા માટે એ ‘અસાધારણ’ છે, અને એના કદી અંત નથી માટે એ ‘અનંત’ છે.

૬૮૪. કેવળજ્ઞાન લોક અને અલોકને પરિપૂર્ણરૂપે જાણે છે. ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનમાં કશું એવું નથી જેને કેવળજ્ઞાન ન જાણતું હોય.

(આ) પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષ પ્રમાણ

૬૮૫. જે જ્ઞાન વસ્તુ-સ્વભાવને-દથાર્થ સ્વરૂપને-સમ્યક્ રૂપે જાણે છે તેને ‘પ્રમાણ’ કહે છે. એના બે પ્રકાર છે :
૧. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ અને, ૨. પરોક્ષ પ્રમાણ.

૬૮૬. જીવને ‘અક્ષ’ કહે છે. આ શબ્દ “અશુ વ્યાપ્તૌ” ધાતુમાંથી બનેલો છે. જે જ્ઞાનરૂપે તમામ પદાર્થોમાં વ્યાપ્ત છે એને ‘અક્ષ’ અર્થાત્ જીવ કહે છે. ‘અક્ષ’ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ ભોજનના અર્થમાં ‘અશ’ (ખાવું) ધાતુમાંથી પણ કરી શકાય છે. જે ત્રણ લોકની સમગ્ર સમૃદ્ધિ વગેરેને ભોગવે છે એને ‘અક્ષ’ અર્થાત્ જીવ કહે છે. આ પ્રમાણે બન્ને વ્યુત્પત્તિઓ દ્વારા (અર્થ-વ્યાપન’અથવા ‘ભોજન’ગુણથી) જીવનો ‘અક્ષ’ અર્થ સિદ્ધ થાય છે. એ ‘અક્ષ’ એટલે ‘જીવ’માં થનારું જ્ઞાન ‘પ્રત્યક્ષ’ કહેવાય છે. આના ત્રણ ભેદ છે :
૧. અવધિ, ૨. મન-પર્યાય અને ૩. કેવળજ્ઞાન.

૬૮૭. પૌદ્ગલિક હોવાને લીધે દ્રવ્ય-ઇન્દ્રિયો અને મન 'અક્ષ' એટલે 'જીવ'થી 'પર' એટલે ભિન્ન છે. એટલા માટે ઇન્દ્રિયો અને મન દ્વારા થનારું જ્ઞાન 'પરોક્ષ' કહેવાય છે. જેવી રીતે અનુમાનમાં ધૂમાડાથી અગ્નિનું જ્ઞાન થાય છે એવીજ રીતે પરોક્ષ જ્ઞાન પણ 'પર'ના નિમિત્તથી થાય છે.

૬૮૮. જીવનું ૧. મતિજ્ઞાન અને ૨. શ્રુતજ્ઞાન- 'પર' ના નિમિત્ત ને લઇ ને થતું હોવાથી 'પરોક્ષ' જ્ઞાન કહેવાય, અથવા અનુમાનની માફક પહેલેથી જ ઉપલબ્ધ અર્થના સ્મરણ દ્વારા થવાને લીધે એ પર-નિમિત્તક છે, અર્થાત્ પરને કારણે છે. (નોંધ : પરનિમિત્તિક એટલે મન અને પાંચ ઇન્દ્રિયોની મદદથી થતું જ્ઞાન.)

૬૮૯. ધૂમાડા વગેરે લિંગને લીધે થનારું લિંગજ-શ્રુતજ્ઞાન તે એકાંત રૂપે પરોક્ષ જ છે. અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યાવ જ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન - આ ત્રણેય જ્ઞાન એકાંતરૂપે પ્રત્યક્ષ જ છે. પરંતુ ઇન્દ્રિયો અને મનથી થનારું 'મતિજ્ઞાન' લોકવ્યવહારમાં 'પ્રત્યક્ષ' ગણાય છે. એટલા માટે તે 'સંવ્યાવહારિક પ્રત્યક્ષ' કહેવાય છે.

પ્રકરણ ૩૯ : નય સૂત્ર

૬૯૦. શ્રુતજ્ઞાનના આશ્રયથી યુક્ત 'વસ્તુના અંશને ગ્રહણ કરનાર' જ્ઞાનીના વિકલ્પને 'નય' કહે છે. એ જ્ઞાનથી જે યુક્ત છે તે જ જ્ઞાની છે.
૬૯૧. નય વિના મનુષ્યને સ્યાદ્વાદનો ખોધ નથી થતો. એટલા માટે જે એકાંતનો અથવા એકાંત આગ્રહનો ત્યાગ કરવા માગે છે એણે નયને જરૂર જાણવો જોઈ એ.
૬૯૨. જેવી રીતે ધર્મ-વિહોણા મનુષ્ય સુખ ઇચ્છે છે અથવા કોઈ પાણી વિના પોતાની તરસ છીપાવવા માગે છે તેવી જ રીતે મૂઢ માણસ નય વિના દ્રવ્યના સ્વરૂપનો નિશ્ચય કરવા માગે છે.
૬૯૩. તીર્થંકરોના વચનોના પ્રકાર બે છે : સામાન્ય અને વિશેષ. બન્ને પ્રકારનાં વચનોના સંગ્રહના મૂળ પ્રતિપાદક 'નય' પણ બે જ છે : ૧. દ્રવ્યાર્થિક નય અને ૨. પર્યાયાર્થિક નય. બાકીના બધા નયો આ બે નયોના જ અવાંતર ભેદો છે. (દ્રવ્યાર્થિક નય વસ્તુના સામાન્ય અંશનો પ્રતિપાદક છે અને પર્યાયાર્થિક નય વસ્તુના વિશેષ અંશનો પ્રતિપાદક છે.)
૬૯૪. દ્રવ્યાર્થિક નયનું વક્તવ્ય (સામાન્યાંશ) પર્યાયાર્થિક નયને માટે નિયમપૂર્વક અવસ્તુ છે, અને પર્યાયાર્થિક નયની વિષયભૂત વસ્તુ (વિશેષાંશ) દ્રવ્યાર્થિક નયને માટે અવસ્તુ છે.

૬૬૫. પર્યાયાર્થિક નયની દષ્ટિ મુજબ પદાર્થો નિયમપૂર્વક ઉત્પન્ન થાય છે અને નષ્ટ થાય છે, અને દ્રવ્યાર્થિક નયની દષ્ટિ મુજબ તમામ પદાર્થો સદૈવ અનુત્પન્ન અને અવિનાશી છે.
૬૬૬. દ્રવ્યાર્થિક નયને હિસાબે બધાં દ્રવ્ય છે અને પર્યાયાર્થિક નયના હિસાબે એ અન્ય-અન્ય છે, કારણ કે જે સમયે જે નયથી વસ્તુ જોવામાં આવે એ સમયે એ વસ્તુરૂપે જ દષ્ટિગોચર થાય છે.
૬૬૭. જે જ્ઞાન પર્યાયને ગૌણ બતાવી લોકમાં દ્રવ્યને જ ગ્રહણ કરે છે એને ‘દ્રવ્યાર્થિક નય’ કહેવામાં આવે છે, તથા, જે દ્રવ્યને ગૌણ કરી પર્યાયને જ ગ્રહણ કરે છે એને ‘પર્યાયાર્થિક નય’ કહેવામાં આવે છે.
૬૬૮. (દ્રવ્યાર્થિક નય અને પર્યાયાર્થિક નયના ભેદરૂપે) મૂળ નય સાત છે ૧. નેગમ નય, ૨. સંગ્રહ નય, ૩. વ્યવહાર નય, ૪. ઋજુસૂત્ર નય, ૫. શબ્દ નય, ૬. સમભિરૂઢ નય, અને ૭. એવંભૂત નય.
૬૬૯. ઉપર જણાવેલા સાત નયમાંથી પ્રથમના ત્રણ નય ‘દ્રવ્યાર્થિક’ છે અને બાકીના ચાર નય ‘પર્યાયાર્થિક’ છે.

સાત નયમાંથી પહેલા ચાર નય ‘અર્થપ્રધાન’ છે અને બાકીના ત્રણ નય ‘શબ્દપ્રધાન’ છે.

૭૦૦. (૧) સામાન્ય જ્ઞાન, વિશેષ જ્ઞાન, અને ઉભય જ્ઞાન રૂપ જે અનેક 'માન' લોકમાં પ્રચલિત છે એમને જે દ્વારા જાણવામાં આવે છે તે 'નૈગમનય' છે. એટલા માટે એને 'નયિક-માન' અર્થાત્ 'વિવિધ રૂપે જાણવું' એવું કહેવામાં આવ્યું છે.
૭૦૧. (ભૂત, વર્તમાન, અને ભવિષ્યના લેદે નૈગમનય ત્રણ પ્રકારનો છે.) જે દ્રવ્ય અથવા કાર્ય ભૂતકાળમાં સમાપ્ત થઈ ગયું છે એનું વર્તમાનકાળમાં આરોપણ કરવું એ ભૂત નૈગમનય' છે. દા. ત. હજારો વર્ષ પૂર્વે થઈ ગયેલા ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામીના નિર્વાણ માટે 'નિર્વાણ અમાવાસ્યાના' દિવસે "આજે વીર પ્રભુનું નિર્વાણ થયું છે" એમ જાણવું તે ભૂત 'નૈગમનય'નું દષ્ટાંત થયું.
૭૦૨. જે કાર્ય હમણાં જ પ્રારંભ્યું હોય એના સંબંધમાં લોકો પૂછે ત્યારે 'પૂરું થયું' એમ કહેવું તે 'વર્તમાન નૈગમનય' છે. ભોજન ખતાવવાનો આરંભ માત્ર જ કર્યો હોય તે વખતે જ કહેવું કે "આજખાત ખતાવ્યો છે" એ 'વર્તમાન નૈગમનય'નું દષ્ટાંત થયું.
૭૦૩. જે કાર્ય ભવિષ્યમાં થવાનું છે એના સંબંધમાં થયું ન હોય છતાં થયું એમ કહેવું એ 'ભાવિ નૈગમન-નય' છે. જેવી રીતે જે હજુ ગયો ન હોય છતાં એના સંબંધમાં કહેવું કે "એ ગયો" એ 'ભાવિ નૈયમનય'નું દષ્ટાંત છે.

૭૦૪. (૨) સંગ્રહ નયના બે પ્રકાર છે : એક શુદ્ધ સંગ્રહ-
નય અને બીજો અશુદ્ધ સંગ્રહનય. ‘શુદ્ધ સંગ્રહ
નય’માં પરસ્પર વિરોધ કર્યા વિના ‘સત્’ રૂપે બધાનું
ગ્રહણ થાય છે. એમાંથી એક જાતિ વિશેષનું ગ્રહણ
કરવાથી એ જ ‘અશુદ્ધ સંગ્રહનય’ થયો.
૭૦૫. (૩) સંગ્રહનય દ્વારા ગૃહીત થયેલ શુદ્ધ અથવા અશુદ્ધ
અર્થનો જે ભેદ કરે છે તે વ્યવહારનય છે.
આપણે બે પ્રકારનો છે: એક અશુદ્ધાર્થ-ભેદક અને
બીજો શુદ્ધાર્થ-ભેદક છે.
૭૦૬. (૪) દ્રવ્યમાં એક સમયવર્તી (વર્તમાન) અઘ્રુવ પર્યાયને
ગ્રહણ કરે છે તેને સૂક્ષ્મ-ઋણુ-સૂત્ર-નય
કહે છે. દા. ત. તમામ શબ્દ ક્ષણિક છે.
૭૦૭. અને જે પોતાની સ્થિતિ સુધી રહેનારા મનુષ્યાદિ
પર્યાયને એટલા સમય સુધી એક મનુષ્યરૂપે ગ્રહણ
કરે છે તે સ્થૂળ-ઋણુ-સૂત્ર-નય કહેવાય છે.
૭૦૮. ‘શપન’ અર્થાત્ આહ્વાન શબ્દ છે, અથવા જે ‘શપતિ’
અર્થાત્ આહ્વાન કરે છે, એ શબ્દ છે, અથવા ‘શપ્યતે’
જે દ્વારા વસ્તુને કહેવામાં આવે છે એ શબ્દ છે. એ
શબ્દનો વાચ્ય જે અર્થ છે (વાચ્યાર્થ) તેને ગ્રહણ કરવાથી
નયને પણ શબ્દ (શબ્દનય) કહેવામાં આવ્યો છે.

૭૦૯. જે એકાર્થવાચી શબ્દોમાં લિંગ આદિ ભેદને કારણે અર્થભેદ સ્વીકારે છે તેને શબ્દનય કહેવામાં આવે છે હાખલા તરીકે ‘પુખ્પ’ શબ્દ પુલ્લિંગમાં નક્ષત્રનો વાચક છે અને ‘પુખ્યા’ શબ્દ (સ્ત્રીલિંગ શબ્દ) સ્ત્રીલિંગમાં તારિકાનો બોધ કરાવે છે.
૭૧૦. અથવા વ્યાકરણથી સિદ્ધ શબ્દમાં અર્થનો જે વ્યવહાર કરવામાં આવે છે તે જ અર્થને શબ્દ દ્વારા ગ્રહણ કરવો એને શબ્દનય કહે છે. દા.ત. ‘દેવ’ શબ્દ દ્વારા એને સારી પેઠે ગ્રહણ કરવામાં આવતો અર્થ દેવ અથવા સુરને જ ગ્રહણ કરવો તે.
૭૧૧. ૬. જે પ્રમાણે પ્રત્યેક પદાર્થ પોતપોતાના વાચક અર્થમાં આડઠ છે એ પ્રમાણે પ્રત્યેક શબ્દ પણ પોતપોતાના અર્થમાં આડઠ છે, અર્થાત્ શબ્દભેદની સાથે સાથે અર્થભેદ પણ થાય જ છે, દા.ત. ઇન્દ્ર, પુરંદર અને શક-ત્રણેય શબ્દો દેવોના રાજાના બોધક છે, છતાં ‘ઇન્દ્ર’ શબ્દથી એના ‘ઐશ્વર્ય’નો બોધ થાય છે અને ‘પુરંદર’ શબ્દથી ‘પોતાના શત્રુઓના પુર એટલે શહીદોના નાશ કરનાર’નો બોધ થાય છે. આ પ્રમાણે શબ્દભેદ અનુસાર અર્થભેદ કરવાવાળા નયને ‘સમસિદ્ધ નય’ કહે છે.) (આ શબ્દને અર્થાડઠ અને અર્થને શબ્દાડઠ કહે છે.

૭૧૨. ૭. 'એવ' અર્થાત્ જેવા શબ્દાર્થ હોય તેવા જ રૂપમાં જે વ્યવહાર થાય છે એ 'ભૂત' અર્થાત્ વિદ્યમાન છે, અને જે શબ્દાર્થથી અન્યથા છે એ અ-ભૂત અર્થાત્ અવિદ્યમાન છે. જે આ પ્રમાણે માને છે એ 'એવ' ભૂત નય' છે. એટલા માટે જ શબ્દનય અને સમભિરૂદ નયની અપેક્ષાએ 'એવ'ભૂત નય' વિશેષરૂપે શબ્દાર્થ-તત્પર-નય છે.

૭૧૩. જીવ પોતાના મન, વચન અને કાયાની ક્રિયા દ્વારા જે જે કામ કરે છે એ પ્રત્યેક કર્મનો યોગક અલગ-અલગ શબ્દ છે અને એનો જ એ વખતે પ્રયોગ કરનાર 'એવ'ભૂત નય' છે. દા.ત. પૂજા કરતી વખતે મનુષ્યને પૂજારી કહેવો અને સુદ્ધ કરતી વખતે એને યોદ્ધો કહેવો તે આ હકીકતનો સાક્ષી છે.

પ્રકરણ ૪૦ : સ્યાદ્વાદ તથા સમભંગી સૂત્ર

૭૧૪. નયનો વિષય હોય કે પ્રમાણનો, પરસ્પર સાપેક્ષ વિષયને જ સાપેક્ષ કહેવામાં આવે છે, અને એથી વિપરિતને નિરપેક્ષ કહેવામાં આવે છે. (અર્થાત્ પ્રમાણનો વિષય સર્વ નયોની અપેક્ષા રાખે છે, અને નયનો વિષય પ્રમાણની તથા અન્ય વિરોધી નયોની અપેક્ષા રાખે છે, ત્યારે જ એ વિષય સાપેક્ષ કહેવાય છે.

૭૧૫. જે હંમેશાં નિયમનો નિષેધ કરે છે અને નિષાતરૂપે સિદ્ધ છે એ શબ્દને 'સ્થાત્' કહેવાય છે. આ, વસ્તુને, સાપેક્ષ સિદ્ધ કરે છે.

૭૧૬. (અનેકાન્તાત્મક વસ્તુની સાપેક્ષતાના પ્રતિપાદનમાં પ્રત્યેક વાક્યની સાથે 'સ્થાત્' પદ લગાડી કથન કરવું એ સ્થાદ્વાદત્તુ લક્ષણ છે.) આ ન્યાયમાં પ્રમાણ, નય અને દુર્નયના ભેદથી યુક્ત સાત ભંગ થાય છે. 'સ્થાત્' સાપેક્ષ ભંગોને 'પ્રમાણ' કહે છે. નયયુક્ત ભંગોને 'નય' કહે છે અને નિરપેક્ષ ભંગોને 'દુર્નય' કહે છે.

૭૧૭. ૧ સ્થાદ્ અસ્તિ, ૨. સ્થાત્ નાસ્તિ, ૩. સ્થાદ્ અસ્તિ નાસ્તિ, ૪. સ્થાદ્ અવક્તવ્ય, ૫. સ્થાદ્ અસ્તિ અવક્તવ્ય, ૬. સ્થાદ્ નાસ્તિ અવક્તવ્ય, ૭. સ્થાદ્ અસ્તિનાસ્તિ અવક્તવ્ય—આને પ્રમાણ સપ્તભંગી જાણવી જોઈએ.

૭૧૮. સ્વ-દ્રવ્ય, સ્વ-ક્ષેત્ર, સ્વ-કાળ અને સ્વ-ભાવની અપેક્ષાએ દ્રવ્ય (૧) અસ્તિ સ્વરૂપ છે. એ જ પર-દ્રવ્ય, પર-ક્ષેત્ર, પર-કાળ, અને પર-ભાવની અપેક્ષાએ (૨) નાસ્તિ સ્વરૂપ છે.

૭૧૯. સ્વ-દ્રવ્યાદિ ચતુષ્ઠય (ઉપર કહેલાં ચાર) અને પરદ્રવ્યાદિ ચતુષ્ઠય - બન્નેની અપેક્ષાએ એક જ વસ્તુ (૩) સ્યાદ્ અસ્તિ અને સ્યાત્ નાસ્તિ સ્વરૂપ થાય છે. બન્ને ધર્મોને એક સાથે કહેવાની અપેક્ષાએ વસ્તુ અવક્તવ્ય છે. આ પ્રમાણે પોતપોતાના નયની સાથે અર્થનાં યોજના કરવાથી (૪) સ્યાદ્ અવક્તવ્ય, (૫) સ્યાદ્ અસ્તિ અવક્તવ્ય, (૬) સ્યાદ્ નાસ્તિ અવક્તવ્ય અને (૭) સ્યાદ્-અસ્તિ-નાસ્તિ અવક્તવ્ય બને છે

૭૨૦. ‘સ્યાત્’ પદ તથા નય-નિરપેક્ષ હોય ત્યારે જ સાતેય ભંગ દુર્નય-ભંગી કહેવાય છે. જેવી રીતે કે વસ્તુ અસ્તિ જ છે, નાસ્તિ જ છે, ઉભયરૂપ જ છે, અવક્તવ્ય જ છે, અસ્તિ અવક્તવ્ય જ છે, નાસ્તિ અવક્તવ્ય જ છે અથવા અસ્તિ નાસ્તિ અવક્તવ્ય જ છે. (કોઈ એક જ અંશ અથવા દષ્ટિકોણ ઉપર જોર દેવું અથવા આગ્રહ રાખવો તથા બીજાની સર્વથા ઉપેક્ષા કરવી તે દુર્નય છે.)

૭૨૧. વસ્તુના એક ધર્મને ગ્રહણ કરવાથી એના પ્રતિપક્ષી બીજા ધર્મનું પણ ગ્રહણ આપોઆપ થઈ જાય છે કારણ કે બન્ને ધર્મો વસ્તુના સ્વભાવ છે. એટલા માટે તમામ વસ્તુના ધર્મોમાં સમભંગીની યોજના કરવી જોઈ એ.

પ્રકરણ ૪૧ : સમન્વય સૂત્ર

૭૨૨. પરોક્ષરૂપે સમગ્ર વસ્તુઓને જે અનૈકાન્ત રૂપે બતાવે છે અને સંશય વગેરેથી રહિત છે તે શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય છે.
૭૨૩. વસ્તુના કોઈ પણ એક ધર્મની વિવક્ષા અથવા અપેક્ષા દ્વારા જે લોકવ્યવહારને સાધે છે એ નય છે. નય શ્રુતજ્ઞાનનો ભેદ છે અને ત્રિંગ દ્વારા ઉત્પન્ન થાય છે.
૭૨૪. અનેક ધર્મોથી યુક્ત વસ્તુના કોઈ પણ એક ધર્મને ગ્રહણ કરવો તે નયનું લક્ષણ છે, કારણ કે એ સમયે એ જ ધર્મનો વિવક્ષા છે, બીજા ધર્મોની નહિ.
૭૨૫. એ નયો (વિરોધી હોય છતાં પણ) સાપેક્ષ હોય તો ‘સુનય’ કહેવાય છે અને નિરપેક્ષ હોય તો દુર્નય કહેવાય છે. સુનય દ્વારા જ નિયમપૂર્વક સમસ્ત વ્યવહાર સિદ્ધ થાય છે.
૭૨૬. (વાસ્તવમાં જે જોઈએ તો લોકમાં) જેટલાં વચન-પંથ છે એટલા નય છે, કારણ કે દરેક વચન વક્તાના કોઈને કોઈ અભિપ્રાય અથવા અર્થને સૂચવે છે, અને એવાં વચનોમાં વસ્તુના કોઈ પણ એક ધર્મની જ મુખ્યતા હોય છે, એટલા માટે જેટલા નય સાવધારણ (હઠગ્રાહી) છે એ બધા પર-સમય છે,

મિથ્યા છે, અને, અવધારણુ-રહિત (સાપેક્ષ-સત્યગ્રાહી) તથા સ્યાત્ શબ્દથી યુક્ત સમુદિત બધા નય સમ્યક્ હોય છે

૭૨૭. નયવિધિના જ્ઞાતાએ પર-સમય-રૂપ (એકાંત અથવા આગ્રહપૂર્ણ) અનિત્યત્વ આદિના પ્રતિપાદક ઋણુસૂત્ર આદિ નય અનુસાર લોકમાં પ્રચલિત મતોનું નિવર્તન અથવા પરિહાર, નિત્યાદિનું કથન કરવાવાળા દ્રવ્યાર્થિક નય પ્રમાણે કરવો જોઈએ, તથા, સ્વ-સમય રૂપ જે સિદ્ધાંતોમાં પણ અજ્ઞાન અથવા દેવાદિ દોષોથી યુક્ત કોઈ વ્યક્તિએ, દોષ બુદ્ધિથી કોઈ નિરપેક્ષ પક્ષ સ્વીકારી લીધો હોય તો એનું પણ નિવર્તન (નિવારણ) કરવું જોઈએ

૭૨૮. બધા નયો પોતપોતાના વક્તવ્યમાં સાચા છે, પરંતુ જો બીજા નયોના વક્તવ્યનું નિરાકરણ કરતા હોય તો તે મિથ્યા છે. અનેકાન્ત દષ્ટિનો અથવા શાસ્ત્રના જ્ઞાતા એ નયોના ‘આ સાચા છે’ અને ‘એ જુઠ્ઠા છે’ એવી રીતે વિભાગ કરતો નથી.

૭૨૯. નિરપેક્ષ-નયો સામુદાયિકતા પ્રાપ્ત કરતા નથી અને સામુદાયરૂપ કરી દેવાથી સમ્યક્ બનતા નથી, કારણ કે પ્રત્યેક નિરપેક્ષ નય મિથ્યા હોવાથી એનો સમુદાય તો મહા-મિથ્યા-રૂપ બની જશે. સમુદાયરૂપ બનવાથી પણ એ એ વસ્તુના બોધક નથી બનતા, કારણ કે પૃથક્-

પૃથક્ અવસ્થામાં પણ એ બોધક નથી, એનું કારણ એ છે કે નિરપેક્ષ હોવાને લીધે દુશ્મનની માફક એ બધા પરસ્પર વિરોધી છે.

૭૩૦. જેવી રીતે વિવિધ અભિપ્રાય ધરાવનારા અનેક સેવક રાજા, સ્વામી કે અધિકારીના વશમાં રહે છે અથવા આપસમાં લઠવા-ઝઘઠવાવાળા વ્યવહારી માણસ કેઈ ઉઠાસીન (તટસ્થ) વ્યક્તિને વશવર્તી બની મિત્રતા પ્રાપ્ત કરી વાળે છે, તેવી રીતે જ બધા પરસ્પર વિરોધી નય સ્યાદ્વાદને શરણે જઈ સમ્યગ્ભાવને પ્રાપ્ત કરે છે, અર્થાત્ સ્યાદ્વાદની છત્રછાયામાં પરસ્પર વિરોધનું કારણ (સાવધારણતા) દૂર થઈ જાય છે અને એ બધા સાપેક્ષતા-પૂર્વક એકત્ર થઈ જાય છે.

૭૩૧. જેવી રીતે હાથીનું પૂંછડું, પગ, સૂંઢ વગેરે જે સ્પર્શ કરીને એ હાથી છે એવું માનનારા જન્માંધ લોકોને અભિપ્રાય મિથ્યા છે. તેવી રીતે અનેક ધર્માત્મક વસ્તુના એક-એક અંશ ગ્રહણ કરી “અમે પૂરી વસ્તુ જાણી લીધી છે” એવી પ્રતિપત્તિ-સ્વીકૃતિ કરનારાઓનું તદ્-વસ્તુ વિષયક જ્ઞાન મિથ્યા ગણાય છે.

૭૩૨. તથા જેવી રીતે હાથીના બધા અવયવોના સમૂહને હાથી જાણનારા ચક્ષુભાન (દષ્ટિસંપન્ન)નું જ્ઞાન સમ્યક્ અને છે, તેવી રીતે સમસ્ત નયોના સમુદાય દ્વારા વસ્તુની સમસ્ત પર્યાયોને અથવા એના ધર્મોને જાણનારનું જ્ઞાન સમ્યક્ કહેવાય છે.

૭૩૩. સંસારમાં એવા ઘણા પદાર્થો છે જેનું વર્ણન થઈ શકતું નથી. આવા પદાર્થોનો અનંતમો ભાગ જ કહેવા યોગ્ય હોય છે. આવા પદ્માપનીય પદાર્થોનો અનંતમો ભાગ જ શાસ્ત્રમાં નિબદ્ધ છે. (આવી સ્થિતિમાં, એ કેવી રીતે કહી શકાય કે અમુક શાસ્ત્રમાં લખેલી વાત અથવા અમુક જ્ઞાનીની વાત નિરપેક્ષ સત્ય છે ?)
૭૩૪. એટલા માટે જે પુરુષ કેવળ પોતાના મતની જ પ્રશંસા કરે છે અને બીજાનાં વચનોની નિંદા કરે છે અને એ રીતે પોતાનું પાંડિત્ય બતાવે છે એ સંસારમાં મજબૂત રીતે જકઢાઈ ગયેલા છે.
૭૩૫. આ સંસારમાં વિવિધ પ્રકારના જીવો છે, વિવિધ પ્રકારનાં કર્મો છે, વિવિધ પ્રકારની લબ્ધિઓ છે, એટલા માટે કોઈ સ્વધર્મી હોય કે પરધર્મી, કોઈની પણ સાથે વાહવિવાહ કરવો યોગ્ય નથી.
૭૩૬. મિથ્યાદર્શનોના સમૂહરૂપ અમૃત-રસ-પ્રદાયી અને અનાયાસ જ મુમુક્ષુઓની સમજમાં આવનારા વંદનીય જિનવચનનું કલ્યાણ હો !

પ્રકરણ ૪૨ : નિક્ષેપ સૂત્ર

૭૩૭. યુક્તિપૂર્વક, ઉપયુક્ત માર્ગમાં પ્રયોજનવશ ૧. નામ, ૨. સ્થાપના, ૩ દ્રવ્ય, અને ૪. ભાવમાં પદાર્થની સ્થાપનાને આગમમાં 'નિક્ષેપ' કહે છે.

૭૩૮. દ્રવ્ય વિવિધ સ્વભાવવાળું છે. એમાંથી જે સ્વભાવ દ્વારા એ દેયેય અથવા જોય (ધ્યાન અથવા જ્ઞાન) નો વિષય બને છે એ સ્વભાવને નિમિત્ત બનાવી એક જ દ્રવ્યના આ ચાર ભેદો પાડવામાં આવ્યા છે.
૭૩૯. અને (એટલા માટે) નિક્ષેપ ચાર પ્રકારનો માનવામાં આવ્યો છે. ૧. નામનિક્ષેપ, ૨. સ્થાપનાનિક્ષેપ, ૩. દ્રવ્યનિક્ષેપ અને ૪. ભાવનિક્ષેપ. (૧) દ્રવ્યની સંજ્ઞાને 'નામ' કહે છે. એના પશુ જે ભેદો પ્રસિદ્ધ છે.
૭૪૦. (૨) જ્યાં એક વસ્તુનો કોઈ બીજી વસ્તુમાં આરોપ કરવામાં આવે છે ત્યાં 'સ્થાપના નિક્ષેપ' કહેવામાં આવે છે. આ બે પ્રકારનો છે : એક 'સાકાર' અને બીજો 'નિરાકાર.' કૃત્રિમ અને અકૃત્રિમ અર્હતની પ્રતિમા 'સાકાર સ્થાપના' છે તથા બીજા કોઈ પદાર્થમાં અર્હતની સ્થાપના કરવી તે નિરાકાર સ્થાપના છે.
- ૭૪૧- (૩) જ્યારે વસ્તુની વર્તમાન અવસ્થાનું ઉલ્લંઘન કરી
૭૪૨. એના ભૂતકાલીન અથવા ભાવી સ્વરૂપ અનુસાર વ્યવહાર કરવામાં આવે છે ત્યારે એને 'દ્રવ્યનિક્ષેપ' કહે છે. આના બે ભેદો છે - એક 'આગમ'

અને બીજો ' નોઆગમ '

અહીં તકથિત શાસ્ત્રનો જાણકાર જે સમયે એ શાસ્ત્રમાં પોતાનો ઉપયોગ નથી લગાવતો એ સમયે એ આગમ દ્રવ્ય-નિક્ષેપ અનુસાર અહીં ત છે.

'નોઆગમ દ્રવ્યનિક્ષેપ' ના ત્રણ ભેદો છે : ૧. જ્ઞાયક શરીર, ૨. ભાવિ, અને ૩. કર્મ. જ્યાં વસ્તુના જ્ઞાતાના શરીરને એ વસ્તુસ્વરૂપ માનવામાં આવે ત્યાં જ્ઞાયક શરીર 'નોઆગમ દ્રવ્યનિક્ષેપ' છે હા ત. રાજનીતિજ્ઞના મૃત શરીરને દેખીને કહેવું કે રાજનીતિ મરી ગઈ. જ્ઞાયક શરીર પણ 'મૃત, સ્વર્તમાન અને સ્થાવિધ્યની અપેક્ષાએ ત્રણ પ્રકારનાં, તથા મૃત-જ્ઞાયક-શરીર ૧. 'અચ્યુત', ૨. 'ત્યકત' અને ૩. 'આવિત' રૂપે પુનઃ ત્રણ પ્રકારનાં હોય છે.

વસ્તુને જે સ્વરૂપ સ્થાવિધ્યમાં પ્રાપ્ત થશે એને વર્તમાનમાં જ એવું માનવું એને 'ભાવિ-નોઆગમ દ્રવ્ય-નિક્ષેપ' કહેવાય છે. હા. ત. યુવરાજને રાજ માનવો, તથા કોઈ વ્યક્તિના કર્મ જેવાં હોય અથવા વસ્તુના વિષયમાં લૌકિક માન્યતા જેવી થઈ ગઈ હોય એ અનુસાર ગ્રહણ કરવું એને 'કર્મ' અથવા 'તદ્વ્યતિરિક્ત નોઆગમ દ્રવ્યનિક્ષેપ' કહેવાય છે. જેવી રીતે જે

વ્યક્તિમાં દર્શનવિશુદ્ધિ, વિનય વગેરે તીર્થંકર નામકર્મનો ખંધ પાડે એવાં લક્ષણ દેખવામાં આવે તેને તીર્થંકર જ કહેવા અથવા પૂર્ણ કળશ, દર્પણ વગેરે પદાર્થોને લોક માન્યતા અનુસાર માંગલિક કહેવા.

- ૭૪૩- (૪) તત્કાળવર્તી પર્યાય અનુસાર જ વસ્તુને સંબોધિત
૭૪૪. કરવી અથવા માનવા એને ‘ભાવનિક્ષેપ’ કહે છે. એના પણ બે પ્રકારો છે. એક ‘આગમ-ભાવ-નિક્ષેપ’ અને બીજો ‘નોઆગમ-ભાવ નિક્ષેપ.’ દા ત અહિંત-શાસ્ત્રનો જ્ઞાયક જે સમયે એના જ્ઞાનમાં પોતાનો ઉપયોગ લગાડી રહ્યો હોય એ સમયે એ અહિંત છે. આ ‘આગમ-ભાવ નિક્ષેપ’ થયો. જે સમયે એમાં અહિંતના તમામ ગુણો પ્રગટ થઈ ગયા હોય એ સમયે એને અહિંત કહેવો તથા એ ગુણોથી યુક્ત થઈ ધ્યાન કરનારને કેવળજ્ઞાની કહેવો એ ‘નોઆગમ ભાવ નિક્ષેપ’ કહેવાય.

પ્રકરણ ૪૩ : સમાપન

૭૪૫. આ પ્રમાણેનો આ હિતોપદેશ અનુત્તરજ્ઞાની, અનુત્તરદર્શી તથા અનુત્તર-જ્ઞાન-દર્શનને ધારણ કરેલા છે જેણે એવા જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન શ્રીમહાવીરે વિશાલા નગરીમાં દીધો હતો.

૭૪૬. સર્વદર્શી જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન શ્રી મહાવીર સામાયિક વગેરેનો ઉપદેશ દીધો હતો પરંતુ જીવે એને સાંભળ્યો નહિ અથવા સાંભળીને એનું સમ્યક્ આચરણ કર્યું નહિ.

૭૪૭. જે આત્માને જાણે છે, 'લોક' ને જાણે છે, આગતિ

૭૪૮. અને અનાગતિને જાણે છે, શાશ્વત-અશાશ્વત, જન્મ-મરણ, ચયન અને ઉપપાદને જાણે છે, આસવ અને સંવરને જાણે છે, દુઃખ અને નિર્જરાને જાણે છે એ જ ક્રિયાવાદનું અર્થાત્ સમ્યક્ આચાર વિચારનું કથન કરી શકે છે.

૭૪૯. જે મને પહેલાં કદી પ્રાપ્ત થયું નહોતું એ અમૃતમય મુક્તાપિત જિનવચન બાજ મને પ્રાપ્ત થયું છે અને તે પ્રમાણે મેં સુગતિનો માર્ગ સ્વીકાર્યો છે, એટલા માટે હવે મને મરણનો કોઈ ભય નથી.

પ્રકરણ ૪૪ : શ્રી વીર પ્રભુ સ્તવન

૭૫૦. જ્ઞાન મારું શરણ છે, દર્શન મારું શરણ છે, ચારિત્ર મારું શરણ છે, તપ તથા સંયમ મારું શરણ છે, અને ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામી મારું શરણ છે.

૭૫૧. એ ભગવાન શ્રી મહાવીર-સ્વામી સર્વદર્શી, કેવળજ્ઞાની, મૂળ અને ઉત્તર ગુણો સહિત વિશુદ્ધ ચારિત્રના પાલન કરનાર, ધૈર્યવાન, અને ગ્રન્થાતીત એટલે અપરિગ્રહી હતા. તેઓ નિર્ભય અને આયુ-કર્મ રહિત હતા.
૭૫૨. એ શ્રી વીરપ્રભુ ભૂતિપદ્મઃ (અનંતજ્ઞાની) અને અનિકેત-ચારી (અનાગારી) હતા તેઓ સંસાર પાર કરનાર હતાં. તેઓ ધીર અને અનંતદર્શી હતા. સૂર્યની માફક અતિશય તેજસ્વી હતા. જેવી રીતે ઝળહળતો અગ્નિ અધિકારને નષ્ટ કરી પ્રકાશ ફેલાવે છે. એવી રીતે એમણે પશુ અજ્ઞાનરૂપી અધિકારને દૂર કરી પદાર્થોના સત્ય સ્વરૂપને પ્રકાશિત કર્યું હતું.
૭૫૩. જેવી રીતે હાથીઓમાં ઐરાવત, પશુઓમાં સિંહ, નદીઓમાં ગંગા, પક્ષીઓમાં ગરુડ શ્રેષ્ઠ છે એ પ્રમાણ નિર્વાણુવાદીઓનાં જ્ઞાતપુત્ર (શ્રી મહાવીર સ્વામી) શ્રેષ્ઠ હતા.
૭૫૪. જેવી રીતે દાનોમાં અભયદાન શ્રેષ્ઠ છે, સત્ય વચનોમાં અનવધ વચન (પરને પીડા ન ઉપજાવે એવું) શ્રેષ્ઠ છે અને તપમાં ઉત્તમ બ્રહ્મચર્ય શ્રેષ્ઠ છે, તેવી રીતે જ્ઞાતપુત્ર શ્રમણ લોકમાં ઉત્તમ હતા.

૭૫૫. જગતના જીવોની યોનિ અર્થાત્ ઉત્પત્તિસ્થાનના
જાણુવાવાળા, જગતના ગુરુ, જગતને આનંદ આપનારા,
જગતના નાથ, જગતના બંધુ, જગતના પિતામહ
સગવાન જયવંતા થાવ !

૭૫૬. દ્વાદશાંગરૂપ શ્રુતજ્ઞાનના ઉત્પત્તિસ્થાનનો
જયજયકાર હો !
તીર્થ'કરોમાં અંતિમ તીર્થ'કરનો જય હો !
લોકોના ગુરુનો વિજય હો !
મહાત્મા મહાવીરનો જય હો !

卐

卐

卐

(શ્રી સમણ' સુત્ત' : જૈન ધર્મ' સાર)
સંપૂર્ણ

卐

卐

卐

પરિશિષ્ટ ૧ : પારિભાષિક શબ્દકોશ

(કૌંસમાંના આંકડા ગાથાઓનો ક્રમાંક સૂચવે છે. ને આંકડા સાથે ‘સૂત્ર’ લખ્યું છે તે આંકડા પ્રકરણનો ક્રમાંક સૂચવે છે.)

અંગ - સમ્યક્ દર્શનના આઠ ગુણ (સૂત્ર ૧૮)

અગાર - વેશ્મ અથવા ઘર (૨૯૮)

અજ્ઞાન - મોહયુક્ત મિથ્યાજ્ઞાન (૨૮૯)

અજ્ઞાની - મિથ્યાદષ્ટિ (૧૯૫)

અજીવ - સુખદુઃખ તથા હિત-અહિતના જ્ઞાનથી (૫૯૩) અને ચેતનાથી રહિત પુદ્ગલ આદિ પાંચ દ્રવ્ય (૬૨૫)

અણુમત - શ્રાવકોના પાંચ વ્રત (સૂત્ર ૩૦૦)

અતિથિ સંવિભાગ-વ્રત - સાધુને ચાર પ્રકારનું જ્ઞાન હેતુ
(૩૩૦-૩૩૧)

અતીન્દ્રિય સુખ - આત્મજાત નિરાકુળ જ્ઞાનંદ અનુભૂતિ
(૬૧૪-૬૧૫)

અહંતાદાન વ્રત - અચૌર્ય વ્રત (૩૧૩)

અધર્મ દ્રવ્ય - જીવ અને પુદ્ગલની સ્થિતિમાં પૃથ્વીની માફક સહાયક, લોકાકાશ-પ્રમાણ એક અમૂર્ત દ્રવ્ય
(૬૨૫, ૬૨૬, ૬૩૪)

અધ્યવસાન - પદાર્થ-નિશ્ચય (૫૪૫)

અધ્યવસાય - કર્મ-બંધનું કારણ, જીવની રાગ-બુદ્ધિ
(૧૫૪-૩૬૨)

અધ્યાત્મ - શુદ્ધાત્મામાં વિશુદ્ધતાનું આધારભૂત અનુષ્ઠાન (૧૩૭)

અનગાર - ગૃહત્યાગી સાધુ (૩૩૬)

અનભિગૃહિત મિથ્યાત્વ - બીજાના ઉપદેશ વગેરેથી નિરપેક્ષ
જન્મજાત તત્ત્વનું અશ્રદ્ધાન (૫૪૬)

અનર્થકંઠ મત - પ્રયોજન વિનાનાં કાર્યોનો ત્યાગ (૩૨૧-૩૨૨)

અનશન - કર્મની નિર્જરા માટે યથાશક્તિ એકબે દિવસ
વગેરેનું આહાર-ત્યાગરૂપ મત (૪૪૨, ૪૪૭)

અનિત્ય અનુપ્રેક્ષા - વૈરાગ્યવૃદ્ધિ માટે જગતની ક્ષણ-ભંગુરતાનો
વારંવાર વિચાર (૫૦૭-૫૦૮)

અનિવૃત્તિકરણ - સાધકની નવમી ભૂમિ, નવમું ગુણસ્થાન, જેમાં
સમાન સમયવર્તી સાધકોનાં બધાં પરિણામ
સમાન થઈ જાય છે અને પ્રતિ-સમય ઉત્તરોત્તર
અનંતગણી વિશુદ્ધતા પ્રાપ્ત થતી જાય છે. (૫૫૮)

અનુપ્રેક્ષા - વૈરાગ્યવૃદ્ધિ માટે ચિંતવન કરવામાં આવતી બાર
ભાવનાઓ (સૂત્ર ૩૦)

અનેકાન્ત - વસ્તુની સ્વતંત્ર સત્તાનું અથવા વસ્તુની અનંત
ધર્માત્મકતાનું નિદર્શક તત્ત્વ; નિયત્વ-અનિત્યત્વ વગેરે
પરસ્પર વિરોધી અનેક ધર્મ-યુગલોથી યુક્ત
વસ્તુના વિભાજ્ય એકરસાત્મક જાતિ-અંતરસ્વરૂપ
(૬૬૬-૬૭૨)

અંતરાત્મા - દેહાદિથી ભિન્ન આત્મસ્વરૂપને સમજનાર
સમ્યગ્ દષ્ટિ (૧૭૯)

અંતરાય-કર્મ - દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ વગેરેમાં બાધક
કર્મ (૬૬)

અન્યત્વ અનુગ્રેક્ષા - પોતાનું સ્વરૂપ દેહ વગેરેથી ભિન્ન છે
તેવી ભાવના (૫૧૮-૨૦)

અપ-ધ્યાન - રાગ-દ્વેષ વશ બીજાઓનું અનિષ્ટ ચિંતન (૩૨૧)

અપર ભાવ - વસ્તુનો શુદ્ધ સ્વભાવ અથવા તત્ત્વ (૫૯૦)

અપરમ ભાવ - અપર-ભાવ-વત્ (૫૯૦)

અપવાદ - ઓછી શક્તિને લીધે વીતરાગ માગીંઓને પણ
આહાર વગેરે ગ્રહણની આજ્ઞા (૪૪)

અપૂર્વકરણ - સાધકની આઠમી ભૂમિ (૮ મું ગુણસ્થાન)
જેમાં પ્રવેશ કર્યા પછી જીવોનાં પરિણામ પ્રતિ-
સમય અપૂર્વ અપૂર્વ થતાં જાય છે. (૫૫૬-૫૫૭)

અપ્રદેશ - જેને બીજે કોઈ પ્રદેશ નથી હોતો એવા એકદેશી
પરમાણુ (૬૫૨)

અપ્રમત્ત - રાગ-દ્વેષ રહિત, આત્મા તરફ સદા જાગૃત
(૧૬૬-૧૬૯)

અપ્રમત્ત સંયત - સાધકની સાતમી ભૂમિ (૭ મું ગુણસ્થાન)
જ્યાં કોઈ પણ પ્રકારનો પ્રમાદ વ્યક્ત નથી
થતો (૫૫૫)

અપ્રમાદ - રાગ દ્વેષ વિનાની આત્મ-જાગૃતિ (સૂત્ર ૧૩)

અભયદાન - મરણ વગેરેના ભયથી અસ્ત જીવોની રક્ષા કરવી
(૩૩૫)

અભિગૃહિત મિથ્યાત્વ - બીજાના ઉપદેશ વગેરેથી અસત્ય ધર્મ
તથા તત્ત્વો તરફ ઉપજેલી શ્રદ્ધા અને
સત્ય તરફ અશ્રદ્ધા (૫૪૯)

અભ્યંતર અન્ય - મિથ્યાદર્શન તથા કષાય વગેરે ૧૪ ભાવ
(૧૪૩)

અભ્યંતર તપ - પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવૃત્ય વગેરે ૭ પ્રકારનું
આંતરિક તપ (૪૫૬)

અભ્યંતર સંલોખના - કષાયોનું પાતળાપણું (૫૭૪)

અમૂઢ દષ્ટિ - તત્ત્વો તરફ અભ્રાંત દષ્ટિ (૨૩૭)

અમૂર્ત - ઇન્દ્રિય જોઈ ન શકે તેવાં જીવ વગેરે પાંચ દ્રવ્ય
(૫૬૫, ૬૨૬)

અયોગી-કેવલી - સાધકની ૧૪ મી ભૂમિકા (છેલ્લું ૧૪ સુ.
ગુણસ્થાન) જેમાં મન, વચન અને કાયાની
બાધી ચોટાએ શાંત થઈ જઈ શૈલેશી સ્થિતિ
પ્રાપ્ત થઈ છે એવા જીવ (૫૬૪)

અરહંત યા અહંન્ત - પ્રથમ પરમેષ્ઠી (૧)

જીવન્મુક્ત સર્વજ્ઞ (૭)

જે ફરીને જેહુ ધારણ કરતો નથી
તે (૧૮૦)

અરૂપી - જુઓ 'અમૂર્ત' (૫૯૨)

અર્થ - જ્ઞાનનો વિષય બની શકે તે દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય (૩૨)

અલોક - 'લોક' ની બહાર કેવળ જસીમ આકાશ (૬૩૬)

અવધિજ્ઞાન - મર્યાદિત દેશ-કાળની અપેક્ષાએ અંતરિત અમુક દ્રવ્યોને તથા એના સૂક્ષ્મ ભાવો સુધીની એક સીમા સુધી પ્રત્યક્ષ કરાવનારું જ્ઞાન (૬૮૧-૬૮૯)

અવમોહ્ય - ઉછોદરી, આહારની માત્રામાં કંમે કંમે કમી કરતાં એક 'ચોખ્ખા' સુધી પહોંચવું તે (૪૪૮)

અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ - સાધકની ચોથી ભૂમિ (ચોથું ગુણસ્થાન) જેમાં સમ્યગ્-દર્શન થઈ ગયું હોય તો પણ ભોગો અથવા હિંસા વગેરે પાપો તરફ વિરતિ ભાવ જાગૃત ન થયો હોય તે (૫૫૨)

અવિરતિ - હિંસા વગેરે પાંચ પાપ કર્મોમાં વિરક્તિનો અભાવ (૬૦૮)

અશરણ-અનુપ્રેક્ષા - વૈરાગ્યવૃદ્ધિ માટે ધન-કુટુંબ વગેરે અશરણ છે તેવું મનન તથા ધર્મનું શરણ સ્વીકારવાની ભાવના (૫૦૬-૫૧૦)

અશુચિ - અનુપ્રેક્ષા - વૈરાગ્યવૃદ્ધિ માટે શરીર મળ-મૂત્રથી ભરેલું અસ્વચ્છ છે તેવું સતત મનન (૫૨૧)

અશુભ ભાવ - તીવ્ર કષાય (૫૯૮)

અશુભ લેશ્યા - કૃષ્ણ, નીલ, કાપેત નામની તીવ્ર
કષાય-યુક્ત ત્રણ વૃત્તિઓ (૫૩૪)

અષ્ટ - ૧. આઠ કર્મ, ૨. સિદ્ધોના આઠ ગુણ, ૩. આઠ પ્રવચન-
માતા, ૪. આઠ મહ, ૫. આઠ સિદ્ધિ (આ બધાં
આઠ આઠ છે)

અસંખ્ય પ્રદેશ - આકાશ અનંત છે જેનો મધ્ય લોક-ભાગ
કેવળ અસંખ્યાત-પ્રદેશપ્રમાણ છે. ધર્મ
તથા અધર્મ દ્રવ્ય પણ આટલાં જ પરિમાણ
વાળાં છે. જીવદ્રવ્ય પણ પરમાર્થતઃ આટલો
જ મોટો છે, પરંતુ દેહમાં સંકુચિત હોવાને
લીધે આ પરિમાણ અન્યક્ત છે. એની
કેવળ-સમુદ્ધાત અવસ્થા જ એવી છે કે એક
ક્ષણને માટે એ ફેલાઈ ને લોક પ્રમાણ જેટલી
બની જાય છે. (૬૪૬)

અસ્તિકાય - જીવ વગેરે છ દ્રવ્યો અસ્તિત્વ-યુક્ત છે પરંતુ પ્રદેશ
પ્રચયયુક્ત હોવાથી કાય-વાન કેવળ પાંચ છે.
પરમાણુવત્ સમય માત્ર એકપ્રદેશી હોવાને લીધે
કાળદ્રવ્ય કાય-વાન નથી. (૬૨૬-૬૩૧)

અસ્તેય - આપ્યા વિના કોઈ વસ્તુ ગ્રહણ ન કરવાનો ભાવ
અથવા વ્રત (૩૧૩, ૩૭૦-૩૭૧)

અહંકાર - શરીરમાં 'હું'પણુનો ભાવ (૩૪૬)

અહિંસા - પ્રાણીવધ ન કરવો એ વ્યવહાર-અહિંસા છે (૧૪૮) અને રાગ-દ્વેષ ન હોવો તે ભાવ-અહિંસા (૧૫૧) અથવા યતનાચારમાં અપ્રમાદ એ નિશ્ચય-અહિંસા છે. (૧૫૭)

આકાશ - અર્ધાં દ્રવ્યોને અવકાશ આપવાવાળું સર્વગત અમૂર્ત દ્રવ્ય જે લોક અને અલોક એ બે ભાગોમાં વિભક્ત છે. (૬૨૫-૬૨૯, ૬૩૫)

આકિંચન્ય - નિઃસંગતા અથવા અકિંચન વૃત્તિ અથવા નિતાંત અપરિગ્રહવૃત્તિ. દસ પ્રકારના ઉત્તમ ધર્મોમાં નવમો ઉત્તમ આકિંચન્ય ધર્મ (૧૦૫-૧૧૦)

આગમ - પૂર્વાપર વિરોધ રહિત જૈન ગ્રંથ, વીતરાગવાણી (૨૦)

આગમ-નિક્ષેપ - વિચારણીય પદાર્થ-વિષયક જ્ઞાનો જ્ઞાતા પુરુષ પણ એ નામે જ કોઈ વખત જાણવામાં આવે છે. ઠા. ત., મશીનરીનો જાણકાર મિકેનિક (૭૪૧-૭૪૪)

આચાર્ય - સ્વ-મત તથા પર-મતના જ્ઞાતા સંઘનાયક સાધુ (૯-૧૭૬)

આત્મા - વ્યક્તિનું નિજત્વ અથવા એનું જ્ઞાન-દર્શન-પ્રધાન ચેતન તથા અમૂર્ત અંતસ્તત્ત્વ (૧૮૫) (સૂત્ર ૧૫)

આદાન-નિક્ષેપણ-સમિતિ- વસ્તુઓને લેવા-મૂકવામાં વિવેક, યતનાચાર (૪૧૦)

આધાકર્મ - ઘંટી-ચૂલો વગેરેના અધિક આરંભ દ્વારા કરવામાં આવતું હિંસાયુક્ત લોભન (૪૦૬)

આભિનિષેધિક જ્ઞાન - ઇન્દ્રિય-અભિમુખ વિષયોનું ગ્રહણ-મતિજ્ઞાનનું ખીજું નામ (૬૭૭)

આયુ-કર્મ - આત્મા શરીરમાં રોકો રાખવાવાળું કર્મ (૬૬)

આરંભ - પ્રાણીઓને દુઃખ પહોંચાડે એવી હિંસક પ્રવૃત્તિ (૪૧૨, ૪૧૪)

આર્જવ - નિષ્કપટતા તથા સરળતા (૬૧)

આર્ત-ધ્યાન - ઇષ્ટ વિયોગ, અનિષ્ટ સંયોગ તથા વેદના વગેરેના કારણે ઉત્પન્ન થનારું દુઃખ અથવા ખેદયુક્ત મનની સ્થિતિ (૩૨૮)

આલોચના - સરળ ભાવપૂર્વક પોતાના હોષોનું આત્મનિંદા કરતાં કરેલું પ્રગટીકરણ (૪૬૧-૪૬૫)

આવશ્યક - સાધુ દ્વારા નિત્યકરણીય પ્રતિક્રમણ વગેરે છ કર્તવ્ય (૬૧૮, ૬૨૦, ૬૨૪)

આસન - ધ્યાન તથા તપ વગેરે માટે સાધુએ પાળવાની કે કરવાની ખેસવા, ઊભા રહેવાની વિધિ, પદ્યંકાસન (૪૮૬), વીરાસન (૪૫૨) વગેરે લેકને લઈ મણા પ્રકારના.

આસવ - મન, વચન અને કાયાની પ્રવૃત્તિ દ્વારા શુભ-અશુભ
કર્મોનું આવવું (૬૦૧-૬૦૪)

આસવ } વૈરાગ્ય વધારવા મોહજન્ય ભાવોની તથા મન, વચન
અનુપ્રેક્ષા } અને કાયાની પ્રવૃત્તિઓ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે તેવું
ચિંતન (૫૨૨)

આસવ-દાર - કર્મ આગમનનું મૂળ કારણ - મિથ્યાત્વ, અવિરતિ
કષાય અને યોગ (૬૦૫)

ઇન્દ્રિય - જ્ઞાનના પાંચ કરણ-સ્પર્શન, રસના, ઘ્રાણ, નેત્ર, અને
શ્રોત્ર (૪૭) ચામડી, જીભ, નાક, આંખ અને કાન.

ઇહલોક - મનુષ્યલોક કે તીર્થલોક (૧૨૭)

ધર્મા-સમિતિ - ગમન-આગમન વિષયક ચતનાચાર (૩૯૬)

ઉચ્ચાર-સમિતિ - જુઓ પ્રતિષ્ઠાપના સમિતિ

ઉત્તમાર્થ-કાળ - સંલેખના-યુક્ત મરણ-કાળ (૫૭૮)

ઉત્પાદ - દ્રવ્યની નિત્ય નવીન પર્યાયોની ઉત્પત્તિ (૬૬૬-૬૬૭)

ઉત્પાદન-દોષ - ગૃહસ્થોને યોગ્યની ઇચ્છા પ્રમાણે વિદ્યા, સિદ્ધિ
અથવા ચિકિત્સા વગેરેના ઉપાય બતાવવાથી
પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવી સદોષ ભિક્ષા (૪૦૫)

ઉત્સર્ગ - જ્ઞાનાદિ કાર્યની સફળતાનો સર્વથા નિર્દોષ અતિ
કર્કશ માર્ગ જેમાં સાધુ કોઈપણ પ્રકારનો પરિશ્રમ
અહણ નથી કરતા (૪૪)

ઉદ્ગમ-દોષ - પોતાના નિમિત્તે તૈયાર કરવામાં આવેલા ભોજન અથવા લિક્ષાનું ગ્રહણ કરવું-સદોષ. (૪૦૫)

ઉદુંભર - ભિમર, વડ, પીપળો, ગૂલર, પાકર - આ પાંચ અગ્રાહ્ય ફળ જેમાં નાના નાના છવો વપારે પ્રમાણમાં હોય છે. (૩૦૨)

ઉપગૂહન - સમ્યક્-દર્શનનું એક અંગ, - પોતાના ગુણો અને ખીજના દોષો પ્રગટ ન કરવા (૨૩૬)

ઉપધિ - શક્તિની ઓછપને કારણે આહારાદિ કંઈક નિર્દોષ તથા શાસ્ત્રસંમત પદાર્થો નિર્ગ્રંથ સાધુ ગ્રહણ કરે તે. (૩૭૭-૩૭૮)

ઉપલોગ - ફરી ફરીને લોગવવા લાયક વસ્ત્ર, અલંકાર, સ્ત્રી વગેરે પદાર્થો અથવા વિષય (૩૨૩)

ઉપયોગ - આત્માનું ચૈતન્ય અનુવિધાયી જ્ઞાન-દર્શન યુક્ત પરિણામ (૬૪૬)

ઉપબૃંહણ - ધાર્મિક ભાવનાથી આત્મિક શક્તિઓની અભિવૃદ્ધિ (૨૩૮)

ઉપશમ - ક્ષમા-ભાવ (૧૩૬)

ઉપશમક - કષાયોનું ઉપશમન કરનારો સાધક (૫૫૫)

ઉપશમન - ધ્યાન, ચિંતન વગેરે દ્વારા કષાયોને પ્રશાંત કરવા (૫૫૭)

ઉપશાન્ત-કષાય- સાધકની અગિયારમી ભૂમિ (૧૧મું ગુણસ્થાન)
 જેમાં કષાયોનું પૂર્ણ ઉપશમન થઈ જવાને લીધે
 એ થોડાક સમય માટે ખૂબ શાંત બની જાય છે.
 (૫૬૦)

ઉપશાન્ત-મોહ - ઉપશાન્ત કષાય ગુણસ્થાનનું બીજું નામ.
 ઉપાધ્યાય - પાંચ પરમેષ્ઠીમાં ચોથા પરમેષ્ઠી (૧),
 આગમ-જ્ઞાતા સાધુ (૧૦)

ઉણ્ણાદરી - જુઓ અવમોહર્ય.

ઋગુસૂત્ર-નય - ભૂત અને ભવિષ્યથી નિરપેક્ષ કેવળ વર્તમાન
 પર્યાયને પૂર્ણ દ્રવ્ય તરીકે સ્વીકારનારી
 ક્ષણ-અંગવાદી દષ્ટિ (૭૦૬-૭૦૭)

ઋષિ - શિદ્ધિ સિદ્ધિ સંપન્ન સાધુ (૩૩૬)

એકત્વ-અનુપ્રેક્ષા - વૈરાગ્યમાં પ્રગતિ કરવા માટે પોતાના કર્મોનાં
 ફળને ભોગવવામાં બધા જીવો અસહાય છે
 તેવું ચિંતવન (૫૧૫)

એકેન્દ્રિય - કેવળ સ્પર્શ - ઇન્દ્રિય ધારી - પૃથ્વી, જળ, વાયુ,
 અગ્નિ અને વનસ્પતિ વગેરે જીવ (૬૫૦)

એવંભૂત-નય - જે શબ્દનો ક્રિયાવાળો વ્યુત્પત્તિ-લક્ષ્ય અર્થ થાય
 છે તે દ્વારા એ ક્રિયારૂપ પરિણત પદાર્થને જ

સમજવો. જેવી રીતે ગમનાથંક 'ગો' શબ્દ દ્વારા
ચાલતી ઝાયને જ સમજવી, નહીં કે બેઠેલી.
(૭૧૨-૭૧૩)

એવજ્ઞા-સમિતિ - બિક્ષા-ચર્યાને લગતો વિવેક, યતનાચાર
(૪૦૪-૪૦૬)

કરણ - પ્રવૃત્તિના સાધનરૂપ, વચન અને કાયા (૬૦૧)
અથવા ઇન્દ્રિયો.

કર્મ - મન, વચન અને કાયાની શુભ અથવા અશુભ પ્રવૃત્તિ
અથવા વ્યાપાર (૬૦૧). એ નિમિત્તે બંધને પામનાર
કર્મ-જાતીય સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ-સ્કંધરૂપ દ્રવ્યકર્મ, જે
જ્ઞાનાવરણીય વગેરે આઠ પ્રકારે છે. કર્મના રૂળ ઉદયને
અનુસાર થનારા રાગાદિ પરિણામ ભાવકર્મ છે. (સૂત્ર ૬)

કષાય - કેધ, માન, માયા અને લોભરૂપી આત્મઘાતક વિકાર
(૧૩૫-૧૩૬)

કાપોત-લેશ્યા - ત્રણ અશુભ લેશ્યાઓમાંથી ત્રીજી અથવા જઘન્ય
(૫૩૪-૫૪૧)

કામ-ભોગ - ઇન્દ્રિયો દ્વારા ભોગ્ય વિષય (૪૯)

કાય - અનેક પ્રદેશોના પ્રચય અથવા સમૂહ જેથી યુક્ત થયેલું દ્રવ્ય
કાયવાન બને છે (૬૫૯). જીવના પૃથ્વી વગેરે પાંચ સ્થાવર-
કાય તથા એક ત્રસ-કાય - એ પ્રમાણે છ જાતિના શરીરને
છ કાય કહે છે (૬૫૦)

કાય-કલેશ - ગરમીની ઋતુમાં પવંતના શિખર ઉપર ઉત્કટ આસન
લગાવીને આતાપન યોગ ધારણ કરવો અને આ પ્રકારે
શરદઋતુમાં શીત-યોગ અને વર્ષાઋતુમાં
વર્ષા-યોગ ધારણ કરવો; એક તપ (૪૫૨)

કાય-શુષ્કિ - કાયાની પ્રવૃત્તિનું ગોપન, સંકેચન (૪૧૪)

કાયોત્સર્ગ - (કાયા+ઉત્સર્ગ) અમુક સમય સુધી શરીરને લાકડા
જેવું ગણીને ધીરજપૂર્વક ઉપસર્ગ સહન કરવાના
રૂપમાં કરવામાં આવતું આશ્વ્યંતર તપ
(૪૩૪-૪૩૫, ૪૮૦)

કાળ - એક સમય પ્રમાણ, એક પ્રદેશી અમૂર્ત તથા નિષ્ક્રિય
દ્રવ્ય જે તમામ દ્રવ્યોના પરિણમનના સામાન્ય હેતુ છે.
(૬૨૫, ૬૨૬, ૬૩૭-૬૩૯)

કુલ - જીવોની ૧૯૯ $\frac{1}{2}$ લાખ કરોડ જાતિઓ (૩૬૭)

કૂટ-શબ્દમણી - નારકીનું અતિ પીડાદાયક કાંટાવાળું ઝાડ (૧૨૨)

કૃષ્ણ-લેશ્યા - ત્રણ અશુભ લેશ્યાઓમાંથી પ્રથમ અથવા તીવ્રતમ
લેશ્યા (૫૩૪, ૫૩૯)

કેવળ-જ્ઞાન - ઇન્દ્રિય વગેરેથી નિરપેક્ષ તથા સર્વશ્રાહી
આત્મ-જ્ઞાન (૬૮૪, ૬૮૬)

કેવળ-દર્શન - કેવળજ્ઞાન-વત્ સર્વશ્રાહી દર્શન (૬૨૦)

કેવળ-લઘ્વિધ - કેવળજ્ઞાનની મારફત અહીં તો તથા સિદ્ધાંતો નવ
લઘ્વિધો - અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત
સમ્યક્ત્વ, અનંત ચારિત્ર અથવા સુખ, તથા અનંત
દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ તથા વીર્ય (૫૬૨)

કેવળ-વીર્ય - કેવળજ્ઞાનવત્ જાણવા-જોવાની અનંત શક્તિ
(૬૨૦)

કેવળ-સુખ - (અવ્યાખ્યાય સુખ) : કેવળજ્ઞાનવત્ ઇન્દ્રિય વગેરેથી
નિરપેક્ષ અનંત-સુખ અથવા નિરાકુળ આનંદ.
(૬૨૦)

કેવળી - કેવળજ્ઞાન, કેવળ દર્શન વગેરે શક્તિઓથી સંપન્ન
અહીં તો પરમેષ્ઠી (૫૬૨-૫૬૩).

ક્ષપક - કષાયોનો ક્ષય કરનાર સાધક (૫૫૫)

ક્ષપણ - ધ્યાન વગેરે દ્વારા કષાયોનો સમૂળો નાશ કરવો જેથી
એ ફરીથી ઉત્પન્ન ન થવા પામે (૫૫૭)

ક્ષમા - હસ ઉત્તમ ધર્મોમાંથી પ્રથમ ઉત્તમ ધર્મ (૮૫, ૧૩૫)

ક્ષીણ-કષાય - સાધકની ખારમી ભૂમિ (૧૨ મું ગુણસ્થાન)
જેમાં કષાયોનો સમૂળો નાશ થઈ જાય છે. (૫૬૧)

ક્ષીણ-મોહ - ક્ષીણ-કષાય ગુણસ્થાનકનું ઝીણું નામ.

ખેચર - વિદ્યાના ખળ વડે આકાશમાં વિચરણ કરવામાં સમર્થ
એવા મનુષ્યોની એક જાતિ-વિશેષ, વિદ્યાધર (૨૦૪)

- ખર-કર્મ - કોણસા બનાવવા, પશુઓ પાસે ભાર વહન કરાવવો,
વગેરે વગેરે એવા વ્યાપાર જે પ્રાણીઓને પીઠા
પહોંચાડ્યા વિના થઈ શકતા જ નથી. (૩૨૫)
- ગચ્છ - ત્રણથી અધિક પુરુષો અથવા સાધુઓનો સમૂહ (૨૬)
- ગણુ - ત્રણ પુરુષો અથવા સાધુઓનો સમૂહ, અથવા,
સ્થવિર સાધુઓની પરપરા (૨૬)
- ગણુધર - તીર્થંકરના સાધુ સમુદાયના નાયક જે અર્હંત-ઉપદિષ્ટ
જ્ઞાનને શબ્દબદ્ધ કરે છે. (૧૯)
- ગતિ - એક ભવથી બીજે ભવ જવું તે. આવી ગતિ ચાર છે-
૧. નારક, ૨. તિર્યંચ, ૩. મનુષ્ય અને ૪. દેવ (૫૨)
- ગર્હણુ - રાગાદિનો ત્યાગ કરી કરેલા દોષોને ગુરુની સમક્ષ
પ્રગટ કરવા (૪૩૦)
- ગુણુ - દ્રવ્યના સંપૂર્ણ પ્રદેશોમાં તથા તેની સમસ્ત પર્યાયોમાં
વ્યાપી રહેલો ધર્મ, દા.ત. મનુષ્યમાં જ્ઞાન અને
કેરીમાં રસ (૬૬૧)
- ગુણુ-વ્રત - શ્રાવકના પાંચ અણુવ્રતોમાં વૃદ્ધિ કરનારાં દિગ્વ્રત,
દેશાવકાંસિક વ્રત તથા અનર્થ-હંઠ નામનાં ત્રણ વ્રત
(૩૧૮)
- ગુણુ-સ્થાન - કર્મોના ઉદ્ભવને કારણે ઉત્પન્ન થતી સાધકની
ઉત્તરોત્તર ઉન્નત ૧૪ ભૂમિકાઓ (૫૪૬-૫૪૮)
(વિશેષ જુઓ સૂત્ર ૩૨)

ગુપ્તિ - સમિતિઓમાં સહાયક માનસિક, વાચનિક તથા કાયિક પ્રવૃત્તિઓનું ગોપન (૩૮૪, ૩૮૬)
(વિશેષ જુઓ સૂત્ર ૨૬ ઇ)

ગુરુ - સમ્યક્ત્વ વગેરે ગુણો દ્વારા મહાન બન્યા હોવાને કારણે અહિંત, સિદ્ધ વગેરે પંચ પરમેષ્ઠી (૬)

ગૃહિત-મિથ્યાત્વ - જુઓ અભિગૃહિત-મિથ્યાત્વ.

ગોત્ર-કર્મ - જે કર્મના કારણે જીવ ઉચ્ચ તથા નીચ કુળમાં જન્મ લે છે. (૬૬)

ગૌરવ - વચન, કલા, ઋદ્ધિ તથા સમૃદ્ધિને લઈને વ્યક્તિમાં ઉત્પન્ન થનારું અભિમાન (૩૪૮)

જ્ઞાનાવરણ-કર્મ - જીવના જ્ઞાન ગુણને ઢાંકનારું અથવા મંદ કરનારું કર્મ (૬૬)

અન્ય - ૧૦ બાહ્ય તથા ૧૪ અભ્યંતર એમ ૨૪ પ્રકારના પરિગ્રહ (૧૪૩)

ઘાતી-કર્મ - જીવના જ્ઞાન વગેરે અનુભવી ગુણોનો ઘાત કરનાર ચાર કર્મ-જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય, અને અંતરાય (૭)

ચતુ - ચાર અર્થનય, ચાર કષાય, ચાર ગતિ, ચાર નિક્ષેપ, ચાર પર્યાયાર્થિક નય, ૪ શિક્ષાવ્રત, વગેરે ચાર ચાર હોય છે.

ચતુરિન્દ્રિય - સ્પર્શ, રસના, શ્રાવણ તથા નેત્ર - આ ચાર ઇન્દ્રિયોવાળા જમર વગેરે જીવ (૬૫૦)

ચતુર્દશ - ચૌદ આક્યંતર પરિગ્રહ, ૧૪ ગુણસ્થાન, ૧૪ જીવ-
સ્થાન, ૧૪ માર્ગાણુસ્થાન, આ બધા ૧૪-૧૪ હોય છે.

ચારિત્ર - મન, વચન અને કાયાની પ્રવૃત્તિમાં નિમિત્ત રૂપ
ગુણ-વિશેષ (૩૬)

ચેતના - જીવમાં જ્ઞાન-દર્શનનો તથા કર્તૃત્વ-લોકૃત્વની નિમિત્તભૂત
મૂળ શક્તિ (૧૮૫)

ચ્યાવિત-શરીર - આત્મહત્યા દ્વારા છૂટનારું શરીર (૭૪૨)

ચ્યુત-શરીર - આયુષ્ય પૂરું થતાં સ્વયં છૂટનારું શરીર (૭૪૨)

છન્નસ્થ - અદ્યક્ષ (૪૯૭)

જિન - ઇન્દ્રિય - જયી તથા કષાય - જયી વીતરાગી
અહિંસા ભગવાન (૧૩)

જીવ - ચાર શારીરિક પ્રાણુથી અથવા ચૈતન્ય પ્રાણુથી જીવવાને
કારણે આત્મ-તત્ત્વ જ જીવ છે. (૬૪૫) આ ઉપયોગ
લક્ષણવાળું (૫૯૨, ૬૪૬) ક્રિયાવાન અમૂર્ત દ્રવ્ય છે
તથા ગણનામાં અનંત છે. (૬૨૫-૬૨૮), જ્ઞાનને લઈને
સર્વગત હોવા છતાં (૬૪૮) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ લોકાકાશ-
પ્રમાણ છે જે પોતાની સંકોચ-વિસ્તારની શક્તિને
કારણે દેહ પ્રમાણ હોય છે. (૬૪૬-૬૪૭)

જીવ-સ્થાન - જીવોના ત્રસ, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, બાહર વગેરે
ચૌદ ભેદ (૧૮૨, ૩૬૭)

જુગુપ્સા - પોતાના દોષોને અને ખીજના ગુણોને છુપાવવા
અથવા ખીજ પ્રત્યે ઝ્ઞાનિનો ભાવ (૨૩૬)

તત્ત્વ - દ્રવ્યનો અન્ય-નિરપેક્ષ નિજ-સ્વભાવ અથવા સર્વસ્વ(૫૬૦)

તપ - વિષય-કષાયોના નિગ્રહ, અથવા, ઇચ્છાઓના નિરોધ
માટે બાહ્ય તથા આભ્યંતર રીતે કરવામાં આવતી
ક્રિયાઓ. (૧૦૨, ૪૩૯)

તીર્થ - સંસાર સાગરને પાર કરવા માટે તીર્થ'કર પ્રરૂપિત
રત્ન-ત્રય ધર્મ તથા તદ્દુક્ત જીવ. (૫૧૪)

તેજો-લેશ્યા - ત્રણ શુભ લેશ્યાઓમાંથી જન્મ્ય અથવા શુભ લેશ્યા.
(૫૩૪, ૫૪૨)

ત્યક્ત-શરીર - સંલેખન વિધિથી છોડેલું શરીર (૭૪૨)

ત્રસ - રક્ષા માટે અથવા આહાર વગેરેની શોધમાં સ્વયં
આત્મવા-કરવામાં શક્તિશાળી બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ
ઇન્દ્રિયોવાળા બધા જીવો 'ત્રસ' કહેવાય છે.

ત્રિ - ત્રણ શુભ્રત, ત્રણ ગુણિ, ત્રણ ગારવ, ત્રણ દંડ, ત્રણ
દ્રવ્યાર્થિક-નય, તથા નિર્વેદ, નૈગમનય, બળ, ભુવન, મૂઢતા,
યોગ, લોક, વેદ, શબ્દ-નય, શબ્દ, સામાયિક, વગેરે બધા
ત્રણ ત્રણ છે.

ત્રિઇન્દ્રિય - સ્પર્શન, રસના તથા ધ્રાણ્ય-આ ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા
કીડી વગેરે જીવો (૬૫૦)

દણ્ડ - મન દંડ, વચન દંડ, કાય દંડ (૧૦૧)

- ઠમન - જ્ઞાન, ધ્યાન અને તપ દ્વારા ઇન્દ્રિય-વિષયો તથા કષાયોનો નિરોધ (૧૨૭, ૧૩૧)
- દર્શન - જ્ઞાનના વિષયભૂત પદાર્થના નિરાકાર તથા નિર્વિકલ્પ પ્રતિભાસ કરનારી ચેતનાશક્તિ (૩૬)
- દર્શનાવરણ-કર્મ - જીવના દર્શન ગુણને ઢાંકવાવાળું અથવા મંદ કરનારું કર્મ (૬૬)
- દસ - બાહ્ય પરિચ્છેદ, તથા ઉત્તમ ધર્મ દસ દસ છે.
- દાનંત - ઇન્દ્રિયો તથા કષાયોનું ઠમન કરનાર (૧૨૭)
- દિગ્ગત - પરિચ્છેદ પરિમાણ વ્રતની રક્ષા માટે વ્યાપાર ક્ષેત્રને સીમિત રાખવામાં સહાયક ગુણવ્રત (૩૧૬)
- દુર્ગતિ - નરક અને તિર્યંચ ગતિ (૫૮૭)
- દુર્નય - વિરોધી ધર્મની અપેક્ષાને ગ્રહણ ન કરનારી દૃઢતા યોતાનો જ પક્ષ પકડનારી દૃષ્ટિ (૭૨૫)
- દેશવ્રત યા દેશાવકાશિકવ્રત - દેશદેશાન્તરમાં ગમનાગમન થા વ્યાપાર સંબંધી મર્યાદારૂપ વ્રત અથવા જે દેશમાં જવાથી વ્રતભંગ થવાનો ભય છે ત્યાં જવાનો ત્યાગ (૩૨૦)
- દ્રવ્ય - ગુણો અને પર્યાયોનો આશ્રયભૂત પદાર્થ (૬૬૧) જે જીવ, પુદ્ગલ વગેરે ભેદે છ દ્રવ્ય છે. (૬૨૪)
- દ્રવ્ય-કર્મ - જીવના રાગાદિ ભાવોનું નિમિત્ત મેળવી એની સાથે બંધાવાવાળા સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ સ્કંધ (૬૨, ૬૫૪-૬૫૫)

દ્રવ્ય-નિક્ષેપ - આગામી પરિણામની યોગ્યતા રાખનાર કોઈ
પદાર્થને વતંમાનમાં જ એ પ્રમાણે કહી દેવો
દા.ત. રાજપુતને રાજા કહેવો (૭૪૧, ૭૪૨)

દ્રવ્ય-પ્રતિક્રમણ - પ્રતિક્રમણ પાઠનું ઉચ્ચારણ માગ (૪૨૨, ૪૩૨)

દ્રવ્ય-લિંગ - સાધુનો બાહ્ય વેશ અથવા ચિહ્ન (૩૬૦, ૩૬૨)

દ્રવ્ય-હિંસા - પ્રાણી વધ (૩૮૯-૩૯૦)

દ્રવ્યાર્થિક-નય - પર્યાયોને ગણનામાં લીધા વિના દ્રવ્યને હંમેશા
અનુત્પન્ન તથા અવિનષ્ટ દેખનારી દૃષ્ટિ
(૬૬૪-૬૬૭)

દ્વન્દ્વ - ઇષ્ટ અનિષ્ટ. સુખ દુખ, જન્મ-મરણ, સંયોગ-વિયોગ
વગેરે પરસ્પર વિરોધી યુગલ ભાવ (૧૦૫)

દ્વાદશ - તપ બાર છે. શ્રાવકના વ્રત ૧૨ છે.

દ્વિપદ - સ્ત્રી કુટુંબ વગેરે (૧૪૪)

દ્વિ-ઇન્દ્રીય-જીવ - સ્પર્શન અને રસના-આવા બે ઇન્દ્રિયોવાળા
જીવો વગેરે જીવ (૬૫૦)

દ્વેષ - અનિષ્ટ અગર અનુચિતર પદાર્થો તરફ અપ્રીતિનો ભાવ
(સૂત્ર ૮)

ધર્મ - જીવનો નિજ સ્વભાવ, અથવા, સમ્યક્-દર્શન વગેરે,
અહિંસા વગેરે, ક્ષમા વગેરે, અથવા, સમતા વગેરે
ભાવ (૮૩, ૨૭૪, સૂત્ર ૧૫)

ધર્મ અનુપ્રેક્ષા - વૈરાગ્ય વધારવા જન્મ, જરા, મરણરૂપ આ
દુષ્ક્રમય સંસારમાં ધર્મ જ રક્ષણ રૂપ છે
એવું ચિંતવન (૫૨૫)

ધર્મ-દ્રવ્ય - જીવ તથા પુદ્ગલોની ગતિમાં સહાયક હેતુ.
લોકાકાશ પ્રમાણ નિષ્ક્રિય અમૂર્ત દ્રવ્ય
(૬૨૫, ૬૩૩)

ધર્મ-ધ્યાન - આત્માના અથવા અર્હન્ત સિદ્ધ વગેરેના સ્વરૂપનું
એકાગ્ર ચિંતવન તથા મંત્ર, જાપ, વગેરે (૫૦૫)

ધ્યાન - આત્મ-ચિંતવન વગેરેમાં ચિત્તની એકાગ્રતા
(૪૮૫, સૂત્ર ૨૯)

ધૌવ્ય - દ્રવ્યનો નિત્ય અવસ્થિત સામાન્ય ભાવ, જેવી રીતે
બાળપણ, યુવાવસ્થા વગેરે અવસ્થાઓમાં મનુષ્યત્વ
કાયમી છે. (૬૬૨-૬૬૭)

નય - વક્તા જ્ઞાનીનો હૃદયગત અભિપ્રાય (૩૩) સંકળ-અર્થ-
ગ્રાહી પ્રમાણ સ્વરૂપ શ્રુતજ્ઞાનનો વિકલાર્થ-ગ્રાહી એક
વિકલ્પ અથવા વસ્તુના કોઈ પણ એક અંશનું ગ્રાહક
જ્ઞાન (૬૬૦)

નવ - કેવળલબ્ધિ નવ છે. તત્ત્વાર્થ નવ છે.

નામ-કર્મ - જીવ માટે ચારેય ગતિઓમાં વિવિધ પ્રકારના
શરીરોની રચના માટે જવાબદાર કર્મ (૬૬)

નામ-નિક્ષેપ - પોતાની ઇચ્છાથી કોઈ પણ વસ્તુનું કોઈ પણ
નામ રાખવું (૭૩૬)

નિઃશંકા - વસ્તુની તથા ખ્યાતિ-લાભ-પૂજાની ઇચ્છાથી રહિત
નિષ્કામ ભાવ, સમ્યગ્ દર્શનનું એક અંગ
(૨૩૩-૨૩૫)

નિઃશંકા - કોઈ પણ પ્રકારના ભય અથવા આશંકા વિનાનો
ભાવ, સમ્યગ્ દર્શનનું એક અંગ (૨૩૨)

નિઃસંગ - બધા બાહ્ય પ્રદાર્થો તથા એમની આકાંક્ષા વિનાનો
નિર્ઝન્ય સાધુ (૩૪૬)

નિક્ષેપ - નામ-સ્થાપના, દ્રવ્ય કે ભાવદ્વારા કોઈ પદાર્થને યુક્તિ-
પૂર્વક જાણવાનું તથા બતાવવાનું માધ્યમ (૨૩, ૭૩૭)

નિદાન - મરણ બાદ સુખ વગેરે પ્રાપ્ત કરવાની અભિલાષા (૩૬૬)

નિમિત્ત-જ્ઞાન - તદ્દ, મસા, વગેરે જોઈને ભવિષ્ય બતાવનારી
વિદ્યા અથવા જ્યોતિષ (૨૪૪)

નિર્ઝન્ય - ગ્રંથ અથવા ગ્રંથીરહિત અપરિગ્રહી. જુઓ 'નિઃસંગ'.

નિર્જરા - સાત તત્ત્વોમાંથી એક, જેના બે લેહ છે. સુખ-દુઃખ
તથા જન્મ-મરણ વગેરે દ્વંદ્વોથી પર છૂટીને કેવળ
જ્ઞાનાનંદરૂપ અવસ્થા (૬૧૭-૬૧૯) અર્થાત્ મોક્ષ
(૧૯૨ ૨૧૧).

નિર્વાણ - જુઓ મોક્ષ.

નિર્વિચિકિત્સા - જુગુપ્સાનો અભાવ, સમ્યગ્-દર્શનનું એક
અંગ (૨૩૬)

નિર્વેદ - સંસાર, દેહ તથા લોભ ત્રણેથી વૈરાગ્ય (૨૨)

નિશ્ચય-નય - અનંત-ધર્માત્મક વસ્તુના અખંડ તથા વાસ્તવિક રૂપરૂપને દર્શાવનારું એ જ્ઞાન જે નથી શુષ્ક-શુભ્રી રૂપ લેદોપચાર કરી વાખ્યા કરતું અને નથી બાહ્ય નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધ-રૂપ કોઈ અલેદો-પચાર સ્વીકારતું (૩૫) દા. ત. મોક્ષમાર્ગને સમ્યગ્-દર્શન વગેરે રૂપે ત્રયાત્મક કહ્યા વિના સર્વ પક્ષોથી પર નિર્વિકલ્પ કહેવું તે (૨૧૪), અથવા જીવ-વધને હિંસા નહિ કહેતાં રાગાદિ ભાવને હિંસા કહેવી તે. (૧૫૩)

નીલ-લેશ્યા - ત્રણ અશુભ લેશ્યાઓમાંથી ખીજી અથવા તીવ્રતર (૫૩૪, ૫૪૦)

નેગમ-નય - સંકલ્પ માત્રના આધાર પર ગત પદાર્થને અથવા અનિષ્પન્ન અથવા અર્ધનિષ્પન્ન પદાર્થને વર્તમાનમાં અવસ્થિત અથવા નિષ્પન્ન કહેવો. (૭૦૦-૭૦૩) વિશેષ જુઓ ભૂત, વર્તમાન અને ભાવિ નેગમ-નય)

નૈમિત્તિક - નિમિત્ત જ્ઞાની (૨૪૪)

નોઆગમ-નિરોધ - કોઈ પદાર્થના જ્ઞાતા વ્યક્તિના કર્મ અને શરીરને એ પદાર્થ કહી દેવો દા. ત. મિકેનિક ના મૃત શરીરને 'આ મિકેનિક હતો' એમ કહેવું (૧૪૧, ૭૪૪)

નો-કર્મ - શરીરથી માંડી જે બધા દૃષ્ટ પદાર્થ છે અથવા એના કારણભૂત સુક્ષ્મ સ્કંધ છે તે તમામ કર્મ

નિમિત્તિક હોવાને લીધે નો-કર્મ કહેવાય છે.

નો-ઇન્દ્રિય - થોડુંક ઇન્દ્રિય હોવાને કારણે 'મન'નું નામ.

પંચ - ૧. અણુ ૨. અણુમત ૩. ઇન્દ્રિય ૪. ઉદુંબરફળ,
૫. ગુરુ, ૬. જ્ઞાન ૭. મહામત, ૮. સમિતિ,
૯. સ્થાવર જીવ-આ બધાં પાંચ પાંચ છે.

પંચેન્દ્રિય - સ્પર્શન વગેરે પાંચેય ઇન્દ્રિયોવાળા મનુષ્ય વગેરે
જીવો (૬૫૦)

પંડિત - અપ્રમત્ત જ્ઞાની (૧૬૪-૧૬૫)

પંડિત-મરણ - અપ્રમત્ત જ્ઞાનીઓનું સંલેખના-યુક્ત મરણ
(૫૭૦-૫૭૧)

પદ્મ-ધ્યાન - વિવિધ મંત્રોનો જાપ કરવામાં મનને એકાગ્ર
કરવું. (૪૯૭)

પદ્મ-લેશ્યા - ત્રણ શુભ લેશ્યાઓમાંથી બીજી અથવા શુભતર
(૫૩૪, ૫૪૩)

પર-દ્રવ્ય - આત્માને છોડી દેહ વગેરે સહિત સર્વ પદાર્થ (૫૮૭)

પર-ભાવ - આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવને છોડી એના રાગાદિ સર્વ
વિકારી ભાવ (૧૮૮, ૧૯૧)

પરમ-ભાવ- તત્ત્વ અથવા વસ્તુનો શુદ્ધ સ્વભાવ. (૫૯૦)

પરમાણુ - તમામ સ્કંધોનું મૂળ કારણ-કેવળ એક-પ્રદેશી
અવિભાજ્ય, સૂક્ષ્મ, પુદ્ગલ દ્રવ્ય (૬૪૩-૬૫૨)

પરમાત્મા - આઠ કર્મોથી રહિત તથા આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં

અવસ્થિત અર્હન્ત તથા સિદ્ધ (૧૭૮-૧૭૯)

પરમાર્થ - તત્ત્વ અથવા વસ્તુને શુદ્ધ સ્વભાવ (૫૯૦)

પરમેષ્ઠી - મુમુક્ષુ માટે પરમ ઇષ્ટ તથા મંગળસ્વરૂપ અર્હન્ત,
સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એ પાંચ (૧-૨)

પરલોક - મૃત્યુ બાદ પ્રાપ્ત થનારો બીજો ભવ (૧૨૭)

પર-સમય - આત્મ સ્વભાવને છોડી અન્ય પદાર્થોમાં અથવા અન્ય
ભાવોમાં ઇષ્ટ-અનિષ્ટની કલ્પના કરનાર મિથ્યાદષ્ટિ
(૧૬૪-૧૬૫) અન્ય મત (૨૩, ૭૩૫) પક્ષપાત
(૭૨૬-૭૨૮)

પરિ-ગ્રહ - દેહ વગેરે સહિત આત્મા-અતિરિક્ત જોટલા
પરપદાર્થ અથવા પર-ભાવ છે એનું ગ્રહણ અથવા
સંચય વ્યવહાર-પરિગ્રહ છે, અને, એ પદાર્થોમાં
ઈચ્છા તથા મમત્વ-ભાવનું ગ્રહણ એ નિશ્ચય
પરિગ્રહ છે. (૩૭૯) (સૂત્ર ૧૧)

પરિ-ભોગ - બુઝો ઉપ-ભોગ

પરિપક્વ - માર્ગમાંથી ચ્યુત ન થવા માટે તથા કર્મોની નિર્જરા
માટે ભૂખ, તરસ, તાદ, તહકો વગેરેને સહન કરવા
(૫૦૩)

પરોક્ષ જ્ઞાન - ઇન્દ્રિય અને મનની સહાયતાથી થનારા
મતિ-જ્ઞાન અને શ્રુત-જ્ઞાન (૬૮૭)

પર્યાકાસન - બંને ભાંધોને ભેગી કરી ઉપર નીચે રાખવી (૪૮૯)

પર્યાય - વસ્તુની ઉત્પન્ન-ધ્વંસી પરિણમન-શીલ અવસ્થાઓ

અથવા ગુણોનો વિકાર : જેવી રીતે મનુષ્યની બાળ, યુવા વગેરે અવસ્થાઓ અથવા રસગુણના ખાટા મીઠા વગેરે વિકાર (૬૬૧-૬૬૭)

પર્માર્થાર્થિક-નય - ત્રિકાળી દ્રવ્યને ધ્યાનમાં નહિ લેતાં એની વર્તમાન સમયવર્તી કોઈ એક પર્યાયને જ સ્વતંત્ર સત્તાધારી પદાર્થ તરિકે દેખવો (૬૬૪-૬૬૭). ઋણુ-સૂત્ર વગેરેના બેદોષો ચાર જાતની (૬૬૯)

પિંડસ્થ-ધ્યાન - અહિંસા અને સિદ્ધના અથવા દેહાકાર આત્માનું ધ્યાન (૪૯૭)

પીત-લેશ્યા - જુઓ 'તેજો-લેશ્યા'.

પુદ્ગલ - ચરમાણુ અને સ્કંધ રૂપ સક્રિય તથા મૂર્ત ભૌતિક દ્રવ્ય જે નિત્ય પુરંજી-ગણનના સ્વભાવવાળું છે. (૬૨૫-૬૨૮, ૬૪૦-૬૪૪)

પ્રતિક્રમણુ - નિંદા ગર્હણુ વગેરે દ્વારા કરેલા દોષોનું શોધન (૪૩૦)

પ્રતિલેખન - વસ્તુને લેતી-મુકતી વખતે અથવા ઉઠતી-જેસતી વખતે એ સ્થાનને જીવ રક્ષા માટે સારી રીતે જોવું (પરિલેહણુ) (૪૧૦)

પ્રતિષ્ઠાપના સમિતિ - મળ-મૂત્ર વગેરે કરવામાં અથવા પરઠવવામાં વિવેક-ચતનાચાર (૪૧૧)

પ્રત્યક્ષ-જ્ઞાન - ઇન્દ્રિય અને મનથી નિરપેક્ષ કેવળ આત્મોદય જ્ઞાન (૬૮૬)

પ્રત્યાખ્યાન - આગામી દોષોના ત્યાગનો સંકલ્પ (૪૩૬-૪૩૮)

પ્રદેશ - એક પરમાણુ પરિમાણ આકાશ એ પ્રકારે જીવ વગેરે
બધા દ્રવ્યોનાં પદાર્થોની સ્થિતિ (૬૨૦, ૬૫૭)

પ્રમત્ત - આત્મ-સ્વભાવ પ્રતિ સુખ અથવા અભગરૂક
(૧૬૨-૧૬૪) અથવા રાગ-દ્વેષ-રત (૬૦૧)

પ્રમત્ત-સંયત - સાધકની આઠમી ભૂમી (૮મું ગુણસ્થાન) જ્યાં
સંયમની સાથે સાથે મંદ રાગાદિના રૂપમાં
પ્રમાદ હોય છે. (૫૫૪)

પ્રમાણ - સંશય વગેરેથી રહિત સમ્યગ્જ્ઞાન (૬૮૫)

પ્રમાદ - આત્મપ્રસુતિ, ચારિત્ર પ્રત્યે અનુત્સાહ તથા
આત્મહર (સૂત્ર ૧૩)

પ્રમાદ-ચર્યા - બેઠા બેઠા પોતાના આસનમાંથી તાણા વાણા કે
તૃણ તોડતા રહેવું, પાણીનો નળ ખુલ્લો મૂકવો,
વગેરે વગેરે અકારણ સાવધ ક્રિયા (૩૨૧)

પ્રમાર્જન - વસ્તુઓને લેતી મૂકતી વખતે, અથવા ઉઠતી બેસતી
વખતે એ જગ્યા છુદ્ધ જીવોની રક્ષા માટે કોઈ
સુવાળા સાધન વડે વાળવી-સાફ કરવી તે (૪૧૦)

પ્રવચન-માતા - માતાની માફક રતન-ત્રયની રક્ષા કરનારી
પાંચ સમિતિઓ અને ત્રણ ગુપ્તિઓ (૩૮૫)

પ્રાણ - મન, વચન, ક્રિયા રૂપ ત્રણ બળ, પાંચ ઇન્દ્રિયો, આત્મ
અને આસોઆસ-આ દસ પ્રાણ છે. (૬૪૫)

પ્રાસુક - જીવેના સંયોગ અથવા સંચાર વગરનું લોજન (૪૦૬)
ભૂમિ (૫૭૬) માર્ગ (૩૯૬) વગેરે.

પ્રોષધોપવાસ - એક વાર લોજન કરવું તે પ્રોષધ અને બિલકુલ
લોજન ન કરવું તેનું નામ ઉપવાસ. પર્વના
આગલે દિવસે સવારના સમયે અને એના પછીના
દિવસે સાંજે ફક્ત એક એક વખત લોજન
કરવું અને પવ વાળા દિવસે બન્ને વખત લોજન
ન કરવું. (ચોથ ભક્ત). આ પ્રમાણે ૧૬ પહેાર
સુધી સર્વ આરંભનો તથા લોજનનો ત્યાગ.
(૩૨૯)

અન્ધ - જીવના રાગાદિ પરિણામોના નિમિત્તે કર્મ-ભતીય સૂક્ષ્મ
પુદ્ગલ પરમાણુઓનું જીવના પ્રદેશે સાથે અવસ્થિત
થઈ જવું (૫૫૬-૫૫૭)

બળ- ત્રણ છે. મનો-બળ, વચન બળ, કાય-બળ (૬૪૫)

બહિરાત્મા - દેહને આત્મા માનવાવાળા મિથ્યાદષ્ટિ (૬૯)

ભાલ - અજ્ઞાની, મિથ્યાદષ્ટિ (૫૦, ૨૭૨)

બાહ્ય - ક્ષેપ, મકાન વગેરે ૧૦ પ્રકારના પરિચ્છેદ (૧૪૪)
અનશન વગેરે છ પ્રકારનું તપ (૪૪૧)

દેહ - કુશતા-રૂપ સંલેખના (૧૭૪) વગેરે.

બોધિ-રતનત્રય - (૫૮૦-૫૮૧)

ભક્ત-પ્રત્યાખ્યાન - સંલેખના વિધિમાં શરીરને પાતળું પાડવા
માટે ધીરે ધીરે લોજન તજવાની પ્રક્રિયા
વિશેષ (૫૭૩)

ભંગ - સ્વાદ્વાદ ન્યાયને અનુસાર અનેકાન્ત રૂપ વસ્તુના જટિલ સ્વરૂપનું પરસ્પર-વિરોધી પ્રત્યેક ધર્મ-યુગ્મમાં સાત-સાત વિકલ્પ ઉત્પન્ન કરી પ્રતિપાદન કરવાની પદ્ધતિ (સૂત્ર ૪૦)

ભય - સાત છે. આ લોકનો ભય, પર લોકનો ભય, વેદના ભય, મૃત્યુ ભય, અરક્ષા ભય, અશુભિત ભય અને આકસ્મિક ભય (૨૩૨)

ભવ - એક દેહથી બીજા દેહની પ્રાપ્તિ રૂપ ચાર ગતિઓમાં જન્મણ (૧૮૨)

ભારંડ પક્ષી - ખાસ જાતનું પક્ષી જેના એક શરીરમાં બે જીવો, બે ડોક, અને, ત્રણ પગ હોય છે. જ્યારે એક જીવ સૂવે છે ત્યારે સાવધાની માટે બીજો જીવ જાગતો રહે છે (૧૬૩)

ભાવ-કર્મ - દ્રવ્ય કર્મની કૃણ આપવાની શક્તિ અથવા એના ઉદયને કારણે જીવના રાગાદિ ભાવ (૬૨)

ભાવ-નિક્ષેપ - વિવક્ષિત પર્યાયયુક્ત વસ્તુને જ એ નામે કહેવી તે દા. ત. રાજ્યનિષ્ઠ રાજાને રાજા કહેવો. (૭૪૩-૭૪૪)

ભાવ-પ્રતિકંભણ - દોષ શુદ્ધિ કરવામાં આવેલી આત્મનિંદા અને ધ્યાન વગેરે (૪૩૧-૪૩૨)

ભાવ-લિંગ - સાધુના નિઃસંગ અને નિઃકપાયરૂપ સમતાભાવ (૩૬૩)

ભાવ-હિંસા - આત્મ-હનન સ્વરૂપ રાગાદિની ઉત્પત્તિના રૂપમાં
થનારી હિંસા (૧૫૩-૩૮૯-૩૯૨)

ભાવિ-નૈગમ-નય - સંકલ્પ માત્રના આધારે અનુત્પન્ન પદાર્થને
પણ એ નામે કહેવો દા.ત. પાપાણુ ને ‘પ્રતિમા’
કહેવી (૭૦૩)

ભાષા-સમિતિ - બોલવાના સંબંધે વિવેક-ચતનાચાર (૩૯૧, ૪૦૩)

ભુવન - ત્રણ છે. ઉર્ધ્વ, મધ્ય અને અધો (૭)

ભૂત-નૈગમ-નય - સંકલ્પ માત્રના આધાર પર ગત પદાર્થને
વર્તમાનમાં અવસ્થિત કરવો, દા.ત. “આજે
હીવાળીના દિવસે ભગવાન વીર નિર્વાણુ પામ્યા”
(૭૦૧)

ભોગ-પરિભોગ-પરિભાણુ-વ્રત - ભોગના થોભ માટે ભોગ તથા
ઉપભોગની વસ્તુઓ મર્યાદિત
કરવી (૩૨૫)

મતિજ્ઞાન - જુઓ આભિનિબોધિક-જ્ઞાન.

મહ - મર્વ આઠ છે. કુળમહ, જાતિમહ, લાભમહ, બળમહ,
રૂપમહ, જ્ઞાનમહ, તપમહ અને સત્તામહ. (૮૮, ૧૯૭)

મનઃ પર્યવ-જ્ઞાન-બીજના મનની વાત પ્રત્યક્ષ જાણી લેવાવાળું
જ્ઞાન.

મનોગુપ્તિ - મનની પ્રવૃત્તિનું ગોપન. (૪૧૨)

મમકાર - આત્માને છોડી બીજા બધા પદાર્થોમાં 'મારા-પણા' નો લાવ. (૧૮૬, ૩૪૬)

મમત્વ - મમકાર.

મળ - મલ-કર્મ સ્કંધ (૫૮)

મળ-મલ-કર્મ સ્કંધ (૫૮)

મહાવ્રત - સાધુઓનું સર્વદેશ-વ્રત. જુઓ 'વ્રત' શબ્દ.

માધ્યસ્થ્ય-લાવ - મોહ ક્ષોભ - વિહીન સમતા અથવા વિશ્રાન્તલાવ (૨૭૪, ૨૭૫)

માર્ગ - મોક્ષનો ઉપાય. (૧૯૨)

માર્ગણા-સ્થાન - જેની જેની દ્વારા જીવોનું અન્વેષણ (શોધ) કરવામાં આવે એ તમામ ધર્મો-ચોક્ક છે. ગતિ, ઇન્દ્રિય, કામ, યોગ, વેદ, ક્ષામ, સંયમ, દર્શન, લેશ્યા, ભવ્યત્વ, સમ્યક્ત્વ, સંસિત્વ, આહારકત્વ (૧૮૨, ૩૬૭)

માર્દંબ - અભિમાન રહિત મૃદુ પરિણામ, ક્ષમ ધર્મોમાંથી બીજો (૮૮)

મિથ્યાત્વ યા તત્ત્વો પ્રત્યે અશ્રદ્ધા, અથવા વિપરિત શ્રદ્ધાથી મિથ્યા-દર્શન - અથવા તત્ પરિણામ સ્વરૂપ યથાર્થ ધર્મોમાં અરુચિ. ચોક્ક ગુણસ્થાનોમાં પ્રથમ ગુણસ્થાન. (૬૮, ૫૪૯)

મિશ્ર - સાધકની ત્રીજી ભૂમિ (ત્રીજું ગુણસ્થાન) જેમાં એનાં પરિણામ કદી અને ગોળના મિશ્રિત સ્વાદની માફક

સમ્યક્ત્વ તથા મિથ્યાત્વના મિશ્રણ જેવા હોય છે.
(૫૫૧)

મૂઢા, - ઇચ્છા, મમત્વભાવ, મોહાંધતા અથવા આસક્તિ
(૩૭૯, ૧૪૨)

મૂઢતા - ગાડરીયા પ્રવાહની જેમ રૂઢિગત મિથ્યા અંધવિશ્વાસ
જે ત્રણ પ્રકારનો છે—લોક-મૂઢતા, દેવ-મૂઢતા અને
શુરુ-મૂઢતા. (૧૮૬)

મૂર્ત - ઇન્દ્રિય ગ્રાહ્ય હોવાને લીધે માત્ર પુદ્ગલ દ્રવ્ય
(૫૯૫, ૬૨૬)

મોક્ષ - તમામ કર્મો નષ્ટ થઈ ગયા પછી કેવળજ્ઞાનાનંદ-મય
સ્વરૂપ જીવને પ્રાપ્ત થાય એટલે શરીર છૂટી ગયા
બાદ એના ઉદ્ધર્ત્રગમનના સ્વભાવના કારણે ઉપર 'લોક'
ના અગ્ર ભાગમાં હ મેશાં જીવનું રહેવું તે મોક્ષ,
મુક્તિ, અથવા નિર્વાણ. (૬૧૪-૬૨૩)

મોહ-શ્રેય-અશ્રેય વિવેકથી વિહીન ભાવ, અર્થાત્ મિથ્યા
દર્શન. આ મોહજ રાગ દેવનું તથા કર્મબંધનું મૂળ
છે. (૭૧)

મોહનીય - હાર્ડની માફક શ્રેય-અશ્રેયના વિવેકને નષ્ટ કરનારું
પ્રબળ કર્મ (૬૬, ૬૧૩)

યોગ - મન, વચન અને કાયાની ચેષ્ટાનો કારણભૂત અંતરંગ
પ્રયત્ન અથવા વીય પરિણામ. (૬૦૩)

યોગિ - જીવોની ઉત્પત્તિને યોગ્ય ૮૪ લાખ સ્થાન (૩૬૭)

રત્ન-ત્રય - મોક્ષમાર્ગ-રૂપ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને
સમ્યગ્ચારિત્ર (સૂત્ર ૧૭)

રત્ન-પરિત્યાગ - સ્વાદ (જીભ) ઉપર વિજય મેળવવા ધી, દૂધ,
નમક વગેરે રસોના ત્યાગરૂપી બાદ્ય તપ
ચોથું ૪૫૦

રાગ - ઈષ્ટ વિષયો પ્રતિ પ્રીતિનો ભાવ (સૂત્ર ૮)

રુક્ષ - પરમાણુનો વિકર્ષણ ગુણ જે આકર્ષણ સાથે મળવાથી
બંધનો મૂળ હેતુ બને છે. (૬૫૨)

રૂપસ્થ-ધ્યાન - અનેક વિભૂતિ-સંપન્ન અર્હન્તનું ધ્યાન (૪૬૭)

રૂપાતીત-ધ્યાન - કેવળજ્ઞાન-શરીરી સિદ્ધ ભગવાનનું ધ્યાન
અથવા તત્ સંદેશ નિજ શુદ્ધાત્માનું ધ્યાન.

સિંઝ - ભુદ્ધિ અથવા અનુમાન જ્ઞાન (૧૮૫)

સાધુનું બાદ્ય - આભ્યંતર-રૂપ (સૂત્ર ૨૪-આ)

લેશ્યા - મન, વચન, અને, કાયાની કષાય યુક્ત વૃત્તિઓ જેનાં
સ્વરૂપનું કથન કૃષ્ણ, નીલ, વગેરે છ રંગોની ઉપમા
દ્વારા કરવામાં આવ્યું છે (સૂત્ર ૩૧)

લોક - અસીમ આકાશનું એ મધ્યવર્તી પુરુષ-આકાર ક્ષેત્ર
જેમાં છ દ્રવ્યો અવસ્થિત છે. (૬૩૬, ૬૫૧). 'લોક'
ત્રણ ભાગોમાં વિભક્ત છે. અધોલોક (નારકી),
મધ્ય-લોક (મનુષ્ય અને તિર્યંચ) તથા ઉર્ધ્વ-લોક (સ્વર્ગ)
(બુદ્ધો પૃષ્ઠ ૨૧૦)

લોકાઞ્ચ - લોકાકાશનો શીર્ષ ભાગ (૫૬૫, ૬૨૧)

લોકાન્ત - લોકોના અંતિમ ભાગ અર્થાત લોકશિખર (૧૧૪)

વચન-શુદ્ધિ - વચનની પ્રવૃત્તિનું ગોપન (૪૧૩)

વર્તમાન નેજમ-નય - સંકલ્પ માત્રના આધાર પર કોઈ કામ આરંભ કરતી વખતે જ એને 'થઈ ગયું' કહેવું. ઠા. ત. ભાત રાંધવાની શરૂઆત કરતાંજ કહી દેવું કે 'ભાત થઈ ગયો.' (૭૦૨)

વિરતાવિરત - સાધકની પાંચમી ભૂમિ (પાંચમું શુણ્ણસ્થાન) જેમાં ત્રસ હિંસા વગેરે સ્થૂળ પાપો તરફ તો વિરાકૃત થઈ જાય પરંતુ સ્થાવર હિંસા વગેરે સૂક્ષ્મ પાપોથી વિરતિ નથી થતી (૫૫૩)

વિરાગ-ચારિત્ર યા) બાહ્ય-અભ્યંતર સકળ પરિગ્રહના પૂર્ણ ત્યાગ

વીતરાગ-ચારિત્ર - રૂપ નિરપવાદ ઉત્સર્ગ ચારિત્ર (૪૨૧)

વિવિકૃત-શબ્દાસન - એકાન્તવાસ (૪૫૧)

વિશેષ - બીજાની અપેક્ષાએ વિસદેશ પરિણામ ઠા. ત. બાહ્યાવસ્થા અને વૃદ્ધાવસ્થા પરસ્પર વિસદેશ હોવાને લીધે મનુષ્યના વિશેષ ધર્મ છે. (૬૬૮)

વીરાસન - બન્ને પગને બન્ને જાંઘની ઉપર રાખવા (૪૫૨)

વેદનીય - દુઃખ-સુખની કારણભૂત બાહ્ય સામગ્રીના સંયોગ-વિયોગમાં હેતુરૂપ કર્મ (૬૬) એ લેહ-શાતા વેદનીય, અને, અશાતા વેદનીય.

વૈતરણી - નરકની અતિ દુર્ગંધી રક્ત અને પડુવાળી નદી.

વૈમાતૃત્વ - રોગી, જ્ઞાન અને શ્રમિત શ્રમણ વગેરેની પ્રેમપૂર્ણ
સેવા (૪૭૩-૪૭૪)

વૃત્તિ-પરિસ્પૃશ્ય - અટપટા અભિગ્રહો લઇને ભિક્ષાચર્યા
માટે નીકળવું (૪૪૬)

વ્યય - દ્રવ્યમાં નિત્ય થતો રહેતો પૂર્વ પર્યાયોનો નાશ
(૬૬૬ ૬૬૭)

વ્યવહાર-નય - અનંત ધર્માત્મક વસ્તુના એક-રસાત્મક ભાવના
શુભ-શુભી વગેરે રૂપ વિસ્ત્રેવણ દ્વારા ભેદોપચાર
કથન અથવા બીજી વસ્તુઓ સાથે નિમિત્તક-
નૈમિત્તિક સંબંધરૂપ અભેદોપચાર કથન (૩૫)
દા. ત. અખંડ મોક્ષમાર્ગને સમ્યગ્-દર્શન,
સમ્યગ્જ્ઞાન તથા સમ્યક્ ચારિત્ર રૂપે કહેવો
(૨૧૪) અથવા બીજા પ્રાણીના ધાતને હિંસા
કહેવી (૩૮૮-૩૯૨)

વ્યસન - કુટેવ અથવા ખૂરી આદતો. જુગાર ખેલવો, પરસ્પરી-
ગમન વગેરે સાત વ્યસન છે. બીજી બધી કુટેવોનો
આમાં અંતર્ભાવ થઈ જાય છે. (૩૦૩)

વ્રત - હિંસા વગેરે પાપોથી વિરતિ. એકદેશ તથા સર્વદેશ-
વ્રતના બે પ્રકાર છે. એકદેશ-વ્રત 'અણુવ્રત' કહેવાય
છે અને સર્વદેશ-વ્રત 'મહાવ્રત' કહેવાય છે.
(૩૦૦) (સૂત્ર ૨૫)

શબ્દ-નય - પદાર્થોના વાચક શબ્દોમાં જ જેનો ઉપયોગ થાય

છે તે નય 'શબ્દ-નય' કહેવાય છે. એ ત્રણ પ્રકારનો છે : શબ્દનય, સમલિરૂઢ નય અને એવંભૂત નય. એ ઉત્તરોત્તર સૂક્ષ્મ છે. (૬૯૯) આમાંથી પ્રથમ શબ્દ નય લોકશાસ્ત્રમાં સ્વીકૃત એકાર્થવાચી શબ્દોમાંથી સમાન લિંગ, કારકવાળા શબ્દોને જ એકાર્થવાચી માને છે; અસમાન લિંગ વાળાને નહિ. (૭૦૮)

શય્યાસન - સાધુના બેસવા, સૂવા વગેરેના ઉપકરણ ક્લેક, પાટો વગેરે (૪૭૩)

શલ્ય - કાંટાની માફક પીડાકારી માયાશલ્ય, મિથ્યાત્વશલ્ય અને નિદાનશલ્ય-આ ત્રણ ભાવરૂપી પારમાર્થિક શલ્ય (૫૭૭ ૫૭૯)

શિક્ષા-વ્રત - શ્રમણ ધર્મની શિક્ષા અથવા અભ્યાસમાં હેતુરૂપ સામાયિક વગેરે ચાર વ્રત (૩૨૪)

શીલ - સાધુના અનેક ગુણ (૫૫૫)

શીલ-વ્રત - શ્રાવકના પાંચ અણુવ્રતોના રક્ષક ત્રણ ગુણુવ્રત અને ચાર શિક્ષાવ્રત (૩૦૦) (સાત શીલવ્રત) (શ્રાવકના કુલ ૧૨ વ્રત)

શુકલ-લેશ્યા - ત્રણ શુભ લેશ્યામાંથી અંતિમ ઉત્કટ અથવા શુભતમ (૫૩૪, ૫૪૪)

શુદ્ધ-ભાવ - કર્મોના ઉદય, ઉપશમ અને ક્ષય વગેરેથી નિરપેક્ષ જીવનો ત્રૈકાલિક સ્વભાવ અથવા તત્ત્વ (૧૮૮, ૫૬૦)

શુદ્ધોપયોગ - જ્ઞાન અને ચારિત્ર યુક્ત સાધુની શુભ-અશુભ
ભાવોથી નિરપેક્ષ, કેવળ આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવમાં
અવસ્થિતિ અથવા મોહ ક્ષોભ વિહીન સામ્યભાવ
(૨૭૪-૨૭૬)

યોગ - ક્ષોભ અને તૃષ્ણા રહિત સંતોષભાવ
હસ ધર્મોમાંથી એક (૧૦૦)

શ્રમણ - મોક્ષમાર્ગમાં શ્રમ કરવાને કારણે સમતા ધારી (૩૪૧)
નિર્ઘન્ય તથા વીતરાગી (૪૨૧), સંયત જન (૩૩૬)
(સૂત્ર ૨૪)

શ્રમણ-ધર્મ - આમાં ધ્યાન અને અધ્યયનની પ્રમુખતા
હોય છે. (૨૬૭) (સૂત્ર ૨૪)

શ્રાવક - ગુરુ મુખેથી ધર્મ ઉપદેશ સાંભળનાર ધર્માત્મા અવિરત
અથવા અણુવતી ગૃહસ્થ (૩૦૧)

શ્રાવક-ધર્મ - આમાં દયા, દાન, ભક્તિ, વગેરેની પ્રમુખતા
હોય છે (૨૬૭) (વિશેષ ગુણો સૂત્ર ૨૩)

શ્રુત - શાસ્ત્ર અથવા આગમ (૧૭૪)

શ્રુત-જ્ઞાન - ધુમાડો જોઈને અગ્નિ જાણવાની માફક અર્થથી
અર્થાન્તર ગ્રહણ કરનારા મન અને ઈન્દ્રિયોની
સહાયતાથી થનારું પરોક્ષ જ્ઞાન. વાચક ઉપરથી
વાચ્યાર્થને ગ્રહણ કરનારું શબ્દ વિંગજ જ્ઞાન (૬૭૮)

૧૩. (છ) - ૧. આભ્યંતર તપ, ૨. આવશ્યક, ૩. જીવકાય,
૪. દ્રવ્ય, ૫. બાહ્ય-તપ, ૬. લેશ્યા, ૭. સ્કંધ-
આ બધાં છ છે.

સંગ - દેહ સહિત સમસ્ત બાહ્ય-આભ્યંતર પરિગ્રહ
(૩૬૩, ૧૪૩-૧૪૪)

સંગ્રહ-નય - લોકસ્થિત સમસ્ત જડ-ચેતન દ્રવ્યોમાં અસ્તિત્વ સામાન્યની અપેક્ષાએ એકત્વની અથવા પ્રત્યેક જાતિનાં અનેક દ્રવ્યોમાં એ જાતિની અપેક્ષાએ એકત્વની દૃષ્ટિ (૭૦૪)

સંઘ - રત્નત્રય વગેરે અનેક ગુણોથી યુક્ત ધ્રમણોનો સમુદાય (સૂત્ર ૩)

સંજ્ઞા - ઇન્દ્રિયજ્ઞાન (૬૭૭) અથવા, આહાર, નિદ્રા, ભય, મેથુન, પરિગ્રહ, વગેરેની વાસનાઓ.

સંયમ - વ્રત સમિતિ વગેરેનું પાલન; મન, વચન અને કાયનું નિયંત્રણ, ઇન્દ્રિય-જય, કષાય નિગ્રહ, વગેરે બધા ભાવો (૧૦૧) (સૂત્ર ૧૦)

સંરમ્ભ - કાર્ય કરવાની પ્રયત્ન-શીલતા (૪૧૨-૪૧૪)

સંવર - સમ્યક્ત્વ વગેરે દ્વારા નવીન કર્મોનું આગમન રોકવું તે (૬૦૫-૬૦૮)

સંવેગ - ધર્મ પ્રતિ અનુરાગ (૭૭)

સંશય-મિથ્યાત્વ - તત્ત્વોના સ્વરૂપમાં “આવું છે કે એવું છે” એવા પ્રકારના સંદેહમાં રહેવું (૫૪૯)

સંસાર - જન્મ-મરણ રૂપ સંસરણ (૫૨-૫૪)

સંસાર-અનુપ્રેક્ષા - વૈરાગ્ય વૃદ્ધિ માટે સંસારમાં જન્મ-મરણ રૂપ ભય દેખીને એનાથી મુક્ત થવાની ભાવનાનું ફરીને ચિંતન (૫૨૪)

સંસ્તર - સંલેખનાધારી સાધુને માટે વાળી બૂડીને સાફ કરેલી જંતુ વિનાની ભૂમિ અથવા ઘાસનું બિછાનું (૫૭૬)

સંસ્થાન - શરીર તથા અન્ય પુદ્ગલ-સંઘોના વિવિધ આકાર (૧૮૩, ૬૫૩)

સંહનન - શરીરના હાઠકાઓનું દંઢ અથવા નબળું બંધન તથા
જોડાણ વગેરે. સંહનન છ પ્રકારનું છે (૧૮૩)

સમ (સાત) - ૧. તત્ત્વ, ૨. નય, ૩. ભંગ, ૪. ભય,
૫. વ્યસન, ૬. સમુદ્ઘાત-આ બધાં સાત સાત છે.

સમતા - સુખ-દુખ, શત્રુ-મિત્ર વગેરે દ્વંદ્વોમાં એક સમુત્તર
રહેનારું વીતરાગીઓનું મોહ-ક્ષોભ વિનાનું પશ્ચિમ
(૨૭૬, ૩૪૬, ૨૭૪)

સમભિરૂઢ-નય- ત્રણ શબ્દ-નયોમાંનો ખીજો-જે પ્રથમ નય દ્વારા
સ્વીકૃત સમાન લિંગ વગેરે વાળા એકાર્થવાચી
શબ્દોમાં પણ અર્થભેદ માને છે. (૭૧૧)

સમય - આત્મા (૨૬) ધર્મપંથ, ધર્મશાસ્ત્ર યા મત (૨૩)
(સિદ્ધાન્ત.)

સમય-સાર - સર્વ વિકલ્પોથી પર આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવ
(૨૧૪). જુઓ શુદ્ધભાવ

સમાધિ - આત્માનું નિર્વિકલ્પ ધ્યાન (૪૨૬) અથવા
શાસ્ત્ર અધ્યયનમાં તદ્દત્તીનતા (૧૭૪)

સમારંભ - કાર્યનો પ્રારંભ કરવા માટે સાધન લેવાં કરવાં
(૪૧૨-૪૧૪)

સમિતિ - મતનાચાર-પૂર્વક પ્રવૃત્તિ (૩૮૬-૩૮૮)
(જુઓ સૂત્ર ૨૬)

સમુદ્ઘાત - વેદના વગેરેના નિમિત્તો દેહમાં સંકુચિત આત્માના
અમુક પ્રદેશોનું દેહમાંથી બહાર નીકળી ફેલાઈ
જવું. સમુદ્ઘાતના સાત પ્રકાર છે. (૬૪૬)

સમ્પ્રકૃત - જુઓ 'સમ્યગ્-દર્શન.'

સમ્યક્-ચારિત્ર + મત સમિતિ વગેરેનું પાલન 'બ્યવહાર ચારિત્ર' છે (૨૬૩) અને નિજ સ્વરૂપમાં સ્થિતિ-સ્વરૂપ (૨૬૮), મોહ-ક્ષોભ વિનાની સમતા અથવા પ્રધાંત-ભાવ 'નિશ્ચય ચારિત્ર' છે. (૨૭૪)

સમ્યક્-મિથ્યાત્વ - જુઓ 'મિશ્ર'.

સમ્યગ્-જ્ઞાન - સમ્યગ્-દર્શન-યુક્ત શાસ્ત્રજ્ઞાન 'બ્યવહાર સમ્યગ્ જ્ઞાન' (૨૦૮, ૨૪૫), અને, રાગ વગેરેની નિવૃત્તિમાં પ્રેરક શુદ્ધાત્માનું જ્ઞાન 'નિશ્ચય સમ્યગ્-જ્ઞાન'. (૨૫૦, -૨૫૫)

સમ્યગ્-દર્શન - (સમ્યક્ત્વ) -સાત (નવ) તત્ત્વોનો શ્રદ્ધા 'બ્યવહાર સમ્યગ્ દર્શન,' અને, આત્મરુચિ 'નિશ્ચય સમ્યગ્-દર્શન' (૨૨૦, ૨૨૧)

સયોગી-કેવળી - સાધકની તેરમી ભૂમિ (તેરમું ગુણસ્થાન) જ્યાં પૂર્ણ-કામ ધર્મ ગયા પછી પણ શરીર બાકી રહી ગયું હોવાથી પ્રવૃત્તિ ચાલુ રહે છે. અર્હંત અથવા જીવન્-મુક્ત અવસ્થા. (૫૬૨, ૫૬૩)

સરાગ-ચારિત્ર - મત, સમિતિ, ગુપ્તિ, વગેરેનું ધારણ અને પાલન થયું હોય છતાં, રાગ ભાવને કારણે જે ચારિત્રમાં આહાર તથા યોગ્ય ઉપાધિના ગ્રહણ સ્વરૂપ થોડાક અપવાદ સ્વીકારી લેવામાં આવે છે, એ સરાગ ચારિત્ર કહેવાય અને એ નિશ્ચય ચારિત્રનું સાધન છે. (૨૮૦)

સંલેખના - સંયમની શક્તિ બાકી ન રહી હોય એટલે યોગ્ય વિધિથી સમતાપૂર્વક શરીરનો ત્યાગ કરવો (સૂત્ર ૩૩)

સમાચારી - ધર્મ ઉપદેશ (૩૦૧) સામાચારીના દસ પ્રકાર છે.

સામાન્ય - અનેક વિસદશ પદાર્થોમાં એક સદશ પરિણામ
દા. ત. ખાદ્યાવસ્થા તથા વૃદ્ધાવસ્થામાં મનુષ્યપણું
(૬૬૭-૬૬૮)

સામાયિક - પાપારંભવાળા સમસ્ત કાર્યોથી નિવૃત્તિનું નામ
'વ્યવહાર સામાયિક' કહેવાય (૪૨૭). તૃણ અને
કંચન વગેરેમાં (૪૨૫) અથવા સર્વ ભૂતોમાં
સમભાવ (૪૨૮) એ 'નિશ્ચય સામાયિક' કહેવાય.

સાવધ - પ્રાણીને પીઠાકારી નીવડે એવી પાપકારી પ્રવૃત્તિ,
ભાષા તથા કાર્ય (૩૨૬, ૩૬૧, ૪૨૭)

સાસ્વાદન - સાધકની બીજી ભૂમિ (બીજી ગુણસ્થાન) આની
પ્રાપ્તિ એક ક્ષણ માટે એ સમયે થાય છે જ્યારે
સાધક કર્મ-ઉદય-વશ સમ્યક્ત્વથી વ્યુત બની
મિથ્યાત્વ અભિમુખ બને છે, પરંતુ સાક્ષાત્ મિથ્યાત્વ
અવસ્થામાં પ્રવિષ્ટ નથી થતો. (૫૫૦)

સિક્ષ્ય - ભાતનો કણ અથવા ચાવલ (૪૪૮)

સિદ્ધ - ચૌદ ભૂમિ (ચૌદગુણ સ્થાન)-ઓળંગી ગયા બાદ, આઠ
કર્મોનો નાશ થવાથી આઠ ગુણો પ્રગટે તેના કણ સ્વરૂપે
શરીર છોડી લોકના અગ્રભાગ ઉપર જનારા (૫૬૬)

સિદ્ધિ - મોક્ષ પ્રાપ્તિ (૬૨૧)

સુનય - અપેક્ષાવાદ દ્વારા વિરોધી ધર્મનો સમન્વય કરનારી
નિષ્પક્ષ દષ્ટિ (૭૨૫)

સૂક્ષ્મ-કષાય - સૂક્ષ્મ-સરાગ, સૂક્ષ્મ-સાંપરાય : સાધકની દસમી ભૂમિ (દસમું ગુણસ્થાન) જ્યાં તમામ કષાયો ઉપશાંત અથવા ક્ષીણ થઈ ગયા પછી લોભ અથવા રાગનો કોઈ સૂક્ષ્મ અંશ અવિત રહે છે. (૫૫૯)

સ્કંધ - જે અથવા અધિક પરમાણુઓના સંયોગથી ઉત્પન્ન દ્રવ્યલુક વગેરે છ પ્રકારના સૂક્ષ્મ-સ્થૂળ ભૌતિક તત્ત્વ (૬૬૦-૬૬૧, ૬૪૮-૬૫૦)

સ્રી - ત્રણ પ્રકારની મનુષ્યણી, તિર્યંચની અને દેવી (૩૭૪)
સ્થાપના-નિષેધ - કોઈ પુરુષ અથવા પદાર્થના ચિત્રને, પ્રતિમાને અથવા કોઈ પદાર્થમાં કલ્પિત આકારને 'આ એ જ છે' એવો માની વિનયાદિ રૂપ વ્યવહાર કરવો (૭૪૦)

સ્થાવર - પૃથ્વી, અપ, તેજ, વાયુ, અને, વનસ્પતિ-આ પાંચ કાયોવાળા એકેન્દ્રિય જીવ (૬૫૨)

સ્થિતિ-કરણ - કોઈ પણ કારણે અધર્મમાં પ્રવૃત્તિ થઈ ગઈ હોય તો પોતાને અથવા સાધર્મી બંધુને વિવેકપૂર્વક ધર્મમાર્ગમાં ફરી આરૂઢ કરવો. (૨૪૦-૨૪૧)

સ્તિગ્ધ - પરમાણુનો આકર્ષક ગુણ જે વિકર્ષણ ગુણનો ચોમ પામી બંધનો હેતુ બની જાય છે (૬૫૨)

સ્યાત્ - 'આવું જ છે' એવી એકાંત હકનો નિષેધ કરી 'કદાચ એવું પણ છે' આવા પ્રકારનો સમન્વય સિદ્ધ કરનાર એક નિષાત (૭૧૫).

સ્થાદ્રાઢ - ‘સ્થાત્’ પદયુક્ત વાક્ય દ્વારા વસ્તુના જટિલ સ્વરૂપનું
વિવેચન કરવા સમર્થ સમન્વયકારી ન્યાય
(સૂત્ર ૪૦)

સ્વ-દ્રવ્ય - શુદ્ધ આત્મા (૫૮૭)

સ્વ-સમય - શુદ્ધ આત્મામાં જ યોતાપણાને જોવારો સમ્યગ્
દષ્ટિ સ્વ-સમય છે (૨૭૧). સ્વ-મત (૨૩, ૭૩૫)
પરસ્પર વિરોધી મતોનો યુક્તિપૂર્ણ સમન્વય,
સાધકનો નિષ્પક્ષ ભાવ (૭૨૬)

સ્વાધ્યાય - શાસ્ત્ર અધ્યયન રૂપ તપ

સ્વાધ્યાય તપ પાંચ પ્રકારના હોય છે (૪૭૫)

હિંસા - જીવ-વધ અથવા પ્રાણાતિપાત ‘વ્યવહાર હિંસા’ છે
(૩૮૬) અને રાગાદિના ઉત્પત્તિ (૧૫૩) અથવા અયતના
ચાર રૂપ પ્રમાદ (૧૫૭) ‘નિશ્ચય હિંસા’ છે.

હિંસા-હાન - પ્રાણી પીડાકારી અથવા વધકારી ઉપકરણ-સાધન
(કરવત, ચપ્પુ, છરી, કોદાળી, ઉંદરનું પાંજરું
વગેરેની લેણ દેણ (૩૨૧)

“પારિભાષિક શબ્દ કોષ” સંપૂર્ણ

આઠ કર્મોના સ્વભાવોનું સ્પષ્ટી-કરણુ

- (૧) જ્ઞાનાવરણીય કર્મને પડદા સાથે સરખાવવામાં આવે છે. જેવી રીતે પડદો હોય તો ચોરડાની અંદર રહેલી વસ્તુનું જ્ઞાન થઈ શકતું નથી તેમ આ કર્મ, જ્ઞાનને રોકવાનું અથવા ઓછું વધતું કરવાનું નિમિત્ત બને છે આ કર્મના ઉદયની ન્યુન-અધિકતાને કારણે, કોઈ અદ્યપ જ્ઞાની અને કોઈ વિશિષ્ટ જ્ઞાની બને છે.
- (૨) દર્શનાવરણીય કર્મને દારપાળ સાથે સરખાવવામાં આવે છે. જેવી રીતે દારપાળ દર્શનાર્થીઓને રાજાના દર્ગન કરવામાં રુકાવટ કરે છે તેવી રીતે આ કર્મ દર્શનનું (સમકિતનું) આવરણુ કરે છે.
- (૩) વેદનીય કર્મને મધ ચોપડેલી તલ્લચારની ધાર સાથે સરખાવવામાં આવે છે. તલ્લચારની ધાર પર લગાવેલા મધને ચાટવામાં મધુર સ્વાદ આવે પણ સાથે જીભ કપાવાનું અસહ્ય દુઃખ અનુભવાય છે તેવી રીતે વેદનીય કર્મ બે જાતના હોય છે. શાતા વેદનીય અને અશાતા વેદનીય. આમ વેદનીય કર્મ સુખ-દુખ બન્નેનું નિમિત્ત બને છે.
- (૪) મોહનીય કર્મને મઘ (મદીરા, દારૂ) સાથે સરખાવવામાં આવે છે. જેમ દારૂ પીવાથી મનુષ્ય કેફથી બેહોશ-બેભાન બને છે અને સૂઘ-બૂઘ ગુમાવી બેસે છે, તેમ મોહનીય કર્મના ઉદયથી ત્રિવશ બનેલો જીવ પોતાનું સ્વરૂપ ભૂલી જાય છે.

- (૫) આયુ કર્મને હડ સાથે સરખાવવામાં આવે છે. જેવી રીતે હડમાં પગ નાખેલી વ્યક્તિ હાલવા-ચાલવામાંથી રોકાઈ જાય છે તેમ આયુ કર્મના ઉદયથી જીવ પોતાના શરીરમાં મુકરર સમય સુધી ગોંધાયેલો રહે છે.
- (૬) નામ કર્મને ચિતારા સાથે સરખાવવામાં આવે છે. જેમ ચિતારો વિવિધ પ્રકારના ચિત્રો બનાવે છે તેમ આ કર્મના ઉદયથી જીવોના વિવિધ પ્રકારના દેહોની રચના થાય છે.
- (૭) ગોત્ર કર્મને કુંભાર સાથે સરખાવવામાં આવે છે જેમ કુંભાર નાના મોટા વાસણ બનાવે છે તેમ આ કર્મના ઉદયથી જીવને ઉચ્ચ કે નીચ કુળની પ્રાપ્તિ થાય છે.
- (૮) અંતરાય કર્મને ભંડારી (મુનોમ) સાથે સરખાવવામાં આવે છે. જેમ ભંડારી (ખજાનચી) દાતાને આપતાં અને નિષ્કુકને લેતાં રોકે છે તેવી રીતે આ કર્મના ઉદયથી જ્ઞાન-લાભ વગેરેમાં ગરબડ ઉભી થાય છે.

ચાર કર્મ : (૧) જ્ઞાનાવરણાય (૨) દર્શનાવરણાય (૩) મોહનાય અને (૪) અંતરાયને ઘાતી કર્મ કહેવાય છે, કેમ કે તે જીવના મૂળ સ્વરૂપનો ઘાત કરે છે. જ્યારે બાકીના ચાર કર્મ : (૧) આયુ, (૨) નામ, (૩) ગોત્ર તથા (૪) વેદનીય કર્મને અઘાતી કર્મ કહેવાય છે, કેમ કે તે જીવના મૂળ સ્વરૂપનો ઘાત કરતાં નથી.

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

ૐ 卐 : સમાપ્ત : 卐 ૐ

કર વિચાર તો પામ

ચાંદી સોનાના વરખ (Cons & Pros.) એક સંકલન
સેવા-પૂજામાં કે ખાવામાં ન વાપરવા લક્ષ્યામણ.

(૧) અમે જ્યારે લગભગ ૧૯૨૭ માં અમદાવાદ, કાલુપુર, ટંકશાલમાં ભણતા હતા ત્યારે ટંકશાળના નાકે વરખ બનાવનારની ત્રણેક દુકાનો હતી અને ત્યાં કારીગરો ચામડાના પદમાં ચાંદી મૂકી, લાકડાની હથોડી વડે, ટપ ટપ ટપ ટીપતા-કોઈ કોઈ વાર ચુંક બી લગાડતા.

(૨) તે પછી બહુ વર્ષો સુધી અમે જતા આવતા જોતા પરંતુ આ મંદી પ્રક્રિયા વિષે ધ્યાન ગયેલું નહિ.

(૩) તા. ૧૮-૧૨-૧૯૮૯ ના સ્થાનિક પત્ર ‘સંદેશ’ માં ‘ખરીદીનો કસબ’ સ્તંભમાં ‘ચાંદીના વરખ બનાવવા માટે વાપરવામાં આવતા પશુઓના આંતરડાં કે ચામડીનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો.” આ વરખ મીઠાઈ, સુગંધી સોપારી, ફળફળાઈ ઉપર તો વપરાય જ છે પરંતુ જૈન ઠેરાસરોમાં ને મંદિરોમાં પણ તેનો ઉપયોગ થાય છે.

(૪) ત્યારબાદ તા. ૧૮-૩-૯૦ ના સંદેશમાં ‘ખરીદીનો કસબ’ કોલમમાં, “મુક્તિ દૂત” નામના માસિકમાંથી આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ ભદ્રંકરસૂરિજી મ. સા નો, ‘વરખમાં હિંસા અને શાસ્ત્રીય માર્ગદર્શન’ના શીર્ષકવાળું નોંધેલું લખાણ છપાયેલું છે : “વર્તમાનમાં હિંસાને પ્રાધાન્ય આપી, વરખને અપવિત્ર તરીકે જણાવાય તે અંગે તપાસ કરતા જણાયું છે કે પ્રારંભકાળથી વરખ આ રીતેજ બને છે.

સોના-ચાંદીને ફૂટી ફૂટીને પાતળું પહેળું બનાવાય છે તેને મૃતક બળદના ચર્મ-આંતર ચર્મ અથવા ઉપરની ચામડીની અંદર બીજી પાતળી ચામડી હોય છે તે બહુ જ મજબૂત હોય છે. તે ચામડી કુદરતે મરેલા બળદોને ચમાર લોકો લઈ જતા. તેમની પાસેથી આ આંતર-ચર્મ વેચાણુ લાવી, તેના સહકારથી વરખ બનતા ને આજે પણ બને છે.

૦ બળદોની હિંસા તો માંચના ઉત્પાદન માટે વધી રહી છે. તેમાં વરખનું કોઈ પણ કારણ નથી,

૦ વળી સોનું, ચાંદી વગેરે ધાતુઓ અપવિત્ર થતી નથી : અપવિત્રને પવિત્ર કરે છે.

૦ લોકમાં આજઠોરે ટાળવા સોનાના સ્પર્શવાળા પાણી (સોના-પાણી) છાંટવામાં આવે છે. આજે પણ આ માન્યતા રિવાજ ચાલુ છે. (ક્યાં ?)

૦ વરખના કારણે હિંસા થતી જણાવી નથી.

૦ શીઆકરની પેઢીના ટ્રસ્ટીઓએ તપાસ કરાવી આ હકિકત મેળવી છે. (?)

૦ હિંદુઓને મહત્વ અપાય તો એક પણ વસ્તુ હિંસા વિના પાકતી નથી. બધી વનસ્પતિનાં પ્રારંભમાં અનંતકાય હોઈ અનંતા જીવોના નાશ પછી પ્રત્યેક વનને જીવ પોતાના શરીરરૂપી પ્રત્યે વનસ્પતિ બનાવે છે. કપાસીઆનો દાણો કે ગુવાર બાજરાનો દાણો પણ આ રીતે તૈયાર થાય છે તો અકલ્પ્ય બની જાય, વ્યવહાર નષ્ટ થાય. નિશ્રય-વહેવારની સાપેક્ષતા ઊઠી જાય.

૦ અશુચિનો વિચાર કરીએ તો પ્રાથઃ પવિત્ર બધી વસ્તુઓ અશુચિમાંથી ઉપજે છેઃ લોહીના ઝરણાથી દૂધ, વિષ્ટાના ખાતરમાંથી અનાજ, બૃગળદ કસ્તુરી કેસર પણ વનસ્પતિ છે. ધી-દૂધનું દહીં બનાવતા અસંખ્ય જીવો ઉપજ્યા પછી જ તેનો નાશ કરીને માખણ અને ધી બનાવાય છે, એમ છતાં વ્યવહારથી એ બધું પવિત્ર અને નિદોષ ગણાય છે, વગેરે વગેરે.....

એક જૈનાચાર્ય દ્વારા વરખની બાબતમાં આવું માર્ગદર્શન આપવામાં આવ્યું છે તેથી અમને થોડું આશ્ચર્ય થયું.

૦ જગત અને જીવન હિંસાથી ભરેલાં છે એ વિષે બે મત નથીજ છતાં જેઓ અહિંસાના આગ્રહી છે તેઓ પોતાનું જીવન દકાવવા માટે તથા પોતાના વહેવારો ચલાવવામાં ઓછામાં ઓછી અનિવાર્ય હોય તેટલો જ હિંસા થાય તેનો આગ્રહ રાખે છે.

૦ જૈનાચાર્યો મોઢા પર મુકપતિ રાખે છે અને

૦ અંધારા પછી બહાર ચાલતા નથી કે

૦ પગરખાં પહેરતાં નથી. એની પાછળ સૂક્ષ્મ અહિંસાનું પાલન કરવાનો જ ખ્યાલ રહ્યો હોવો જોઈએ.

૦ દેવની પૂજાવિધિમાં શું વરખ, કસ્તુરી અંબર વગેરે પદાર્થો અનિવાર્ય છે ?

૦ ધાતુઓ તો બધી સરખીજ છે. સોના-ચાંદીમા પવિત્રતાના ખાસ ગુણ છે એવું વૈજ્ઞાનિક રીતે પુરવાર થયું નથી.

૦ અમારો (અને આ સંકલનકારનો) બહુ જ સ્પષ્ટ મત છે કે જેઓ અહિંસાના આગ્રહી છે અને પોતાના પ્રત્યેક વ્યવહારમાં અહિંસાનો જ ખ્યાલ રાખવા માગે છે તેઓએ જેની પાછળ

હિંસા આચારવામાં આવી હોય તે જીવન ટકાવવા કે વહેવાર નિભાવવા અનિવાર્ય ના જ હોય તો તેનો ઉપયોગ કરવો નહિ.

૦ વળી દેવની પૂજા-વિધિ માટે તો નહિ જ.

૦ એમાં જેઓનો ધર્મ અહિંસા પર આધારિત છે એવાઓનાં ધર્મ સ્થાનોમાં તો આવી કોઈ વસ્તુ ન વપરાય એ જ ઇચ્છનીય ગણાય.

કોબા, શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર આ. સા. કેન્દ્ર પ્રકાશિત આ. માસિક મુખપત્ર દિવ્ય ધ્વનિના એપ્રિલ ૧૯૬૦ ના અંકમાં વિશેષ વિગત પ્રાપ્ત થાય છે.

મધ્વમઘતી મીઠાઈ અને પાનને મોહક બનાવવા ચાંદીને વરખ લગાડવામાં આવે છે અને વરખ-યુક્ત ચીજોના ભાવ વધારે લેવાય છે. (લેવાય જ)

કેટલાક અહિંસાવાદી ધર્મોના દેવમંદિરોમાં ધરવામાં આવતા પ્રસાદમાં પણ વરખ વપરાય છે.

આ વરખ બનાવવામાં કતલખાનામાં કપાતા બળદના આંતરડાનો ઉપયોગ થાય છે. પ્રાણી-પ્રેમી શ્રીમતી મેનકા ગાંધી ઇલિસ્ટ્રેટેડ વીકલી ઓફ ઇન્ડિયાના છેલ્લા અંકમાં.

આ વરખ શેમાધી બને છે તે જાણો છો ?

જાણીને આઘાત લાગે તેવું છતાં સાચું છે કે ચાંદીના ખારીક પતરાંને, કતલખાનામાં કપાતા બળદના તાબ કાઢેલા આંતરડાની ચામડીમાંથી બનાવવામાં આવેલા પાતળા પાના વચ્ચે મૂકવામાં આવે છે.

કતલખામાંથી બળદ કપાય તે પછી તરત જ તેનાં આંતરડાં બહાર કાઢી સાફ કરવામાં આવે છે. આ આંતરડાંના કટરા કરવામાં

આવે છે અને એની પાતળી ચામડીનાં પાનાં એક ચોપડીમાં ખાંધવામાં આવે છે....વરખ ખનાવવાની આ પ્રક્રિયામાં ખળહની તાજી ચામડી (તેના પુદ્ગલ પરમાણુ) થોડી ઘણી ચોંટી જાય છે.

ખિચારા શાકાહારીઓ....તેમને આ પ્રક્રિયાની ખબર જ નથી હોતી.

થોડાં વરસ પહેલાં ઈન્ડીયન એર-લાઈન્સને આ વાતની જાણ થઈ ત્યારે તેમણે વિમાનમાં પીરસવાની ખાદ્ય સામગ્રી ખનાવવા કેટરર ને વરખ લગાડવાની જ મનાઈ કરી દીધી. કેવું સરસ !

અને હવે જૂઓ જૈન સાપ્તાહિક, ભાવનગર, નો ૧૩-૪-૯૦ નો અક જેમાં જિનપૂજમાં ઉપયોગમાં લેવાતા વરખના વિષયમાં ‘જ્ઞાની,’ ‘ગીતાથ’ જૈનાચાર્યોનું માર્ગદર્શન છપાયેલું છે :

“જિનેશ્વર ભગવાનની પૂજામાં શુદ્ધ અને ઉત્તમ દ્રવ્યો વાપરવા જોઈએ, પરંતુ અડીં આ શુદ્ધતા લોક-વ્યવહારને આશ્રયીને એટલો લોક વ્યવહારની અપેક્ષાએ સમજવાની છે. દા. ત. (૧) સોનું કે ચાંદી ચંદાલ અડે છતાં અશુદ્ધ ગણાતું નથી.

(૨) નદીમાંથી પાણી ચંદાલ ભરે છતાં તેના સ્પર્શથી નદીનું પાણી અશુદ્ધ ખનતું નથી.

(૩) મોતી, કર્તુરી, અંખર આદિ સ્વયં શુદ્ધ છે તેથી તેની ઉત્પત્તિ અશુદ્ધમાં હોવા છતાં તે અશુદ્ધ નથી.

એવી રીતે ચાંદીના વરખ જે ખને છે તે ચાંદીમાંથી જ પણ ખનાવટનો પ્રક્રિયા કેટલાક લોકો ને (!!) અશુદ્ધ લાગતી હોય છતાં વરખ શુદ્ધ છે, અશુદ્ધ નથી. માટે જ પૂર્વે પણ પાતળા ચામડાના પડોની વચ્ચે ચાંદીની પતરી ને ફૂટીને વરખ ખનાવવામાં

આવતા અને તે આજ સુધી ખનાવવામાં આવે છે, ને ભારતના સ્કંધ જૈન (શ્વેતામ્બર) સંધો વરખનો શુદ્ધ અને ખવિત તરીકે વ્યવહાર કરતાં આવ્યા છે અને તે વસ્તુ ઉત્તમ પણ છે !

આ જ રીતે આમહાનો ઉપયોગ તો ચિરકાળથી વિવિધ રીતે ઢાલ-નગારા વગેરે દ્વારા દેરાસરમાં પણ થતોજ આવ્યો છે.

(અને હવે વાંચો : ધંધાદારી પોતાનું ખચાવનામું.) સાધુજી કહે છે : ઉપરનું કબુલ કર્યા પછી વરખના વિષયમાં આંતરડાં વગેરેની વાત તો તદ્દન ખનાવટી લાગે છે. વિશેષ તો અમદાવાદ, સુરત, મુંબાઈના વરખ ખનાવવાવાળા તો કહે છે કે પરદેશથી શાસાયણિક રીતે ખનેલા સિન્થેટિક કાગળની તૈયાર થુક આવે છે. એના કાગળના પદ વચ્ચે ચાંદીના પતરા ને ફૂટી વરખ ખનાવાય છે. (ખોલો, કંઈ કહેવું છે ?)

અને, ત્રણ પ્રકારની સામગ્રી (જમન્ય, મધ્યમ, અને ઉત્તમ) નું વર્ણન કરી, તંત્રીશ્રીએ કહેલા, જ્ઞાની, ગીતાર્થ જૈનાચાર્યો (જેમનાં નામ આપવાની હિંમત નથી એમ લાગે છે.) શ્વે. મૂર્તિપૂજક જૈન શ્રાવકોને સલાહ આપે છે (કેમકે દિગંબર મૂર્તિ પૂજક તો પ્રભુ પ્રતિમાને એકવાર અભિષેક સિવાય અહકતા જ નથી અને અષ્ટ પ્રકારી પૂજા, અચિત્ત દ્રવ્યોથી, પ્રભુ સન્મુખ, હાથમાં દ્રવ્ય રાખી, પૂજનો દુહો ખોલી, દ્રવ્ય-પદાર્થો યાળીમાં મૂકે છે. અનુકરણીય સુંદર વિધિ માનીએ છીએ. અને સ્થાનક વાસી-તેરાપથીને તો મૂર્તિ-પૂજા ન હોવાથી વરખનો સવાલ જ નથી) કે : (૧) વરખ વાપરતા કોઈને અટકાવવા નહીં. (૨) વરખ વિષે માંસાહારની વાત કરવી તે તો તદ્દન ગેરવ્યાજવા જ છે. (ખરાબર), અને.

(૩) જાણી-જુઝીને કેટલાક લોકો તરફથી જિન પૂજામાં અંતરાય કરવા માટે, સત્યથી વેગળો અને બ્રામક પ્રચાર છેલ્લા એક....એ મહિનાથી ચલાવાઈ રહ્યો છે, તેનાથી કોઈએ પણ ભરમાવાની કે વરખથી પૂજા બંધ કરવાની જરૂર નથી.

જિન-પૂજા-શ્વેતામ્બરો કરે છે તે લગભગ ઘણા બધા દેરાસરોમાં અમે (શ્વે. મૂ. પૂજક હોવાથી) જાતે જાયેલું છે. અને વિધિ-વિધાનો મહદંશે જડ ક્રિયાવાદી કરે છે તેમાં વીતરાગ્યોની ભારોભાર આશાતના-વિરાધના જણાયા છે. માફ કરજો, અમે ઘણા વર્ષોથી સેવા-પૂજા ગાઠરીયા પ્રવાહમાં થોડા તણાઈને કરતા હતા, પરંતુ હવે દેરાસર દર્શન માટે રૂઢીગત જઈએ છીએ, ખાકી હવે પ્રભુના અંગોને અડીને દ્રવ્ય-પૂજા બંધ કરી છે, અને, મુખ્ય તો ભાવપૂજા જ છે ને! દ્રવ્ય-પૂજા તો ભાવ ઉત્પન્ન કરવા નિમિત્તે જ છે, અને, તેથી તો સાધુ-સાગ્વીને દ્રવ્ય-પૂજા કરવાની મનાઈ છે. ખરાખર. જો દ્રવ્ય-પૂજા કર્મ મુક્તિનું કારણ હોત તો વીતરાગ્યો તેમને શા માટે નિષેધ કરત ? O. K.

છેલ્લો : ચામડાની પુદ્ગલ રજકણો ચોટેલા વરખ વાપરવા નહિ તેવો વ્યાજખી પ્રચાર કરનાર ને કયો ભૌતિક લાભ થવાનો હતો ? લોકો તો ખીચારા અજ્ઞાની ઘેટાં જેવા છે, જ.

વધુમાં વાંચો : સમકલીન અખખારની પૂર્તિ, 'વરાઈટી' તા. ૧૬-૧૨-૯૦, (૨-૧૨-૯૦) માંથી

ખીજું ઘણું લખાણ છે પરંતુ જગાના અભાવે અત્રે વિશ્મીએ છીએ. સુસજનોને વધુ શું ?

卐 સમાપ્ત 卐

પૂ. મુનીશ્રી અકલંકવિજયજીનું દૂંડું જીવન ચરિત્ર

પ. પૂજ્ય મુનિશ્રી અકલંક વિજયજી મહારાજને અમે શ્રી 'સમણ સુત્ત'નું મેટર પ્રકાશન માટે સોંપેલું— તેમણે પ્રેસમાં આપી લીધું ને અમને સંભાળી લેવા વિનંતિ કરી. આ કામ અમને ગમતું હોવાથી અમે સ્વીકારી લીધું : પ્રો. કે. જી. શાહ

તપસ્વી મુનિશ્રી અકલંક વિજય મહારાજ સાહેબનો દૂંડું

પરિચય—ફક્ત રેખા ચિત્ર (વિસ્તૃત પરિચય માટે: વાંચો:

અકલંક ગ્રંથમાળા પુષ્પ ૧૧ તથા પુષ્પ ૭૬)

(૧) જન્મ સ્થળ :— લીંચ, જીલ્લા મહેસાણા

(૨) જન્મ તિથિ :— ૧૯૭૦, ફાગણ સુદ ૫

(શ્રી કે. જી. શાહ ૧૯૭૨, ફાગણ સુદ ૮)

(૩) સંસારી નામ :— શ્રી અમૃતલાલ

(૪) પિતાનું નામ :—શિવલાલ તારાચંદ શાહ

(૫) માતાનું નામ —ડાહીબહેન

અમૃતલાલની ૧૧ વર્ષની ઉંમરે માતાનું મરણ.

(૬) અમૃતલાલના વડવાઓ ત્રણ પેઢીથી ધોળકા પાસે જુવાલ રૂપાવટીમાં ધંધાથી રહેતા હતા.

(૭) નાનપણમાં ધાર્મિક સંસ્કાર :— નાની ઉંમરે

પંચપ્રતિક્રમણ, નવસ્મરણ, ત્રણ લાખ્ય ને ચાર પ્રકરણ કંઠાયે, અને દસ વર્ષની ઉંમરે તે જગુદણ ગામે પશુપણમાં પ્રતિક્રમણ વગેરે ક્રિયા કરાવવા મોકલવામાં આવ્યા. પુત્રના લક્ષણ પારણામાંથી, ધાર્મિક શાળામાં તથા વ્યવહારિક શાળામાં પ્રથમ નંબરે મોનિટર તરીકે રહેતા હતા. બાવળામાં અંગ્રેજી પહેલા ધોરણ પછીનો અભ્યાસ અમદાવાદ સી. એન. છાત્રાલયમાં પરંતુ આર્થિક મુશ્કેલીને લીધે છાત્રાલયમાંથી છૂટા થઈ દુકાનમાં લાગી ગયા.

(૮) પિતાશ્રીશ્રિ સાથે દીક્ષા લેવા સમજાવ્યા પરંતુ અમૃતલાલે કહ્યું કે દેવાદાર સ્થિતિમાં દીક્ષા લેવાથી નિંદા થાય. (અશક્તિમાન ભવેત્ સાધુ) પિતાશ્રીના બે અભિગ્રહ (૧) જો અમૃત દીક્ષા લે તો તેની સાથે મારે દીક્ષા લેવી, નહિતર તેને પરણાવ્યા પછી બે વર્ષે મારે દીક્ષા લેવી. (૨) જ્યાં સુધી ફેવું પુરું થાય નહિ ત્યાં સુધી વતન લીંચમાં પ્રવેશ કરવો નહિ. કર્મની વિચિત્રતા તો જૂઓ : શ્રી અમૃતલાલનો વિવાહ શ્રીમતી લીલાવતી સાથે નક્કી થયો તે વખતે પિતા શિવલાલ પુનામાં માંદા પડ્યા. અમૃતલાલ મુંબઈથી પુના આવ્યા પરંતુ વાતચીત થઈ શકી નહી. ફક્ત તેમનું મોં જોઈને દેહ છોડ્યો : પુનામાં અગ્નિ-સ્કંધાર : અમૃતલાલની ઉંમર લગભગ ૨૫ વર્ષની થઈ.

(ગદ્દા પચીસી)

(૬) લગ્ન સંવત ૧૬૯૫ ના મહા વદિ ૧૧, ધંધામાં-જીવનમાં ઘણી ઉચલ-પાચલ થઈ ગઈ. જીવન-ચક્ર એવું છે-

વેપાર - નોકરી - પ્રમાણિકતા - ધર્મરુચિ - તીર્થયાત્રાઓ - ત્રણ ઉપધાન - વર્ધમાન તપની ઝોળીઓ, ધાર્મિક અદ્યાપક તરીકે નોકરી - ગુણ્યને લીધે કોઈ દિવસ નોકરી ધંધા વગર રહ્યા નથી - ધર્મ સાથે અર્થ કામ - પ્રવૃત્તિ, સમય રોકાતો નથી - ઉંમર વર્ષ ૬૫ છતાં શારીરિક શક્તિ - પત્ની વગેરેની સંમતિ લઈ - દીક્ષા સ્થળ મલાડ : વૈશાખ સુદ ૩ તું સુદૂત - આમંત્રણ પત્રિકા - વાયણા - વરસીદાનનો વરઘોડો - સોળ જણાની સાથે.

સંવત ૨૦૩૫ના વૈશાખ સુદ ૩ (અક્ષય તૃતીયા અખાત્રીજ) ના પવિત્ર દિવસે મુંબઈ મલાડ મુકામે દીક્ષા અંગીકાર કરી.

દીક્ષા ગુરુ : આચાર્યશ્રી વિજય ભુવન ભાનુસૂરિ.

(૧૦) શિષ્ય ચેલાનું નામ જે હાલ છે તે મુનિ અકલંક વિજયજી, જ્ઞાન ગુરુ : આચાર્ય શ્રી પ્રેમસૂરિ:

(૧૧) જ્ઞાન ક્રિયાઓમાં મોક્ષ : રતનચીની આરાધના સમ્યગ્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર દર્શન - જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનો ઊંડો અભ્યાસ. જ્ઞાન - દૈનિક વાંચન, લેખન તથા પુત્રય લિહણ. ચારિત્ર - વર્ધમાન તપની ૧૫૪મી ઝોળી ચાલુ છે.

(૧૨) દીક્ષા પછીની પ્રવૃત્તિ - જૈન ધર્મના સાહિત્યનું સરળ, મુશ્કેલ અને સુગ્રાહ્ય શૈલીમાં લેખન - પ્રકાશન - સંપાદન - સંકલન - પાંચ વર્ષનાં દીક્ષા પર્યાયમાં ૧૦ પુસ્તકો છપાવ્યા.

(૧૩) માનવ અવતારે સિદ્ધક્ષેત્ર પાલિતાણા જેવા દિવ્ય ધામમાં વર્ધમાન તપની ૧૦૦ મી ઓળી. વિક્રમ સંવત ૨૦૪૦ ના વૈશાખ સુદ ૩ ના પાવન દિવસે પૂર્ણ કરી. બાવનમી ઓળીનું, પારણું- ૨૦૪૬ શ્રાવણ વદી ૬- રવિવાર, અમદાવાદ, તા. ૧૨-૮-૯૦

(૧૪) શ્રી અકલંક ગ્રંથમાળા મુનિશ્રીનો અદ્ભુત અભિગ્રહ : સંકલ્પ. ૧૦૮ પુસ્તક પ્રકાશિત કરવા, પ્રભુ કૃપાથી નિર્વિઘ્ને પૂર્ણ થયો. અમદાવાદ ચાતુર્માસ દરમિયાન અને તેની છેલ્લા દસ પુસ્તકોની વિમોચન વિધિ રંગે ચંગે પતી ગઈ. તા. ૧૨-૮-૧૯૯૦ રવિવાર.

(૧૫) અમદાવાદમાં “સસ્તુ સાહિત્ય પ્રકાશન” ઘણા વર્ષોથી જનતાને સાહિત્ય-ધર્મ-જ્ઞાન- વિજ્ઞાનનાં પુસ્તકો ઓછી કિંમતે વેચે છે, જેથી લોકોને સારાં સારાં પુસ્તકો સુલભ બને છે, તેવી રીતે મહારાજ સાહેબે પણ લગભગ મહદંશે જૈન ધર્મ જ્ઞાન-વિજ્ઞાન-તત્ત્વજ્ઞાનના દરેક વિષયને આવરી લેતા પુસ્તકો પ્રકાશન કર્યા છે- જેવી જેની રુચિ હોય તેવી જ્ઞાનપિપાસા સંતોષી શકે.

(૧૬) મહારાજશ્રીનું કૃષ્ણદ્રુપ મગજ : હજુ કેટલાય નવા નવા વિષયો પ્રકાશન માટે ઉભરાય છે.

(૧૭) જ્યારે ૧૦૦ પુસ્તકોનું વિમોચન થયું ત્યારે અમે વણમાગી સલાહ આપેલી કે હવે આગળ વધવું નહિ, પરંતુ સ્વાધ્યાય, મૌન, આરાધના, સાધના, ઉપાસનામાં શુષ્ક લગાવવો, પણ તેઓશ્રીની પુસ્તક પ્રકાશન પ્રવૃત્તિ

એટલી તીવ્ર છે કે ઉદ્ધવાસ ઉમંગથી આ ઉમરે, તપસહ, ૧૨૫ પુસ્તક સુધી પહોંચી ગયા છે.

(૧૮) આ અન્યમાળાનો એકએક ટાઇટલ-પુસ્તકનું મથાળું વાંચતાં જ અહોભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. જૈન કથાઓ ભાગ રૂપ. પ્રકાશનનો લગભગ ગોથો ભાગ રોકે છે. શ્રાવક-શ્રાવિકા, સાધુ-સાધ્વીજી, ખાળ-યુવાન-વૃદ્ધ, દરેકને કંઈને કંઈ લાભ થાય તેવી અન્યમાળા કદાચ અણુધારી રીતે ગોઠવાઈ ગઈ જણાય છે. અન્યમાળાની આ એક વિશેષતા છે.

(૧૯) અને મહારાજશ્રીનો ગૃહસ્થ તરીકે તથા સાધુજી તરીકેનો અનુભવ પણ સારા દેશમાં પર્ચાઈતનો છે. ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર, મહારાષ્ટ્ર, ખંજાળ અને ભારત ૨૨૯૬ બહાર છેક નેપાળ ખટમંડુ સુધી-ખટમંડુમાં તેરાપંથી સંપ્રદાય-કામ-ઘર દેરાસરમાં સેવા પૂજાને ઓફિસ કામ. ખટમંડુમાં કાષ્ટ (લાકડા)ના મંડપો ઘણા છે તેથી તેનું નામ કાઠમંડુ-અપક્ષશ ખટમંડુ-ત્યાંના મંદીરો મુખ્ય (૧) ૮૪ આસનવાળું કામદેવનું મંદિર, (૨) ૨૦૦૦ વર્ષ જૂનું બુદ્ધનું મંદિર-નામ-સુવર્ણમંદિર, તથા (૩) પશુ-પતિનાય (મહાદેવ)નું મંદિર જ્યાં પશુઓનાં બલિદાન અપાતાં. લોકો માંસાહારી-તેથી મુખ્ય જોમ વેળાટેરીયન અને મટન મારકેટ ભેગી હતી. એ મહિના ત્યાં રહેલા.

(૨૦) દરેક અન્યની હબર હબર નકલ; કેટલાકમાં કિંમત છાપેલી છે, પરંતુ પુસ્તકો છુટથી ભેટ અપાય છે. કુદરતના

કોઈ અગમ્ય કારણથી અન્યમાળાના પ્રથમ પુષ્પથી ૧૦૮ પુષ્પ સુધીના બધા પુસ્તકો, મુનિશ્રી જ્યાં ચોમાસુ હોય ત્યાંથી મને મોકલતા રહ્યા છે તે કોઈ પૂર્વ-જન્મના પુણ્ય સંસ્કારને લીધે જ હશે. હાલ પણ તેમની કૃપાદષ્ટિ ચાલુ છે અને અમદાવાદમાં હોવાથી તથા મન-વચન-કાય-શક્તિ મજબુત હોવાથી મને ઘેર અવાર-નવાર દર્શનનો લાભ આપે છે.

(૨૧) છેલ્લે નિશિષ્ટ હકીકતો : (૧) એક ઓળીનું પારણું અમદાવાદ શામળાની પોળમાં થયેલું (૨) પુસ્તક લેખન પ્રકાશનમાં પ્રોત્સાહન, અમદાવાદમાં શ્રી કનકચંદ્રસૂરિજીને લખેલ મેટર બતાવતા પ્રસ્તાવના લખી આપેલી (૩) ચતુર્થ ચતુર્માસ : પૂ. વિદ્યાનંદવિજયે સંઘમાંથી બહાર કઢ્યું કે (મહારાજશ્રીનું ચાથું પુસ્તક : શ્રીનેમિનાથ તથા કૃષ્ણ ચરિત્ર) આ પુસ્તક કોઈએ લેવું નહિ અને લખાયેલા પૈસા કોઈએ આપવા નહિ. મહારાજશ્રી એ કહ્યું : પ્રભુની નિશ્રામાં પ્રભુના પુસ્તકનો વિરોધ કરે તેને હું ગુરુ કે સાધુ માનતો નથી, હા જૂલ હોય તો સુધારી લઈશું. આ બાબતમાં મારા ગુરુ મહારાજના કપડાનો પત્ર મારા પર આવ્યો. મેં તેમને રાજીનામું લખીને મોકલ્યું....ઓઘો પાછો માગ્યો....મેં તેમને આપ્યો, વગેરે વગેરે.

(૨૨) આ અન્યમાળાનો બહોળો પ્રચાર અને ફેલાવો થાય અને આબાલવૃદ્ધ સર્વ જને 'અકલંક સાહિત્યનો' તન મન ધનથી લાભ લઈ આત્મ કલ્યાણ સાધે તેવી શુભ

કામના સાથે વિરમીએ.

(૨૩) પ્રભુ મુનિશ્રીને શતાયુ અર્પી રૂપમાં તીર્થંકરશ્રી સંઘની સમ્યગ્ જ્ઞાન દ્વારા સેવા કરે તેવી પ્રાર્થના.

(૨૪) નમામિ વીરં ગિરિ-સાર ધીરં.

(૨૫) શિવમસ્તુ સર્વ જગત :

(૨૬) સિદ્ધ્યા સિદ્ધિં મમ દિસન્તુ.

(૨૭) ॐ શાન્તિ : શાન્તિ : શાન્તિ :

તા.ક. આનંદો ! આનંદો ! જૈન ધર્મ પ્રેમીઓ : આનંદો !!

જૈન ધર્મ-ગ્રંથોના અંગ્રેજી અનુવાદનું ઇન્કલેન્ડના રાજા ફિલીપ્સ અને રાણી એલિઝાબેથે આયોજન કરેલ છે અને તે માટે (U.K.) યુનાઈટેડ કિંગડમના રાજવી કુંટુબે એક દસ્ત બનાવ્યું છે.

હવે જૈન ધર્મના ગ્રંથોના English ભાષામાં અનુવાદ થશે અને આખા વિશ્વમાં તે વેચાશે વહેંચાશે. સર્વ પ્રથમ ‘તત્ત્વાર્થ સૂત્ર’નો અનુવાદ કરવાનું નક્કી થયેલ તે પ્રમાણે આ પ્રસંગની મંગળાવધિ તારંખ ૨૩-૧૦-૧૯૬૦ના રોજ લંડન ‘બકિંગહામ પેલેસ’માં થઈ ગઈ હશે અને તેમાં વિશ્વના પંદર જૈન અગ્રણીઓ (જેમાં ભારતમાંથી પાંચ મહાનુભાવો છે,) એમણે આ લખાણ અને દસ્તાવેજો અર્પણ કર્યા હશે.

હવે “ભગવાન મહાવીર” નો દિવ્ય અને વિશ્વ-હિતકારી સંદેશ’ દુનિયાના દરના દેશોમાં પહોંચશે તે આપણા સૌને માટે ગૌરવ અને આનંદનો વિષય છે જ.

એક માનસ-શાસ્ત્રીય હકિકત

(પ્રો. કે. જી. શાહ.)

એવું બનતું જોવામાં આવે છે કે અમુક વિચારો અમુક વ્યક્તિઓને અમુક સમયે આવે છે, પરંતુ તે વિચારના અવતરણ માટે અમુક વ્યક્તિ યોગ્ય હોય છે.

શ્રી વિનોબાજીની પ્રેરણાથી શ્રી સમણસુત્તં પ્રાપ્ત થયું. જૈનધર્મનું આવું એક પુસ્તક હોય તેવો વિચાર મને છેલ્લા ઘણા વર્ષોથી આવતો હતો અને તેથી મેં કેટલાક વિદ્વાનોને તથા સાધુજી ને લંબાણ-પૂર્વક પત્રો લખેલા.

‘આપણે જાણીએ છીએ કે જગતના લગભગ બધા ધર્મોમાં તે તે ધર્મના મૂળ સિદ્ધાંતો દર્શાવતું ‘એક’ પુસ્તક છે જ હા.-ત. (૧) ખ્રિસ્તી ધર્મનું ‘ધી બાઈબલ,’ (૨) મુસ્લીમ ધર્મનું, અલ કુરાન, (૩) હિન્દુ ધર્મના ઘણા કાંટા છે-તેમના સંપ્રદાયોમાં રામાયણ, મહાભારત, ભાગવત, ગીતા, ગણી શકાય, (૪) સ્વામીનારાયણમાં ‘શિક્ષાપત્રી’ (૫) શીખ ધર્મમાં ‘જપુજી’ (૫) પારસી ધર્મમાં ‘ઝંદ અવેસ્તા’ (૬) યહુદી ધર્મમાં જૂનો કરાર, (૭) બૌદ્ધ ધર્મમાં ‘ધર્મપદ વગેરે, તરત જ સ્મૃતિમાં આવે અને આ પુસ્તકો સુલભ હોય છે.

(તે વખતે મને જાણ નહિ કે શ્રી વિનોબાજીએ આમાંના કેટલાક ધર્મના ‘સાર’ રૂપ પુસ્તક છપાવેલાં.)

હવે આપણે કોઈ જૈન ધર્મીને તેમના મુખ્ય પુસ્તક વિષે પૂછીએ તો તે કિં-કર્તવ્ય-મૂઠ બની જશે. અને ગમે તે એકાદ નામ, કદપસૂત્ર, તત્વાર્થ સૂત્ર, એવું આપશે કેમકે આવું એક પુસ્તક તેના ખ્યાલમાં નથી જે કોઈ પણ ધર્મીને ‘જૈન ધર્મ’ ના પુસ્તક તરીકે ભલામણ કરી શકાય અને તેને જૈન દર્શનના મોક્ષ માર્ગનો, સમગ્ર ખ્યાલ આપી શકાય, તેથી જો એકાદ પુસ્તક ૨૦૦ થી ૩૦૦ પાનાનું હોય તો તે લોકપ્રિય પુસ્તક થાય અને લેખક પણ ‘અમર (!) કીર્તિ’ મેળવે. પુસ્તકનું નામ Jainism at a Glance અથવા The Essence of Jainism યાને ‘જૈન ધર્મનું માર્ગદર્શન’ અથવા ‘જૈનધર્મના મૂળ તત્ત્વો’ આપી શકાય.

વિષયો નક્કી કરી, વિદ્વાન ગીતાર્થ મુનિરાજેનું માર્ગદર્શન મેળવી-ભલે સમય જાય અને પુરુષાર્થ કરવો પડે, પણ એક સુંદર પુસ્તક જીવન-ભરનું જ્ઞાન ટુંકમાં ઢાળી શકાય તો એક સરસ કામ થઈ જાય.

અભ્યાસી અને કાર્યકુશળ એવા આપશ્રી આ બાબત હાથમાં લ્યો તો અસંભવિત નથી.

હું તો ઘણા વર્ષોથી આવો વિચાર કરું છું. પરંતુ આ બાબતનું જીડું વાંચન નહીં હોવાથી માફ ગળું નથી, નહિતર હું પ્રયત્ન જરૂર કરત.

તો આ બાબત ખાસ વિચારી, રસ લઈ, પ્રયત્ન કરો તો જિનશાસન દેવ પણ સહાય કરે અને આપનું-ગરબનું—તથા દેવ ગુરુ ધર્મનું—નામ રોશન થાય.” અસ્તુ.

જવાબો આવ્યા પણ એકેય આશાજનક નહીં.

“તમે સૂચવેલ કામ જરૂર કરવા જેવું છે એમાં શંકા નથી. પણ આ અંગે પહેલાં પણ પ્રયત્નો થયા છે. તેનું પરિણામ જોતાં સર્વને સ્વીકાર્ય અને ગ્રાહ્ય બને એવું કામ થવું આપણા સમાજના હાલના સંયોગોમાં શક્ય નથી.

સ્વેતામ્બર, દ્વિગંબર, સ્થાનકવાસી, -બધાને એમ છે કે અમારા વ્યક્તિગત વિચારોનો-માન્યતાઓનો-પણ સ્વીકાર થાય તો એ પુસ્તકને અપનાવીએ.

જૈન ધર્મનો સંપૂર્ણ પરિચય સર્વગ્રાહ્ય બને તેવો આપવો હોય તો તે માટે ઘણી તૈયારી જોઈએ. તમે લખો છો કે જીવનભરનું જ્ઞાન ટૂંકમાં ઢાળીને આપવું, તો હજુ જીવનભરનું જ્ઞાન જ ભેળું કરવાનું બાકી છે !

આવા કેટલાક પ્રયત્નો થયા છે. પરંતુ સર્વ સંપ્રદાયોને સ્વીકૃત હોય અને પ્રમાણભૂત તરીકે સૌએ અપનાવ્યું હોય તેવું થયું નથી. વગેરે, વગેરે.”

ઉપરનું લખાણ વાંચતાં એક ખ્યાલ એવો બંધાય છે કે શ્રી ‘સમણસુત્ત’ પણ જૈન ધર્મના એક પુસ્તક તરીકે વિશ્વવ્યાપી થયું નથી-કદાચ હજુ તે સર્વમાન્ય બની શક્યું નથી કે શ્રી ઉમાસ્વામીજીના ‘તત્ત્વાર્થ સૂત્ર’ વગેરેની જેમ શાસ્ત્ર તરીકે બધાએ અપનાવ્યું જણાતું નથી, છતાં એક અમુલ્ય કાર્ય તો જરૂર થયું છે. ‘જૈન ધર્મ સાર’ રૂઢાં શ્લોકોમાં છે તેના પાયા ઉપર, દરેક શ્લોકની થોડી સમજુતી સાથે, યોગ્ય સુધારા વધારા સાથે, ‘ગદ્ય’ (PROSE) માં પુસ્તક તરીકે કોઈ વિદ્વાન સાધર્મિક કે ગીતાર્થ

ગુરુ બહાર પાડે—પરિશ્રમ જરૂર થાય-સમય પણ બચ-
પણ 'નંબર ઓ' તરીકે જિન શાસનની અનન્ય સેવા ભક્તિ
થાય અને દરેક ભાષામાં ભાષાંતર થાય તો વિશ્વ વિખ્યાત
થાય.

શાસન દેવ આ કાર્ય માટે કોઈ મુમુક્ષુને પ્રેરણા આપે !

મૂળ પુસ્તકના પૂઠા ઉપરથી ઉતારા

(૧) સમગ્ર જૈન સમાજ સંમત એવા 'સમણ સુત્ત'
નામના ગ્રંથની નિષ્પત્તિ થઈ. ભગવાન મહાવીરના
૨૫૦૦મા વર્ષના અવસરે એ એક મોટી ઉપલબ્ધિ એમ
સૌએ સ્વીકાર્યું.

મુનિશ્રી વિદ્યાનંદજી મુનિશ્રી સુશીલકુમારજી
મુનિશ્રી જનક વિજયજી મુનિશ્રી નથમલજી

શ્રી જિનેન્દ્ર વણીજી

(૨) જૈન ધર્મીઓની છેલ્લા બે હજાર વર્ષોમાં નહોતી
થઈ તેવી સંગીતિ ભગવાન મહાવીરના ૨૫૦૦મા
'કલ્યાણક' વર્ષમાં થઈ અને તેમાં જૈન ધર્મના તમામ
સંપ્રદાયોના મુનિઓ અને અગ્રગણ્ય શ્રાવકોઓ હાજર
રહી, અમૃતકુંભ સભા, સર્વ-સંમત સારરૂપ ગ્રંથ આપ્યો
તે આ 'સમણ સુત્ત' છે.

(૩) મારા જીવનમાં મને અનેક સમાધાન પ્રાપ્ત થયાં છે. એ બધામાં સૌથી ઉપદ્રવ, જે કદાચ સર્વોત્તમ સમાધાન છે, તે આ વિષે પ્રાપ્ત થયું... શ્રી મહાવીરપ્રભુના કહ્યાણકના દિવસે જૈન ધર્મ 'સાર' જેનું નામ સમષ્ણુ-સુત્ત' રાખવામાં આવ્યું છે તે આખાય ભારતને પ્રાપ્ત થશે.....જ્યાં સુધી જૈન ધર્મ ટકશે અને બીજા વૈદિક તથા બૌદ્ધ વગેરે ધર્મો પણ હશે ત્યાં સુધી (આ) 'જૈન-ધર્મ-સાર'નું અધ્યયન થતું રહેશે.

શ્રી વિનોબા ભાવે

(૪) આ ગ્રંથ સમષ્ણુસુત્તની સંકલના પૂજ્ય વિનોબાજીની પ્રેરણાથી થઈ છે. એ જ પ્રેરણા અનુસાર સંગીતિનું આયોજન થયું અને એમાં આના પ્રાફુલ્લે સ્વીકૃતિ મળી.

આ એક વિશિષ્ટ ઐતિહાસિક ઘટના છે.

શ્રી સમણસુત્તં વિષે

બે બોલ સંકલકનકારના

આ ગ્રંથ વિષે ખાસ કંઈ કહેવાનું નથી કારણ કે બધી જાણવા જેવી હકિકત પુસ્તકના પાના ૧ થી ૨૭ સુધીમાં આવી જ જાય છે. તેથી પુનરુક્તિની જરૂર નથી.

પાના ૪ પર જણાવ્યું છે તેમ આ પુસ્તકનો ગુજરાતી અનુવાદ, છપાવવાની ઈચ્છાથી, અમે ઘણા વર્ષો પહેલાં તૈયાર કરી રાખેલો, પરંતુ ખીજા પુસ્તકો છપાતાં ગયા : આ પુસ્તકનું મેટર પડી રહેલું.

પ.પૂ. મુનિશ્રી અકલંક વિજયજી મ. સાહેબે જૈન ધર્મના ૧૦૮ પુસ્તક છપાવવા થોડા વર્ષો પહેલાં સંકલ્પ કરેલો અને લગભગ ૧૦૦ પુસ્તક છપાઈ ગયેલાં. આ વર્ષે તેઓશ્રીનું ચોમાસુ અમદાવાદમાં થયું અને થોડા સમયમાં ૮ પુસ્તક છપાયાં અને તેની વિમોચન વિધિ પણ સુપેરે થઈ. આ સમય દરમિયાન મહારાજશ્રી મારે ત્યાં અવારનવાર આવતા.

મારી પાસે મારી નિવૃત્તિના સમય દરમિયાન જૈન દર્શનના ધાર્મિક-આધ્યાત્મિક પુસ્તકોના વાંચન સાથે અમુક નોંધો લેખિત થતી. આવા લગભગ ત્રણ ચાર પુસ્તક થાય તેવા ૪૦૦ ૫૦૦ લખેલાં પાનાં હતા જેનો ઉલ્લેખ ‘મન્નહ જણાણું આણું’ પુસ્તકમાં કરેલ છે, તેમાં

આ ‘સમણસુત’ના પણ પાના હતા. આ બધો મસાલો મેં મહારાજશ્રીને આપ્યો કેમકે તેઓશ્રીને હજુ પણ વધુ પુસ્તક છપાવવાનો અદમ્ય ઉત્સાહ હતો ને છે. તેઓશ્રીના અર્ધો ડઝન પુસ્તકોનું પ્રકાશન હાલમાં પણ ચાલુ છે.

હવે એવું બન્યું કે મહારાજશ્રીએ “સમણ સુત” આરોબાર પ્રેસમાં આપી દીધેલું અને તેના ત્રણ ફર્મા ૪૮ પાનાંના કાચા છાપેલા પુસ્તક મને વાંચવા મોકલ્યા જેથી સુધારો-વધારો કરી પાકું છાપકામ થઈ શકે. બાદમાં મહારાજશ્રી મળ્યા અને કહે કે આ કામ તમે લઈ લો અને પ્રકાશન તથા આર્થિક બાબત સંભાળી લો.

અમને તો આ કામ ગમતું હતું—એટલે થયું—ચાલો ગમતાનો જુલાલ કરીએ, પરંતુ હમણાં શ્રી “મન્નહ જિણાણ” આણું’ પુસ્તક છપાવેલું તેમાં ઠીક ઠીક આર્થિક વ્યય કરેલો એટલે થોડી અનિચ્છા હતી.

અમે અમારા પુસ્તકો અમારા ખર્ચે છપાવી ભેટ આપીએ છીએ. આર્થિક સહયોગ માટે કોઈને કહેતા નથી. આ પુસ્તક બાબત અમોએ શ્રી પ્રદીપભાઈ શેઠને વાત કરી અને તેઓએ પ્રકાશનનું કામ ચાલુ કરવા સહર્ષ જણાવ્યું અને લગભગ ૫૦ ટકા આર્થિક જવાબદારી સ્વિકારતાં અમારા ઉલ્લાસ-ઉમંગમાં ભરતી આવી અને કામ આગળ ચાલ્યું.

હવે 'શ્રી સમણસુત્ત' છપાય તેમાં અમારા પુસ્તક પ્રકાશનના રિવાજ મુજબ મુખ્ય વિષય સાથે 'જિજ્ઞાસા' ના મથાળા નીચે જૈન ધર્મના જ્ઞાન-વિજ્ઞાન-તત્ત્વજ્ઞાનની વિવિધ બાબતો પણ છપાવવી એવા સંકલ્પને અમલમાં મુકવા મેટર તૈયાર કર્યું, પરંતુ આ પુસ્તકમાં મેટર bulky કદ મોટું થઈ જાય તેથી 'જિજ્ઞાસા' બુદ્ધ પુસ્તક તરીકે છપાવવા નિર્ણય કર્યો, તેથી બે પુસ્તકો છપાશે અને બેની સાઈઝ પણ બુદ્ધ હશે, કારણ કે મહારાજશ્રીએ પુસ્તક છાપવા આપી હીધેલું તેથી તે કાઉન સાઈઝમાં છપાયું છે અને અમારા છેલ્લા પુસ્તકો કેમી સાઈઝમાં હોવાથી 'જિજ્ઞાસા' પણ તે કેમી સાઈઝમાં છપાશે.

અમે અમારા પુસ્તકોની છપાઈ fool-proof થાય, એકે જૂલ ન થાય તેવી કાળજી લીધા છતાં દૃષ્ટિ-દોષ કે પ્રેસ દોષ (Printer's Devil મુદ્રા રાક્ષસ) ને લીધે અશુદ્ધિઓ રહી જવા સંભવ છે. ઠા. ત. પા. ૭, પુસ્તકમાં બખબાર 'ગૌતમ' હતું, છતાં પ્રેસમાં બે માત્રા ઉઠી ગયા, 'ગાતમ' છપાયું, શું થાય ?

સુર પાઠક : આવી અશુદ્ધિ કે જૂલો જણાય તો સુધારી વાંચવા પ્રાર્થના.

શ્રી 'જિન આણા' વિરુદ્ધ પ્રમાદ કે અજ્ઞાનથી લખાણું હોય તો ક્ષમા યાચીએ છીએ.

સ ત્યં વદ, ધર્મ ચર
સ્વાર્થયાચાત્ મા પ્રમદીતવ્યમ્

પ્રભુ ! ભવ્ય જનો શુધ્ધાત્મા પ્રાપ્ત કરો...

શિવમસ્તુ સર્વ જગતઃ

મિચ્છામિ દુઃક્રકડં : ઇચ્છામિ સુક્રકડં

ૐ તત્ સત્ : સુજ્ઞેષુ કિં બહુના?

નમ્ર વિનંતિ

પુસ્તકને સાફ પૂઠું ચઢાવી દો જેથી પુસ્તક સુવ્યવસ્થિત રહે અને જ્ઞાનની આશાતના ટાળી શકાય.

લિ. સંકલનકાર

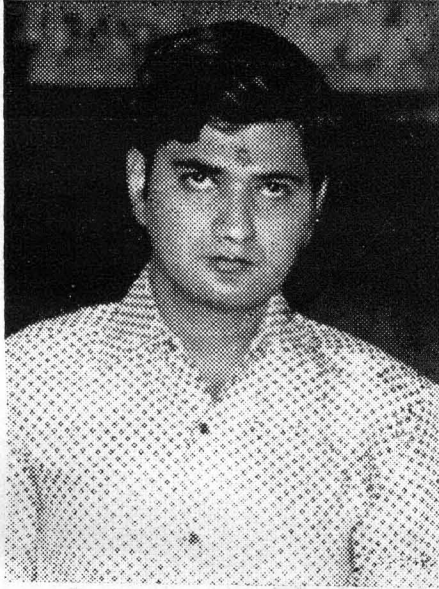
(પ્રા.) કુમુદયન્દ્ર ગોકળદાસ શાહના જય જિનેન્દ્ર

ખાસ નોંધ (૧) જ્યારે કંઈપણ પૂછપરછ કરવી હોય ત્યારે જવાબી પત્રો Reply વાળા, ટીકીટવાળા, તમારા પૂરા સરનામા સાથે, સારા અક્ષરે, લખવા વિનંતિ છે.

(૨) પુસ્તક ટપાલમાં મોકલવામાં આવશે નહિ. રૂબરૂ રૂપિયો એક નોમીનલ આપી લઈ જવા વિનંતિ છે.

શ્રી વર્ધમાન સ્વામીને નમો નમઃ
અશ્રુભીની ભાવભરો શ્રદ્ધાંજલી

શ્રી ધનંજયભાઈ કાન્તિલાલ ઝવેરી

જન્મ તા. ૧-૬-૧૯૫૨ અવસાન તા. ૨૦-૧૨-૧૯૮૨

આપના અકાળ અવસાનને આઠ આઠ વર્ષ વીતી ગયાં :
તમારો માયાળુ મિલનસાર સ્વભાવ, વ્યવહાર-કુશળતા, અપૂર્વ
ઉદારતા તથા વીતરાગના ધર્મ તરફની લાગણી વારંવાર યાદ
આવે છે.

આપનો આત્મા જ્યાં હશે ત્યાં શાન્તિ અને સંતોષ
અનુભવતો હશે એવી અમારી અચળ શ્રદ્ધા છે.

અમે છીએ આપના કુટુંબીજનો તથા મિત્ર-મંડળ.

શ્રી સમણસુત્તંના આર્થિક સહયોગી

શ્રી પ્રદીપભાઈ શેઠના અનેવી

સ્વ. શ્રી ધનંજયભાઈનો સંક્ષિપ્ત

જીવન પરિચય

—o—

અનિત્ય ભાવના (ઉપજાતિ છંદ)

વિદ્યુત લક્ષ્મી, પ્રભૂતા પતંગ, આયુષ્ય તે તો જળના તરંગ,
પુરંદરી-ચાપ અનંગ-રંગ, શું રાચીયે ત્યાં ક્ષણનો પ્રસંગ ?

શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર

“ ન જાણ્યું જનકીનાથે, સવારે શું થવાનું છે ? ”

“ જે જાણ્યું તે જાણ્યું, જે કુદ્યું તે કરમાય. ”

આ ભાવના અને કહેવતો આ યંત્ર યુગના માનવીને
જીવનની ક્ષણભંગુરતા ક્ષણે ક્ષણે યાદ કરાવે છે.

આવું જ અકસ્માત અણધાર્યું બન્યું યુવાન ભાઈ શ્રી
ધનંજય માટે. ક્ષણવારમાં કુમળી કળી મુરઝાઈ જાય તેમ
કરાળ-વિકરાળ કાળની ફૂર થપાટ વાગતાં ભાઈ શ્રી ધનંજયે
પોતાની જીવન-લીલા સંકેલી લીધી. કુટુંબીજનો અને
મિત્ર મંડળ ઉપર જાણે વજ-ઘાત થયો. મોહી સ્વજનોના
હૃદયમાં અકસ્માતના આઘાતથી પારાવાર દુઃખ થયું, પરંતુ
જૈન ધર્મના ‘કમખર્ષ પર્યાય’ ના નિયમ અનુસાર એ
અકસ્માત ન હતો, પરંતુ ‘જીવ’ના ‘પર્યાય’ની હારમાળામાં
ગોઠવાયેલા ક્રમ અનુસાર આ અકસ્માત એક ‘વ્યવસ્થિત’

ખાખત સમજવી જોઈએ. જે કંઈ બનવાનું છે તે બને જ છે એમ જે કંઈ બનવાનું હતું તેજ બન્યું છે એમ સમજાય છે. વિધિને ગમ્યું તે ખરૂં.

ઉપરોક્ત વ્યવસ્થિત ક્રમને ન તો ઇન્દ્ર દેવવી શકે, ન તો જિનેન્દ્ર દેવવી શકે. આ હકીકત કોઈ પણ આઘાતજનક દુઃખદ પ્રસંગનું સુખદ સમાધાન ગણાય. સમજીને જિન-શાસનનો કેવો ઉપકાર! જીવ માત્રના બધા સંબંધો ‘સંયોગી’ હોય છે અને વીજળીના ઝબકારાની જેમ ‘વિયોગ’ આવી પડે છે. રે સંસાર !

એમ પણ કહેવાય છે કે સારા સરળ ભોળા દિલના મનુષ્યો યુવાન વયમાં મરણ પામે છે. ‘શહાણું માનુષ લાલત નાંહિ’ એમ મરાઠીમાં કહેવાયેલું છે. જેને ઇશ્વર ચાહે છે તે યુવાનીમાં મરણ પામે છે. Those whom the gods love die young. કેટલીક વાર તો કુટુંબનો એકનો એક પુત્ર મરણ-શરણ ધાય છે.

કર્મનો ગતિ ન્યારી છે : બધા જીવો કર્મવશ છે.

ભાઈ શ્રી ધનંજયનો જન્મ સંવત ૨૦૦૮ના ભાદરવા સુદિ ૧૧ ના અમદાવાદના સમૃદ્ધ ઝવેરી કુટુંબમાં થયો હતો. જૈન ધર્મના સંસ્કારો અને શુદ્ધ આધ્યાત્મિક વિચારો ધરાવતા તેમના પિતા શ્રી કાન્દિલાલ મોહનલાલ ઝવેરી તેમજ માતા વિદ્યાબેનના સંસ્કાર સિંચનથી શ્રી ધનંજયનું જીવન દિન-પ્રતિદિન નવપલ્લવિત થતું ગયું.

શાંત સરળ બાલ્યવય અભ્યાસ તથા રમત ગમતમાં વીતાવી કોલેજનું વિદ્યાર્થી જીવન શરૂ થયું અને ગુજરાત યુનિવર્સિટીની બી.કેમ.ની ડીગ્રી લઈ વેપારી જીવન શરૂ કર્યું.

યૌવન વય : લગ્ન જીવન : પ્રભુતામાં પગલાં —
અમદાવાદની શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જ્ઞાતિના સભ્ય
શ્રી અરવિંદભાઈ શેઠ તથા શારદાબેનની સુપુત્રી કાશ્મીરા
સાથે શ્રી ધનંજયના લગ્ન ધામધૂમથી થયા. બન્ને પક્ષ
સાધન-સંપન્ન અને કાશ્મીરા-ધનંજયનું રૂઢું રૂપાળું યુગલ
વિધાતાને ઘડતાં પણ કદાચ ઈર્ષા ઉપજાવે તેવું.

જીવન-પ્રવાહમાં આ જુગલ-જોડીની સંસાર-નાવ
આનંદ-મંગળ-સુખપૂર્વક સરકતી જતી હતી-પાંચ વર્ષ
તો આંખના પલકારામાં પસાર થયા ત્યાં તો ‘કૂર વિધાતા’
એ પોતાનો કારમો પંજો યુવાન ધનંજય પર ચલાવ્યો.

માનવી પોતાના જીવનમાં કેટકેટલી આશાઓ અને
કેટકેટલા અરમાનો સેવતો હોય છે પરંતુ ભવિષ્યના ગર્ભમાં
શું છુપાયેલું છે તેનો જ્યાલ જિયારાને સ્વપ્ને પણ ક્યાંથી
આવે ?

“કાળને તો કહીયે શું, જરાયે ના ચૂકિયો.
પાંચ આંગળીઓમાંથી, અંગુઠે વાઢ મૂકિયો.”

શ્રી ઉમાશંકર જોષી

હજુ તો યૌવનના આંગણે પગરણ-માંડયા ત્યાં જ
આટલી નાનકડી જીંદગીમાં કાળ ભરખી ગયો. પોતાના
ધંધાર્થે દર મહિને એક વાર મુંબાઈ જતા. આ વખતે પણ
હંમેશની જેમ, માતા-પિતા-પત્નીને મળીને, ફૂલ જેવા
કોમળ બે બાળકો (‘હર્ષ’ ઉ. વર્ષ ૩, તથા કોશા-ઉ. વર્ષ
એક)ને રમાડી, સમજાવી, રાજી કરી, ‘કાલે સવારે તો
વહેલા આવી જઈશ’ કહી, મુંબાઈ તરફ પ્રયાણ કર્યું.

અ રે રે !

“ છે માનવી જીવનની ઘટમાળ એવી,
દુઃખ પ્રધાન, સુખ અલ્પ થકી ભરેલી.”

‘કાલે વહેલો આવીશ’ એમ કહેનારને ક્યાં ખબર
હતી કે, “ કાલ કાળ લઈ આવશે.

ઉડી જશે વ રા જ.”

દર વખતની જેમ અમદાવાદથી સાંજે મુંબઈ જતી
લકઝરી બસમાં મુસાફરી શરૂ કરી ત્યાં તો અડધે રસ્તે બસને
અકસ્માત થતાં ભાઈશ્રી ધનંજય આ ફાની દુનિયાનો ત્યાગ
કરી, અન્ય જગાએ જીવન - યાત્રા કરવા ચાલી નીકળ્યા -
સંસારના બધા સંબંધો તોડીને - રહતા પરિવાર - માબાપ,
પત્ની, બે બાળકોને છોડીને. ન થોભ્યા પોતાની જીવન સંગીની
- બાળકો, માબાપ, ભાઈ-બહેન કે કુટુંબ પરિવારના સગાં
- સંબંધી મિત્ર પરિવાર માટે.

ખરેખર, કુદરત આગળ કોઈનું પણ ડહાપણ ચાલતું
નથી. માનવ બિચારો લાચાર છે તેથી શોક-કલેશ કરી
આત્મ-ધ્યાન ન કરવું જોઈએ. સરળ, પ્રમાણિક, ન્યાયી,
ધર્મ-નિષ્ઠ જીવન પતાવી શ્રી ધનંજય કહેતા ગયા :

“ નવ કરશો કોઈ શોક, રસિકડાં, નવ કરશો કોઈ શોક.”

કારણ આવા મૃત્યુ વખતે ખરેખર તો “ મૃત્યુ મરી ગયું” રે
લોલ” Death, thou shalt die.

માણસનું મરણ કેવી રીતે થાય છે તે અગત્યનું નથી
પરંતુ તેનું જીવન કેવું હતું તે અગત્યનું છે. કોમળ પુખ્ત
સવારે ખીલી સાંજે કરમાય છે પરંતુ કેવી સુવાસ મુકતું
જાય છે, માટે તો કહે છે : કુલ ગયું, ફારમ રહી ગઈ.

જે જન્મ્યો તેનું મૃત્યુ નિશ્ચિત છે અને મરે તેનો જન્મ પણ નિશ્ચિત છે, માટે જીવન દરમિયાન દરરોજ મરણ પર મનન કરવું જોઈએ જેથી પાપ ન થાય, અને નવકાર મહામંત્રનું સ્મરણ કરવું જોઈએ જેથી પુણ્ય પ્રાપ્ત થઈ સુ-ગતિ થાય : જ્યાં આત્મા સુંદર જીવન મેળવે.

છેવટે દરેક જણે શ્રી ભગવત ગીતાના એટલે સત્ય ધર્મ માત્રના આ વાક્યો યાદ રાખી જીવન જીવવું જોઈએ જેથી મૃત્યુનો ભય રહે નહિ.

આર્ય શાસ્ત્રો પૂર્વ-જન્મ અને પુનર્જન્મનાં સિદ્ધાંતોમાં માને છે-આમ ભારતીય સંસ્કૃતિએ આ સિદ્ધાંતો આપીને માનવ જીવનમાં મોટું આશ્વાસન અને મોટી આસ્થા ઉભી કરી છે.

માણસને મુખ્યત્વે બે શરીર હોય છે - એક સ્થૂળ અને બીજું સૂક્ષ્મ. મરણ સમયે સ્થૂળ દેહ અહીં પડી રહે છે પરંતુ સૂક્ષ્મ શરીર બધા સંસ્કારો સાથે પુનર્જન્મ પામે છે.

જેમ પાણીનું બાષ્પીભવન થઈ વાદળાં બંધાય છે અને વરસાદ રૂપે પાછું ફરીથી વરસે છે તેમ માનવી અહીં મૃત્યુ પામી તરત જ બીજો જન્મ ધારણ કરે છે,

“ જેમ મનુષ્ય જૂના વસ્ત્રો ફેંકી દઈ, નવાં વસ્ત્રો ધારણ કરે છે તેમ દેહધારી જીવ, જીર્ણ થઈ ગયેલા શરીરને છોડી દઈ, બીજાં નવાં શરીર ધારણ કરે છે.”

આર્ય શાસ્ત્રો પ્રમાણે આત્મા તો અવ્યય, અજન્મા, શાશ્વત, પુરાતન છે - તે કદી જન્મતો નથી અને મરતો પણ નથી તેને શસ્ત્રો છેદતાં નથી, અગ્નિ બાળતો નથી, પાણી પલાળતું નથી તેમ વાયુ સૂકવી શકતો નથી.

“બહુ પુણ્ય કેરા પુંજથી, શુભ દેહ માનવનો મળ્યો”
છે તો ધર્મ-મય જીવન જીવી સાર્થક કરવું જોઈએ.

આ જગત એક ધર્મશાળા છે, મુસાફર-ખાનું છે.
રેલવેની યાત્રા છે, ભાડાનું મકાન છે, નાટક-શાળાની રંગભૂમિ
છે, પંખીનો મેળો છે.

“તન મન ધન તારાં નથી, નથી પ્રિયા પરણેત,
પાછળ સૌ રહશે પડ્યાં, ચેત, ચેત, નર, ચેત.”

“પંખી ટોળું વૃક્ષ પર, હળી મળ્યું છે હાલ,
પ્રાતઃ સમે ઊડી જશે, કોણે દીડી કાલ?”

“નીકળ્યો જ્યાં શરીરમાંથી, પછે તું માલિક નથી,
કહે દલપત કથી રે, પામર પ્રાણી,
ચેતે તો ચેતાવું તને રે, પામર પ્રાણી.”

જન્મ-મરણ પછી સૂ-તક લાગે છે તેને સુ-તક, સારી
તક માની, શોક ત્યજી, આત્માને જાણો : ને : આત્માને તારો.

મરણું મંગલં યસ્ય, સકલં તસ્ય જીવનં.

જન્મ તા. ૧-૯-૧૯૫૨

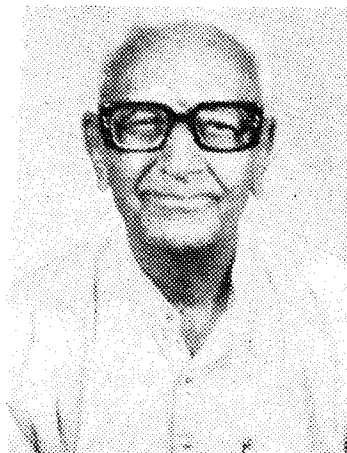
મૃત્યુ તા. ૨૦-૧૨-૧૯૮૨

શાસન દેવ સદગતના આત્માને ચીર શાન્તિ આપે
એ જ અર્થના. (પ્રો. કે. જી. શાહ.)

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ
પરમ — કૃપાળુ દેવકી જય.

શ્રી વર્ધમાન-સ્વામી ભગવાનનો જય હો.

પ્રિય મિત્ર પ્રો. કુમુદચંદ્ર ગોકળદાસ શાહ,
એમ.એ.,એલ.એલ.બી., બી.એડ.,
ડી કેમ. - (I.M.C.)(L.C.C.)
લુહારની પોળ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૧.

અભિનંદન : જૈન સાહિત્યની સેવા માટે
શ્રીમતી પુષ્પાબહેન
તથા

શ્રી લક્ષ્મીચંદ (બાબુભાઈ) છ. સંઘવી
તરફથી
ફોરવર્ડ એન્ટરપ્રાઇઝ,
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૪.

શ્રી કે. જી. શાહની નોંધ : જગતમાં જેમ નિંદકો
હોય છે તેમ સારા કામોની કદર (appreciation) કરનાર પણ
સજ્જનો હોય છે. બાકી કવિશ્રી કહે છે તેમ :

“નથી આનંદ કોઈ સિદ્ધિઓનો, નથી આનંદ કોઈ પ્રસિદ્ધિઓનો,
જો આનંદ છે તો છે એટલો કે, સહુના હૃદયમાં હું વસતો રહું છું”

પ્રો. કે. જી. શાહ સાહેબનો સંક્ષિપ્ત પરિચય
તથા

તેમના ધાર્મિક-આધ્યાત્મિક પુસ્તકો વિષેના કેટલાક
અભિપ્રાયો:

સત્યંવદ, ધર્મચર, સ્વાધ્યાયાત્ મા પ્રમદિતવ્યમ.

* Lives of great men all remind us,
We can make our lives sublime,
And departing, leave behind us,
Foot-prints on the sands of time.

* “ છે માનવી જીવનની ઘટમાળ એવી,
દુઃખ પ્રધાન, સુખ અલ્પ થકી ભરેલી.”

* Human life is such where there is less
to enjoy and more to endure.

ગુજરાતમાં કેટલા મહાનુભાવોએ પોતાના જીવન
ચરિત્ર (Biography અને Autobiography)ના પુસ્તકો
છપાવેલા છે જે જીવન-ઘડતરમાં ઉપયોગી થઈ પડે,
અને, તેમાંથી વિવેકપૂર્વક જે અપનાવવા જેવી બાબતો
લાગે તે અપનાવવાથી આપણું જીવન ઉન્નત બને, અને,
અન્યને પણ તેમાંથી માર્ગદર્શન મળે.

અહિં તો શ્રી શાહ સાહેબનો થોડો પરિચય આપવા
પ્રયત્ન કરીએ છીએ. આશા છે કે તે વાંચવાથી સંસારનું
સ્વરૂપ સમજશે અને પાઠક પોતાના જીવન વિષે પણ
વિચારી શકશે.

દરેક પ્રાણી જીવનમાં દુઃખ ઘણું, સુખ થોડું, તેમ શ્રી શાહ સાહેબના જીવનમાં પણ કેટલા ups and downs, vicissitudes-સંયોગોના ફેરફાર-આવેશ પશુ પ્રભુ કૃપાથી તેમનું જીવન શાંત સરળ રીતે પસાર થયેલું જણાશે. પુણ્યશાળીને પણ દુઃખ તો આવે અને તે કર્મની વિચિત્રતા સમજી સમજાવથી વેદે, પરંતુ દુઃખ પાછળ સુખ લઈને આવે છે એવું દેખાશે. થોડાં વિઘ્નો આવેલાં તે આંખનાં પલકારામાં પસાર થઈ ગયેલાં અને જીવન-સરિતા હાલ પણ સરળ રીતે વહે છે.

શાસ્ત્ર વચન છે : ‘હોત આસવા પરિસવા.’ સામાન્ય રીતે આત્મવો કર્મ-બંધનનું કારણ છે પરંતુ ધર્મમાં દૃઢ શ્રદ્ધા રાખનારને પરિસ્થિતિનું એટલે સંવર-નિર્જરા-કર્મ-મુક્તિનું કારણ થાય છે.

શ્રી શાહ સાહેબના દાદા, શહેર અમદાવાદમાં, રાયપુર, શામળાની પોળમાં, એક સુખી સમૃદ્ધ વહેપારી : શ્રી મંગળદાસ લલ્લુભાઈ શાહ હતા. જેમની જીવન ઝરમર શ્રી સાહેબના પુસ્તક “શ્રી સુમાપિત વ્યાખ્યાન સંગ્રહ”માં વિસ્તારથી આપેલી છે. તેમને તેમના દાદાશ્રી તરફથી જૈન ધર્મના સંસ્કારો વારસામાં મળેલા જે શ્રી શાહ સાહેબના પિતા શ્રી ગોકળદાસમાં ઉતરી આવેલા અને તે દ્વિગુણિત થઈ શાહ સાહેબમાં આવેલા જણાશે. આ સંસ્કારોને પ્રતાપે શ્રી શાહ સાહેબના દાદાશ્રી તથા પિતાશ્રીએ જ્ઞાન પુસ્તક પ્રકાશનમાં ઉદ્ઘાસભર્યો ભાગ લીધેલો અને આ વારસો શ્રી શાહ સાહેબમાં ઉતરી આવ્યો જેથી તેમણે તેમની નિવૃત્તિનો સમય ૧૯૭૬ થી ૧૯૯૧ નો જૈન

દર્શન-જ્ઞાનના પુસ્તકો છપાવી લે, આપનામાં ફાળો આપ્યો છે જે શ્રી સમણ-સુતના પાનાં ૪-૫ થી જોઈ શકાશે.

આ કુટુંબ શહેર અમદાવાદની શ્રી જૈન પ્રવેનામ્બર મૂર્તિપૂજક વિશા શ્રીમાળી શ્રાવકના જ્ઞાતિનું ‘લાણાદાર સભ્ય’ ગણાય.

શ્રી મંગળદાસે, સામાન્ય અભ્યાસ છતાં, પોતાની કુશાચ બુદ્ધિથી અમદાવાદમાં સૌ પ્રથમ ‘સિદ્ધ મોદસ’ની સ્થાપના કરી હતી. તેમના જીવન કાળ દરમિયાન તેઓશ્રીએ ત્રણ વખત લગ્ન કરેલા. (પાઠક, આશ્ચર્ય ન પામતા. આજથી સાત આઠ દાયકા પહેલાં સ્ત્રી મરણો વિશેષ થતાં અને જ્ઞાતિઓમાં પુરુષો બે ત્રણ વખત પરણે તે સામાન્ય ગણાતું.) તેમને સંતાનમાં ચાર પુત્રો અને એક પુત્રી, થયેલા, જેમાં પ્રથમ પત્નીથી થયેલા પ્રથમ જોડ પુત્ર ગોકળદાસભાઈ હતા. તેમના પિતાશ્રી બીજી પત્ની પરણે ત્યારે ચોરમાન માતા સાથે સંબંધો સારા રહે તે માટે શ્રી ગોકળદાસભાઈએ પિતાશ્રીનું ઘર છોડી, લુહારની પોળમાં તેમના સસરાનું મકાન હતું તે ખરીદી લીધું.

શ્રી કુમુદયંદ્રનો જન્મ વિક્રમ સંવત ૧૯૭૨ ના એક પવિત્ર દિવસ ફાગણ સુદિ ૮ ને રવિવારે થયો હતો : આ દિવસ અત્યંત પવિત્ર ગણાય કેમકે હાદા શ્રી ઋષભદેવ તિરથ નાયક, નાલિકો નંદન, મરુદેવા માતકો બંધો, યુગલા ધર્મ નિવારક, જિનપતિ, પૂર્વ નગ્નાણું વાર શ્રી સિદ્ધાચળ શત્રુજય-આ પવિત્ર દિવસે આવેલા, તેથી ત્યાં દર વર્ષે ફાગણ સુદિ આઠમને દિવસે રથ-યાત્રા થાય છે.

* ‘રાયણુ ઋષભ સમોસર્યા સ્વામી,
પૂર્વ નવ્વાણુ વારા રે—ધન્ય ભાગ્ય હુમારા.’

* એક પૂર્વ એટલે ૮૪ લાખ x ૮૪ લાખ વર્ષ.

* પૂર્વ ૬૬ વાર એટલે ૮૪ લાખ x ૮૪ લાખ x ૬૬.

(આશ્ચર્ય ન પામતા—‘ઉત્સર્પિણી કાળ’ માં આવું હોય.)

અમદાવાદમાં પણ દિલ્હી દરવાજા બહાર, સુપ્રસિદ્ધ શ્રી હડિસીંગના દેરાસરમાં, આ દિવસે બપોરે, રથયાત્રા કઢાય છે અને સેંકડો માણસો તેનો લાલ લે છે.

શ્રી શાહ સાહેબના જન્મની અંગ્રેજી તારિખ જોઈએ તો તે પણ પાછળથી મો. ક. ગાંધીજીના ગુજરાતના એક ઐતિહાસિક બનાવ સાથે જોડાયેલી છે : ૧૯૧૬ ના માર્ચની બારમી તારિખ (હે જિજ્ઞાસુ પાઠક : આ ઘટના તો બખર છે ને—૧૨ મી માર્ચે અસલ ‘દાંડી’ કુચ થયેલી. ‘દાંડી તણા કિનારે, મોહન મીઠું પકાવે.’ અને હમણું થોડા સમય, પહેલાં માલુ વ. પ્ર. શ્રી રા. ગાંધીએ આજ દિવસે નકલી દાંડી કુચ કાઢેલી.)

શ્રી શાહનું પ્રાથમિક શિક્ષણ ખાડિયા, મ્યુનિસિપલ શાળા નં. ૫ માં થયેલું. તે વખતમાં શિક્ષકો નિષ્ઠાવાળા હતા અને લગલગ બધા વિદ્યાર્થીઓ મ્યુનિ. શાળાઓમાં ગુજરાતી બાળપોથીથી ચાર ધોરણ સુધી અભ્યાસ કરતાં. ચાર વરસમાં શાળાનું મકાન (૧) શામજાની પોળના નાકે ‘સાહેબા’ના મકાનમાં (૨) હનુમાનજી સામેના મોટા મકાનમાં, અને (૩) બંધારાના ખાંચામાં બદલાયેલું—હાલમાં પણ નં. ૫ ની શાળા આ ખાંચામાં મ્યુ. ના મકાનમાં બેસે છે.

માધ્યમિક શાળાનો અભ્યાસ કાળપૂર ટંકશાળામાં ટ્યુટોરિયલ હાઈસ્કૂલમાં થયેલો—આ શાળાનું મકાન હતું ત્યાં પહેલા બાદશાહી ટંકશાળ હતી અને એક જાદુગર આવેલો તે કહેતો કે હમુ પણ અહિંની હવામાં ધન ઉભરાય છે એમ કહી, હવામાં હાથ વીંઝી, રોકડા રૂપીયા ચાંદીના, ડબ્બામાં નાખી ખખડાવતો !

આ શાળા બાબત બીજી હકિકત વિચિત્ર છે. પછીથી તે મકાન બાદશાહી ઘોડાર થયેલું તેથી ત્યાંની રૂમો પતરાંથી બાંધેલી—ઘોડાના તબેલા માટે સ્તો—અને આ રૂમોમાં શ્રી શાહ સાહેબનું માધ્યમિક શિક્ષણ થયેલું, જે વિષે, શ્રી સાહેબે જે લેખ લખ્યા છે. એક તો શાળાની રજત જયંતિ વખતે, શાળાએ બહાર પાડેલા અંકમાં, અને, બીજે શાળાના પ્રિન્સિપાલ શ્રી વી. એસ. ત્રિવેદી સાહેબના સ્મૃતિ અંકમાં.

તે વખતમાં માધ્યમિક શાળાઓ ધોરણ પાંચમાંથી સાત વર્ષ શિક્ષણ આપતી. છેલ્લું વર્ષ તે જમાનામાં કેળવણી માટે ઘણું જ અગત્યનું ગણાતું. તે ‘મેટ્રીકયુલેશન’—ટુંકમાં, મેટ્રીક (Metric) કહેવાતું, આ ધોરણ પાસ થાય એટલે નોકરી પણ મળતી, અને, કેલેજમાં પ્રવેશ પણ મળતો.

શ્રી કે. જી. શાહ આ શાળાના તેજસ્વી વિદ્યાર્થી હતા અને મેટ્રીકની પરીક્ષામાં ૧૯૩૩ ની સાલમાં ગુજરાતની બધી શાળાઓમાં અને મેટ્રીકની તે સમયની પરીક્ષાઓ લેતી મુંબાઈ યુનિવર્સિટીમાં અંગ્રેજીના વિષયમાં ૨૦૦ માંથી ૧૩૫ માર્ક્ મેળવી પ્રથમ નંબરે આવેલા. તેમને સરકારી ઈનામ મળેલું અને શાળાના આચાર્યશ્રીએ સ્પેશલ મેળાવડો કરી, યુવક કુમુદચન્દ્રને, તે સમયના

ઉત્તર વિભાગના એજ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર સાહેબ મારફત “ઓકસફર્ડ” ઈંગ્લીશ ડિક્શનેરી’ તથા અન્ય પુસ્તકો આપેલા. શ્રી શાહ સાહેબે આ ડિક્શનેરી આજદિન સુધી વાપરી છે ને તેઓ હજુ પણ તે વાપરે છે. ૧૯૩૩ ની સાલની તેમની અંગ્રેજી પ્રાઇ-પ્રાઇમરીની અદ્ભુત ટેક્સ્ટ બુક પણ તેમણે જાળવી રાખી છે જેમાં છપાયેલી ગદ્ય-પદ્યની અંગ્રેજી નોંધો તેમને કોલેજમાં શીખવવામાં પણ ઉપયોગી થયેલી. આવી સિદ્ધિ માટે તેઓશ્રીના પિતાશ્રી ઘણા રાજ થયેલા અને તે વખતના ગુજરાત સમાચારમાં તેમના પુત્રનો ફોટો છપાવેલો અને જે મીલમાં નોકરી કરતા ત્યાં પેંડા વહેંચેલા. ટયુટોરોઅલ હાઈસ્કૂલના પ્રીન્સીપાલ સાહેબે પણ તેમને એક મળતો ફોટો શાળાના દરવાજા પાસે મુકેલો જે કદાચ હજુ પણ નવા મકાનમાં હોવો જઈએ.

આ શાળાના ઇતિહાસમાં મુંબઈ યુનિવર્સિટીની મેટ્રીકની પરીક્ષામાં ૧૯૨૩ની સાલમાં જાણીતા ન્યાયમૂર્તિ શ્રી નોમાનભાઈ મીયાંભાઈ આવેલા અને ૧૯૩૩માં શ્રી કે. જી. શાહ આવેલા. આ શાળાની ખાસિયત એ હતી કે ઝોરડા તમેલા હતા પરંતુ ચારે બાજુ મોટું વિશાળ ચોકડું અને વચ્ચે વચ્ચે, કબીરવડની યાદ આપે તેવો, વિશાળ વડ. કેવું સરસ ખુલ્લો હવા મળે તેવું કુદરતી વાતાવરણ.

હવે જોઈએ તેમનું કોલેજ શિક્ષણ : તે વખતે ગુજરાતમાં એક જ કોલેજ હતી. અને તે પણ આર્ટ્સ કોલેજ-ગુજરાત કોલેજ-અત્યારે છે તે જ અને ત્યાં જ. કોલેજમાં બી. એ. ડીગ્રી માટે ચાર વર્ષ ફર્સ્ટ : ઈયર, ઈન્ટર, અને જુનિયર-સીનીયર બી.એ, અને, એમ. એ. ડીગ્રી માટે

બે વર્ષ-જુનિયર-સીનીયર. જુનિયર પરીક્ષાઓ કોલેજ લેતી. સીનીયર પરીક્ષાઓ મુંબઈ યુનિવર્સિટી લેતી. બી. એ.ની અમદાવાદમાં, અને, એમ. એ.ની મુંબઈ યુનિવર્સિટીના મકાનમાં મુંબઈ લેવાતી.

શ્રી કુમુદચન્દ્રે F. Y. B. A. ની પરીક્ષા સેકન્ડ ક્લાસમાં (૧૯૩૩-૩૪) પસાર કરી, પરંતુ તેમના પિતાશ્રીની ઇચ્છાથી કોલેજ છોડી દઈ, અમદાવાદમાં 'યાજ્ઞિક કોલેજ ઓફ કોમર્સ' (ખાનગી ટ્યુશન આપતી સંસ્થા)માં, એક વર્ષ મુંબઈની 'ઈન્ડિયન મરચન્ટ્સ એમ્પર'નો 'સેક્રેટરીઅલ ડીપ્લોમા કોર્સ' તથા 'પીટમેન્સ શોર્ટ-હિન્ડ' કોર્સ કર્યો અને તેમાં સારી ફરોહ મેળવી. તદ્દુપરાંત આ કોર્સની લાંડન એમ્પર ઓફ કોમર્સ, ની પરીક્ષાઓ મુંબઈ લેવાતી, તે પણ તેમણે આપી અને ડિસ્ટીંકશનના સર્ટીફિકેટ મેળવ્યા. (૧૯૩૪-૩૫) ત્યાર બાદ એક મીલમાં સેક્રેટરીના હાથ નીચે એપ્રેન્ટીસ રહ્યા, પરંતુ તેમાં કંઈ રસ-કસ ન જણાતા શ્રી કે. જી. શાહ ઈન્ટર આર્ટ્સ નો અભ્યાસ કરવા ફરીથી માતૃ-સંસ્થામાં જોડાયા. લગભગ ૧૯૩૬ના જુલાઈની શરૂઆતમાં. સહ-વિદ્યાર્થીઓ કહે : કે. જી. શાહ, તમને મુશ્કેલી પડશે, લોજીક વિષય ઘણું ચાલી ગયો છે : પ્રભુ ઇચ્છા બળવાન છે. ત્રણ ચાર દિવસમાં લોજીકના શિક્ષકની બદલી થઈ અને નવા લોજીકના શિક્ષકે એક લોજીક (તર્કશાસ્ત્ર)ના બન્ને વિભાગને આવરી લેતાં પુસ્તકની ભલામણ કરી. કુમુદભાઈ એ તે પુસ્તક ખરીદ્યું ને લગભગ મોઢે કરી લીધું. કુદરતની ક્રામત તો જુઓ-ખુદા દેગા તો છરપર ફાડ કે દેતા હૈ- બન્ને પેપરમાં પ્રશ્નો આ પુસ્તકમાંથી. કે. જી. શાહ કોલેજમાં 'તેમના' વિષયો-લોજીક સાથે-માં ફર્સ્ટ આવ્યા, લોજીકમાં.

૨૦૦ માંથી ૧૪૦ પરંતુ ઈન્ટર આર્ટ્સમાં પહેલો નંબર મેથેમેટીક્સ વાળા વિદ્યાર્થીનો આવેલો—કારણ સ્વાભાવિક છે. આ વિષયમાં હોંશિયાર વિદ્યાર્થી ઘણા માર્ક્સ મેળવે એટલે શ્રી કે. જી. શાહનો નંબર કોલેજમાં બીજો. સ્કોલરશીપ મળી. કોલેજના બે વર્ષ એક વિષય : અર્ધ માગધી હતો. શાહ સાહેબે જૈન-પાઠશાળામાં સાફ ધાર્મિક જ્ઞાન મેળવેલું એટલે એમને ફર્સ્ટ ઈયર તથા ઈન્ટરમાં ૧૦૦ માંથી ૮૦ ઉપર માર્ક્સ આવતા અને તેમના પ્રોફેસર સાહેબો દરેક પેપર ઉપર Good રીમાર્ક્સ લખતા.

કર્મની વિચિત્રતા તો જૂઓ : B. A. માં સ્પેશ્યલ વિષય (First love) તરીકે અર્ધ માગધી વિષય રાખવાની તીવ્ર ઈચ્છા સ્વાભાવિક હોય જ, પરંતુ તકદીરની તદ્દખીર—તે સમયે B. A. માં આ વિષય રખાતો નહિ તેથી કુમુદલાઈ એ English અંગ્રેજીનો વિષય પસંદ કર્યો અને મુંબઈ યુનિવર્સિટીની B. A. ની પરીક્ષા સેકન્ડ ક્લાસમાં, કોલેજમાં બીજા નંબરે, પસાર કરી, ૧૯૩૮, અને સ્કોલરશીપ મેળવી.

આ સમય દરમિયાન અમદાવાદમાં બે કોલેજો નવરંગપુરામાં સ્થપાઈ H. L. College of Commerce અને L. D. Arts College.

આ સમયમાં વિદ્યાર્થીઓ M. A. સાથે LL. B. કરી શકતા, કેમકે લો કોલેજના વર્ગો સાંજના લેવાતા.

બી. એ. પાસ કરી એટલે ટયુટોરીયલ હાઈસ્કુલના પ્રિન્સિપાલ સાહેબે, શ્રી કે. જી. શાહને બોલાવી, શાળામાં શિક્ષકની નોકરી આપી અને M. A. ના પીરીયડ ભરવાની છૂટ.

M. A. માં English ના ૮ પેપર-પરીક્ષા બીજે વર્ષે તેથી M. A. ના પહેલા વર્ષમાં પહેલી LL. B. ની પરીક્ષા મુંબઈ યુનિવર્સિટીનો પસાર કરી-(૧૯૩૯), બીજા વર્ષે સીનીયર M. A. નો પરીક્ષા પસાર કરી-(૧૯૪૦ માય) (માર્ક્સ-અહાહા:) નસીબની બલિહારી : માર્ક્સ ૮૦૦ માંથી ૪૦૦, સેકન્ડ ક્લાસ B.U. અને

૧૯૪૦ના ઓક્ટોબરમાં સેકન્ડ LL.B. સેકન્ડ ક્લાસ B. U. પાસ કરી. તે સમયે M. A. માં English વિષય રાખનાર ફક્ત ચાર પાંચ વિદ્યાર્થીઓ હતા અને તેમને અમદાવાદની ત્રણે કોલેજોમાં-શુ. કોલેજ, એચ. એલ. તથા એલ. ડી. અંગ્રેજીના પ્રોફેસરોનું માર્ગદર્શન મેળવવા જવું પડતું. ઘર જેવો સંબંધ. કેટલી વાર તો સાહેબના ઘેર બપોળે કલાક જ્ઞાન મળતું. કેવી મજા હતી !

૧૯૪૦ના જૂનમાં રાજકોટ ધર્મેન્દ્રસિંહજી કોલેજમાં અંગ્રેજીના અધ્યાપકની જગાની જા. બ. આવતા, ત્યાં તેમની નિમણૂક થઈ. પગાર (આશ્ચર્ય ન પામતા) રૂ. ૮૫-૫-૧૪૦, કોલેજ રાજ્ય તરફથી ચાલતી. શ્રી શાહ સાહેબને ત્યાં વાતાવરણ અનુકૂળ ન આવતાં તેમણે રાજીનામું આપ્યું. આ જગા ખાલી પડતા સ્વ. શ્રી એસ. આર. લટ્ટ સાહેબ શ્રી કે. જી. શાહને પુછવા આવેલા અને તે જગાએ તેઓશ્રીએ અંગ્રેજીના અધ્યાપક તરીકે ઉપરોક્ત પગારમાં નોકરી સ્વીકારેલી.

શ્રી કે. જી. શાહને કુદરત દરેક રીતે અનુકૂળ થતી
“ પૂર્વના પૂણ્ય પ્રતાપે.”

કર્મ સત્તાના જે વિભાગ - પુણ્ય અને પાપ.
આપે સુખ અને દુઃખ.

પુણ્ય : ૨૪ વર્ષના યુવાન કુમુદભાઈ-રાજકોટ ઇન્ટરવ્યુ
આપવા સ્ટેશને ટીકીટ લેવા લાઈનમાં ઉભેલા. પાછળ ઉભેલા
એક ભાઈએ (ધર્મેન્દ્રસિંહજી કોલેજના ચાલુ પ્રોફેસર જેઓ
અમદાવાદ આવેલા ને રાજકોટ જવા Qમાં ઉભા હતા) પૂછ્યું :
આપને ક્યાં જવું છે ? જવાબ : રાજકોટ. પ્રશ્ન : રાજકોટમાં
શું કામ છે ? જવાબ : ધર્મેન્દ્રસિંહજી કોલેજમાં અંગ્રેજીના
અધ્યાપકના ઇન્ટરવ્યુ માટે. તરત જ શ્રી વ્યાસભાઈ કહે,
ચાલો, હું ત્યાં પ્રોફેસર છું. મારી સાથે અમારી રૂમમાં
ઉતરજો, તમારું કામ પતાવી દઈશું.

શ્રી કે. જી. શાહ તેમની રૂમમાં ઉતર્યા. રૂમમાં જે જણ
હતા. શ્રી વાસુદેવ વ્યાસ-સાયન્સના પ્રાધ્યાપક અને શ્રી
જમુભાઈ પંડ્યા : સંસ્કૃતના વિદ્વાન પ્રાધ્યાપક. ત્રણની
ત્રિપુટી સુમેળથી રહ્યા, રાજકોટ જગન્નાથ પ્લોટમાં, મળની
ભાડાની રૂમમાં, કોલેજની સામે જ.

જુઓ : પ્રબળ પુણ્ય વ્યક્તિને અણધાર્યો અચાનક કેવો
સુમેળ કરાવી આપે છે ! poor કે. જી. શાહ આ કામ
કેવી રીતે પાર પાડશે તેની અકલ્પ્ય મુશ્કેલીમાં હતા અને
સદ્ભાગ્યે કેવું સુંદર મિલન કરી દીધું !!!

કર્મનકી ગતિ ન્યારી,

ખંધુ, કર્મનકી ગતિ ન્યારી !

અમદાવાદ આવ્યા પછી ધી ન્યુ એજ્યુકેશન હાઈસ્કૂલ
ના પ્રિન્સિપાલ સાહેબે તેમની શાળામાં જોડાઈ જવા કહ્યું
અને બુક-કીપીંગનો નવો વિષય દાખલ કર્યો ૧૯૪૧-૪૨.

ભારતના ઇતિહાસમાં કટોકટીનો સમય. શાળાની દિવસની નોકરી દરમિયાન સાંજના સમયે શ્રી. કે. જી. શાહ સાહેબ ફતાસા પોળમાં આવેલી એક સમૃદ્ધ કાપડની શેઠ હીરાચંદ રતનચંદ નામની પેઢીમાં પાર્ટ ટાઈમ ફોરસપોન્ડન્સ ટાઈપીસ્ટ તરીકે પણ નોકરી કરતા. ગુજરાતની શાળાઓનો કટોકટીનો સમય. શાળાઓ લગભગ છ મહિના બંધ. સંચાલકો આર્થિક મુશ્કેલીમાં.

આ સમયે શ્રી શાહ સાહેબ પેઢીમાં કુલ ટાઈમ થઈ ગયા અને પેઢીમાં ૧૯૪૨ થી ૧૯૫૨ સુધી નિષ્ઠાથી કામ કર્યું. આર્થિક લાભ પણ સારો હતો. કમનસીબે પેઢીને મુશ્કેલી આવી અને શ્રી કે. જી. શાહ સાહેબની નિમણૂંક ધી વનિતા વિશ્રામ ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક તરીકે થઈ. (મેલ કરવત, ફીર મોચીકા મોચી) છતાં કુદરતે એક દિવસ પણ બેકાર રાખ્યા નથી. (૧૯૫૨-૫૩) આ શાળામાંથી વગર પગારે રજા લઈ, શાળા શિક્ષક માટે જરૂરી B.Ed. ની ડીગ્રી મેળવી: ગુજરાત યુનિવર્સિટી ફર્સ્ટ ક્લાસ: ૧૯૫૩-૫૪ અને શાળામાં જોડાઈ ગયા. ૧૯૫૪માં L, D. આર્ટ્સમાં અંગ્રેજીના અધ્યાપકની જગા ખાલી પડી-નિમણૂંક ન થઈ. કુદરતની કરામત, અને ધીજી વર્ષે H. L. કોમર્સ કોલેજમાં અંગ્રેજીના અધ્યાપક શ્રી K. C. પરીખની નિમણૂંક G. U. ના રજીસ્ટ્રાર તરીકે થતાં, તે જગા જૂનના અંતમાં ખાલી પડી. આ વખતે અમદાવાદ એજ્યુકેશન સોસાયટીના માનદ્ મંત્રી શ્રી S. M. શાહ સાહેબ હતા. જેઓ ૧૯૩૫માં F. Y. Arts માં તેમના મેથેમેટીક્સના પ્રોફેસર હતા અને તેમને સારી રીતે ઓળખતા તેથી તેમની નિમણૂંક, ઈન્ટરવ્યુની કડાકુટ વગર થઈ ગઈ. શૈક્ષણિક લાયકાતને યોગ્ય તક મળી ગઈ.

બાકીની વિગત હવે લખવી જરૂરી નથી-૧૯૫૫ થી ૧૯૬૧ કેમર્સ કોલેજમાં, અને, ૧૯૬૧ થી ૧૯૭૬ નિવૃત્તિ સુધી આર્ટ્સ કોલેજમાં. સમણસુત્ત પાનું ૪.

શ્રી શાહ સાહેબનું મૂળથી Strong English અને કમ્ સંજોગે છેક ૧૯૩૫માં લીધેલા કેમર્સ ડીપ્લોમાના અનુભવને લીધે કેમર્સ કોલેજમાં ટીચીંગ ફાવી ગયું. અહિં એક ઘટના જણાવીએ-વર્ગોમાં લગભગ ૧૫૦ ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓ હોય અને ઉપલા વર્ગના વિદ્યાર્થીઓ નવા પ્રોફેસરનો શરૂશરૂમાં મજાક-મશ્કરી કરે તેવા સંજોગોમાં શ્રી શાહ સાહેબને કોલેજ છોડી દેવાની ઇચ્છા થઈ આવેલી પરંતુ H. L. કોલેજની શિસ્તને લીધે ગાડું ગળડયું અને સમય પસાર થતાં ગાડી પાટે ચઢી ગઈ અને તેઓશ્રી વિદ્યાર્થી-પ્રિય થયા. ગમતાનો કરીએ ગુલાલ - બન્ને કોલેજોમાં તેમજ M.A. ના વર્ગમાં તેમની શિક્ષણ પદ્ધતિ ભાષાના બધા પ્રાધ્યાપકો કરતાં વિશિષ્ટ હતી. આ પદ્ધતિ હતી-વર્ગમાં ચોક્કસ ટીક લઈને જવું અને અભ્યાસક્રમ શીખવતી વખતે પ્લેક બોર્ડ ઉપર શબ્દો, વાક્યો, વગેરે લખતા જવું અને વિદ્યાર્થીને નોંધી લેવા જણાવવું જેથી તેમના સમય દરમિયાન કેટલું કાર્ય થયું તે સારા વિદ્યાર્થીને વર્ષાન્તે ખબર પડે.

G. U.માં કેટલા વર્ષ અંગ્રેજીના સ્પેશ્યલ વર્ગો સાંજના લેવાતા તેમાં પણ શ્રી શાહ સાહેબની ત્રણેક વર્ષ જ્યુનિયર સર્ટીફિકેટ કોર્સમાં અંગ્રેજી શીખવવામાં નિમણુંક થયેલી.

M.A.ના વર્ગો શહેરમાં લેવાતા-તદુપરાંત તેમને M.A. ના વર્ગો લેવા રવિવારે પાટણ, સુરેન્દ્રનગર, વગેરે શહેરોમાં પણ જવું પડતું.

Now, see, what a chequered & lucky career Shri Shah Saheb's was ! It was a queer admixture of hard work, diligence & good-luck. Luck & Labour went hand-in-hand from 1933 to 1976.

કોલેજ સમય દરમિયાન બન્ને કોલેજોના પ્રિન્સિપાલ સાહેબો સાથે શ્રી સાહેબને સૈદ્ધાન્તિક ઘર્ષણ થયેલું પરંતુ સોસાયટીની કાર્ય-નીતિને લીધે તેમને કોઈ વિધન નડેલું નહિ.

કોલેજ સમય દરમિયાન શ્રી સાહેબ તેમની ધાર્મિક વૃત્તિને લીધે વિદ્યાર્થી-વિદ્યાર્થીનીઓને જીવન-ઉપયોગી સલાહ પણ આપતા. એક રોજનીશી રાખી તેમાં અગત્યના બનાવો નોંધવાનું કહેતા. અંગ્રેજીની ટેક્સ્ટ - બુકો તથા નોટ્સ જાળવી રાખવાનું કહેતા-જેથી ભવિષ્યમાં પોતાની કોલેજ લાઈફ કેવી હતી તેની સ્મૃતિ રહે.

આટર્સ કોલેજ સવારની : પટાવાળો રૂમો સાફ કરી લાઈટ-પંખા ચાલુ કરી ચાલ્યો જાય. શ્રી શાહ સાહેબ કલાસ લેવા જાય ત્યારે દરેક વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને પંખા-લાઈટનો હુર્બચ અટકાવવા કહેતા જાય.

કોલેજ સમય દરમિયાન એક કુટેવ વળગેલી-Smoking-લગભગ દરરોજ કોલેજ જતાં-આવતાં સાઈકલ ઉપર બેસી સીગારેટ 'પીવાની' અને, ફ્રી પીરીયડ દરમિયાન પણ મિત્રો સાથે 'પી લેતા'. કોમર્સ કોલેજના પ્રીન્સિપાલ સાહેબ ચેઈન-સ્મોકર હતા. ૧૯૭૬ માં નિવૃત્તિ પછી આ કુટેવ ગઈ તે ગઈ-આજની ઘડીને કાલનો દહાડો.

નિવૃત્તિ પછીનું જીવન સરળ પ્રવાહી રીતે વહી જાય છે. શ્રી શાહ સાહેબના પિતાશ્રી વિષે એક બે બાબતો

નાંધીએ. તેઓશ્રી અમદાવાદ સ્ટોક એક્સચેન્જ (શેર બજાર) ના કાર્ડ હોલ્ડર હતા અને સને ૧૯૪૦ આસપાસ તે કાર્ડ શાહ સાહેબને નામે ટ્રાન્સફર કરેલું. તેઓશ્રીને જ્યોતિષનો ગજબનો શોખ હતો-શેર બજારના ભાવોની વધ-ઘટનું-ઘડોની ચાલનું-દૈનિક રટણ અને શેર દલાલો સાથે તેજ-મંદીની 'રૂખ' 'ટીપ' વાતચિત. હાલ પણ આ દલાલો તેમનું નામ જ્યોતિષી તરિકે જણાવે છે. તેમનું કાર્ડ 'સાયલન્ટ' હતું અને તેઓ કદી સદો કરતા નહિ તે ઉત્તમ ટેવથી કુટુંબ સુખી રહી શકેલું-ખાસ આર્થિક પરિસ્થિતિ સારી ન હોવા છતાં.

અને જ્યોતિષમાં માનો કે ન માનો-કેટલાક પવિત્ર નિસ્વાર્થ જ્યોતિષિઓ સચોટ ભવિષ્ય ભાખી શકે છે. શ્રી ગોકળદાસભાઈના જ્યોતિષના શોખને લીધે કેટલાક જ્યોતિષિઓ અવારનવાર ઘેર આવતા. આવા એક જ્યોતિષિએ એ શ્રી કુમુદચન્દ્ર વિષે તે સમયે બે ભવિષ્યવાણી કરેલી જે તે સમયે તે સંજોગોમાં અશક્ય જેવી લાગતી. (૧) કુમુદભાઈ મોટી પદવી મેળવી સાઈઝ કમાશે અને (૨) આ જ જગાએ બંગલો બાંધશે. બન્ને ભવિષ્યવાણી ૧૦૦ ટકા સત્ય નીવડી, ૧૯૭૬માં નિવૃત્તિ પછી જે મકાન લગભગ ૧૦૦ વર્ષ ઉપર જૂનું હશે તે પડાવી નખાવી તે જગા એ પાયામાંથી નવું મકાન એન્જિનિયરે બાંધ્યું જે પોળમાં બંગલા જેવું જ લાગે.

આમ શ્રી સાહેબનું નિવૃત્તિ પહેલાનું જીવન પુરુષાર્થ પ્રારબ્ધના સંમિશ્રણ જેવું લાગે, અને, હવે છેલ્લે ૧૯૭૬ થી ૧૯૯૧ સુધીના જીવનનું વિહંગાવલોકન કરીએ. જૈન ધર્મમાં-વીતરાગ પરમાત્મામાં અટળ-અચળ શ્રદ્ધા અને

પુણ્ય-પ્રકૃતિને લીધે કેટલાક કામો સમયસર automatic થઈ જાય છે.

નિવૃત્તિ પછી શ્રી શાહ સાહેબે આર્થિક પ્રવૃત્તિ-નોકરી, ટયુશન. વગેરે ન કરવાનું નક્કી કર્યું અને પોતાની પાસે જે છે અને કુદરતી ક્રમે આવી મળે તેમાં ‘રહેજે શાંતિ સંતોષે સદાયે નિર્મળે ચિત્તે’-એમ રહેવા નિશ્ચય કર્યો. હા, કોઈને અંગ્રેજી ભાષા જ્ઞાન તથા ધર્મ-જ્ઞાન તદ્દન ફ્રી શીખવું હોય તો આવે તેમની કુરસદે, પરંતુ આ ભૌતિકવાદના જમાનામાં વિદ્યાર્થીઓ પરીક્ષાલક્ષી હોઈ આ તકનો કોઈ લાભ લેતું નથી સિવાય કે એમનાં કેટલાક કુટુંબીજનો.

નિવૃત્તિ પછીનું ધ્યેય : સ્વાધ્યાય, મૌન, અને તેટલું અસંગ થવું અને ૨૪ કલાકમાં ૮, ૧૦, ૧૨ કલાક વાંચન-લેખન પ્રવૃત્તિ, આમાં જરા પણ અતિશયોક્તિ નથી.

‘પ્રારબ્ધં ઉત્તમ જનાઃ ન પરિત્યજન્તિ’

‘જેહના લાગ્યમાં જે સમે જે લખ્યું,

તે સમે તેહને તે જ પહોંચે.’

એમ કહેવાય છે કે લક્ષ્મી અને સરસ્વતી સાથે રહી શકે નહિ પરંતુ શ્રી શાહ સાહેબ ઉપર બન્નેની મહેર છે તેથી તેમને લીલા લહેર છે. તેમને કુટુંબીજનોનો સહકાર સારો મળે છે જેથી તેમના વાંચન-લેખન કાર્યમાં ખલેલ પડે નહિ. વહેવારમાં પત્નીની સલાહ પ્રમાણે વર્તવું. (આ સુખી થવાનો માર્ગ છે. વિરૂદ્ધ વર્તતાં હુખી થવાય-સમજ્યા) અને, એકાન્તમાં શાસ્ત્રીય-આધ્યાત્મિક દૈનિક,

માસિક, અખબાર તથા લેખો, પુસ્તક, વાંચન અને લેખન જે જે ત્રણ વરસના સમયે એકાદ પુસ્તકમાં પરિણમે.

શ્રી કુમુદચન્દ્રના પિતા શ્રી ગોકળદાસભાઈ ને શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર નિબંધ્યાસ મંડપ, વડવાના, આરાધક એક શેરદલાલભાઈ સાથે ગાઢ સંબંધ હતો તેથી નાની ઉંમરમાં શ્રી કુમુદભાઈને વડવા લઈ ગયેલા અને ત્યારથી શ્રીમદ્ રાજચન્દ્રના પુસ્તકોનો પરિચય થયેલો.

તદુપરાંત લુહારની પોળની પાઠશાળામાં પંચ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર, નવ સ્મરણ વગેરેનો બાળપણમાં અભ્યાસ કરેલો અને ધાર્મિક પરીક્ષામાં ઈનામ પણ મેળવેલું. ચાર કષાયોની સજાઓ, શ્રાવક કરણીની સજાઓ, સમકિતના ૬૭ બોલની સજાઓ વગેરે અર્થ સહિત મોઢે કરેલ.

નાનપણમાં સાધુ-સમાગમ પણ ઠીક ઠીક થયેલો અને ધર્મ-જ્ઞાનનો લાભ મળેલો.

અંગ્રેજી-ગુજરાતી ભાષા સાહિત્યનું વિશાળ જ્ઞાન તથા અનેકાન્ત દષ્ટિ હોવાથી સર્વ-ધર્મ-સમભાવથી વિચારતા તથા દરેક ધર્મના પુસ્તકોનો ઠીક ઠીક અભ્યાસ કરેલો. જૈન ધર્મના અનેક પુસ્તકો ઉપરાંત હિન્દુ-ધર્મ-પુસ્તકો જે મહાકાવ્યો (epics) રામાયણ ને મહાભારત ઉપરાંત શ્રી ભાગવત ગીતાનું વારંવાર પાઠાયણ, સુસ્લિષ્ઠ ધર્મ પુસ્તક કુરાન અંગ્રેજીમાં, ખ્રિસ્તી ધર્મ પુસ્તક ધી હોલી બાઈબલના જે ભાગ-ચહુદીઓનું (ઓલ્ડ ટેસ્ટામેન્ટ) જૂનો કરાર અને ખ્રિસ્તીઓનું (ન્યુ ટેસ્ટામેન્ટ) નવો કરાર અંગ્રેજી-ગુજરાતીમાં, સ્વામીનારાયણ શિક્ષાપત્રી વગેરે.

કિસ્મત, મુકદ્દર, પ્રારબ્ધ, નસીબ, Fate આ એક ગૂઢ બાબત છે જે સંચિત કર્મ પ્રમાણે કામ કરતું હશે. શ્રી શાહ સાહેબે તથા તેમની પત્ની શ્રીમતી પ્રભાવતીબહેને છુટે હાથે દાન પ્રવૃત્તિ હાથ ધરેલી છે અને જેમ જેમ ધન વાપરે છે તેમ તેમ તે વધતું જાય છે : દેરાસર, ઉપાશ્રય, આંગેલશાળા, રેલ રાહત, હુકાળ રાહત, સાધના કેન્દ્રો, ચિત્રપટ સ્થાપન, પ્રતિમા સ્થાપન અને પોતાના તથા અન્યના પ્રકાશન, વગેરે વગેરે.

‘કિસ્મત કરાવે ભૂલ’ - ૧૯૭૬ પછી શેર બજારનું કાર્ડ જે તેમના નામે ‘સાયલેન્ટ’ હતું ફક્ત રૂ. ૧૫૦૦/- માં બજારના સ્વાર્થી લોકોના દબાણથી અને થોડું સ્વેચ્છાએ (આપણે સદો કરવો નહિ અને કાલને વહાણે આપણે ન હોઈએ તો કદાચ પુત્ર કપૂત પાકે તો બાપનું નામ બોળે એમ વિચારીને) આ કાર્ડ સમર્પણ કરી દીધેલું - હાલમાં તેની કિંમત લાખોની છે-છતાં આ બાબતનો જરા પણ રંજ કે શોક નથી અને કાર્ડ ગયા પછી પણ આર્થિક મુશ્કેલી પડી નથી-નહી જ નથી.

કેટલાક રૂઢિ ચુસ્તોને શ્રી શાહ સાહેબની પુસ્તક પ્રવૃત્તિ ન જામે કેમકે જડ ક્રિયાવાદીઓ ધૂવડ જેવા હોય છે-

“જ્યાં જૂ એ ત્યાં ફૂ ડે ફૂ ડ
સા મે સા મા બે ઠા ધૂ ડ”

પરંતુ જે સમજુ છે તેમણે શ્રી શાહ સાહેબના પુસ્તકોની વિવેકપૂર્ણ પ્રશંસા કરી છે જે દરેક પુસ્તકના છાપેલા થોડા અભિપ્રાયોથી જાણી શકાશે.

કર્માનુસારે સંસારી જીવન જીવતાં તેમને ત્રણ પુત્રો ને ત્રણ પુત્રીઓનો યોગ પ્રાપ્ત થયેલો જેમાંથી હાલ એક પુત્ર અને ત્રણ પુત્રીઓ પરિવાર સહિત હયાત સુખી છે.

એક ઘટના : બે દસકા પહેલા પોસ્ટ ઓફીસે એક યોજના કાઢેલી : રૂ. ૨૦૦) ખચત ખાતામાં રાખી મુકનારના ખાતા નંબરોનો રૂ. દર મહિને થતો તેમાં (૧) તેમની પત્નીને રૂ. ૫૦૦૦), (૨) તેમની એક પુત્રીને રૂ. ૫૦૦), અને (૩) તેમને પોતાને રૂ. ૫૦)ના ઇનામ લાગેલા. પુસ્તક પ્રકાશનોમાં તેમની પત્નીનો આર્થિક સહયોગ હોય છે. મહુરા બેન્કે રૂ. ૫૦૦) ડીપોઝીટ મુકનારને માટે પણ માસિક રૂ. રાખેલો તેમાં પણ તેમની એક પુત્રીને રૂ. ૧૦૦૦) ઇનામ લાગેલું.

ચાલુ સાલ - ૧૯૯૦ : જન્મ વર્ષ ૧૯૧૬ : ૭૫ માં વર્ષ પ્રવેશ : પત્નીને પણ ૭૨ મું વર્ષ. વૃદ્ધાવસ્થા-Second Childhood જન્મેએ જન્મે આંખોમાં મોતીયા (Cataract) ના ઓપરેશન કરાવી Lens નંખાવેલા છે. અને દર વર્ષે પોતાની લીમીટમાં વધુ ધન શુભ પ્રવૃત્તિમાં વાપરવાનું નક્કી કરેલ છે. જીવન ક્ષણભંગુર છે. પ્રભુ કૃપાથી કર્મ સંજોગે ધન વધતું જાય તેનો દર વર્ષે સહુપયોગ કરવો કેમકે પાછળ પણ ઘણું મુકીને જવાનું છે. કોઈ અમરપદો લાગ્યો નથી અને તારો આત્મા નીકળ્યો જ્યાં શરીરમાંથી, પછી તું એક પૈસાનો પણ માલિક નથી, માટે ધન ઉપરની મૂર્છા છોડી ‘હાથે તે સાથે’ એમ વિચારી, ધન-ખર્ચ-પ્રવૃત્તિ વિકસાવવી. ભૌતિક જરૂરિયાતો માટે પણ કંજુસાઈ ન કરવી.

“વિદ્યુત લક્ષ્મી, પ્રભુતા પતંગ, આયુષ્ય તે તો જળના તરંગ”

આ અનિત્ય ભાવના ભાવતાં પુણ્ય-ખળે પોતાના મળેલા ધનનો પુસ્તકો પ્રકાશન કરી, ભેટ આપવા ઉપરાંત ઠીક ઠીક સફ્વય કરેલો છે તે વિચારવા જેવું છે : અમદાવાદ : (૧) લુહારની પોળના દેરાસર-ઉપાશ્રયમાં (૨) શામળાની પોળમાં ચાંદીમય જે અદ્ભુત દર્શનીય ચિત્રપટ-શ્રી શંખેશ્વરજીનો તથા શ્રી રાણકપુરના દેરાસરોનો (અમદાવાદ શહેરના લોકોને દર્શન કરવા વિનંતિ) (૩) શ્રી સમેતશીખરની પોળમાં સમેતશીખરના ગઢમાં, પુનરોદ્ધાર કરી, વીસ પ્રતિમામાંથી જે પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા. (૪) લુહારની પોળ, શામળાની પોળ, ઝવેરી વાડ, નરોડા તથા શંખેશ્વર તીર્થમાં આંખેલ શાળામાં સારી એવી રકમોનું દાન વગેરે. (૫) ગુજરાતમાં દુકાળ પડતાં સાતેક પાંજરાપોળોને સેંકડો રૂપિયાનું દાન (૬) ખ્યુટી વિધાઉટ કૂઅલ્ટી-ના મેમ્બર. ભલામણ : અહિંસા પ્રચારક સંસ્થાઓને પ્રોત્સાહન આપવા વિનંતિ.

સરનામું : અધ્યક્ષ, ખ્યુટી વિધાઉટ કુઅલ્ટી (ભારતીય શાખા)
૪, પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ ડ્રાઈવ, વાનવડી,
પૂના-૪૧૧૦૪૦.

(૭) શાહ સાહેબની 'દાન-પ્રવૃત્તિ'ની એક ખાસ વિશેષતા છે કે 'હાથે ને સાથે' અને નક્કી કરેલ રકમ તરત જ આપી દેવી. એક દિવસ પણ ઉધાર નહિ. આપ જાણતા હશે, કદાચ અનુભવ હશે કે ઘણા મહાનુભાવો ધરમની રકમો લખાવે પરંતુ આપતા મહિના, અરે, વર્ષોનીકળી જાય. શાહ સાહેબ તો વ્યવહારની બાબતમાં પણ જે વસ્તુ ખરીદી હોય તેનું પેમેન્ટ તે જ દિવસે. તેમના સંપર્કમાં આવનાર આ ગુણની પ્રશંસા કરે છે.

હે પરમ પ્રભુ, જ્યાં સુધી આયુષ્ય રેખા અતુટ રહે ત્યાં સુધીશ્રી કુમુદચન્દ્રભાઈ ને નિરોગી રાખજો જેથી તેઓ શક્ય તેટલું સ્વ-પર-કલ્યાણ કરી શકે, and,

leave behind him,
Foot-Prints on the Sands of Time.

‘Life is a continual struggle for existence and Survival of the Fittest.

Prof. K. G. Shah’s life is an inspiring and illuminating illustration of this dictum.

ભુજ મુનિ ભક્તિ શશી સંવત્સરે,
ફાગણ શુકલ પક્ષ.....
અષ્ટ મી ને રવિવાસરે,
જન્મેયા જન-નયન કુમુદચન્દ્ર.

હા ઠી સીં ગ ની વા ડી એ,
રથ - જત્રા તે દિન થાય,
અમદાવાદનો સંઘ તે દિન
યા ત્રા કરી હરખાય.

卐

卐

卐

એક વિશિષ્ટ કહે તો વિશિષ્ટ, વિચિત્ર કહે તો વિચિત્ર,
પ્રો. શાહ સાહેબની છેલ્લા બે દાયકાથી એક પ્રવૃત્તિ
બાળ મંદિરના બાળકોને હાથવાળા ચોક (Chalk-sticks)

આપવાની. આ તેમનો બાળ-પ્રેમ બતાવે છે. નાનાં બાળકો નિર્દોષ-પ્રભુના પેગંબર-હોય છે અને તેમને ચોકલેટ વગેરે ખાવાની ચીજ નહિ પરંતુ ચાક જેવી વસ્તુ આપવાથી રાજી રાજી થઈ જાય - અરે, શાળા જતાં બાળક રડતું હોય તો પણ શાંત થઈ જાય - ચાક મેળવવાથી. જ્યારે પણ ઘર બહાર નિકળે ત્યારે તેમનાં ખીસ્સામાં અચૂક થોડા ચાક હોય જ અને શાળાએ જતાં આવતાં, પોળમાં રમતાં, રીક્ષામાં બેઠેલાં, બાળકોને બોલાવીને ચાક આપે. શાહ સાહેબ જતા આવતા હોય તો બાળકો 'સાહેબ, ચાક' બોલતાં આવે, સામાન્ય મોટા બાળકને કહે : 'સાહેબ' બોલ, 'સાહેબ' એટલે હું નહિ પરંતુ 'ભગવાન'. પછી સવાલ પૂછે : ભગવાન કયાં હોય ? બિચારા બાળકો ઊંચે આંગળી કરી કહે : આકાશમાં. શાહ સાહેબ કહે : આકાશ એટલે ખાલી ખમ. આપણી ચારે બાજુ આકાશ છે. આપણું શરીર પાંચ મહાભૂતોનું પુતળું છે, તેમાં પણ એક તરવ આકાશ. પછી કહે : બોલો, આત્મા ભગવાન છે : આત્મા જેવો બીજો કોઈ ભગવાન નથી. આત્મા ચેતન છે, બાકી બધા પદાર્થો જડ છે. -દેહમાંથી આત્મા ભગવાન જતા રહે તો શરીર મડદુ થઈ જાય - આટલું બોલી - બોલાવી. બાળકની પ્રસન્નતા જોઈ શ્રી શાહ સાહેબ ચાલ્યા જાય. કેટલાક માળાપો આ પ્રવૃત્તિ જાણે એટલે બાળકને ચાક આપવા પણ કહે. અસ્તુ,

અને એક જાણવા જેવો પોલીસની કિન્નાબોરીના એક રોમાંચક બનાવ અને પ્રોફેસરનો અણુધાર્યો અદ્ભુત બચાવ.

સ્વરાજ્યની ચળવળ ચાલતી હતી-તે વખતે દુકાળ વખતે ક્રતાશા પોળમાં શેઠના મકાનેથી ૦-૬ આના રોકડા (કે લગલગ અમુક નાની રકમ) લઈને એક શેર ખીચડી આપવામાં આવતી અને પરચુરણ જોઈએ તેને આપવામાં આવતું. બપોર પછી બંધ કરવામાં આવતું :

તે મ નાં જ શ ખેડો માં વાં ચી એ :

“એક પોલીસભાઈ ચાર વાગે પેઢી પર પરચુરણ લેવા આવ્યા. મેં કહ્યું : ભાઈ, ટાઈમ થઈ ગયો. કાલે આવજો. હવે પોલીસ જેનું નામ : કોણ જાણે કેમ ? મનમાં ફાંકો રાખી ગયો, જરા ધુવાંકુંવા થતો પોળના નાકે ‘ગેટ’ છે ત્યાં.

હવે આ બાબત નોર્મલ હતી પરંતુ આ ભાઈ પોલીસમાં - બીજે દિવસે હું પેઢી પર જતો હતો-હાથમાં થેલી હતી-પેલો વાટ જોઈ ઉભેલો-મને કહે : ચાલો ગેટ પર. -શું છે થેલીમાં ? હવે તે સમયે કોંગ્રેસ પત્રિકાઓ પ્રગ્નને સમાચાર આપવા ગુપ્ત રીતે વહેંચાતી-મારી થેલીમાં તો એક પુસ્તક હતું, છતાં પણ મને કહે-ચાલો. હું અંદર જઈ ત્યાં તો એક પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટર ભાઈ જળીમાંથી જોતા હતા. પોલીસ મને અંદર લઈ ગયો કે તરત જ ઈન્સ્પેક્ટરે પોલીસને ધમકાવી કાઢ્યો : ‘અલ્યા જોતો નથી -કોને લઈ આવ્યો છું ?’ પછી મને કહે : “સાહેબ, જાવ, આ તો મુરખ છે.” હું તો આશ્ચર્ય પામ્યો : ઈન્સ્પેક્ટર હતા મારા કોઈ મુસ્લીમ વિદ્યાર્થી-પછી શું થયું તે કોણ જાણે પરંતુ શું થયું હોત ગેટમાં-જો હું નિર્દોષ ન છુટ્યો હોત તો !-એ વિચારતા આજે પણ કંપારી છૂટે છે કેમકે

કિન્નાખોરી કેટલી હદે જાય છે તે મારા અનુભવ-જ્ઞાનમાં છે.
હે પ્રભુ ! તારો આભાર : ૐ પ્રભુ : ”

કેટલીક કથુલાતો : Confessions :

૧. નાનપણમાં દેરાસરમાંથી પૈસો-જે પૈસાની નાની ચોરી.
પીપરમીટ માટે (તે વખતે પૈસાની કિંમત અત્યારના
૦-૨૦ જેટલી ગણાય) (માળાપોએ વિચારવું.)
૨. પેઢીમાં-થોડી નાની ચોરી - તથા - કટકી - કમીશન-
(સંસ્થાઓએ તથા સમાજે વિચારવું.)
૩. B. Ed.ની પરીક્ષામાં નોંધમાંથી ચોરી. (M.A., LL.B.
સુધી કદી જરૂર પડેલી નહિ,) પરંતુ ના છુટકે કરવું
પડેલું (જે કે આ ટ્રેઈનીંગ પણ ઉપયોગી નીવડેલી)
મોટી ઊંમરે-તૈયારી તો સખત કરેલી પરંતુ પોઇન્ટસ
વાર કાવે તેવો હેતુ.)

નોંધ : માનવીનું મન કેવું છે ! ચોર-વૃત્તિ શાથી જન્મે
છે ?-હમ સખ ચોર હે !!! માનસશાસ્ત્રીય હકિકત
છે ! તે નિર્મૂળ થાય-નાનપણથી સતત સુસંસ્કાર
મળે તો, ને, માતા પિતા સતત જગૃત રહે તો !
પ્રભુ, પ્રભુ. સખકો સન્મતિ દે ભગવાન !

“હા પસ્તાવો, વિપુલ ઝરણું, સ્વર્ગથી ઉતર્યું” છે,
પાપી તેમાં, ડૂબકી દઈને, પુણ્યશાળી બને છે.”

“કહેવામાં આવે નહીં, અવગુણ ભર્યા અનંત,
લિખવામાં કયું કર લિખું, જાણે શ્રી ભગવંત.”

“હું કેવળ પશ્ચાતાપથી દિલ દહું છું,
મુજ કર્મ-જન્ય પાપની ક્ષમા ચાહું છું.”

ૐ તત્ સત્ ! મિત્થામિ હક્કઃ ઇત્થામિ સુક્કઃ.

卐

卐

卐

શ્રી શાહ સાહેબના પુસ્તકો વિષે અભિપ્રાયો

(૧) રમરણિકા	૧૯૫૬
(૨) મહાત્મપરવી શ્રી પૂજા મુનિ	૧૯૭૫
(૩) સતી માણિકદેવી ચરિત્ર તથા સ્વાધ્યાય અમૃત	૧૯૭૭
(૪) જૈન દર્શનમ્ અતિયાર સૂત્રો	૧૯૭૯
(૫) શ્રી જિનેન્દ્ર-લક્ષિત-રસધાર	૧૯૮૦
(૬) જૈન દર્શનમાં પરચક્રખાણુ આવશ્યકનું સ્વરૂપ	૧૯૮૩
(૭) જૈન ધર્મ રહસ્ય-દૈનિક પારાયણુ માટે	૧૯૮૪
(૮) શ્રી સુભાષિત વ્યાખ્યાન સંગ્રહ	૧૯૮૬
(૯) શ્રી મન્નહ જિણાણુ આણુ	૧૯૯૦
અને હવે પ્રભુ કૃપાથી-(૧) શ્રી સમણસુત્ત	૧૯૯૧
(૨) જિ જ્ઞા સા	૧૯૯૧

“નમું વીર જે અજ્ઞાન - રાગાદિ - અરિ સંહારતા,
નમું રામ સ્વરૂપે રમણ કરતા પતિત જગ ઉદ્ધારતા,
જે બોધિ ઉપવન સીંચવા, શમ-રસ-સુધા વરસાવતા,
સદ્ગુરુ કૃપાળુ રાજ વંદુ, સુકિત-પથ દરશાવતા.”

“શાસન અનાદિનું પ્રવર્તે કર્મનું, જીવ ઉપરે,
તેથી લવો-લવ દુઃખ દરિયે, જીવ, હા ! રૂપ્યા કરે,
શાસન પ્રવર્તે આત્મનું તો, કર્મ-મુક્ત થતાં, અરે,
સહજાત્મ-રૂપી સિદ્ધ પદને પામી, આત્મા લવ તરે.”

પ્રો. કે. જી. શાહને તેમના બે દસકાના ધાર્મિક-
આધ્યાત્મિક પુસ્તકો માટે મળેલા થોડા મુમુક્ષુ લઘ્ય સન્નજનો
ના-આત્માથી આત્માઓના અભિપ્રાયો :

ભાઈ શ્રી કૃ મુ દ ચ ન્દ્ર,

(૧) “તમે મોકલેલ બન્ને પુસ્તકો (સુભાષિત વ્યાખ્યાન સંગ્રહ
તથા જૈન દર્શનમાં પચ્ચક્ષણનું સ્વરૂપ) માટે તમારો
ઋણી છું.”

આપ વિદ્વાન છો. જૈન ધર્મના ઊંડા અભ્યાસી છો
આપનો અભ્યાસ આ બાબતનો ખૂબ ખૂબ છે. દીર્ઘ
દષ્ટિવાળા છો. પચ્ચક્ષણ દર્શન આંખો ખોલનાર
દર્શન છે. ખૂબ ખૂબ ધન્યવાદ. વ્યાખ્યાન દર્શન
ખરેખર પ્રશંસનીય છે. તમે તેમજ તમારા સ્વ. પૂજ્ય
પિતાશ્રી-કૃદુબ્ધમાં-ધર્મ પ્રત્યેના અનુરાગ અને સેવા
ભાવ આવકારદાયી, ખૂબ આવકારદાયી છે.
આપની તંદુરસ્તી પ્રાર્થુ છું.

૩-૫-૧૯૮૬

શ્રી એલ. સી. સંઘવી (બાબુભાઈ)
ફારવડ એન્ટરપ્રાઇઝ, મુંબઈ.

(૨) પ.પૂ. મુનિશ્રી ભુવનચંદ્રજી મ.સા., દેવલાલી,
તમારું લખાણ રસપ્રદ હોય છે. માર્મિક અને હળવી
શૈલી હોવાથી વાંચવું ગમે. વળી અત્યારની
પરિસ્થિતિની આલોચના પણ ખિલકુલ ઠીક હોય છે.
ખરેખર તો તમારા લેખો સામયિકોમાં આવવા જોઈએ.
પુસ્તકો કેટલા હાથોમાં પહોંચે ?

(૩) પ.પૂ. મુનિશ્રી મનોજયંદ્રજી મ. સા.
તમારી કૃતિ ષડ-રસ-ચૂની મળી, વિહંગાવલોકન કયું.
બધું થોડું થોડું પણ ઘણું બધું પિરસાયું છે.
વર્તમાનમાં બહુલતયા દષ્ટિ ફેર થઈ ગયો હોવાથી
બધાને ન પણ ગમે પરંતુ આ વિષે જે તમે મહેનત
કરી છે તે આપણા માટે ગુણકારી જ છે.

(૪) પ.પૂ. મુનિશ્રી મુયશયંદ્રજી ઠા. ૪, ખીકાનેર.
ધર્માનુરાગી લક્ષિતવાંત અત્યંત માયાળુ સરળ-સ્વભાવી
નવકાર મહામંત્રના આરાધક સુશ્રાવકરત્ન કુમુદયંદ્રભાઈ
આદિ સમસ્ત પરિવાર પ્રતિ ધર્મ લાલ....
આપની નવીન પુસ્તક શ્રેણીની વાત જાણી, આનંદ.
જ્ઞાનસેવા જ ઉત્તમ સેવા છે.

(૫) જય જિનેન્દ્ર કોલમ-શ્રી ધર્મપ્રિય-મુંબાઈ સમાચાર.
(અ) શ્રી સુભાષિત વ્યાખ્યાન સંગ્રહ : સંકલનકાર
તથા પ્રકાશક પ્રો. કુમુદયંદ્ર જી. શાહ, લુહારની પોળ,
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૧. (બ) જૈન દર્શનમાં અતિચાર
સૂત્રો-સંકલનકાર તથા પ્રકાશક ઉપર મુજબ.

(ક) સતી માણેકદેવી ચારિત્ર તથા સ્વાધ્યાય અમૃત-
ઉપદેશક મુનિરાજ શ્રી પૂર્ણચશ્યન્દ્રજી મ.સા., સંપાદક
મુનિરાજ શ્રી પશ્યચશ્યન્દ્રજી મ.સા. પ્રકાશક ઉપર મુજબ.

(ડ) જૈન ધર્મ રહસ્ય-સંકલનકાર પ્રકાશક ઉપર મુજબ.

આ પુસ્તકો તેમના નામ ઉપરથી જ વસ્તુનું સૂચન
કરે છે. ડ્રો કે. જી. શાહ પ્રખર વિક્રાન છે અને જૈન ધર્મના
અભ્યાસીઓ માટે ગહન વિષયો સરળ ગુજરાતીમાં રજુ
કરી શકે છે એ તેમની વિશિષ્ટતા છે. કોઈ પુસ્તક ઉપર
કિંમત લખી નથી (કેમ કે અમે ધર્મના કોઈ પુસ્તક વેચતા
નથી પરંતુ મુમુક્ષુ આત્માથી આત્માઓને ભેટ આપીએ
છીએ) અસ્તુ.

સતી માણેકદેવી ચારિત્ર તથા સ્વાધ્યાય અમૃત (૧૯૭૮)

૧. જૈન પત્ર - ભાવનગર.

....જગવિખ્યાત જગત શેઠના માતા સતી શ્રાવિકાનું
ચરિત્ર રાસ-રૂપે વિ. સં. ૧૭૨૮ માં રચાયેલ. શૈલી
સરળ પ્રવાહી તથા ભાવવાહી છે તેમજ સ્તવનો,
સજ્જાઓ, સ્તુતિઓ વગેરે માહિતી-સભર પ્રકાશન
બનાવેલ છે....

૨. પ. પૂ. મુનિશ્રી હેમકીર્તિ વિજયજી મ. સા.

આપશ્રી અતિ શ્રદ્ધાવાન છે તેથી પત્ર લખવાની
પ્રેરણા થાય છે. આપશ્રીને શાસનદેવ હંમેશાં ધર્મ-
પ્રેમ-શક્તિ અર્પે એવી મારી શ્રદ્ધા છે. હંમેશાં
આપના આત્માને શાંતિ મળે, ઉચ્ચ સુખ મેળવો
એ જ શુભ કામના.

જૈન દર્શનમાં અતિચાર સૂત્રો તથા
જૈન ધર્મ નું જ્ઞાન-વિજ્ઞાન (૧૯૭૬)

૧. શ્રી લખ્ષ્મણસુરીશ્વરજી શાસ્ત્ર સંગ્રહઃ
પન્નાલાલ રાયચંદ વોરા-ચીટનીસ.

પુસ્તક હજી વાંચેલ નથી પણ પ્રસ્તાવના વાંચવાથી જ
એની ઉપયુક્તતા જણાય છે. શાસ્ત્ર-સંગ્રહમાં
વિજ્ઞાન-વૃદ્ધિ થશે એમ લાગે છે.

૨. પ. પૂ. શ્રી ભુવનચન્દ્રજી મ. સા., ભદ્રેશ્વર.

પુસ્તક જોયું. ખૂબ સંતોષ થયો. અતિ ઉપયોગી
કાર્ય તમે કર્યું છે. મેં તમને લખેલ કે ધર્મ તરફ લોકો
રૂચિ ધરાવતા થાય એવું કંઈક કરો. આ પુસ્તક તે કામ
કરે એવું જ થયું છે. તમે ધાર્મિક વિષયોની આદલી
માહિતી ધરાવો છો એ આ પુસ્તક જોયા પછી જ ખબર
પડી. નિવૃત્તિનો ફાયદો સારો ઉઠાવો છો તેમ લાગે છે.

૩. પ. પૂ. મુનિશ્રી રામચન્દ્રજી મ. સા., પાલિતાણા.

રાજનગરે, નવકાર મહામંત્રનું શ્રદ્ધા સહ સ્મરણ
કરનાર, નિત્ય નવિન જાણવાની જાણસા ધરનાર, ધર્મપ્રેમી
ભાઈ કુમુદચન્દ્ર ગોકળદાસભાઈ પ્રત્યે ધર્મલાલ-પૂર્વક
લખવાનું કે તમોએ મોકલેલ ચોપડી-૩ “જૈન દર્શનમાં
અતિચાર સૂત્રો” ની ખરાબર મળી ગયેલ છે. એકંદરે કામ
પ્રિન્ડીંગ, બાઈન્ડીંગ, શુદ્ધિ, કાગળ વગેરે સુંદર છે.
તમારો પ્રત્યેક પ્રકારનો પરિશ્રમ તથા અર્થનું નેહનું-
સર્વ બાબતો પ્રસંશનીય છે, ગુણગ્રાહી શ્રેષ્ઠ આત્માઓ

જરૂર તમારા પુસ્તકમાંથી સાર ગ્રહણ કરો, પોતાના જ્ઞાન
—ખજાનાને સમૃદ્ધ કરી, પ્રશંસાના પુષ્પોથી વધાવશે.

૪. પરમ વિદુષી સાધ્વીજીશ્રી સુનંદાશ્રીજી તથા
વસંતપ્રભાશ્રીજી ‘સુતેજ,’ ધાંગધા.

લક્ષિતવંત શ્રાવક શ્રી કુમુદયન્દ્રભાઈ તથા ઘરના સર્વ
પ્રતિ ધર્મલાલ સહ લખવાનું કે તમારા તરફથી ત્રણ પુસ્તક
મળ્યા. શ્રાવકના અતિચાર અંગે સાઈ જ્ઞાન પ્રકાશિત કયું
છે. તમારો પ્રયત્ન પ્રશસ્ય છે. શ્રાવક ધર્મને યોગ્ય જ્ઞાન
તો અગાધ છે—પૂર્વ પુરુષોએ આવી કૃતિઓ બનાવી બિન્દુમાં
સિન્ધુ સમાવી દીધો છે, પણ અત્યારે ગોખણીયા સૂત્રો પણ
પૂરા મુખ-પાઠ નથી હોતા તો તાત્ત્વિક-જ્ઞાન અંતર સુધી
ક્યાંથી પહોંચે?—તેનું ચિંતન, મનન, પરિશીલન થાય તો જ
ઉપગારી બની શકે તે માટે તમારો પ્રયાસ સારો છે.
કોઈ ને કોઈ તેનું ચિન્તન કરશે તો નવનિત મેળવશે.

૫. પૂ. પ્રવર્તિની સાધ્વી શ્રી ખાંતિશ્રીજી મહારાજના
શિષ્યાશ્રી ઈંકારશ્રીજી, મુલુન્ડ.

રાજનગર મધ્યે લક્ષિતવંત જ્ઞાનપિપાસુ સાહિત્ય
સંશોધક સુજ્ઞ સુશ્રાવકરત્ન કુમુદયન્દ્રભાઈ પ્રત્યે ધર્મલાલ.

તમારું પુસ્તક મળ્યું. બહુ સુંદર સર્જન કરેલ છે.
તમારી જ્ઞાનામૃત પીરસવાની પિપાસા ઘણી જ
ઉત્તમોત્તમ છે.

૬. શ્રી કપૂરચંદ આર. વારૈયા, પાલીતાણા.

આપે મોકલેલ “જૈન દર્શનમાં અતિચાર સૂત્રો તથા જૈન ધર્મનું જ્ઞાન-વિજ્ઞાન” પુસ્તક મળ્યું. આપે આ માટે સારો પ્રયત્ન કર્યો છે. શ્રી પાર્શ્વચન્દ્રસૂરિ કૃત પદ્યબંધ અતિચાર આપી એક નવીનતા આપી છે. અતિચારના અઘરા શબ્દોના અર્થ આપી અતિચાર બોલનાર તથા સાંભળનારને જે શબ્દોના અર્થ ન બેસતા હોય તેને સુગમતા કરી આપી છે. શ્રી ગૌતમ સ્વામીના બે રાસ અર્થસંહિત આપ્યા છે તે પણ ઉપયોગી છે.

૭. “કલ્યાણ” વઢવાણ.

જૈન શાસનમાં થઈ ગયેલા પાપના બંધથી આત્માને બચાવવા માટે અતિચારની આલોચના ફરમાવેલ છે. “વંદિતુ” સૂત્રમાં આવતા સમ્યક્ત્વમૂલ શ્રાવકના ૧૨ મતો આદિના અતિચારો અર્થ સાથે તેમજ લઘુ ને મોટા પાક્ષિક અતિચારો ગદ્ય પદ્ય રૂપે અહિં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે, જે ઉપયોગી અર્થ સાથે સંકલિત કરીને આ ગ્રંથ-રત્નમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. સાથે કેટલીક ઉપયોગી ને જિજ્ઞાસુ વર્ગની જ્ઞાન-ભૂખને સંતોષી શકે તેવી હકીકતો અને સંગ્રહિત કરેલ છે, માટે સંકલનકારનો પરિશ્રમ જરૂર આવકાર્ય છે. (પાનાં કેમી ૧૨+૧૮૦=૧૯૨ પૈઈજ)

શ્રી જિનેન્દ્ર ભક્તિ - રસ - ધાર ઈ. સ. (૧૯૮૦)

(૧) ચંપકલાલ રતિલાલ ગાંધી, અમદાવાદ.

આપે સંકલન કરી પ્રકાશમાં મુકેલ પુસ્તકમાં જે ચીવટ અને ઝીણવટથી જૈન દર્શનના પાસા નાનકડી પુસ્તિકામાં

એકત્રીત કર્યા તે જોઈ અમો ખૂબ પ્રભાવિત થયા છીએ.
આવા પુસ્તકો વાંચવા વંચાવવા અને વસાવવાનો અમોને
ઉદ્દાસ છે.

(૨) પ. પૂ. મુનિશ્રી ભુવનચન્દ્રજી મ. સા.

“પુસ્તક સારું બન્યું છે. “જિજ્ઞાસા”ના લેખો
સારા છે. આવા લેખો જરા મોટા અને નિબંધ જેવા
લખો તો સુઘોષા, કલ્યાણ, જેવામાં આપી શકાય.

(૩) કલ્યાણ - વઢવાણ.

વર્તમાન અવસર્પિણી કાળના ૨૪ શ્રી તીર્થંકર
સગવંતોના ચૈત્યવંદનો, સ્તવનો તથા સ્તુતિઓનું
ઉપયોગી સાહિત્ય કાળજીપૂર્વક આ પ્રકાશનમાં સંકલિત
કરેલ છે. વૈરાગ્ય-વર્ધક સજ્જાયો તથા ઉપયોગી બીજી
પણ માહિતી સંગ્રહિત થયેલ છે.

(એક ધૂન એવી ચઢેલી કે ચોવીસીમાંથી કે છૂટાં એક
એક પ્રભુનાં જેટલા મળે તેટલાં સ્તવનો ઉતારી છપાવવાં-
અને-આ પ્રમાણે ૩૦૦/૪૦૦ પાના સ્તવનો ઉતારેલા-પરંતુ
એક મુનિશ્રીએ કહ્યું કે આવા પુસ્તકો ઘણા બહાર પડેલ છે
તેથી મેં સહેલા, સરળ સ્તવનો પસંદ કરી, ચૈત્યવંદન-
સ્તુતિ સહ છપાવેલાં)

(૪) આ પુસ્તકમાં (૧) શ્રી નેમનાથ પ્રભુના ચાદવ-કૃણતું
કુંક સ્વરૂપ અપાયેલું છે. (૨) મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં હાલ
વિચરતા વીસ વિહરમાન તીર્થંકરો વિષે અદ્ભુત હકિકત

છે : કવિશ્રી ઉદયરત્નજીની ચાર કથાય ઉપરની સજ્જાઓ,
૭ આરતીઓ તથા ૩ મંગળ દીવા અને જિજ્ઞાસાના
અનેક વિષયો છે.

જૈન દર્શનમાં પરચખખાણુ આવશ્યકતું સ્વરૂપ (૧૯૮૩)

(વર્તમાન ચોવીસીના ૨૪ પ્રભુના જીવન ચરિત્રો,
હરિયાળી, નવ-સ્મરણ, ગુરૂ છત્રીસી સજ્જાય, જિજ્ઞાસા-
જુદી જુદી અનેક વિચારણીય હકીકતો, કાયમી પરચખખાણુ
સમય-દર્શન તથા અણાહારી વસ્તુઓનું લીસ્ટ.)

(૧) મુંબઈ સમાચાર-૨૬-૮-૮૩

સંકલનકાર તથા પ્રકાશક : પ્રો. કુમુદચન્દ્ર ગોકળદાસ
શાહ, લુહારની પોળ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૧. કિંમત લખી
નથી, પણ પડતર કિંમત રૂ. ૧૫ થી વધુ છે. આવક
આવશ્યકમાં છતું આવશ્યક પરચખખાણુ છે જે અંગેની
ખૂબ જ સરસ 'સમજણ' આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવી
છે. વળી તેમાં ચોવીસ તીર્થંકરોના ટુંકા જીવન-ચરિત્રો,
હરિયાળી, નવ-સ્મરણ, ગુરૂ છત્રીસી સજ્જાય, આદિ
અનેક ઉપયોગી વસ્તુઓનો સમાવેશ કર્યો છે. પુસ્તક ખૂબજ
આવકારદાયક છે.

(૨) મુ. સમાચાર-જય જિનેન્દ્ર-૨૩-૮-૮૩ ના લંબાણુ
લેખમાંથી થોડી વાનગી : 'ભક્તો, ગુરુઓ અને
ભગવાનો' લેખમાં 'જૈનો તેમજ જૈનેતરો' સર્વને માટે
સમજવા જેવી કેટલીક બાબતો પ્રોફેસર કુમુદચન્દ્ર જી.
શાહે કરી છે. ૧૯૯૦ ના અમદાવાદના 'જન કલ્યાણ' માસિકના
જન્યુઆરી અંકમાં 'ભારતના ભગવાનો' અંગે

લેખ આવેલો કે અત્યારે આપણા દેશમાં ૮૫૦ જીવંત વ્યક્તિઓ પોતાને અવતાર ચા લગવાન કહેવડાવે છે. ભારતના લોકોના અંધશ્રદ્ધા અને અજ્ઞાન આવા દંભી, ઢોંગી, પાખંડી ને ધુતારાઓને પોષવાના સાધન બની રહે છે. આ બધા લગવાનો મોટે ભાગે અન્યાય, અનીતિ, અધર્મ અને કાળા બબરોના નાણાંથી પોષાતા હોય છે..... આખો લેખ વાંચવા વિચારવા જેવો છે.

(૩) શ્રી જસવંતલાલ વ. શાહ, મુંબઈ

પુસ્તક ખૂબ સુંદર છે. ઘણી ઉપયોગી માહિતી-સમજણ છે. વાંચતાં ઘણો આનંદ થાય છે. ક્રિયાઓમાં વિવેક દષ્ટિની જરૂર ઉપર ભાર મૂકતા જે વિચાર-મૌકિતકો આપ્યા છે એ પણ ઘણા સુંદર છે. ઘણી જગ્યાએ મેં મારા વિચારોનો પડઘો જણ્યો....આપના વિચારો, સંશોધન પ્રવૃત્તિ ખૂબ અનુભાવનીય છે. આપને ત્યાં બધાની કુશળતા ઈચ્છું છું.

(૪) શ્રી શાન્તિલાલ એમ. કોઠારી, મુંબઈ.

આ કાળમાં ધર્મના સંસ્કારોને દંઢ બનાવે, શ્રદ્ધા સુદંઢ બનાવે તેવા ધાર્મિક સાહિત્યની ખાસ આવશ્યકતા છે....એટલે તમો આટલું મોટું પુસ્તક પ્રગટ કરાવીને વિના મૂલ્યે મોકલો છો તે ધર્મની ઉત્તમ પ્રભાવના કરી કહેવાય. માતા-પિતાના પુનિત સ્મરણ માટે આથી ઉત્તમ માર્ગ બીજો કયો હોઈ શકે? ફરી ફરી અભિનંદન આપીને વિરમીએ છીએ.

(૫) પ. પૂ. મુનિશ્રી મુક્તિચન્દ્રજી મ. સા.

તમારું પુસ્તક “પદ્યખખાણુ આવશ્યકતુ” સ્વરૂપ”
વાંચી બહુ જ આનંદ થયો. મહી ‘અવળ વાણી’ બહુજ
છે. પુસ્તક બહુ જ સારું છે.

(૬) પ. પૂ. મુનિશ્રી હેમકીર્તિ વિજય મ. સા.

આપશ્રી ઘણા દાનેશ્વરી છે એ હેતુના અંતર્ગતમાં
લાખુ છું. સુપાત્ર દાનથી મનુષ્ય જન્મ સફળ બને છે.
ધર્મ-ધ્યાનમાં યાદ કરો. આનંદમાં હશે.

શ્રી અનિલ એચ. શાહ.

ધર્મ પ્રત્યે આપની ભાવના, લાગણી અને આવી
સુંદર પ્રવૃત્તિ સેવા બદલ લાખ લાખ ધન્યવાદ.

જૈન ધર્મ રહસ્ય દૈનિક પારાયણ માટે (૧૯૮૪)

(૧) આ પુસ્તકમાં સામાન્ય માનવીને ઉપયોગી થાય
એવા ઘણા વિષયો ચર્ચવામાં આવ્યા છે અને તેનું સંપાદન
-સંકલન શ્રી કુમુદચન્દ્ર ગોકળદાસ શાહે કર્યું છે તે તેમના
સરનામેથી જ્ઞાન વિજ્ઞાન ચિન્તન મનન સમજણ માટે
મળી શકશે.

શ્રી સુભાષિત વ્યાખ્યાન સંગ્રહ ૧૯૮૬ (વ્યાખ્યાન
૧ થી ૧૨) તથા (૧) વૈરાગ્યશતક (૨) ઉપદેશ બત્રીસી
તથા (૩) હિતોપદેશ પત્રિકા તથા જ્ઞાસામય
અન્ય ઘણી બાબતો.

(૧) પ્રો. કવિન શાહ, બીલીમોરા

નિવૃત્તિમાં આપની જ્ઞાનની પ્રવૃત્તિ આત્માભિમુખ થવા, કર્મબંધમાંથી અટકવા ઉપકારી છે. આપના વિચારો ઉત્તમ છે. સંતસમાગમની અપેક્ષા આ પુસ્તકથી પૂર્ણ થાય છે.

(૨) પ. પૂ. મુનિશ્રી પ્રશાન્ત-રતન-વિજયજી મ. સા.

વિશેષ જ્ઞાતવ્ય છે કે આપશ્રી દ્વારા પ્રેષિત મુલાખિત વ્યાખ્યાન સંગ્રહ અત્યંત કયું. જૈન ધર્મના પ્રાથમિક કક્ષાના અભ્યાસીઓ માટે આશીર્વાદરૂપ નિવડે તેમ છે. થોડામાં ઘણું સમાવી લીધું છે. ધન્યવાદ.

લિ. : પ્રશાન્તના ધર્મલાલ.

(૩) શ્રી હરીશભાઈ : જમનગર

આપ આપના પુસ્તકમાં જે વેદના અનુલોચો છે તે યોગ્ય જ છે. બાહ્ય આડંબર અને ક્રિયાકાંડ વધ્યા છે અને આંતરિક શુદ્ધિ ઘટી છે. અગ્નિનાં એક તણખામાં અસંખ્યાતા જીવ, પાણીનાં એક ટોપામાં અસંખ્યાતા જીવ, ફૂલની એક પાંદડીમાં અસંખ્યાતા જીવ કહ્યા છે, પણ પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ કાયના જીવોનો કચ્ચરદાણ નીકળી જાય છે અને તે પણ ધર્મના નામે. પ્રભુએ ધર્મને નામે કે ધર્મને માટે પણ હિંસા નહીં કરવાનું સ્પષ્ટ ફરમાન શાસ્ત્રોમાં કરેલ છે, છતાં એ ભૂલીને આપણા શ્રાવકો આરંભ સમારંભ કરી, છ કાયના જીવોની દયા તરફ દુર્લક્ષ સેવે છે. બીજી આજુ બાહ્ય તપ ખૂબ વધ્યું છે. માસ ક્ષમણોનો હિસાબ

નથી, ત્યાં અઠાઈની તો શી વાત? તેમાં લાંબાઈ-પહોળાઈ જેટલી વધી છે એટલી ઊંડાઈ વધી નથી. ખેર! જે વસ્તુ સારી હોય તેની આપણે અનુમોદના કરીએ અને વિકૃત તત્ત્વો તરફ માધ્યસ્થ ભાવના રાખીએ.

(૪) શ્રી કિશોર મહેતા

“પુસ્તક મનનીય છે. રોજ વાંચવા જેવું છે. વળી છપાઈ પણ ઘણી જ સરસ છે. આપે આવું પુસ્તક પ્રગટ કરીને જૈન સમાજની ઘણી સેવા કરી છે. આપ જૈન સમાજની ખૂબ જ સેવા કરે એવી પ્રાર્થના.

(૫) શ્રી ખુબચંદ કેશવલાલ પારેખ, મું. વાવ

આપે શ્રી જૈન સંઘની વર્તમાન પરિસ્થિતિ દર્શાવી તે પ્રમાણે જ ચાલી રહ્યું છે. કોઈ કોઈને રોકી-ટોકી શકે તેમ નથી. કોણ જાણે હજુ પણ આ પરિસ્થિતિ ક્યાં જઈને અટકશે. તે કદપી શકાય તેમ નથી. આપણા એટલો પુણ્યોદય નથી કે આવી પરિસ્થિતિને રોકી શકીએ. આ તો ન કહેવાય, ન સહેવાય તેવી પરિસ્થિતિ પ્રવર્તી રહી છે. કોઈમહાન પુરુષ સંઘમાં પાકે અને સુધારો જલદી થાય તેમ આપણે તો ભાવના રાખી, માધ્યસ્થ ભાવ કેળવવાનો છે. આપનું પુસ્તક થોડું વાંચ્યું પણ સંકલન સારું છે. આપ પણ એક તત્ત્વ-જિજ્ઞાસુ છો એવું આ પુસ્તક ઉપરથી જરૂર લાગે છે.

“મન્નહ જિણાણુ આણુ” સજ્ઞાયના

૩૬ કર્તવ્યોનુ વિવરણુ-દષ્ટાન્ત સહિત

તથા

પ્રકીર્ણ જિજ્ઞાસા - પ્રેરક બાબતો (૧૯૯૦)

(આ છેલ્લા પુસ્તકના અનુમોદનીય અભિપ્રાયો ઢગલા બંધ આવ્યા છે તેમાંથી પસંદ કરેલા કેટલાક.)

(૧) મુંબાઈ સમાચાર-જય જિનેન્દ્ર સ્થંભ - શ્રી ધર્મપ્રિય :
ઘણા વખતે કોઈ પણ જાતના સંપ્રદાય કે સમુદાયવાદની
વાતો વિનાનું, નિર્ભય સત્ય રજુ કરતું, પુસ્તક જોવા મળ્યું.

શ્રાવકોને કરવાના કર્તવ્યોનું દિગ્દર્શન આ પુસ્તક
કરાવે છે તેમજ સમાજમાં ચાલી રહેલી કેટલીક રૂઢિઓના
નિરર્થકતા અને અશાસ્ત્રીયતા તરફ વાચક વર્ગનું ધ્યાન
દોરે છે.

આજે ચાલેલા જાતજાતના પૂજનો અને દેવદેવીઓની
માન્યતાઓ અંગે લેખકે લાલખતી ધરી છે.

દેખાવમાં સાદું દેખાતું આ પુસ્તક જેમ જેમ વાંચતા
જઈએ તેમ તેમ આંતરચક્ષુઓ ઉઘાડનારું બનતું જાય છે.
૮૧ પાનાં પછીનાં પાનાઓ તો દરેક જાને ખાસ વાંચવા
જોવા છે.

વસ્તુઓની રજુઆત લેખકે પદ્ધતિસર અને સાદી
સુંદર ભાષામાં કરી છે. એ સાથેસાથ રજુઆત કરવામાં
રહેજ પણ સંપ્રદાયની શેહ શરમ રાખી નથી છે માટે
તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

(૨) સુઘોષા પાલિતાણી - ૩૬૪૨૭૦.

ડેમી પેજ. ૧૫૨ પેજ. પોસ્ટેજનો ૧-૫૦ મોકલનારને લેટ મળશે. મન્નહ જિણાણુંની આ સજ્જાયમાં શ્રાવકના ૩૬ કર્તવ્યોના વિવરણ સાથે વિશેષ સમજુતી માટે સાથે દૃષ્ટાંતો પણ રજુ કરેલ છે. આ ઉપરાંત આત્મ-ઉપયોગી કેટલીક બાબતોનો સંકલનકારે સંગ્રહ કરીને મુમુક્ષુઓ માટે પ્રકાશનને વિશેષ ઉપયોગી બનાવ્યું છે.

(૩) કલ્યાણ - વઢવાણ

ડેમી સાઈઝના ૧૫૨ પેજનું કદ ધરાવતા અને ૧-૫૦ સ્ટેમ્પ બીડવાથી લેટ અપાતા આ પુસ્તકમાં અનેક વિષયો સંગ્રહિત છે. કેટલુંક લખાણ પૂ. ગીતાર્થ-શુદ્ધ ભગવંતોને બતાવીને ફરીથી (વન્સ મોર) પ્રસિદ્ધ કરવા જેવું.

(૪) દિવ્ય ધ્વનિ-શ્રીમદ્ રાજયન્દ્ર આરાધના કેન્દ્ર, કોબા. પ્રો. શ્રી કે. જી. શાહ દ્વારા સંકલિત આ પુસ્તકમાં જુદા જુદા વિષયોને સમાવી લીધા છે તેમાંનાં ૩૬ કર્તવ્યો અને પ્રશ્નોત્તરી ધ્યાન ખેંચે તેવાં છે. ઘણા દૃષ્ટાન્તો આપેલ છે. ડેમી સાઈઝનું ૧૫૨ પાનાનું આ પુસ્તક લેટ પુસ્તક તરીકે બહાર પડેલ છે.

(૫) સંકલ્પ - ભુજ ૩૭૦૦૦૧ (કચ્છ)

શ્રાવકના ૩૬ કર્તવ્યોની સરળ ભાષામાં સમજુતી દાખલા-દલીલ સાથે આમાં આપવામાં આપી છે. ઉપરાંત ધાર્મિક-સામાજિક જીવનને સ્પર્શતા વિષયો પર દ્વેષકના વિચારોનું સંકલન પણ એમાં અપાયું છે. મનનીય પુસ્તક છે.

(૬) જૈન પ્રકાશ - મુંબઈ

આ પુસ્તકમાં ‘મન્નહ જિણાણું આણું’ સજ્જાયના ૩૬ કર્તવ્યોનું વિવરણ દૃષ્ટાન્ત સહિત આપવામાં આવેલ છે. આ ઉપરાંત ‘પ્રશ્નોત્તર રત્ન માલિકા’નું ગુજરાતી ભાષાંતર, મૃત્યુ ઉપર મનન, વગેરે ઘણી મહત્વની માહિતી આપવામાં આવેલ છે. દૈનિક સ્વાધ્યાય કરવા માટે આ પુસ્તક ઉપયોગી વિગતોથી ભરપૂર છે.

(૭) શ્રી કે. પી. શાહ - ભાવનગર

આપના પુસ્તકનું અવલોકન મું. સમાચારમાં વાંચીને હું પ્રભાવિત થયો છું. આપે સાંપ્રદાયિક છાપામાં આખ્યા વિના ‘તત્ત્વનું સત્ત્વ’ પુસ્તકમાં આમેજ કર્યું છે તેના માટે આપને ધન્યવાદ ઘટે છે. આજે માત્ર જૈનો વાંચે તેવા પુસ્તકો અને શાસ્ત્રો ઘણાં છે અને આપણાં સાધુઓ ઘણાં પ્રકાશનો કરે છે, પણ જૈનેતર સમાજમાં રસ-પૂર્વક વાંચે તેવાં પ્રકાશનો જૈન તત્ત્વ-જ્ઞાનના બેઝબેસ પર લખાઈને બહાર પડે તો જૈન તત્ત્વ પ્રત્યે જૈનેતર સમાજમાં આદર વધતો રહે. આપની કુશળતા ઈચ્છું છું.

(૮) યોગાચાર્ય શ્રી શાન્તિકુમાર જે ભટ્ટ, મુંબઈ.

મ. જિ. આણું પુસ્તક મેં ખૂબ જ રસપૂર્વક અને અભ્યાસની દ્રષ્ટિએ અથથી ઇતિ સુધી ખૂબ જ ધ્યાનપૂર્વક વાંચ્યું છે. સમગ્ર પુસ્તકનું વાંચન અહિંસા તથા સદાચાર માટે પ્રેરણા આપે તેવું છે. પુસ્તકમાં તમે જૈન ધર્મના સિદ્ધાન્તો તથા ઉપદેશો સમજાવવા અનેક વિષયોને સુગ્રાહ્ય

બનાવ્યા છે. જૈન ધર્મના અનુયાયીઓની મર્યાદાઓ પણ તમે મીઠાશપૂર્વક સમજવી છે એ ખૂબ ગમ્યું કારણ કે આજે તો બધે ‘અહો રૂપ’ અહો ધ્વનિ’ જેવો ઘાટ છે.... આમ છતાંય ‘મન્નહ જિણાણું આણું’ જૈનોમાં ધર્મ-ગૌરવની ભાવના જગાડે-જગૃત રાખે એની સાચી ક્ષમતા ધરાવે છે...પુસ્તક લખવા માટે હાર્દિક અભિનંદન અને મોકલવા માટે હાર્દિક આભાર.

(૯) શ્રી જયન્દ્રિલાલ ડી. દોશી. મુંબાઈ.

સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના છે,-તેમણે ઘણા બધા પાને પાનાની બે પાનાં ભરીને સૂક્ષ્મ છણાવટ કરી છે....દેવી-દેવતાં સંબંધી અંધશ્રદ્ધા-પ્રતિમાને પંચામૃતથી અભિષેક -પાલીતાણામાં હોમ-હવન જૈન તત્ત્વના નાશની પરાકાષ્ટા છે. આપશ્રીનું અવલોકન વિશાળ સત્ય-દ્રષ્ટિપૂર્વકનું લાગ્યું છે. પા. ૯૯ થી ૧૦૯ : વર્તમાન સમાજમાં ધર્મને નામે ચાલતી વિકૃત પ્રવૃત્તિઓનો સારો ખ્યાલ આપ્યો છે...૧૧૭ થી ૧૫૨ સુધીમાં સુંદર બોધદાયક લખાણ પણ સરસ છે. કલેકશન ઘણું વિશાળ કયું છે છતાં વાસ્તવિક છે, તેથી પ્રશંસનીય છે. કુળથી પ્રવેતાંભર મૂર્તિપૂજક હોવા છતાં સંપ્રદાયની નાગચૂડ છોડીને ફક્ત યથાર્થ દ્રષ્ટિ અપનાવી સત્યને ગ્રહણ કરવાનો ભીષણ પુરુષાર્થ જરૂર ધન્યવાદને પાત્ર છે. કલેકશન પણ ઘણી જગ્યાએથી મતાગ્રહ રહિત થઈ કોઈ પણ સંપ્રદાયનું જે સત્ય લાગ્યું તે લીધું છે તે એક મહાન કાર્ય કયું છે. અંધશ્રદ્ધા અને કુળ-પરંપરા જીવને અંધ બનાવી દે છે.

卐

卐

卐

- * કેટલાક ધર્મ-વિષે વિચારક-ચિન્તકના વિચારો વિષે કેટલું બધું સામ્ય હોય છે અને ખાસ તો જૈન-ધર્મ-જૈન દર્શન, અધ્યાત્મ અને જ્ઞાન-વિજ્ઞાન-તત્ત્વજ્ઞાનના ક્ષેત્રે પણ ગણ્યા-ગાંઠ્યા ચિન્તકો જિનશાસન પ્રત્યેના અનુરાગથી પ્રેરાઈ, સંપ્રદાયથી પર ઉઠી, પોતાના વિચારો-નગ્ન સત્ય-સ્પષ્ટપણે રજુ કરવાની ફરજ અદા કરે છે તે જાણવા-વિચારવા અત્રે મોટી-ખાખર (કચ્છ) ના “સંકલ્પ” માસિકમાં પ્રેરક-પ્રેષક લેખક-પ. પૂ. મુનિશ્રી ભુવનચન્દ્રજી (ચિન્મય)ની પુસ્તિકા “વિવાદ-વલોણ”માંથી થોડું પૌષ્ટિક નવનીત મુમુક્ષુઓના આધ્યાત્મિક સ્વાસ્થ્ય માટે અત્રે પીરસીએ છીએ : સંકલન છે.
- * ગચ્છના ભેદ બહુ નયણ નિહાળતાં, ત ત્વ ની વા ત કર તાં ન લા જે.
- * ફળ અનેકાન્ત કિરિયા કરી ખાપડા, ર ડ વ ડે ચા ર ગ તિ માં હિ લે ખે ?
- * ક્લેશે વાસિત મન સંસાર, ક્લેશે રહિત મન તે ભવપાર.
- * મુખ્ય સવાલ છે : ફિરકાની ફિકર કરવી કે મૂળધર્મની માવજત કરવી.
- * દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને ન્યાય આપવા માટે નૂતન ચિન્તન આવશ્યક છે.
- * શાસ્ત્રનું કાર્ય માત્ર દિશા સૂચનનું છે. શાસ્ત્રને શાસ્ત્ર તો ન જ બનાવીએ.
- * જૈનોનાં બધા સંપ્રદાયો-ફિરકા વચ્ચે વિવાદ અને ઘર્ષણ થયા છે ને થાય છે તથા જન-કલ્યાણ અને આધ્યાત્મિક વિકાસ-બન્ને ક્ષેત્રે સ્થગિતતા અથવા પીછેહઠ દેખાય છે

તેના કારણે સાવ કુલ્લક હોય છે, છતાં ગૂંચવાયેલા કોકડાને ઉકેલવા સંઘના ઘટકો એકતા, સહકાર, સંવાદ સર્જવા કેમ પુરુષાર્થ કરતા નથી તે જ આશ્ચર્ય છે. સહ-કાર કે અહ-કાર !

* જૈન ધર્મના શ્રમણોની આચારનિષ્ઠાની પ્રશંસા અજૈન તરફથી થાય છે પરંતુ જૈન સંઘ પ્રશંસા-પ્રતિષ્ઠા પર જીવવા લાગે તો તે ભારે રુગ્ણતા-રોગિષ્ઠમનોદશાનું લક્ષણ ગણાય. આજના શ્રમણો વ્યક્તિગત કે જૂથલક્ષી પ્રવૃત્તિઓને પ્રાધાન્ય આપી રહ્યા છે. આંતરકલહો, વિવાદો અને પક્ષ-પરસ્તીના વરવાં-વિકૃત સ્વરૂપો, ક્ષમણોના લક્ષ્ય-ખિન્નના ઘોતક છે.

* મહાવીર પ્રભુએ સરળ અનુશાસન અને ઉત્તમ શિક્ષણ બંને કાર્ય સુગમતાથી થાય માટે ૧૧ ગણધરોના નેતૃત્વ નીચે ૯ ગણોમાં સંઘનું વિભાજન કર્યું હતું, પણ પછી શ્રમણોના જુદા જુદા જૂથો અલગ અલગ થોડા જમાવી, લિન્ન લિન્ન મુદ્દા પર સંઘના ટૂકડે ટૂકડા કરતા ગયા છે : તેમને જૈન બનવાની પડી નથી પણ પોતાનો પક્ષ કે જૂથ કેમ વિજયી બને તેવા સતત પ્રયત્નો કરે જ જાય છે.

* વિવાદની ઓથે ભારે ધૃષ્ટતાપૂર્વક દ્વેષ-ફલેશ, મનોમાલિન્ય અને મારામારી સુદ્ધાં.... ગચ્છવાદ, ગચ્છમાં જૂથવાદ, શાસ્ત્રોના નામે વિતંડાવાદ, સુધારાના નામે ભોગવાદ, અહ-ધર્મિયાના ફરજંદ જેવા વિખવાદ.

* જૈન સંઘની લિન્નલિન્ન પરિસ્થિતિ માટે જવાબદાર કોણ છે ?

જવાબ છે જૈન શ્રમણો....જેઓ જૈન સંઘને
કોરી ખાતા આજના સઘળા આંતર-કલહો-ક્ષમા, અહિંસા
કે સંયમ જેવા આચરણના મુદ્દાઓ ઉપર-ચગાવી રહ્યા
છે. તેમનું આ વર્તન પેલા પઠાણની દંતકથાની યાદ
દેવડાવે છે-પત્નીનો જીવડો ગયો તો ભલે ગયો, પત્નીના
પગની મેંદીનો રંગડો તો રહ્યોને. જિનેશ્વરોએ રાગ-
દ્વેષનો વિજય કરવાનું પ્રયોધ્યું હતું-જૈનોએ-જિનના
અનુયાયીઓએ - ભગવાનના આદેશનું અડધીયું જ
ધ્યાનમાં રાખ્યું; વિજય મેળવેા, આજીવાળાને જીતેા,
હરાવેા, હંકારેા, રાગદ્વેષનો વિજય કરવેા એ તો
મહાવીરનું કામ !

* આચારમાં અહિંસા અને વિચારમાં અનેકાન્તવાદનું
આચરણ એ જૈનત્વ છે : આંતરિક વિવાદો એ અવસર્પિણી
કાળનું ૧૧મું આશ્ચર્ય છે !

* અમદાવાદ શહેરમાં પોળમાં પોળ ને ગલીમાં ગલી,
તેમ ત્રણ કે ચાર મુખ્ય સંપ્રદાયોમાં પાછા અનેક પેટા
વિભાગો. એક કાળે ‘શ્વેતામ્બરો’ માં જ ૮૪ ગમ્મ હતો. જુદા
જુદા કાળે જન્મ્યા ને વિલીન થઈ ગયા. અમુક વિધિ કે
વિધાનથી જરા-તરા જૂઠું કરનાર અજ્ઞાની, અધર્મી ને
મિથ્યાદષ્ટિ કહેવાય છે !

* દષ્ટિરાગ એટલે સંપ્રદાય-મોહ. આ પાપી દષ્ટિરાગ
ભયંકર છે. તેથી ભક્તિ, શ્રદ્ધા કે મુમુક્ષાની જગાએ વટ,
પ્રતિષ્ઠા, ને અહં ગોઠવાઈ જાય છે અને પોતાના સંપ્રદાયને
કોઈ પણ ભોગે મહાન દેખાડી, તેને જીકાવવાનું માનસ ધરાય છે.

* આજે ‘આગમ - વ્યવહાર’ રહ્યો નથી. ‘જીત વ્યવહારથી’ આ કાળમાં સંઘનું સંચાલન અને ધર્મનું આચરણ થાય છે. ‘જીત વ્યવહાર’ એટલે પરંપરા. અમુક વખતે અમુક સંજોગોમાં સંવત્સરી ભાદરવા સુદ ૪ ની એકાદ આચાર્ય કરી, જે તે સંજોગોમાં ઉચિત હતું, પરંતુ, જડતાને લીધે, ઘણા ગચ્છોના શ્રમણોએ, પાંચમ સાચી ને પવિત્ર જાણવા છતાં, ચોથ પકડી રાખી, તેના જ પ્રચાર કર્યો - પરંપરાને નામે.

* પ્રભુએ ચીંધેલા સમતા, અહિંસા અને સંયમની વૃત્તિની કોઈને ચિન્તા નથી. તેમને તો પોતાના ગચ્છનો, અને તે મારફત, પોતાના વિજયનો, ડંકો વાગે તે જોવા તે લોકો આતુર હોય છે.

* જ્યારે રોમ ભડકે બળતું હતું ત્યારે ત્યાનો રોમન સમ્રાટ નીરો ‘ફીડલ’ વગાડતો હતો - જે કે પાછળથી તેને ઘણા પશ્ચાતાપ થયેલો. અહિં તો ધર્મના નામે, ધર્મના બહાને, ને ધર્મના ઓઠા હેઠળ, વેર - ઝેર, વાદવિવાદ, ચડસા - ચડસી, ઘાંધલ - ઘમાલ - ઘાંધાટ, અને ખોલા-ખોલી, મારા-મારી, કાપા-કાપી, ચાલે છે, છતાં કોઈને જરા પણ પશ્ચાત્તાપ થતો નથી !

* પક્ષ-મોહને શાસન રક્ષાનું રૂપાળું નામ આપતાં પણ આપણે શરમાતા નથી - એ તો આપણી ધિક્કારની અરમ સીમા છે. જુઓ તો ખરા વિશ્વનો પ્રાચીનતમ ધર્મ : વિશ્વ - કલ્યાણ - ભાવનાવાળા ધર્મની અર્વાચીન દશા ! એટલુંય સમજતું નથી કે અતીતોગત્વા ક્રિયાકાંડ માનવ માટે

છે - નહિ કે માનવ ક્રિયાકાંડ માટે. તિથિ માનવ માટે છે, નહિ કે માણસ તિથિ માટે.

* નવાઈની વાત તો એ છે કે ગૃહસ્થો (જેમાં હુઆ રાજકારણીઓ પણ ખરા) કે જે હિંસા, વિલાસ કે અધર્મના ઉપાસક હોય છે તેમની સાથે સાધુઓ સહાનુભૂતિ અને સુમેળ - ભર્યો વહેવાર કરી શકે છે પણ અન્ય શ્રમણો સાથે નહિ ! અને આચાર્ય મહારાજઓ જૈન ધર્મના અનુષ્ઠાનોમાં જૈન-જૈનેતર રાજકારણીઓને આમંત્રી, તેમને નાસ્તા - પાણી કરાવી, વાસક્ષેપ કરી, ભેટો આપી, ફાટા પડાવી, પોતાના મહત્વનું પ્રદર્શન કરે છે : રાજકારણીઓ તો (તેમનું લક્ષ તો સૌ જાણે છે !) બિચારા ‘ધાર્મિક વૃત્તિના’ હોઈ સર્વ - ધર્મસમભાવ માની, બધેજ નિમંત્રણ સ્વીકારે છે ! અને પરોપકારાર્થે પધારે છે !

* આજે ખરો પડકાર શ્રમણ - સંઘની અંદર અને બહાર, આસ - પાસ - ચોપાસ, પ્રસરેલા ભ્રષ્ટાચારનો છે.

* ભાગ અને ભોગની ભૂખથી હુનિયાના લોકો જે કુળિયા - કંકાસ ફૂડકપટ કરે છે, એવા જ ફલેશ ને કુટિલતા ધર્મના પ્રશ્ને પણ થતાં હોય તો બન્ને વચ્ચે અંતર કયું રહ્યું ?

* શ્રી આનંદધનજી, શ્રી મુનિસુદરસૂરિજી, શ્રી પાર્શ્વચન્દ્રસૂરી, ઉપાધ્યાયજી શ્રી યશોવિજયજી જેવા જ્ઞાનીજનો જે પુણ્ય - પ્રકોપ ઠાલવે છે તે માત્ર ગણ કે ગચ્છ ઉપર નહિ પરંતુ તેમાં ભળેલા ‘વાદ’ ઉપર ઠાલવે છે - ગચ્છ - વાદ જે કદાચ આજના માનવીને ધર્મ - વિમુખ થવામાં મોટો ભાગ ભજવે છે.

* કાળાં નાણાનું મહત્વ વસ્તુતઃ ધર્મ-પોષક નથી. ધર્મ-વિધાતક છે, માટે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, લાવને ન્યાય આપવા માટે નૂતન ચિન્તન આવશ્યક છે, અને તેને અનુરૂપ પરિવર્તન - પરિમાર્જન કરવા પ્રખર પુરુષાર્થ ને અણુનમ હિંમતની જરૂર છે.

* ટુંકમાં ગચ્છનો મહિમા એ જ શાસનનો મહિમા નથી. સંપ્રદાયની ચડતી - પડતી એ જ શાસનની ચડતી - પડતી નથી, અને, મંદિરો, મહોત્સવો, ઉપાશ્રયો ને વરઘોડા એ જ કંઈ જિનશાસન નથી. ખરું જિનશાસન તો આપણા આત્મામાં વસે છે. અનેકાન્ત, અહિંસા, અપરિગ્રહ, આચાર - શુદ્ધિ, વીતરાગતા, અને, વિશ્વમૈત્રી એ જ વાસ્તવિક જિનશાસન છે.

અને છેલ્લે

શ્રી વિજય વલ્લભસૂરિજીએ કહેલું તે વાંચીએ : “ અને કે ન અને, પણ મારો આત્મા એમ ચાહે છે કે સાંપ્રદાયિકતા દૂર થાય અને જૈન સમાજ, શ્રી મહાવીર સ્વામીની જય જય બોલે અને જિનશાસનની વૃદ્ધિ માટે “ જૈન વિશ્વ-વિદ્યાલય ” નામે એક સંસ્થા સ્થાપિત થાય, તેમાં પ્રત્યેક જૈન શિક્ષિત થાય, અને ધર્મને બાધ ન આવે તેવી રીતે રાજ્યાધિકારમાં જૈનોનો વધારો થાય. પરિણામે બધા જૈન શિક્ષિત થાય અને ભૂખનું દુઃખ ન રહે ”

* થોડું ચિન્તન લેખકશ્રીના પુસ્તક ‘ધર્મ-ક્ષેત્રનું અંતરંગ ઓડિટ’માંથી.

(Internal Audit of Religious Field)

* સામાજિક ક્ષેત્રે જૈનોનું જીવન ધર્મને ઝેળ આપે એવું નહિ પણ ઝાંખપ આપે તેવું છે. શ્રાવકના ગુણોનો ક્રમિક વિકાસ તો નહિ પણ સદંતર અભાવ ડોકાઈ રહ્યો છે. સાધુ-વર્ગમાં આડંબર કૂલ્યાં ફાલ્યાં છે. આપણો ધાર્મિક કારોબાર ધર્મની નહિ, અધર્મની સેવામાં વળી ગયો છે એમ નથી લાગતું શું ?

卐

卐

卐

ધર્મની સ્થાપના સ્થૂળ ક્રિયાકાંડોને અભિષેકના આડંબરોથી નહિ પરંતુ મૂલ્યોનો માવજતથી થઈ શકે ! (ચિન્તનની ચાંદની.)

જ્યારે અધશ્રદ્ધાનું સામ્રાજ્ય પ્રબળ બને છે ત્યારે ધર્મના મૂલ્યોની માવજત થવાને બદલે દંભ અને આડંબરની સ્થાપના થઈ જાય છે. કહેવાતા ધર્મશુરુઓ પોતાની અંગત પ્રતિષ્ઠા અને પ્રસિદ્ધિ માટે ધાર્મિકતાના નામે લોકોના ટોળાંને અધશ્રદ્ધા તરફ વધુને વધુ ધક્કેલતા રહે છે—ગાહરિયા પ્રવાહમાં ધન્યતા મનાય છે. ૨૩-૧૨-૬૦ના રોજ પાલિતાણા શત્રુંજયના પર્વતનો અભિષેક કરવા નક્કો થયું છે—ચોમાસામાં ધોધમાર વરસાદથી પર્વત પવિત્ર ને શુદ્ધ થઈ ગયો છે છતાં જહ અવિચારી અજ્ઞાની લોકોને કાળાં નાણાંના પ્રવાહથી ધોવા તૈયાર થયેલા શ્રમણ સંઘને કોણ

કહે કે આ કાર્યક્રમ હિંસક છે અને જિનેશ્વરોની ધર્મ ભાવના વિરુદ્ધ પાપમય છે. આ જરા કડવું સત્ય છે પરંતુ વિવેકથી વિચારનારને યોગ્ય લાગશે.

ભવ્ય ભવ્ય સામૈયા, ભવ્યાતિ ભવ્ય લાખેણી આંગીઓ, ભવ્ય ચાતુર્માસો અને ચારે મહિના જાતજાતના આરંભ સમારંભો, લેખમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા નવા નવા તપો, ૫-૨૫-૫૦-૧૫૦ છોડો ના ઉજમણાઓ, વરઘોડા, ખેન્ડવાગ્ન, લાઈટોના ઝગઝગાટ ને લાઉડ-સ્પીકરોના ખરાડાથી અને વિક્રમ નોંધાય તેવા, નવીન કહેવાય તેવા, અભિષેકોથી, જો ધર્મની પ્રભાવના થતી હોત તો આજે જૈન ધર્મ - જન - ધર્મ વિશ્વ-વ્યાપી બન્યો હોત !

હે પરમાત્મા ! ‘માર્ગ’ ભૂલેલાને સાચે માર્ગે જવા પ્રેરણા અને સદ્બુદ્ધિ આપજે, જેથી તેઓ અજ્ઞાનને લીધે જે ભયંકર હિંસા આચરવા તૈયાર થયા છે તેથી અટકે !

જરા રાજકરણમાં ડોકીયું કરીએ :

લોકોએ પોતપોતાના માનીતા નેતાઓનાં બાવલાં શીલ્પી પાસે બનાવરાવી ચાર રસ્તાઓ ઉપર બેસાડ્યા કે ઉભા રાખ્યા છે - જાણે એમ કહેવા કે - લો, નેતાઓ થઈને શું કાંદો કાઢ્યો ? હવે ટાઢ, તડકા ને વરસાદમાં ચોવીસે કલાક ઉભો રહો ને ભક્તજનો તેમના તરફ માનની લાગણીના ઓઠા નીચેજે દુર્દશા કરે છે તે અપમાન - જનક છે. તેમના ઉપર ને આગળ - પાછળ કંઈ રક્ષણ પણ હોતું

નથી. કહેવાય છે કે પરદેશોમાં તેમના નેતાઓનાં ખાવલાં સુરક્ષિત હોય છે ને કોઈ રાજકારણી તેમનું અપમાન કરે જ નહિ. હા - અમુક કાળે જ્યારે વિચાર - સરણી બદલાય અથવા રાજ્ય - વ્યવસ્થા બદલાય ત્યારે આ ખાવલાંઓની લાંગ ફેડ પણ થાય છે.

બોલો, હવે તમને નેતાજી થવાના કોડ થાય છે ખરા ?

અમુક જૂનોની ઘેલછા - પોતાના ધર્મશુરુઓના 'રસ્તા'માં 'ન'! બોડ' મુકાવવાની - મુકાયા પછી કોઈ જોવા પણ જાય છે કે તેની કેવી અવદશા થાય છે !

પર્યુપણ પર્વના છેલ્લા દિવસે 'બારસા સૂત્ર' વંચાય છે જે આપણી શાસ્ત્રીય ભાષામાં છે અને જે ૬૫ ટકા સાંભળનારા પ્રાચે જાણુતા હોતા નથી છતાં ૨૧ વખત સાંભળવાથી મોક્ષ મળે માટે કેટલાક અહોભાવથી સાંભળતા હોય છે. ૨૧ વખત કેવી રીતે સાંભળવાથી મોક્ષ મળે તે તો બિચારા ક્યાંથી જાણે અને જાણે તો તે આચરણ સહેલું નથી.

સાધુજી જો બારસા સૂત્ર વાંચન ઝડપથી પુરું કરી નાખે તો શ્રાવકો પ્રશંસા કરે છે - સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ માટે પણ અમે આવી પ્રશંસા સાંભળીએ છીએ !!

હવે આ બારસા સૂત્ર ગદ્યમાં છે (Prose) પરંતુ હસ્તલિખિત પ્રતોમાં લખાણના અક્ષરો ગણીને ગ્રન્થનું માપ શ્લોકોમાં દર્શાવવાની પદ્ધતિ પ્રમાણે શ્રી બારસા સૂત્રનું માપ લગભગ ૧૨૧૫ શ્લોક જેટલું થાય છે.

હવે એક શબ્દ જુઓ : ‘અન્થાગ્ર’ એટલે પ્રલોક સંખ્યા. આમ જનતાને રસ હોય છે ‘ખોલી’ ખોલી નાના ખાળક કલ્પસૂત્રના ચિત્રો બતાવે તેમાં : એમ જ હોય ને : બિચારાને ખારસા સૂત્ર સમજાય જ ક્યાંથી ? સાધુજીની ઝડપ વખણાય !

હવે ‘અન્થાગ્ર’ શબ્દનું ‘અન્થા અન્થ’ થયું અને વાંચન ક્યાં સુધી અવ્યુતે જણાવવા સાધુજી સંધને પૂછે :

અન્થાગ્રંથ ૧૦૦/૨૦૦/ વગેરે, એટલે શ્રોતાએ જાગે, ને મોટેથી પોપટીયા ઉચ્ચારણ કરે : ધન્ય વીર વાણી. આમ ખોલવાના સાધુજી સૂચના આપે છે.

આ અન્થાગ્રંથ શબ્દ ભ્રમજનિત છે અને વર્ષોવર્ષ ‘ખારસા’ વંચાય. તે પવિત્ર દિવસે પાંચ દસ ટકા શ્રદ્ધાથી દોઢ, બે, અઢી કલાક સ્વસ્થ બેસી રહે, ખાકી અવરજવર ચાલુ હોય છે. કેમ લાગે છે ? વાસ્તવિક છે ને ? આ ખારસા સૂત્ર સાધુ-સાધ્વી પણ કેટલા સમજતા હશે ! વાંચવું ને વેડ કાઢવી-બે વિચારણીય છે.

જહાં સત્ય અહિંસા ઓરસંયમકા, પગપગ લગતા હૈ ડેરા,

વે ભારત દેશ હૈ મે રા,
વે જૈન-ધર્મ હૈ મે રા.

વિચાર વલોણું (સહયોગ : શ્રી કે. જી. શાહ પરિવાર)

શ્રી લક્ષ્મીચંદ્ર રાયચંદ્ર સરવૈયા, મુંબઈ
ધર્મપ્રેમી સ્નેહી શ્રી સુ-શ્રાવક પ્રોફેસર સાહેબ,

* વિચાર-વેત્તોણું પુસ્તિકા મળી-વાંચી-આભાર, પણ આજકાલ અમલ કરનાર કેટલા? છતાં મહેનત નિષ્ફળ નહિ જાય તેમ સમજીને ચાલવું.

* અગાઉ મેં લખેલ કે આપશ્રીને સંસ્કારો વારસામાં મળેલ છે તે યથાર્થ છે. સાત ક્ષેત્રોમાં પણ સમ્યગ્-જ્ઞાન-દાનનું કાર્ય ખાસ તન મન ધનથી કરી રહ્યા છે તે ધન્યવાદને પાત્ર છે. ખૂબખૂબ અતુ મોદના. જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ભૂકા ખોલાવી રહ્યા છે. આપનું પુસ્તક સુભાષિત વ્યાખ્યાન સંગ્રહ વારંવાર વાંચવા જેવું છે. ધન્યવાદ.

જૈન જયતિ શાસનં. મિચ્છામિ દુક્કડં.
ઇચ્છામિ સુક્કડં. શિવમસ્તુ સર્વ જગતઃ

એક લેઈટ અભિપ્રાય

શ્રી નવીનચન્દ્ર રમણલાલ ઘેઝરીયા, અમદાવાદ.

ભાઈશ્રી કુમુદભાઈ, તમારી બન્ને ચોપડીઓ પોસ્ટ મારફત મળી, તે માટે આભાર. તમે જે ધગશયો જૈન ધર્મનો પ્રચાર કરે છે તે માટે મારા ખાસ અભિનંદન. ઇશ્વર તમને આ કાર્ય માટે લાંબુ આયુષ્ય આપે અને જૈન ધર્મનો પ્રચાર કરતા રહો તેવી મારી પ્રાર્થના છે.

卐

卐

卐

શ્રી પ્રદીપભાઈ અરવિન્દભાઈ શેઠ

(શ્રી પ્રદીપ શેઠ : વીરચન્દ દીપચન્દવાળા)

સરનામું

શ્રી પ્રદીપભાઈ શેઠ,
શેઠ વીરચન્દ દીપચન્દ હવેલી,
રૂપા સૂરચન્દની પોળ,
મા ભે ક ચો ક પા સે,
અમદાવાદ - ૩૮૦૦૦૧.

ફોન નં. ૩૪ ૭૦ ૩૪

રજીસ્ટર્ડ એજન્ટ્સ

* ફિક્સ્ડ ડીપોઝીટ્સ
Fixed Deposits

* નાની બચત
Small Savings

* પોસ્ટ સર્ટીફિકેટ્સ
Post Certificates

* જાહેર ભવિષ્યનિધિ
Public Provident Fund

* યુનિટ ટ્રસ્ટ ઓફ ઇન્ડિયા
Unit Trust of India

* જાહેર ભવિષ્ય નિધિ
National Deposits Scheme

* લાઇફ ઇન્સ્યોરન્સ
(L. I. C.)

* શેરો તથા ડીબેન્ચરો
Shares and Debentures

* દરેક જાતના જૂના-નવા શેરો, ડીબેન્ચરો, વગેરે,
ખરીદવા, વેચવા, ટ્રાન્સફર કરવા વગેરેનું બધું કામકાજ
કરવામાં આવે છે : નવા શેરો-ડીબેન્ચરોના ફોર્મ વગેરે
કયાં ભરવા લાભદાયક છે તેનું માર્ગદર્શન પણ અપાય છે.

રૂબરૂ મળવાનો સમય : ૧૧ થી ૬.

માળો વિંખાઈ જાય

હે જીવ, તારો માળો વિંખાઈ જાય,
'આયુષ્યનો માળો' વિંખાઈ જાય....૧

દિન-રૂપી એ તરણું તારા રોજ વિખૂટા થાય,
પળ પળ કરતા પહોંચ્યો પચાસે, હજુય ના સમજાય,
રે જીવ, તારો માળો વિંખાઈ જાય....૨

'આતમા'ને એંઠવાડ દીધો ને 'દેહ'ને દૂધ પીરસાય,
દર્પણમાં તારો દેહ જોઈને, શાને ફાગટ કુલાય ?
મુરખ, તારો માળો વિંખાઈ જાય...૩

'નમન' 'દમન' છે દ્રવ્ય સાચું, જો જે કદી ના ભૂલાય,
સમય એવો આવશે જ્યારે, ન માળો, ન પંખી, જણાય,
અક્ષમી, તારો માળો વિંખાઈ જાય....૪

રાગ-દ્રેષ-મોહના ભરત ગૂંથ્યા ને મનડે મેળો ભરાય,
'લક્ષ્ય-સમાધિ' ચૂક્યો રમણ તું, આતમ - દેવ મુંઝાય,
ભવ્ય, તારો માળો વિંખાઈ જાય,
આયુષ્યનો માળો વિંખાઈ જાય...૫

માટે

ચે ત ચે ત ન ર ચે ત
આ જ ને હ મ ણી
ચે તી જા, ભા ઈ, તું ચે તી જા.

કર્મ પચ્ચીસીની સજ્ઞાય (સ્વાધ્યાય) (૨૫ ગાથા)

(કર્મની ગતિ ન્યારી છે - પુણ્ય કર્મ કે પાપ કર્મ-
જીવને ઉદય આવે લોગવવા જ પડે છે, પછી લલેને તીર્થ કરનો
ચકવતીનો કે સામાન્ય જનનો જીવ હોય. માનો કે ના માનો,
પ્રાણી માત્ર કર્મને પાત્ર. સર્વ 'જીવ' કર્મ વશ છે. કર્મ
મહારાજને નમસ્કાર. દુર્લભ મનુષ્ય અવતારમાં કર્મમાત્રનો
ભુક્ષો ઉડી જાય-પુણ્ય કે પાપ અંશમાત્ર પણ ન રહે તો કર્મ
હીન સિદ્ધ પરમાત્મા થઈ અવ્યાબાધ અનંત સુખ. લબ્ય
જનો, કર્મને વશ જીવને, કર્મના બંધનમાંથી મુક્ત કરવા,
આત્મજ્ઞાન પ્રગટાવવો અને નિર્દોષ આત્મસુખને,
આત્માનંદને ગમે ત્યાંથી મેળવો.)

દેવ દાનવ તીર્થ કર ગણધર, હરિ-હર નરવર સખળા,
કર્મ સંયોગે સુખ-દુઃખ પામ્યા,

સખળા હુઆ મહા નખળા રે,

પ્રાણી, કર્મ સમો નહિ કોય,

ક્રીધાં કર્મ વિના લોગવ્યા,

છુટક બારો ન હોય રે, કર્મ સમો નહિ કોય. ૧

આદીશ્વરને અંતરાય વિઠાંખ્યો, વર્ષ દિવસ રહ્યા ભૂખે,

શ્રી વીરને બાર વરસ દુઃખ દીધું,

ઉપન્યા બ્રાહ્મણી કુખે રે, પ્રાણી ૦ ૨

સાઠ હજાર સુત એક દિન મૂઆ, સામંત શૂરા જેસા,

સગર ચક્રી હુઓ પુત્ર-હીન હુ ખીઓ,

કર્મ તણા ફળ એસા રે, પ્રાણી ૦ ૩

ખત્રીસ હજાર દેશનો સાહેબ, ચંચકી ચોથા સનતકુમાર,
સોળ સોળ રોગ શરીરે ઉપન્યા,
તેને કર્મે કીધો ખુવાર રે, પ્રાણી૦ ૪

પ્રસૂભ નામે આઠમો ચંચકી, કરમે સાગરમાં નાખ્યો,
સોળ હજાર યજ્ઞે ઉભા દીઠો,
પણ કોઈએ ન બચાવ્યો રે, પ્રાણી૦ ૫

અક્ષત નામે બારમો ચંચકી, કર્મે કીધો રે અંધો,
એમ જાણી, પ્રાણી વિણ કર્મે,
કોઈ કર્મ મત બાંધો રે, પ્રાણી૦ ૬

વીસ હાથ દસ મસ્તક વાળા જરાવણને લક્ષ્મણે માર્યો,
એકલા હાથે જેણે જગ જીતેલું,
તે પણ કર્મથી હાર્યો રે, પ્રાણી૦ ૭

લક્ષ્મણ-રામ મહાબળવંતા, વળી સત્યવતી સીતા,
બાર વરસ લગી વનમાં ભમ્યા,
વીતક તેમને બહુ વીત્યા રે, પ્રાણી૦ ૮

છપ્પન કરોડ જાદવનો સાહેબ, કૃષ્ણ મહાબળ જાણી,
અટવી કોસળીમાં એકલો મૂચ્યો,
વલવલતો વિણ પાણી રે, પ્રાણી૦ ૯

૧૦ પાંચ પાંડવ મહાયોદ્ધાઓ, હાર્યા દ્રૌપદી નારી,
બાર વર્ષ સુધી વનદુઃખ દીઠાં,
ભમીયા જેમ લિખારી રે, પ્રાણી૦ ૧૦

સતી શિરોમણી ^{૧૧}દ્રૌપદી કહીએ, પાંચ પુરૂષની નારી,
સુકુમાલિકા ભવે બાંધ્યું નિચાણું,
પામી પાંચ ભરતાર રે, પ્રાણી૦ ૧૧

કર્મે હલકો કીધો ^{૧૨}હરિશ્ચન્દ્રને, વેચી તારામતી રાણી,
બાર વર્ષ સુધી માથે આણ્યું,
ચંડાળના ઘેર પાણી રે, પ્રાણી૦ ૧૨

દધિવાહન રાજાની પુત્રી, સુંદરી ^{૧૩}ચન્દનબાળા,
પશુની પેઠે ચૌટે વેચાઈ,
કર્મતાણા એ ચાળા રે, પ્રાણી૦ ૧૩

સમક્ષિધારી ^{૧૪}શ્રેણિક રાજા, પુત્ર કોણિકે નાખ્યો પાંજરે,
ધરમી નરપતિ આત્મહત્યા કરી,
આમ કર્મે દાખ્યો તેહ રે, પ્રાણી૦ ૧૪

શીવ ^{૧૫}શંકર ને પાર્વતી રાણી, મહાદેવ તો કહેવાય,
રાત - દિવસ સ્મશાન વસે ને,
ભીક્ષા ભોજન ખાય રે, પ્રાણી૦ ૧૫

હનર-કિરણ વાળો ^{૧૬}સૂર્ય પ્રતાપી,
રાત દિવસ રહે ભમતો,
સોળ - કળા - ધર ચન્દ્ર જગ જાણે,
દિન દિન જાયે ઘટતો રે, પ્રાણી૦ ૧૬

^{૧૭}નળરાજા પણ જુગટે રમતા, અર્થ ગરથ રાખ્ય હાર્યો,
બાર વર્ષ સુધી વન દુઃખ દીઠાં,
તેને આમ કર્મે ભમાડ્યો રે, પ્રાણી૦ ૧૭

શ્રેઠ ૧૮ સુદર્શનને શુભીયે ચઢાવ્યા,
 ૧૯ મુજરાજ લીખ માગી મર્યો,
 તમસ શુદ્ધ મુખ ૨૦ કેલિક બળ્યો,
 માની ન કેઈની શીખ રે, પ્રાણી૦ ૧૮

૨૧ ગજ સુકુમાલ શીર ઉપર અંગારા,
 સસરા સોમદત્તે બાળ્યું શીષ,
 ૨૨ મેતારજ મુનિ વાધરે વીંટાણા,
 એક ક્ષણ પશુ નાણી રીસ રે, પ્રાણી૦ ૧૯

૨૩ પાંચસો સાધુને ઘાણીમાં ઘાડ્યા,
 રોષ ન આણ્યો રે લગાર,
 પૂર્વ - કર્મ ૨૪ ઢંઢણ ઋષીને,
 છ મહિના ન મળ્યો આહાર રે, પ્રાણી૦ ૨૦

ચૈદ પૂર્વધર કર્મ તણે વશ, પડ્યા નિગોદ મોબર,
 ૨૫ આર્દ્રકુમાર ને ૨૬ નંદિવેણુ,
 ફરી વસાવ્યા ઘર - બાર રે પ્રાણી૦ ૨૧

૨૭ કુળાવતીના કર છેદાણા,
 ૨૮ સુલદ્રા પામી કલંક,
 ૨૯ મહાબળ મુનિનું ગાત્ર પ્રબળ્યું,
 કર્મ તણા એ વંક રે, પ્રાણી૦ ૨૨

દ્રૌપદી - હરનાર ૩૦ પદ્મનાભનું, ફેડ્યું કૃષ્ણે ઠામ,
 ૩૧ શ્રી વીરના કાને ખીલા ઠોકાણા,
 પગે રાંધી ખીર તામ રે, પ્રાણી૦ ૨૩

કર્મથી નાસી જાય પાતાળે, કે પેસે અગ્નિ મોઝાર,
અરે, મેરુ શિખર ચઢી જાય તો પણ,
કર્મ ન મૂકે ન લગાર રે, પ્રાણી૦ ૨૪

આવા કર્મ જીતી નર નારી, પહોંચ્યા શિવ - પુર ઠામ,
પ્રભાતે ઉઠી નિતનિત વંદો,
ભક્તિએ તેહના પાય રે, પ્રાણી૦ ૨૫

એમ અનેક નર ખંડ્યા કર્મે, ભલભલેરાં રે સાજ,
ઋદ્ધિ - હરખ કહે કર જોડી, નમો નમો કર્મ મહારાજ રે,
પ્રાણી, કર્મ સમો નહિ કોય.

❧

❧

❧

* જિજ્ઞાસા હોય. તો દરેકનું જીવન - ચરિત્ર વાંચો.
મળ આવશે. કર્માધન જીવોનાં કેવાં જીવન, કેવાં મરણ.

* શ્રી સહજાત્મ - સ્વરૂપ મુજ, પરમ ગુરુ ભગવાન,
શરણ અખંડિત આપનું, ટાળો ઉર અજ્ઞાન,
સેવું, ભાવું, ચિન્તવું, ધ્યાવું ધરી ઉર ધ્યાન,
બોધિ સમાધિ ઘો મને, શાશ્વત સૌખ્ય નિધાન.

* તૂને રચા એક અદ્ભુત પ્રાણી, જિસકા નામ ઈન્સાન,
ઈસમેં હી શેતાન છૂપા હૈ, ઈસમેં હિ ભગવાન.

* અજાણતાં પણ મારા કરથી, શ્રેય અવરનું થાયો,
તન મન ધન સૌ સાધન મારાં, એ પંથે ચોજાયો.

❧

સમાપ્ત

❧

માતા - પિતાની સ્તુતિ

ભૂ લ શો ન હિ : ભૂ લ શો ન હિ : ભૂ લ શો ન હિ :

ભૂલો ભલે બીજું બધું, મા - બાપને ભૂલશો નહિ,
અગણિત છે ઉપકાર એના, એહ વિસરશો નહિ. ૧

પથર પૂજ્યા પૃથ્વી તણા, ત્યારે દીકું તમ મુખડું,
એ પુનિત જનના કાળજાં, પથર બની છૂંદશો નહિ. ૨

કાઠી મુખેળી કોળીયા, મ્હોંમાં દઈ મોટા કર્યા,
અમૃત તણાં દેનાર સામે, જેર ઉછાળશો નહિ. ૩

લાજખો લડાવ્યાં લાડતમને, કોડ સૌ પૂરા કર્યા,
એ કોડના પૂરનારના, કોડ પૂરવા ભૂલશો નહિ. ૪

લાજખો કમાતા હો ભલે, મા - બાપ જેથી ના ઠર્યા,
એ લાજ નહિ પણ રાજ છે, એ માનવું ભૂલશો નહિ. ૫

સંતાન થી સેવા ચહો, સંતાન છા સેવા કરો
જેવું કરો તેવું ભરો, એ ભાવના ભૂલશો નહિ. ૬

ભીને સૂઈ પોતે, અને, સુકે સુવાડ્યા આપને,
એ અમીમય આંખને, ભૂલીને ભીંજવશો નહિ. ૭

પુળ્યો બિછાવ્યા પ્રેમથી, જેણે તમારા રાહ પર,
એ રાહબરના રાહ પર, કંટક કદી બનશો નહિ. ૮

ધન ખરચતાં મળશે બધું, માતા - પિતા મળશે નહિ,
પણ-પણ પુનિત એ ચરણની, ચાહના ભૂલશો નહિ. ૯

